

చౌట్ క్యూ నీతి దర్శణము

చౌట్ క్యూ కు *జూన్ : 28/28f*

పొందీ అనువాదము :

జగద్రీశ్వరానంద సరస్వతి

రి. 28

ఆంధ్రానువాదము :

ఆరమండ్ల వెంకయ్యర్థు

ఉభయభాషా ప్రవేశ

1996 డిసెంబరు

ప్రకాశకులు - ప్రతులకు

గాయత్రీ ఆశ్రమము

12-10-586/6 వ్యాసీనగర్ (మేడిబావి)

సీతాఫలమండి, సికిందరాబాద్ - 500 361

వెల రు. 40=00

పరిచయము

సంస్కృతములో వైదికవాజ్ఞాయముకాక లోకిక వాజ్ఞాయముకూడ కలదు. అందులో కొవ్యములు, నాటకములు, చరిత్రలు, చంపూగ్రంథములు (గద్య పద్య మిత్రితము) నీతి శతకములు, సుభాషితములు, గద్య గ్రంథములు మన్మసుగునవి పటువిధములుగా నువ్వుచి. వానిలో నీ ‘చాణక్యోనీతి దర్శణ’ మసునది నీతిదోధక గ్రంథము.

దీనిని సంస్కృత భాషలో చాణక్యుడు రచించెను. ఈయనకు జివులాసామములు గలప్పాడు. కానీ చణకుని పుత్రుడగుటచే చాణక్యుడను నామమే ప్రసిద్ధపటమ్యైను. ఈయన బ్రాహ్మణ వంశమునందు సంభూతుడయ్యి ‘ఇదం జ్ఞేత్రం ఇదం బ్రాహ్మణం’ అనిసట్లు శత్రుకాప్రములలో ప్రవీణుడు. కావుననే యొకనాడు నందరాజుచే పరాఫవింపబడి నందరాజ వంశమును నణింపజేసి మౌర్యపంశియుడగు చంద్రగుప్తుని రాజుగా జేసి మౌర్య సామ్రాజ్యమును స్థాపించి విస్తరింపజేసిన యద్వితవ్యక్తి.

ఈ చాణక్య నీతి దర్శణములో చూడో నాలుగో త్లోకములు ప్రక్కిప్తములుగా గుర్తింపబడినవి. అందలి విషయము వేదధర్మమునకు విరుద్ధముగా నుండుటచే నవి ప్రక్కిప్తములని విద్యారింపబడినవి. మిగిలిన త్లోకము లన్నియు నరకష్టైన భాషలో సంస్కృతభాషా పరిచయముగల నెవ్వనికైనను నర్మపగునట్లు ప్రాయిబడియున్నావి. అన్నిరకములైన నీతులు నిండు వివరింపబడినవి. ఈ గ్రంథమందలి విషయము పండిత పామరులనికాని, ఫాలవ్యాధ్యులనికాని, శ్రీ పురుష ఫేదమనికాక హానవులకు నెల్లరకు మపయోగపథ్థుచు నామమును సార్వకపథ్థచుకొనుచున్నాచి. దర్శణ మనగా నద్దము. అద్దములో జూచినచో ముఖమందలి పచ్చలుకాని, హెడుతేలుకాని, నిమ్మన్నతములుగాని యెట్లు సుస్పష్టముగా కాననగునో

యట్టే యా గ్రంథమందు నీళని చోధించు ఏవిధ విషయములు గెలవు. ఒక విధముగా జాచిన సీతికి సంబంధించిన సహ్య విషయములు కలవేమో యనిపించుచున్నది.

ఒకనాడు పోస్టుడ్వారా చేపక లేఖనచ్చినది. దానినీ విప్పిచూడగా సికిందరాణార్ సీతాఫలమండి వానులు, హోమియో ప్రైద్యులు, నిరాడంబర జీవులునైన శ్రీ కోదూరి సుభ్యారావుగారి ప్రోత కనటడినది. అందు తాను నేనును వదించిన మనుస్తృతి చదిచినట్లును, ఆ రఘన తనకు నచ్చినట్లును, అట్టే చాణక్య నీతి దర్శించుపు గ్రంథముసు అంధ్రానువాదము చేసిన బాగుండుననియు ప్రోసెరీ. దానికి నేను ఆ గ్రంథముపు చూడలేదని సమాధానము ప్రాయగా పెంటనే ‘చాణక్య నీతి దర్శించు’ అసు గ్రంథమును శ్రీ స్వామి జగదీశ్వరానంద నరస్వతిగారి హింవీ యసువాదమున్న దానిని బంపిని. ఆ గ్రంథమును దీసికొని చదివిచూడగా ఆ క్లోకశ్శలి, యందలి భావములు, ఆసువాదకుని విషయాలు నాకు నచ్చుటచే శ్రీ కోదూరి సుభ్యారావుగారి కోరికమేర కి గ్రంథముచు నాశ క్రికొలద్ ఆంధ్రమున. ననువదేంచితిని. ఇంతకు పూర్వమే దీనిని పూర్తిచేయ తలంపున్నను ఆర్యసామాణిక కార్యములుకొన్ని అవరోధములగుటచే త్వరగాపూర్తిచేయ జాలనైతిని. ఈ గ్రంథమును తెనిగింప నష్టు ప్రేరేపించిన శ్రీ కోదూరి సుభ్యారావుగారికి నా కృతజ్ఞతలు, చదువరులు ఆమూలాగ్రముగా జదిపీ సీతిజ్ఞతె వర్ణించుదురు నాత!

తెలాలి }
6-5-96 }

—వెంకయ్యర్వా

ప్ర స్తావ న

సంస్కృత సాహిత్యము రత్నములతో ఏండియున్నది. కొన్ని
క్లోకముల రషాస్వాదనము చేయడు.

క్లో॥ ఉత్తమః క్లైశవికోభం జ్ఞమః సోధుం న హీతరః ।

మజీరేవ మహాశాఖముర్భజం న తు మృత్సుజః ॥

కష్టముల సహించుటకు ఉత్తముడే సమర్థుడగునుగాని సాధారణ
మునుమ్యాదుకాదు. ఎట్లనగా శాఖము ఉలి మొదలగువాని దెబ్బలను మణియే
పహించునుగాని మట్టిపెళ్ళగాదు.

వీక వీవ అగో మానీ వనే వనతి చాతకః ।

పిపాసితో వా గ్ర్మియతే యాచతే వా పురంచరమ్ ॥

స్వాధిమానముగం చాతకపక్కి వనములో సుందును. అది దప్పిక
రైనైను చచ్చుటకు సిద్ధపడుచు వర్షమిందుచుల కొఱకు ఇంద్రుని (మేఘుని)
యాచించునుగాని యితరముగానున్న క్రిందిజలమును పుట్టుచు. అట్లే
లోకములో అభిమానవంతులు మరచేంచుటకైనను సిద్ధపడుచురు తాని
వీచకర్మలకు పాల్పుడరు.

విర్గుజేష్ట్యిసి సత్యేషు దయాం కుర్మాని సాధవః ।

వ హి నంహారతే త్రోయ్తాన్నం చంద్ర త్యాంధాల వేశ్మనః ॥

వజ్రనులు గుణహీనములగు వస్తువులంచును దయచూపుచురు.
చంద్రుతుతత వెస్సైలను గుణహీనులగు (చంకాలురు) వారి గృహము
లపై ప్రసరించకుండ చేయడుగడా !

ఛాక్య దిట్టి వందలకొలది క్లోకముల రచించెను. ఈ విషయ
మును ‘కామందక్య నీతిసారము’ లో నిట్లు రచించిరి.—

నీతిశాస్త్రమృతం ధీమా వర్ణకాత్మ మహాచచేః ।

సముద్రద్రిష్టమైన విష్ణుగుప్తాయ వేధసే ॥

(తామంద. 1-2)

అర్థకాత్మ రూవమైన మహానముద్రముసుండి నీతిశాస్త్ర రూపమైన యమమృతమును పెలికిదిసిన మహాయదీమంతుడను విష్ణుశిష్టదను నామముగల చాణక్యనకు నమస్కారము.

పంచతంత్ర రచయితామైన విష్ణుశిష్టదు చాణక్యని నీతిశాస్త్రకర్తృతలో లెకిక్కంచెను.

మనవే వాచస్పతయే ష్క్రాయ పరాశరాయ నసుతాయ ।

చాణక్యాయ చ విదుశే నమోఽస్తు నయకాత్మ కర్తృభ్యః ॥

(పంచ. 1-2)

మనువు, బృహస్పతి, శుక్రుడు, పుత్రుమైన వ్యాసునితో నూడిన పరాశరముని, విద్వాంసుడైన చాణక్యదు మొదలగు నీతిశాస్త్రకర్తృతలు నమస్కారము.

చాణక్యదివరు ?

చాణక్యదు ఒక యమృత రాజనీతిభూతు. అపటు మగధదేశముపు పాలించు నందవంళమును నశింపజేసి వారిస్తానములో చౌర్యసామ్రాజ్యమును స్థాపించెను. మతియు రాజనీతి విషయకమగు నహర్షమైన కౌటిల్యర్థశాస్త్రమును రచించి నంస్కృత సాహిత్యములో తన నామమును క్రియిసు అమరమైన దానినిగా జేపెను.

కౌటిల్యశాస్త్రములో చివర తన సంబంధమైనది ప్రాయటడినది మాదుడు —

యేవ శాస్త్రం చ శాస్త్రం చ నందరాజగతా చ భూతి ।

అమ్మాటోద్దుతాన్యాశు తేన శాస్త్ర మిదం కృతమ్ ॥

(ఓ. అ. 15-1-180)

ధుషులైన నందరాజుల చేతిలో ఉక్కిన పృథివిని, శాస్త్రములను శాస్త్రములను విడిపించిన ఆచార్య చాణక్యనిద్వారా యి గ్రంథము రచింపబడేసు. హేమచంద్రుడు రచించిన ‘అధిధాన చంతామణి’ అను గ్రంథములో క్రింద వ్రాయబడిన సామాంతరములు కలవు — వాత్స్యాయసుము, మర్లానాగుడు, కుటీలుడు, వణకాత్మకుడు, ద్రామిలుడు, పక్షిలస్వామి, విష్ణుగుప్తుడు, అంగులుచు — అధిధాన చంతామణి 853, 854.

ఈయన కిన్ని పేర్లున్నాము. తండ్రిపెట్టేన నామము బిష్ణుగుప్తుడు చంతాకుడను ఆచార్య పుత్రుడగుటచే తండ్రికి సంబంధించినదగు చాణక్య డసు పేరు వచ్చియుండును. లేక మిక్కిలి కుశాగ్రాయధీకల వాడగుటచే అశ్వంత చతురుడను నర్సర్వమున చాణక్యడను పేరు కలిగియుండును. కౌటీల్య ఆర్థకాశ్రమున చాలచోట్ల కౌటీల్య నామమును వాడెను. బహుళాయద్ వారి గోత్రసామము కొవచ్చును, ఆచార్య లనేకులు ఈయనను కుటీలసీతి ఆర్థకాశ్రమ రచయిత కొవున కౌటీల్యుడని. మహామహాపాధ్యాయ గణపతిశాస్త్రిగారు — కుటల గోత్రసామమువలన కౌటల్యుడు కొని కౌటీల్యుడకాదని ప్రాసిని. చాణక్య జీవితమునుదెల్పు ప్రామాణిక విషయములు లభింపలేదు. కాని చాణక్యడు మార్ణవసామాట్ అయిన చంద్రగుప్తునకు మహామంత్రిగాను హతకారిగాను సునీఖితమైయన్నాడి. వందవంకపతనము, చంద్రగుప్త రాజ్యప్రతిష్ఠయు చాణక్యని బుద్ధికౌశలఫలముతే.

ఈయన బ్రాహ్మణుడేకాని ప్రతిదినము లోఫల యింద్రకు పెళ్ళియచించు బ్రాహ్మణుడుకొడు. రాజ్యసాశనము, రాజ్య నిర్వాచమచేయు బ్రాహ్మణుడు. మఱియు ప్రాణిమానిటైన తపస్సి. సల్గానుండి కుచూపి యగుటచే నొక పర్యాయము బ్రాహ్మక్రియకు పిలువబడి తిరస్కరితుడై పంక్తిమండి జిహీష్కరితుడై యాయవమానముతో క్రుధ్యదై నందని రాజ్యప్రఫ్ఫునిజేసి నందవంశమనే మూలోచేచము తావించెను. చాణక్యుని నీతిమత్త తకు నిదర్శనములు నందుల రాజ్యము వారి వంశసాశనము, జౌర్యసామ్రాజ్య స్థాపనము.

చాణక్యుని విద్యాభ్యాసము తష్ణిల విశ్వవిద్యాలయమందు జరిగొపు. అయిన జన్మస్తల నిర్మియమనకు దాఖలాలులేవు. తాని యిష్టుడు పాకిస్తాన్ లో నున్న ‘స్టులమ్’ అను గ్రామములో తష్ణిల యుండుటచే వారిజన్మము వంటాబులోనై యుండవచ్చును.

ఉపలక్షకల మేతద్ భేదకం గోపయానాం
వటుభి రుపహృతానాం బ్రాహ్మణాం స్తోమ ఏషః ।
శరణమపి సమిచ్ఛిః కుష్టమాచాఫిరాఫిర
వినమిత వటలాన్తం దృక్షతే జీవ్తకుడ్యమ్ ॥

(ముద్రారాష్టనమ్. 3-15)

ముద్రారాష్టన నాటకములో చాణక్యుని గృహస్తాట్లు పల్లింపబడిను. చాణక్యుని పాకలో నాకవైపున పిడకలను వగులగొట్టు తాయి, మతొకచో శిష్యులు తెచ్చిన దర్శయ, కమ్మపై నెండుటకు ఆరడెట్టిన సమిధలు గలవు. ఆ సమిధల భారమనకు ఇంటికమ్మ వంగియున్నది. ఇటీ యింటిలో చాణక్యు డుండెడివాడు. ఒకసారి విచేశరాయబారి చాణక్యుని పాకజూచి ‘ఇంతపెట్ట రాజ్యమువకు ప్రభానమంత్రియైనవాడు ఇస్టి పాకలో సుందుటమా ? అనగా వినిన చాణక్యుని సమాధానము చూడటము —

ఏ దేశములో ప్రధానమంత్రి పాకలో నుండునో యాదేశవాసులు సుందర భవనములం దుండురు. ఏదేశ ప్రధానమంత్రి ఆతాశమునంటు సౌధములలో నుండునో ఆదేశ ప్రజలు గుడిపెలలో ప్రమగ్నిచురు అనెను.

చాణక్యుడు చంద్రగుప్త దొకే నమయమున పురండీలి. అంగైయుల లెక్కప్రకారము క్రీస్తుమహార్యము 322 లేక 325 సంవత్సరములకు పూర్వము మౌర్యసామ్రాష్ట అయిన చంద్రగుప్తని నమయముగా నున్నదీ. ఇదే సమయము చాణక్యునిద్దై యున్నది.

చాణక్య నీతియేగాక చాణక్యుని రచనలు ‘కౌటీయ అర్థశాస్త్రము’ మన్నగు గ్రంథములు గలవు. రాజనీతి సంబంధమున తొటీయ అర్థ శాస్త్రము’ అధ్యాత్మమైన గ్రంథము. ఆయన రచనలు కొన్ని—

1. వృష్టచాణక్య—దీనిలో నెనిపీదీ అధ్యాయములు, 124 ఛోకములు గలవు.
2. చాణక్య నీతిశాస్త్రము—దీనిలో 108 ఛోకములున్నాయి.
3. చాణక్యసార సంగ్రహము—దీనిలో 300 ఛోకములున్నాయి.
4. ఱముచాణక్య—దీనిలో 8 అధ్యాయములు, 91 ఛోకములుగలవు.
5. చాణక్య రాజనీతి శాస్త్రము—ఇందు 8 అధ్యాయములు, 512 ఛోకములుగలవు.

ఇష్టచేవులు చాణక్యునీతికి అనువాదములు 50 వఱకుగలవు. వైలో వధికాంకము చోకభారు కాగితముపై ఘుర్దింపజడి అనువాదము మారేయాలు. ఈ ఘుర్దింపుపై సెమ్మువ పతికోథన చేసినవారు ‘లుడ్రిగో’ అనుభావు. ఆయన చాణక్యునీతికిశాసు యితర గ్రంథములనుగూడ సంపాదించెను. ఈ ఘుర్దింపు నీతానుములుగా నున్నది. మూలము మాత్రమే దైవము వీఖ్యావగ్నిగి యున్నది. మూలా నరస్కరణలోని విజేషములు—

1. అట్టెన్న చుచ్చమైన మాలపాతము. ‘లుట్టిగో’ సంస్కరణ సుండి సాయము హొండితిని. తాని కొన్నిచోట్ల శ్రీ ‘లుట్టిగో’ మహాశయుని పాతము స్వేచ్ఛింపబేదు.

2. మహాత్మ్య భూర్జ పాతదేశీదములను పాచరిప్పజిలో చూపబడినవి. పాతదేశీదమువలన శ్రీకృష్ణములో కేచున్నాడో దానినిశాశ ప్రవర్తించిందిని.

3. శ్రీకృష్ణులోని ప్రతి సభ్యమునకు నర్థము వ్రాయబడినది.

4. శాసనంతరమై భావార్థముకూడ వ్రాయబడినది.

5. తలచుగా శ్రీకృష్ణు లన్నింటికి విమర్శ యాఖడినది. పేదము, దర్శనము, ఉపనిషత్తు, రామాయణము, భారతము, పురాణము మొదలగు గ్రంథములనుండి ఉదాహరణము లీయబడినవి.

6. అకారాదీ అష్టరక్తమున నన్నింటికంటే మందు శ్రీకృష్ణుల వట్టిక యాఖడినవి.

7. విమర్శలో జూపబడిన వేదమంత్రములు, శ్రీకృష్ణులు, సూక్తులు, హిందీ—ఉర్దూ వాక్యములకు అనుక్రమశిక యాఖడినది.

8. మంచికాగితమై ముత్యములవలె ముద్రింపబడుట దీనిలోని విశేషము.

చాణక్యసీలిపి నింతవలుకు నిట్టి విస్తుత భాష్యము ఎక్కుడను ప్రకాశింపజేయబడలేదు. దీనికి భాష్యము వ్రాయబడలో దగిన వరిశ్రమ చేయవలసివచ్చినది. విమర్శించుటలో నుమారు 500 ప్రమాణము లిచ్చితిని. ‘సద్యః ప్రజ్ఞాహరీ తుండీ’ (17-13) అను శ్రీకృష్ణునకు విమర్శవ్రాయబడుకు భర్తతపూర్వే రామకృష్ణ రాజపుత్ర జౌషధాలయ గ్రంథాలయ నఃసోయము స్వీందరిని.

గోవిందరామహసానంద సంచాలకుడగు శ్రీ విజయ కుమారుని ఈ పుస్తక ప్రచురణ కౌఱుకును, శ్రీ రామకృష్ణదాస్ ‘రసిక’ అసు వారిని పూజాలు చూచుటకును, న్యా విజయ ప్రేంటద్యు సంచాలకుడగు శ్రీ ఆమరసాద్గారిని, ప్రాఫ్రీడర్ టం ప్రకాశ్గారిని, ప్రెన్ కర్కుచారి శ్రీ సేవకరామ్గారిని, అట్లే ఏగిలిన ప్రెన్ వర్గ్‌ట్లు హృదయమూర్ఖ కముగ ధన్యవాదములతో నవీనందించు చున్నాడను. ఏరందయియొక్క సహాయమతో నీ పుస్తకము సర్వాంగ సుందరముగ శుద్ధప్రతి తయారై నదీ.

ఇప్పుడు పాతకుల కరకుమలములందీ గ్రంథ ముంచబడినది, నాకు అశయేకాదు దీనిని శ్రీపద్ వాళ్ళికి రామాయణము, శుక్రనీతి సారముల వలె దీనినికూడ గౌరవింతురని హర్షావిశ్వాస మున్నది.

పేదనదన
H, 1/2 మోడల్టోన }
                  ఫిల్మ - 9 }
                  15-7-83 }

జగదీశ్వరానంద
(తెలుగు అనువాదము)

చా ణ క్యు నీ తి ర ర్ప ణ ము ప్ర ధ మా ధ్వయ ము

శ్లో॥ ప్రణమ్య శిరసా విష్ణుం తైర్మోక్యాధిపతిం ప్రభుమో
నానాశాస్తోర్ధృతం నశ్శ్య రాజనీతి సముచ్ఛయమో ।

శభదరము :- తైర్మోక్యాధిపతిం = పృథివి, అంతరిక్షము, దీవి
యను ముల్లోకములకు నభిపరిమైనటియు, ప్రభుం = సర్వక కీమంతుడై
నటియు, విష్ణుం = సర్వవ్యాపకుడైన పరమేశ్వరుని, శిరసాప్రణమ్యః =
తలవంచి నమస్కరించి, నానాశాస్తోర్ధృతం = నానాశాత్రములనుండి యేరి,
రాజనీతి సముచ్ఛయమో = రాజనీతి సముచ్ఛయమును గ్రంతమును, వశ్శ్యి =
చెప్పుదును.

తాత్పర్యము :- పృథివి, అంతరిక్షము, ద్యులోకములను ముల్లోక
ములకు స్వామిము, సర్వక కీమంతుమును, సర్వవ్యాపకుడైన పరమేశ్వ
రుని తలవంచి నమస్కరించి పేదాదులను ననేక శాప్తములనుండి యేరి
రాజనీతి సముచ్ఛయమును పేదుగల గ్రంతమును చెప్పుదును.

వివరణము :- “వేవేష్టి వ్యాపోష్టి చరాచరం జగత్ స విష్ణుః”
చరాచరం జగత్తునందంతట వ్యాపించియుండుటచే పరమాత్మనామము విష్ణు
వని మహాన్నిదయానందనరస్వతి నత్యార్థప్రతాశము ప్రతము నష్టమల్లాన
మున దెలిపియున్నారు. ప్రభువనగా సర్వక కీమంతుము, అనగా తాను
చేయదలచిన దానిని చేయగలడని కాదు. ఎందుచేతనవనగా పరమేశ్వరుడు
తస్మాతాను చంపుకొని మతోక పరమేశ్వరుని సృష్టింపచేడు. స్వయంమగా
మూర్ఖుడు కాలేడు. వ్యాధివారము మొచలను పాపకర్మాబు చేయలేడు.

ఎవ్వనిని నూడ తన రాజ్యముకంటె పెలుపల నుంచలేదు. తనపై తా
సెక్కుతేము. సర్వోక్తిమంతు డనగా పరమేశ్వరుడు సృష్టిత్వాత్తి సీతి
లయకుమిలను జేయుటలోను, జీవులకు (మనుణులకు) కర్మమునారము ఫల
సింహాస్థాను కొంచెము కూడ నితరుల సాయముకోరకయే తనసామర్ధ్య
ముతో పూర్తిచేయగలడు.

రాజీతి సముచ్ఛయము :- చాణక్యుడు తాను వ్రాసిన గ్రంథము
నకు రాజీతి సముచ్ఛయమని పేరిడెను, కాలాంతరమున నదీ చాణక్య
సీతిదర్శకముగా మాటినది.

నానాశాస్త్రోద్ధృతమ్ : - చాణక్యుడీ గ్రంథమును తాను కల్పించి
వ్రాయలేదు. పేదము, మనుస్కులి, మహాభారతము, ఉపనిషత్తులు మొద
ఁగు గ్రంథములనుండి సారమును పెలికిదీసి దీనిని సిద్ధముచేసెను.

శ్లో॥ అధిత్యేదం యథాశాస్త్రం నరో జానాతి సత్తమః ।

ధర్మోపదేశ విఖ్యాతం కార్యకార్యం శుభాశుభమ్॥ 2

ఆర్థము :- నత్తమః నరః = క్రేష్టమనుమ్యదు ఇదం = ఈ సీతి
నముచ్ఛయమును యథాశాస్త్రమ్ = శాస్త్ర వద్దతిగ, అధిత్య = చదివి ధర్మోప
దేశ పీఠాతమ్ = పేదము. మనుస్కులి మొదలగు ధర్మశాస్త్రములందు
ప్రసిద్ధమైన. కార్యకార్యమ్ = చేయదగిన చేయరానట్టియు, శుభాశుభమ్ =
మంచిచెడ్డపములను జానాతి = బాగుగా దెలిసికొనుచున్నాడు.

తా॥ క్రేష్టమనుమ్యదు ఈ రాజీతి సముచ్ఛయమును శాస్త్రవద్దతిగా
జదివి పేదము, పుస్కాలు మొదలగు ధర్మశాస్త్రములందు ప్రసిద్ధమైనటి
క్రత్వవ్యాకర్తవ్యములను, పుష్యాపాపములను, మంచిచెడ్డలను బాగుగా
తెలిపికొనును.

పివరణము :- ‘నత్తమః నరః’ క్రేష్టనరుదెవదో మహాభారతము
చెప్పినప్పుదో. చూడుడు —

అమిత్రమపి చేష్టనం శర్తైషిం మాగతమ్ ।

వ్యసనే యోఉనుగృహ్ణతి నవై పురుషనత్తమః॥ (మ.భా. అసు 59-10)

శత్రువైనసు దైవ్యముకో శరణుజోచ్ఛినవో నటి సంకటస్థితిలోనున్న
మనుమ్యనివై దయజూపు వానిని పురుషప్రేష్టునిగా ఓప్పుచున్నారు

శ్లో॥ తదహం సంప్రవశ్యామి లోకానాం హితకామ్యయా ।

యేన విజ్ఞాన మాత్రేణ సర్వజ్ఞత్వం ప్రపద్యతే॥ 3

అర్థము :- అహం = నేను, లోకానాం = ప్రజలకు, హిత
కామ్యయా = మేలుచేయవలెనను కోరికతో తత్ = ఆ సీతిసముచ్ఛయమును,
సంప్రవశ్యామి = బాగుగా డెప్పుడును, యేస = దేనిని, విజ్ఞానమాత్రేణ =
శెలిసికానిన మాత్రముచేతనే, మనుజూడు, సర్వజ్ఞత్వం = సర్వము శెలిసి
కొసుటను, ప్రపద్యతే = పొందుచున్నాడో (దానిని).

తా॥ నేను మానవమాత్రులకు శుభముచేయు కోరికతో ఆ రాజసీలి
పముచ్ఛయమును ఆనగా దేనిని శెలిసికొనిసంతమాత్రమున మనుమ్యడు
సర్వజ్ఞము కాగలడో యటి దానిని బాగుగా చెప్పుచున్నాను.

వివరశము :- సర్వజ్ఞడనగా భూత వర్ధమాన భవిష్యత్తులను
శెలిసినవాడని కాని, లోకలోకాంతరములందలి విషయముల పన్నీగిని
శెలిసినవాడని కాని యర్థముకొదు. ధర్మార్థకామముల జ్ఞానముకలవాడని
యర్థము.

శ్లో॥ మూర్ఖ శిష్యోపదేశేన దుష్టస్తీ భరణేన చ ।

దుఃఖత్తేః సంప్రయోగేణ పండితోఽప్యవ సీదతి॥ 4

అర్థము :- మూర్ఖశిష్యోపదేశేన = బుద్ధహీనుడైన శిష్యని చద్య
వించుటచేతను, లేక ధర్మసంబంధ విషయములను నువ్వేశించుటచేతను.
చ = మణియు, దుష్టస్తీభరణేన = వ్యాఖిచారిణియు, కలినమూర్ఖ మాటలు

నదియు నగు త్రీని పోషించుటచేతసు, దుఃఖితైః = నానప్రకారములగు
రోగముచే ప్రడింపబడునస్తియు, అణ్ణియుల వియోగముచే బాధపడునట్టియు,
భవనశాధులచే దుఃఖితులైనస్తి వారితో, సంప్రయోగేణ = వ్యవహారము
చేయుటచేతు, పండితః అపి=యద్దమంతుడైనవాడు కూడ, ఆవసీదతి =
దుఃఖితుడై కష్టముల నసుఫలించును.

తా॥ జాద్యహిస్తునైన శిష్యునకు ధర్మాపదేశముచేసినను, వ్యాఖిచారితి,
కతివభాషితేరైన త్రీని పోషించినను, నానారోగములచే పీడితులును,
ప్రియజనుల వియోగపీడితులును, భవనశాధికారణములచే దుఃఖితులును
నైన వారితో వ్యవహారము చేయుటచేతసు జాద్యమంతుడైన మనుష్యుడు
కూడ దుఃఖములపాలు కావలసివచ్చును.

వివరణము :-

ఉపదేశో హి మూర్ఖాఙ్గాం ప్రకోపాయ న శాస్త్రయే ।

పయుః పానం ధజంగానాం కేవలం విషవర్గనమ్॥ పం.తం 1-42

ఉపదేశించుటచేత మూర్ఖులు కోపింతురేకాని శాంతింపరు. పాములకు పాలు
పోసినచో విషమే వృద్ధియును.

మూర్ఖుని పంచలక్షణములు :-

ముర్కుస్య పంచచిష్టుని గర్వో దుర్వాచనం తథా ।

హతకైవ విషాదశ్చ వరో క్రం నైవ మన్యతే॥

- 1) దురవిషాదము
- 2) కరినముగా మాత్రాదుట (బూతులు తిట్టుట)
- 3) మొండివట్టు వట్టుట
- 4) దుఃఖితడగుట
- 5) ఇతరుల మాటను వినకుండుట
యము నైదుము మూర్ఖుని లక్షణములు.

దువ్వత్రీని (వ్యాఖిచారితిని) పాలన పోషణచేయరాదు.

మాతా మన్య గృహో నాస్తి భార్య చాపియవాదీనీ ।
అరజ్యం తేన గంతవ్యం యథారజ్యం తథా గృహమ్॥

(పంచతంత్ర 4-53)

ఎవని తల్లి యింటిలో ఘుండదో, ఎవని భార్య అపియములు పలుకుచు దురాచారిణి యగులో యస్తి యింటి యజమానుడు అరజ్యమునకు బోవలెను. ఆట్టి యిల్ల అరజ్యముతో సమానముని యర్థము.

దుఃఖితులు, రోగులు, సీడితులు, శోకనంత ప్రులతో వ్యవహరించి నచో కష్టములు నంప్రాప్తమును. వైద్యుడు “పరదుఃఖేన దుఃఖ్యతే” ఇతరుల దుఃఖముతో దుఃఖము కలవాడగును. ఇందువలన దుఃఖితులతో వ్యవహరించుటచేత పండితుడుకూడ దుఃఖితుడగును.

శ్లో ॥ దుష్టాభార్య శరం మిత్రం భృత్యశ్చీచ్తర దాయకః ।
స సర్వేచ గృహో వాసో మృత్యురేవ న సంశయః॥ ५

అర్థము :- దుష్టా=కతినపుగా మాట్లాడునట్టియు దురాచారిణియు నైన, భార్య=భార్యయు, శరం=మౌనకాడగు, మిత్రం = స్నేహితుడు, చ=అట్లే, ఉత్తరదాయకః=ఎదురు పలుకునట్టి, భృత్యః = సేవకుడును, చ=మణియు, సనర్వే=నర్వమున్నట్టి, గృహో=ఇంటియందు, వాసః=నివసించుటయు, మృత్యురేవ=మృత్యువతో నమానమే, నంశయః న = సందేహములేదు.

తా॥ కతినముగా మాట్లాడునట్టియు దురాచారిణియునగు భార్యయు, మౌనకాడగు మిత్రుడు, ఎదురు చెప్పి సేవకుడు, నర్వముండు గృహనివాసము మృత్యువతో నమానమే నంశయము లేదు.

వివరణము :- దుష్టభార్య -

ఆః పాకం న కరోణి పాపిని, కథం పాపీ త్వదీయః పితా ।

రందే జల్పసి కిం, తప్పైవ జననీ రండా త్వదీయా స్వసా ।

నీర్గచ్ఛ త్వరితం గృహాత్ బహిరితో, నేదం త్వదీయం గృహమీ।
హా ! హా ! నాథ ! మమాద్యదేహి మరణం జారన్య భాగోదయ ||

గృహస్థు దొకడు అకలితో వ్యాకులుడై యింటికి వచ్చి భోజనము చేయ దలంచును. కాని యింటిలో వంట తయారుకాకపోవుటచే క్రోధావేశమున భార్యతో - ఉ పాపిని ! ఇప్పటివఱకేల వంటచేయలేదు ? పత్ని - నేనేల పాపినియగుచును ? నీ బాయి పాపియగును. కోపించిన భర్త ఉసి ముండ ? ఆధిక ప్రసంగము చేయుచున్నావేమి యనగా - ఆమె నేనేల ముండ నగుచును ? నీ తల్లినీ సోదరియే ముండలనును కుపితుడైన పతి - నా యింటిసండి బియటకు పొమ్మునును, భార్య - ఇదీనీ యల్లేమియు గాదు. అని నమాధానము ఈయగా భర్త - ఉరి భగవంతుడా ! నాకీనాడే చావు వచ్చివ భాగుండునని వ్యాఖిచారిజీషైన భార్యపే తనముగల యింటి యజమానుడు వాపోవును. నిజముగా నిట్టి కులట మృత్యువేయగును.

ధూర్తమిత్రుడు :-

ముఖం పద్మదలాకారం వాచా చందనశితలూ ।

హృదయం క్రోధసంయుక్తం ప్రతివిధం ధూర్తలక్షణమ్ ||

ముఖము పద్మమువలె ప్రవన్నమూర్ఖ మరిండును. వాక్య చందనమువలె చల్లగానుండును. హృదయము క్రోధయుక్తమైయండును. ఈ మూడు లక్షణములు గలవాడే ధూర్తుడు. దొంగతో దొంగతనము చేయుచుని చెప్పును. ఇట్టి ధూర్తుడు కూడ మృత్యువుతో నమామడే. మిత్రుని మోసముచేసిన ధూర్తుడు మృత్యువునకు కారణమగును.

ళో॥ ఆపదర్థే ధనం రష్ట్రే దారాన్ రష్ట్రే ధనై రపి ।

ఆత్మానం సతతం రష్ట్రే దారై రపి ధనై రపి॥

ఆర్థము :- ఆపద్భే = ఆపత్కాలమున నుపయోగపడుటకై, ధనం = ధనమును, రషీణ = రషీం పవలెను, ధనై రఫి = ధనములకంటె నధి కముగా, దూర్మాన్ = భార్యసు, రషీత్ = రషీం పవలెను, నతతం = ఎల్లప్పుడు, దాత్రై రఫి = భార్యకంటె నధికముగ, ఆత్మనం = తస్మైతాను, రషీత్ = రషీం పవలెను.

తా॥ ఆపత్కాలము కొఱకు ధనమును రషీం పవలెను ధనము కంటె నధికముగా భార్యసు రషీం పవలెను. ఎల్లప్పుడు భార్యకంటెను ధనముకంటెను నధికముగా తస్మైతాను రషీం చుకొనవలెను. తాను నశించిన తరువాత ధనము భార్యవలన ప్రయోజనముండదు. కావున ఆత్మరష్టము ముఖ్యము

వివరణము :- విదురోణితి - మ.భా ఉ. 37-17 చూడుడు—

త్వశేత్ కులార్థం పురుషం గ్రామస్థానై కులం త్వజేత్ ।

గ్రామం జనపదస్థానై ఆత్మర్థం పృథివీం త్వశేత్ ॥

కులమును రషీం చుటు పురుషుడు బలిదానము కావలెను గ్రామరష్టణ కొఱకు కులముచు త్వజింపవలెను కోల్లారష్టా కొఱకు గ్రామమును త్వజింపవలెను. ఆత్మరష్టణ కొఱకు నర్వప్రపంచమును విడువవలెను.

శ్లో॥ ఆపద్భే ధనం రషీ ప్రీచుతాం కుత ఆపదః ।

కదాచి చ్చలతే లక్ష్మీః సంచితో ఐపి వినశ్యతి॥ 7

ఆర్థము :- ఆపద్భే=ఆపదలను బోగొట్టుకొనుటకు, ధనం=ధనమును, రషీత్=రషీం పవలెను, శ్రీమతాం=ధనవంతులకు, ఆపదః=ఆపదలు, కుతః=ఎట్లుకలుగును ? కదాచిత్=ఎన్నడైన దైవయోగముతో, లక్ష్మీః=నంపద, చలతే=పోయినచో, సంచితో ఐపి=నంపాదింపబడినదీకూడ, వినశ్యతి=నశించిపోవును.

తా॥ అపత్కాలయులో అపదలసు నివారించుకొనుతకు ధనమసు రక్షించుకొనవలెను. శ్రీమంతులకు అపద లెట్లు వచ్చును? ఎప్పుడైనను దైవయోగయువలన నంపదపోవుసు. అప్పుడు కూడబోటిన ధనము కూడ నష్టమగును.

శ్లో॥ యస్మిన్ దేశే నసమ్మానో నవృత్తి ర్నచబాంధవాః ।
న చ విద్యాయుగమః కశ్చిత్ తం దేశం పరివర్జయేత్ ॥ 8

ఆర్థము :- యస్మిన్ దేశే=ఏ ప్రదేశమందు, నమ్మానః = ఆదిము, గౌరవయు, న=లేదో, వృత్తిః=బ్రితుకుతెలుపు, న=లేదో, బాంధవాః చ=బంధువులు కూడ, న=లేదో, కశ్చిత్=ఏదైనను, విద్యా+అగమః చ=విద్యాప్రాప్తియు, న=లేదో, తం దేశం=అ దేశమును, పరివర్జయేత్=విడిచిపెట్టవలెను.

తా॥ ఏ ప్రదేశములో ఆదరాభిమానములుండవో, జీవనము జరుగవో, బంధుబాంధవులుండరో, ఏదైన విద్యాప్రాప్తికలుగదో, అట్టి ప్రదేశమును విడిచిపెట్టవలెను.

శ్లో॥ ధనికః శ్రీత్రియో రాజు నదీ వైద్యస్త పంచమః ।

పంచ యత్త్రే న విద్యస్తే న తత్త్రే దివసం వసేత్ ॥ 9

అర్థము :- ధనికః = ధనవంతుడు, శ్రీత్రియః = వేదజ్ఞాడైన శ్రీమ్మానుడు, రాజు=భార్యికుడు, స్వయంబునైనరాజు, నదీ=హొలముతుపుతు కుషయోగించునచియు, పంచమః=అయిదవవాడైన, వైద్యః = రోగముల రోగాట్లు వైద్యాట్లు, యత్త్రే=ఎక్కుడు, పంచ=ఈ అయిదును, న విద్యస్తే=ఉండవో, తత్త్రే = అచ్చుట, దీవసం = ఒక్కరోజైనను, న వసేత్ = ఉండరాదు.

తా॥ ధనవంతుడు, వేదజ్ఞాదైవ బ్రాహ్మణుడు, ధార్మికుడు న్యాయ శీలదైవ రాజు, వ్యవసాయమున కుపయోగించు నదీయు, ఐదవ వాడైవ వైద్యుడును నిట్టి అయిదు లేనిహోట నొక్కరోకైనను సుండరాదు.

వీవరణము :- ధనికః = ఆవశ్యకమైనపుటు బుఱమిచ్చు ధనికు దుండవతెసు; శ్రోత్రియః = జసులకు ఉపచేషమచేసి నన్నార్గమున వడపుటకు వేదజ్ఞాదైవబ్రాహ్మణుడుండవతెసు. బోధయన గృహ్యమాత్రములో శ్రోత్రియ శబ్దమున కిచ్చిన నిర్వోచనము-బ్రాహ్మణైన బ్రాహ్మణ్యముతున్నః ప్రాగుప నయనా జ్ఞాతః ఇత్యాఖి ధీయతే॥ - బ్రాహ్మణుని వలన బ్రాహ్మణీయందు పుణ్ణినవాడు ఉపనయనమునకు పూర్వము ‘ణాతు’దు ఆనబిడును. “ఉప నీతమాత్రో ప్రతామచారీ పేదానాం కించి దధీత్య బ్రాహ్మణః” బ్రాహ్మచర్యాది ప్రతముల పాలించువాడును, యజ్ఞోపవీతము ధరించినవాడును కొంత వేదవరముచేసిన వాడును బ్రాహ్మణు డనబిడును - “ఏకాం శాభా మధీత్య శ్రోత్రియః” వేదములోని యొక శాఖను అధ్యయనము చేసినవాడు శ్రోత్రియ డనబిడును. మఱియు దానకమలాకరములో —

“ఏకాం శాభాం సకలాపాం వా షడ్మిరంగై రథీత్య చ ।

షట్కుర్షై నిర్పతో విష్టః శ్రోత్రియో నామ ధర్మవితే॥

కల్పము లేక షడంగములతో సూడిన వేదముచొక్క యొక శాఖసు అధ్యయనముచేసి - చదువుట, చద్దివించుట, యజ్ఞముచేయుట, యజ్ఞము చేయించుట దానమిచ్చుట, దానముపుచ్చుకొనుట యను షట్కుర్షైలయందు ఆసక్తికలిగి విర్వహించు ధర్మము తెలిసినవాడైవ బ్రాహ్మణుడు శ్రోత్రియు డగును, రాజు - న్యాయము, రహస్యాలకొఱకు ధార్మికుడైవ రాజు ఆవశ్యకమగును. నదీ - పొలము తడుపుటకు అభీవృద్ధిపొందుటకు సదులుండవలెను. వైద్యుడు - రోగములు సంభవించినపుడు రోగనివృత్తిచేయుటకు వైద్యుడుండవతెను.

శ్లో॥ లోకయూత్రా భయం లజ్జా దాష్టిణ్యం త్యాగశీలతా।
పంచ యత్ర న విద్యనే న కుర్యాత్ తత్త్వ సంసీతిమ్॥ 10

అర్థము :- యత్ర = ఎక్కడ, లోకయూత్రా = జీవనోపాధి,
భయం = దండనభయము, లజ్జా = లోకలజ్జ, దాష్టిణ్యం = చతురత, త్యాగ
శీలత = దానప్రవృత్తి అను నట్టివి, పంచ = అయిదు, యత్ర = ఎక్కడ,
న విద్యనే = ఉండవో, తత్త్వ = ఆక్కడ, సంస్కృతం = నివాసమును, న
కుర్యాత్ = చేయరాదు. (ఆనగా ఉండరాదు)

తా॥ ఎక్కడ బ్రితుకుతెరువు, వ్యాపారము, దండభయము, లోక
లజ్జ, చతురత, దానమిచ్చ ప్రపృత్తి యను నైచు విషయము లుండవో
యచ్చట నివసింపరాదు.

శ్లో॥ జానీయూత్ ప్రేషణే భృత్యాన్ బాంధవాన్
వ్యసనాట్లగమే।

మిత్రంచాట్లపత్తికాలేషు భూర్యం చ విభవత్తయే॥ 11

అర్థము :- ప్రేషణే = పసులలో నియమించిన తరువాత, భృత్యాన్ =
పేవకులను, వ్యసనాగమే = దుఃఖము నంభవించినపుడు, బాంధవాన్ =
బింధువులను, ఆపత్తికాలేషు = ఆపదలు కలిగినపుడు, మిత్రం = మిత్రుని,
చ = ఆట్లే, విభవత్తయే = ఐశ్వర్యము పోయినపుడు, భూర్యం = భార్యను,
జానీయూత్ = తెలిసికొనవలెను. (పరీక్షించవలెను)

తా॥ పసుల నిర్వహణనుబట్టి నౌకరుల శక్తితెలిసికొనవలెను.
దుఃఖములు సంప్రాత్మమైసపుడు బంధు బాంధవతెంత యుపయోగపడు
యన్నో గుర్తించవచ్చును. కష్టకాలములో సాయంత్రంటను బట్టి మిత్రుని స్తుతి
తెలియును. అట్లే ఐశ్వర్యము జీణించినపుడు భాక్షణ్యభావము తెలిసికొన
వచ్చును.

శ్లో॥ ఆతురే వ్యసనే ప్రాణై దురిభ్యై శత్రువంకాచే ।

రాజద్వారే శ్ర్వానే చయసిష్టతి న బాంధవః॥ 12

ఆర్థము :- ఆతురే = రోగము వచ్చినపుడు, వ్యసనేప్రాణై = దుఃఖము సంభవించినపుడు, ఉర్మిజ్ఞై = కఱవు వచ్చినపుడు, శత్రువంకాచే = శత్రువులవలన కష్టము కలిగినపుడు, రాజద్వారే = రాజనభయందు, చ = మతియు, శ్ర్వానే = శ్ర్వానమందు (పల్లకాడు), యః - ఎవడు, తిష్ఠతి = తోడుగాపెంటనుండునో, నః = పాదే, బాంధవః = నిజమైన బంధువు.

త॥ రోగము వచ్చినపుడు, దుఃఖము కలిగినపుడు, తులవు వచ్చినపుడు, శత్రువుల బాధ యేర్పడినపుడు రాజనభయందు, శ్ర్వానమందు నెనడు తనతో నుండునో యతడే నిజమైన బంధువు.

శ్లో॥ యో ద్రువాణి పరిత్యజ్య అద్రువం పరిషేవతే ।

ద్రువాణి తస్య నశ్యన్ని అద్రువం నష్టమేవ చ॥ 13

ఆర్థము :- యః = ఏ మసుమ్యదు, ద్రువాణి = నిఖితపదార్థము లను లేక భోగాయిలను, పరిత్యజ్య = విడిచిపెట్టి, అద్రువం = అనిఖిత వస్తు వును లేక భోగ్యపదార్థము కొడుకు, పరిషేవతే = పరుగెత్తుచు ప్రయర్చించునో, తస్య = అతనిమొక్క, ద్రువాణి = నిఖితపదార్థములు లేక కార్యములు, నశ్యన్ని = నశించును లేక చెడిపోపును, చ = మతియు, అద్రువం = అనిఖిత పదార్థము, నష్టమేవ = నష్టమేయగును.

త॥ ఏ మసుమ్యదు నిఖితములగు పదార్థములను విడిచిపెట్టి యనిఖితములగు పదార్థములను పొందుటకు ప్రయత్నము చేయునో యతనికి నిఖితపదార్థములు నష్టములగును, మతియు ననిఖితపదార్థము లెటులైనను నష్టములే గదా !

శ్లో వరయేత్ కులజాం ప్రాజ్ఞా విరూపామపి కన్యకామ్ ।
రూపవతీం న నీచస్య వివాహః సదృశే కులే॥ 14

అర్థము :- ప్రాజ్ఞః = బాధిషంతుడు, కులజాం = శ్రేష్ఠకులమందు పుట్టినట్టి, విరూపామపి = అందవిహీనమైన దానినైనను, కన్యకాం = కన్యసు, వరయేత్ = వరింపవలెను. వివాహమాడవలెనుకాని, రూపవతీం = అందకత్తైయైనను, నీచస్య = నీచనియొక్క కులమందలి కన్యసు, న = వివాహమాడరాదు, వివాహః = వివాహము, సదృశేకులే = తన గౌరవమున కనుకూలమైన కులమందలి కన్యనే చేసికొనవలెను.

తా॥ బుద్ధిమంతుడైనవాడు శ్రేష్ఠకులమునందు పుట్టినట్టి కన్యసు సాందర్భవలి కాకున్నసు వివాహము చేసికొనవలెను, అందకత్తైయైనను నీచకులమునందు పుట్టిన కన్యసు వివాహమాడరాదు. సదృశ్యైన కన్యనే వివాహమాడవలెను.

వివరణము :- ఈ శ్లోకము నిశ్చయముగా ప్రక్కి ప్రమే. ఈ శ్లోకము ఈ యథ్యాయములోని పదునాఱవ శ్లోకమునకు విరుద్ధముగా నున్నది. దానిలో ‘త్రీతత్తుం దుష్టులాదపి’ అనగా దుష్టులమునుండి యైవము త్రీతత్తుమును గ్రహింపవలెనని యున్నది.

శ్లో॥ నథీనాం చ నదీనాంచ శృంగీళాం శస్త్రపాణినామ్ ।

విశ్వాసో నైవ కర్తవ్యః స్త్రీషు రాజకులేషు చ॥ 15

అర్థము :- నథీనాం = గోళుగల సింహములు, పెద్దపుఱులు మొదఁగు వాని విషయములో, నదీనాం = నదుల విషయములో, చ = అట్లే, శృంగీళాం = పెద్ద పెద్ద కొమ్ములుగల అబోతుల విషయములో, శస్త్రపాణిలాం = ఆయుధములు, చేతులలో గలవారి విషయములో, త్రీషు = త్రీలయంచు, చ = మణియు, రాజకులేషు = రాజకుమారులందు, విశ్వాసః = విశ్వాసము, న ఏవ కర్తవ్యః = చేయగూడదు. అనగా నమ్మరాదు.

త॥ వాడియైన గోళగల సింహాదీ మృగములందు, లోతైన నదు లందు, వాడియైన కొస్పులుగల ఆబోతులు మొదలైన వానియందు, చేతిలో పదునైన కత్తులు గొడ్డపు మొదలగు నాయిధములుగల వారియందు, త్రీల యందు, రాజకులములందు, విశ్వాసము కలిగియండరాయ.

వివరణము :- త్రీలయందు విశ్వాసముండనిచో గృహకృత్యములు నెలాపేఱవు. త్రీ పురుషులలో పరస్పరము విశ్వాసము లేకున్నచో ఆ గృహము నరకమగును. విశ్వాసములేని త్రీ పురుష సంతతి మోనగాళ్లగు దురు. ఇచ్చట త్రీలయందు విశ్వాసముంచరాదనుట యనగా వారిని స్వేచ్ఛగా అరణ్ణితలుగా విడువరాదని యద్దుము. వారిని స్వేచ్ఛగా విడిచి వచో వారు శారీరికముగా దుర్భలలగుటచే బలవంతులైన పురుషులచే పరాఫవింపబడుటకు, పతితలగుటకు నవకాశమున్నది. తావున స్వేచ్ఛగా విడువరాదనిటి. ఆ విషయములో దప్ప తక్కిన నర్వవిషయములందును వారి సలహాలు, సంప్రదింపులు మొదలగునవన్నియు మండవలెసు.

క్షో॥ విషాదప్యమృతం గ్రాహ్యమమేధ్యాదపి కాంచనమ్ ।

నీచాదప్యత్తమా విద్యా త్రీ రత్నం దుష్టులాదపి॥ 16

అర్థస్తు :- విషాదపి = విషమునుండికూడ, అమృతం = అమృతము, గ్రాహ్యం = గ్రహింపదగినది, అమేధ్యాదపి = అశుద్ధమైన మురికి పదార్థము నుండియు, కాంచనం = బంగారము, నీచాదపి = నీచునినుండియు, ఉత్తమా = ప్రశేష్టమైన, విద్యా = విద్యము, దుష్టులాదపి = దుష్టులము నుండియు, త్రీ రత్నమ్ = రత్నమువంటి త్రీ, గ్రాహ్యం = గ్రహింపదగినదే.

త॥ విషమునుండియు నమృతమును స్వీకరింపవలెను. అశుద్ధమైన మురికినుండియు బంగారమును తీసికొనవచ్చాము. నీచుడైన వాని

సుండియు క్రైష్ణమైన విద్యలను కళాకౌశలముల నేర్చుకొనవచ్చాను. అట్లే దుష్టకుల సంభవయైనను త్రీ రత్నమును గ్రహించి వివాహమాడవచ్చాను.
 శ్లో॥ స్తోత్రాం ద్విగుణ ఆహారో బుద్ధిస్తాసాం చతుర్భుజా ।
 సాహనం ఘడుజం చైవ కామోఽముగుణ ఉచ్యతే॥ 17

ఆర్పము :- త్రీశాం = పురుషులకంటె త్రీలకు, ఆహారః = ఆహారము, చ్యోగుణః = రెట్లింపుండును, తాసాం = వారికి, బుద్ధిః = బుద్ధి, చతుర్భుజా = నాలుగురెట్లుండును, సాహనం ఏవ = సాహనముండ, ఘడుజం = ఆఱురెట్లుండును, చ = మయియు, కామః = కౌమము, ఆష్టగుణః = ఎనిమిద్ రెట్లుగా, ఉచ్యతే = చెప్పబడుచున్నది.

తా॥ త్రీలకు పురుషులకంటె ఆహారము రెండురెట్లు కావలేను. బుద్ధి నాలుగురెట్లుండును. సాహనము ఆఱురెట్లుండును. కౌమము ఎనిమిద్ రెట్లుండును.

వివరణము :- ఈ శ్లోకములో త్రీ నీండలేదు. త్రీ స్వాభావస్తీతి చిత్రింపబడినది. త్రీయ గర్వమును ధరించి బిడ్డలనుకని పాలవిచ్చి పోషించుండురు అందుచే వారి యాహారము రెట్లింపుండును. త్రీకి బుద్ధి పురుషునికంటె నాలుగురెట్లుండును. ఈ విషయము నేడు విద్యా లయములలో మహావిద్యాలయములలో, విశ్వవిద్యాలయములలో మగపిల్లల కంటె అథపిల్లలే ప్రథమస్థానము లందున్నారు. పురుషుడు 25 సంవత్సరములకు యువకుడగును. త్రీ 16 సంవత్సరములకు యువతియగును పుటుషుడు 25 సంవత్సరములలో నెంతనేర్చునో త్రీ 16 సంవత్సరములకే యింత వేర్చున్న దీనివిభజ్యియు పురుషుని బుద్ధికంటె త్రీ బుద్ధి త్రీవైమైన దఖి ధృతపడుచున్నది.

మతోకమాట త్రీయ స్వేచ్ఛలు అట్లాడురు. దానిలో నాక్కు తప్ప మాడ మండడు. పిల్లలలకు తినిపించుచుండురు. ప్రక్కవారితో మాట్లాడు

చందురు. విషయమును చర్చించుచందురు. ఇట్లు పలువిషయములలో నొకేసారి పాగ్గొనుతుచే శాలుగురెట్లు బుధీయున్నట్లు సిద్ధమగుచున్నది. ఏ పురుషుడు నిట్లొకేసారి యింతపని చేయజాలడు. నహాజముగా త్రీలు సాహసన్యోభావము గలవారు కొదు. ఒకవేళ సాహసించవలసి వచ్చినబో పురుషునిమించి సాహసము చూపుచురు. మైథునసమయమున వీర్యాష్టలనము కాగానే పురుషునకు తామూరంతి కలుగును. అంతేకాదు మైథునమునందు విషుభత యేర్పుడును. అందుచేత వీర్యాష్టలనమునకు తరువాత పురుషుడు శారీరిక మానసిక దృష్టులతో త్రీ సేవనములో ననమర్హడగును. పురుషుని వలె త్రీలకు మైథునసమయమున కామూరంతి కొఱకు స్వాభావికమైన క్రియ లేనందువలన వారాంగనలు (వేళ్లు) ఒకరి తరువాత ఉండూకచికి ననేకమంది పురుషులకు తామూరంతి కలుగచేయుచున్నారు. కంచువలన శారీరికదృష్టితో త్రీ పురుషునికంటె మిక్కిలి యథికమైన తామము కలద్ది యగును.

మొదటి అధ్యాయము సమాప్తము

ద్వితీయాధ్యాయ ము

శ్లో॥ అన్నతం సాహసం మాయా మూర్ఖత్వ మతిలుబ్దతా ।

అశోచత్వం నిర్దయత్వం త్రీణాం దోషాః స్వాభావజాః॥ 1

అర్థము :- అన్నతం=అబిధ్రమాడుట, సాహసం=అలోచింపకయే పనిని చేయబిసుట, మాయా=మోనగించుట, మూర్ఖత్వం=మూర్ఖత్వము, అతిలుబ్దతా=మిక్కిలి లోభగుణము, అశోచత్వం = అపవిత్రత, నిర్దయత్వం = దయలేకయుండుట యనునవి, త్రీణాం=త్రీలకు, స్వాభావజాః=స్వాభావికములగు, దోషాః=దోషములు.

తా॥ అబిద్ధమాడుట, పాచూసించుట అనగా ఆలోచింపక యేషని యందైనను త్వరగా లగ్గుమగుట, మొనగించుట, మూర్ఖత్వము, లోభితనము, అపవిత్రత, దయావిహినత, ఆను నివి త్రీలకు స్వాభావముతోనే పుట్టిన దోషగుణములు.

వివరణము :- ఈ క్లోకము నిశ్చయముగా ప్రక్కి ప్రమే. “ద్వారం కిమేకం నరకస్య నారీ” అనగా నరకమునకు త్రీ యొక ద్వారమని త్రీల విషయములో సమాజములో హీనమనోవృత్తియున్న సమయములో నెవరో యా క్లోకము ప్రాసి చాణక్య నీతిలో ప్రక్కి ప్రముచేసి యుండురు.

మూర్ఖత్వము త్రీలకు స్వాభావికగుణమేయైనచో నే త్రీకిని జ్ఞానముండరాదు. అట్లే నిర్దయతకూడ త్రీలకు స్వాభావిక గుణముకాదు, త్రీ పాషాచ్ఛత్తగా దయామూర్తి. బుద్ధిమంతుడైన చాణక్య డిట్టి మూర్ఖత్వము కల వచనములు ప్రాయిడు. మఱియు ఆబిద్ధమాడుట త్రీలకు నహజగుణమా? అయినచో త్రీ యెన్నుడును నత్వము చెప్పుణాలదు. త్రీ నిజమే చెప్పునిచో భర్త, తిడ్డులు, ఆత్మమామలు మన్నగువారితో ననత్వ నంభాజమే చేయచున్నచో ఆయంటి వాతావరణము అవిశ్వాసముతో నిండి ఆయిల్ల నరకముగా తయారగును. ఇట్లే ఆ క్లోకములోని యితర దోషములు గూడ ననత్వములే.

శ్లో॥ భోజ్యం భోజనవ క్తి శ్చ రతిశ క్తి ర్వరాంగనా ।

విభవో దానశ క్తి శ్చ నాభల్పస్య తపసః ఫలమ్॥ 2

అర్థము :- భోజ్యం =ఘోషించుటకు దగిన మంచి మంచి పదార్థములు లభించుటయ్య, చ = మఱియు, భోజన శ క్తిః = ఆ పదార్థములు లభించివ తరువాత వండునంతవఱకు నోర్చు గలిగియుండుటయు భుజించ శ క్తియు, వరాంగనా = అందమైన భార్యలభించుటయు, రతిశ క్తిః = ఆమె లభించివ తరువాత నామె నమభవించుటకు దగిన కామశ క్తి కలిగియుండు

టయు, వీఫవః = సంపదకలిగియుండుట, చ = మతియు, దానశక్తిః = దానమచేయు స్వభావము కలిగియుండుట యను నివి, అల్పస్వయ = స్వల్పమైన, తపనః=తపస్యమేక్క, ఫలం=ఫలము, న = కౌడు. ఆనగా నివి గొప్ప తపోవంతునకుగాని లభింపవని భావము.

తా॥ మంచి భోజనపదర్థము లభించుటయు, ఆ భోజన పదర్థము తిని హరించుకొనుశక్తియు, అందమైన భార్యలభించుటయు, ఆమెతో హాయగా భోగమనుభవించుటకు కామశక్తి కలిగియుండుటయు, సంపద కలిగియుండుటయు, ఆ సంపదసు దానమచేయు బుద్ధీకలిగియుండుటయు, నను నివి యల్పమైన తపస్యచే సంప్రాత్మము కావు. గొప్ప తపస్యంప న్నాడై యుండవలేను.

వివరణము :- వైన జైప్రిన విషయములు భగవంతుచు సమానముగా నిర్మింపక విషమముగా నిర్మాజము చేయును. చూడుడు—

యః సుందరస్తద్ వనితా కురూపా యా సుందరీ సౌ పతిమాపహీనా ,
యతోభయం తత్త దరిద్రతా చ విథే ర్యాచిత్రాణి విచేషితాని॥

తా॥ పురుషుడు అందగాడైన స్త్రీ అంద విహీనయు, భార్య అంద కత్తెయైన భర్త రూపహీనుడును, ఇద్ద తొక్కుటిగా నున్నచో వారు దరిద్రులుగా సుండుటయు విధాత యొక్క విచిత్రపు లీలలు — అట్లే భనమున్నప్పుడు లోఖియు, దాత ధనహీనుడుగాను సుందరు అటులకాక వై విషయములు నమములుగా నున్నచో నవి యచ్చటవారి యొక్క పూర్వజన్మ తపః ఫలముగా భావింపవలేను.

శ్లో॥ యస్య పుత్రో వశీభూతో భార్య ఛందానుగామినీ॥

విభవే యశ్చ సంతుష్ట స్తస్య స్వర్గ ఇష్టైవ హి॥ 3

అర్థము :- యస్య=ఎవనికి, పుత్రః = పుత్రుడు, వశీభూతః = వశమందుండునో, భార్య = భార్య, ఛందానుగామినీ = భర్త యష్టము

సారము అవరించునదగునో, చ = మయియు, యః = ఎవడు, విభవే = సంపదయందు, సంత్ప్తః = సంతృప్తి కలవాడగునో, తస్య = ఆట్టివానికి ఇహ + ఏవ = ఇష్టైవ = ఈ పృథివియందే, స్వర్గః = సుఖముందును.

త॥ ఎవనికి పుత్రుడు వశమందుందునో, ఎవని భార్య ఆతని యచ్ఛసుసారముగా ప్రవర్తించునో, ఎవడు తన సంపదచే సంత్ప్తి డగునో యస్మివానికి నిక్కిదే స్వర్గము.

ఏవరణము :- మతొకరు చెప్పిన దానిని చూడుదు—

ఆస్తి పుత్రో వశే యస్య భృతోర్య భార్య తథివ చ।

ఆభావే నతి సంతోషః స్వర్గస్తోఽసౌ మహియతే॥

త॥ ఎవనిచొక్క పుత్రుడు, సేవకుడు, భార్య వాని వశమునుందురో, ఆస్తే యేవడు ధనము లేకున్నను సంత్ప్తుడుగా నుండునో నట్టివాడు భూతలమందే సుఖము ననుభవించును (స్వర్గమును). కపితా చార్యుడు తన తల్లియగు దేవహాతితో స్వర్గ నరకముల గూర్చి చెప్పి వది చూడుదు.

ఆత్మీవ వరకః స్వర్గ ఇతి మాతః ప్రచష్టతే ,

యా రూతనా వై నారక్యస్తా ఇహః ప్యుపలక్షితః॥

(భగ. పు. 3 20 29)

త॥ ఓ మాత ! స్వర్గ నరకము లిచ్చటనే యున్నవని చెప్పు దురు. నరకములో నేఱాధలున్నవో యవి యిక్కడ కూడ కనబడు చుప్పవి.

శ్రీ తే పుత్రా యే పితుర్భూతాః స పితా యస్తు పోవకః ।

తన్న్యుతం యస్య విశ్వాసః స్తుభార్యయత్రణిర్వ్యాతిః॥ 4

అర్థము :- యే=ఎవరు, పితుః = తండ్రికి, భూతాః = భక్తులో, తే=పారు, పుత్రాః=పుతులు, యస్తు = ఎవడైతే, పోవకః = విధులను

పోషించుచు మంచిచెడ్డల చూచునో, నః = వాడే, పితా = తండ్రి, యన్య = ఎవనికి, విశ్వాసః = విశ్వాసము, అనగా విశ్వసింపదగినవాడే, తత్ = మిత్రం = ఆ స్నేహితుడు, యత్ = ఎవరివలన, విర్యోగతిః = సుఖము కలుగునో, సా = అమేయే, భార్య = భార్య.

తా॥ తండ్రియందు భ్రతీకలవారే పుత్రులు. విడ్డలపాలన పోషణ చేయవాడే తండ్రి. విశ్వాసపాత్రుడైన వాడే మిత్రుడు. ఏ తీ వలన భర్తకు సుఖము ప్రాప్తించునో యట్టి త్రీయే భార్య.

వివరణము :- పుత్రువినార్థి శుక్రసీతిసారము 2-38 లో
చూడడు —

ప్రాప్తాయిలపి మహాతీం వృద్ధిం వర్తేత పితురాజ్ఞయా ।

పుత్రున్య పితురాజ్ఞాయి పరమం భూషణం న్యై తమ్॥

తా॥ పుత్రు దున్నతస్థానములోనున్నను తండ్రి యాజ్ఞ సమసరించి నడవవలెను తండ్రి యాజ్ఞను పాలించుట పుత్రునకు పరమభూషణము.

తత్కృత్రై నియతం కుర్యాద్యైన తుట్టో భవేత్ పితా ।

తన్నకుర్యాద్యైన పితా మనాగపి వినీదతి॥ (శుక్ర. 2-44)

తా॥ ఏ పని చేసిన తండ్రి సంతప్తుడగునో యా పనిని పుత్రు డవళ్యము చేయవలెను. తండ్రికి నే కొంచెం దుఃఖము కథిగించున్నాను అ పని పుత్రుడు చేయరాదు.

యః ప్రీతియే త్వచరిత్తైః పితరం న ప్రీతో

యద్వర్త రేవ హితమిచ్ఛతి తత్కృత్రుత్రమ్ ।

తన్నిత్ర మా పది సుఖే వ నమక్రియం యతే

మీవ తత్కృత్యం జగతి పుత్రుక్కతో లభనై॥

తా॥ తన పదాచారములతో తండ్రిని ప్రస్తుని చేయువేడు పుత్రుడు. ఎల్లపుడు భర్తాచ్చుక్క శఫమును గోరునట్టిద్దయే భార్య. మఖ

దుఃఖ సమయములలో వెంటనుండి చొకే రీతిగా సుందువాడు మిత్రుడు.
ప్రపంచములో నీ ముగ్గురు పుణ్యత్వులకే లభింతరు.

శ్లో॥ పరోజ్ఞ కార్యవార్తారం ప్రత్యక్ష ప్రియవాదినమ్ ।
వర్జయేత్తాదృషం మిత్రం విషకుంభం వయోముఖమ్॥ ५

ఆర్థము :- పరోజ్ఞ = చాటున, కార్యవార్తారం = పనులుచెడగాట్లు
వాడును, ప్రత్యక్షం = ఎదుట, ప్రియవాదినం = తియ్యనిమాటలు చెప్పు
వాడును, తాయిన, తాదృషమ్ = అట్టి, మిత్రం = స్నేహితుని, పయోముఖం =
మూరిదగ్గఱ పాలుండి, విషకుంభం = నిండగా విషముగల కడవనువలె,
వర్జయేత్ = విడిచిపెట్టవలెను.

తా॥ చాటున కౌర్యములకు హోనికలిగించుచు, ఎదుట తియ్యని
మాటలాడునట్టి మిత్రుని పయోముఖ విషకుంభమునువలె విడువవలెను.
కడవలోపలనంతయు విషముండి కడవమూరిదగ్గఱ పాలుకల దానిని
పయోముఖ విషకుంభముంచురు.

శ్లో॥ న విశ్వసేత్ కుమిత్రై చ మిత్రైచాపి న విశ్వసేత్ ।

కదాచిత్ కుపితం మిత్రంసర్వంగుహ్యంప్రకాశయేత్॥ 6

ఆర్థము :- కుమిత్రై = చెడ్డస్నేహితునియందు, న విశ్వసేత్ =
విశ్వసమంచరాదు, మిత్రైచాపి = మంచిస్నేహితునియందును, న విశ్వ
సేత్ = విశ్వసమంచరాదు, కదాచిత్ = ఎన్నిష్టైన, కుపితం = కోపించినట్టి,
మిత్రం = మిత్రుడు, నర్వం = నమస్కర్మైవ, గుహ్యం = రహన్యమును,
ప్రకాశయేత్ = వెల్లడించును, ఆందుచేత నమ్మురాదు.

తా॥ చెడ్డస్నేహితునియందు విశ్వసమంచరాదు. మంచిమిత్రుని
యందును విశ్వసమంచరాదు. ఎందుచేతననగా నెప్పుడైనను కోపము
నచ్చివచ్చే ఆ మిత్రుడు తన రహన్యముల నన్నిఉణిని వెల్లడించును.

వివరణము :- అథర్వవేదము 19-15-6 లో చూడుడు—

‘అభయం మిత్రా దభయ మమిత్రాత్’ అనగా మిత్రునినుండి మొదట అభయమును కోరెను. కారణము మిత్రుడుగానున్నపుడు రహస్యములు తెలిసికొనియుండును. కావున కోపము వచ్చినచో ఆ రహస్యముల పెల్లడింపకలటు అందుచేత శత్రువుకంటె మిత్రునినుండియే అభయమును ఉండుగా కోరెను.

ఈ॥ మనసా చింతితం కార్యం వాచా నైవ ప్రకాశయేత్ ।

మంత్రేణరక్షయేద్ గూఢంకార్యంచాపినియోజయేత్ ॥7

అర్థము :- మనసా=మనస్స ద్వారా, చింతితం = ఆలోచింప బడిన, కార్యం=పనిని, వాచా=వాక్యతో, నైవ ప్రకాశయేత్ = ప్రకాశంపజేయనే కూడదు, మంత్రేణ=ఆలోచన ద్వారా, రక్షయేత్ = రక్షింప వలెను, చ=మఱియు, గూఢమపికార్య = రహస్యమైన కార్యమందును, నియోజయేత్ = పరిణతిచెందవలెను. (సిద్ధహీందవలెను)

తా॥ మనస్సతో నాలోచించిన కార్యమును వాక్యతో పెల్లడింప రాదు. ఆ కార్యమును బాగుగా ఆలోచించుచునే రక్షింపవలెను. రహస్యముగా నుంచియే ఆ కార్యమును హర్తిచేయవలెను.

వివరణము :- ఖుగ్యేదము 10-31-2 లో — ‘స్వేన క్రతునా వదేత్’ ఆనగా తాను ఆలోచించిన దానిని చెప్పదలచిన దానిని కర్మచేసి చూపవలెను. అనగా కర్మద్వారానే పెల్లడింపవలెను.

ఈ॥ కషం చ ఖలు మూర్ఖత్వం కషం చ ఖలు యోవనమ్ |
కషాత్కృతరం చైవ పరగేహ నివాసనమ్ || 8

అర్థము :- మూర్ఖత్వం=మూర్ఖత్వము, ఖలు చ=నిక్షయముగా, కషం = కషపదాయకమైనదీ, చ=మఱియు, యోవనం = యోవనావస్త,

ఖలు = కూడ, కష్టం = దుఃఖదాయకమైనది, చ = అట్లే, పరగేహ నివాసనం = ఇతరుల యింట నివసించుట, కష్టాత్కృష్టతరమ్ ఏవ = మిక్కిలి కష్ట దాయకమైనదే.

త॥ మూర్ఖత్వము నిశ్చయముగా కష్టమును గలిగించును. మతిచు యోవనము కూడ కష్టమును కలిగించునదియే. అట్లే యితరుల యిండ్లలో నివసించుటయు నత్యంత కష్టదాయకమే.

ఖవరణము :- మూర్ఖత్వమును గూర్చి - (యోగవా-ఉప-29-57) లో
చూడు —

న హౌర్మ్య దధికో లోకే కశ్చిదస్తీహ దుఃఖదః - అనగా మూర్ఖ త్వమును మించి ప్రపంచములో దుఃఖమును కలిగించునది మతొకటిలేదు.

యోవనం ధనంపత్తికి ప్రభత్వమవేకతా ।

వైకై మవ్యవర్ణాయ కిము యత్ర చతుష్పయమ్॥

యోవనము, ధనంపద, ప్రభత్వము, అవివేకము (అజ్ఞానము) అనుపానిలో నేయొక్కటున్నను అనర్థమును కలిగించును. అటులతాక సాయణ నాక్రచో మన్మహో నీంక చెప్పవలసిన దేమున్నది ?

ఇతరుల యింట నివాసమును గూర్చి (మ.భా.వన. 313-115) లో
యిష్టుడ్లు యుధిష్ఠిరు వడిగెసు. వెదు ప్రపంచములో సుఖముగానుండి సోంకోషించుము? తానికి యుధిష్ఠిరుని నమాధానము.

పంచమేంహాని ష్టో వా శాకం పచతి న్యగ్యు హో ।
అప్యశి చౌప్రవాసీ చ న వోరిచర ! మోదతే॥

త॥ జలచరుడవైన యజ్ఞ ! బుణము లేనివాడు, పరదేశమందు,
లేనివాళు, అణుదౌళు లోజులైనస్తుతన యింటిలో పంటజేసికొని భుజించు
పోతును వైపు కలపాదగును మతియు.

వినా కార్యేణ యే మూర్ఖ గచ్ఛన్తి వరమందీరమే ।

అవక్యం లఘుతాం యూన్తి కృష్ణపక్షే యథా శళీ॥

తా॥ మూడులైనవారు పనితేకుండ హోమరులై యితరుల
యిండ్రకు హోమదురో వారు కృష్ణపతములో వంగుడు కీఱించి అల్పాడగు
సత్తు తేలికయై హోమదురు.

శ్లో॥ శైలే శైలే న మాణిక్యం మాక్తికం చ గజే గజే ।

సాధవో న హిం సర్వైత్ చందనం న వనే వనే॥ 9

అర్పము :- శైలే శైలే = ప్రతి వర్వైతమునందును, మాణిక్యం =
మాణిక్యము, న = ఉండడు, గజేగజే = ప్రతి యేనుగు నందును, మాక్తికం =
ముత్యము, న = పుట్టడు, సాధవః = పజ్జనలైనవారు, సర్వైత్ = అంతట,
నహి = ఉండరు గదా! అట్టే, వనే వనే = ప్రతి ఆరణ్యమునందును,
చందనం = గంధపుచెట్టు, న = ఉండడు.

తా॥ ప్రతివర్వైతమునందు మాణిక్యములయండవు. ప్రతి యేనుగు తల
యిందును ముత్యములు పుట్టవు-సాధవులు అన్నిచోట్ల నుండరు. ప్రతి
ఆరణ్యమునందు మంచిగంధము చెట్టుండడు.

శ్లో॥ పుత్రాశ్చ వివిధైః శీలై ర్మి యోజ్యాః సతతం బుధైః

నీతిజ్ఞాః శీలసంపన్నా భవన్తి కులహూజితాః॥ 10

అర్పము :- బుధైః = బుధీమంతుల ద్వారా, పుత్రాః చ = బుద్ధలైన
పాలపాలికలును, సతతం = ఎల్లపుడును, వివిధైః = అనేకవిధములను,
శీలైః = మంచిగుణములతో, నియోజ్యాః = నియుతులు కావలెను (మంచి
గుణములను నేర్చవలెను), నీతిజ్ఞాః = నీతి నెఱింగినవారును, శీలసంప
న్నాః = శీలసంపదకలవాడు మాత్రమే, కులహూజితాః = కులమునందు
(మానవసమాజమందు) హూజింపబడినవారు, భవన్తి = అగుచున్నారు.

తా॥ బుద్ధిమంతుల ద్వారా తమ విడ్డలు ఎల్లపుడు వివిధములగు మంచిగుణములు గలవారుగా దీద్భిదవలెను, కులములో గుణవంతువే హాజింపబిడుదురు కావున పిల్లలను గుణవంతుల జేయవలెను.

వివరణము :- శీలమున నేమొ వ్యాసమహాన్ —

(ప. భా. అను. 124-66) లో

అటోహః సర్వభూతేషు కర్మాకా మనసా గిరా ।

అనుగ్రహం చ దానం చ శీలమేతత్రప్తశన్యతే॥

తా॥ ప్రాణులన్నిటియందు మనోవాక్యాయ కర్మలతో ద్రోహము (వైరము), లేకుండుటము, దయకలిగియుండుటము, దానముచేయుటము, శీలమున్న ప్రకంసింపబిడుచున్నదీ

శ్లో॥ మాతా శత్రుః పితా వైరీ యేన బాలో న పాతితః ।

న శోభతే సభా మధ్య హంస మధ్య బకో యథా॥ 11

ఆర్థిము :- యేన = ఏ తల్లిచేతగాని తంద్రిచేతగాని, బాలః = కుమారుడు, న పాతితః = చదివింపబిడవో, అట్టి, మాతా = తల్లి, శత్రుః = శత్రువు, పితా = తంద్రి, వైరీ = శత్రువు, అటుల చదివింపబిడని బాలుడు, హంసమధ్య = హంసల మధ్యలో, యథా = ఎట్లు, బకః = కొంగ, న శోభతే = ప్రకాశింపవో య్లో, సభామధ్య = సభలో, న శోభతే = ప్రకాశింపద్దు.

ఏ తల్లిదండ్రులు పిల్లలను జదిపింపరో వారు శత్రువులు. కార్య జము హంసల మధ్యలో కొంగ రాజీంపవట్లు ఆ చదువురాని బాలుడు శత్రు మధ్యలో లాటీంపడు కావున అట్టిస్తీతికి దెబ్బిన తల్లిదండ్రులు శత్రు తుత్తేతు క్లోకముషు దయాందుమేఘాన్ని తన నెత్తార్థాపకాశము ద్వ్యాతీయ నెమ్ముల్లుప్పుతో ఉలఁజ్జీవకరణములో ఉట్టింకించినారు.

శ్లో॥ లాలనాద్బహవో దోషా స్తాడనాద్ బహవో గుణః ।

తస్మాత్ముత్రం చ శిష్యంచతాడయేన్న తులాలయేత్ ॥12

అర్థము :- లాలనాత్ =గారాభము చూపుటవలన పిల్లలలో, బహవః =బాల, దోషాః =దోషములును, తాడనాత్ =దండీంచుటవలన, బహవః =బాల, గుణః = గుణములును కలుగును, తస్మాత్ = అంచువలన, పుత్రంచ =పుత్రుని, శిష్యంచ = శిష్యుని, తాడయేత్ = దండింపవలెను, న తు లాలయేత్ =గారాభము చూపరాదు.

తా॥ లాలన చేయుటవలన (బుజ్జగించుట) పిల్లలలో బాల దోషము లుత్పన్నములగును, దండించుట వలన బాల గుణములు గలుగును. కావున నంతానమును, శిష్యులను దండింపవలెనే కాన లాలింపరాదు.

పివరణము :- పతంజలి మహార్షి వ్యక్తరణాష్టము (8-1-8) లో

సామృతైః పాతేవిర్షుష్టి గురవో న విరోష్టైః ।

లాలన శ్రుయితో దోషాస్తాడనాశ్రుయితో గుణః॥

తా॥ దండించుటవలన నంతానము శిష్యుడును దోషములేనివారును, గుణయక్కులు నగుదురు. తల్లిదండ్రులు, ఆధ్యాపకులు అమృతమయము లగు హస్తములతో కొట్టుదురు. విషమయములగు చేతులతో కాదు. వారు ఈర్షోఽద్వేషములతో కాక పైకి భయమును కనఛఱచుచు లోపల దయకలిగియుందురు.

శ్లో॥ శ్లోకేనవా తదర్థేన పాదేసై కాక్షరేణ వా ।

అబస్థితి దివసం కుర్యాద్ దానాధ్యయన కర్మభిః॥ 13

అర్థము :- శ్లోకేన =బక్క శ్లోకమును పతించుట ద్వారా కాని చింతనచేయుట ద్వారా కానీ మనస్ చేయుట ద్వారా కాని, లేక తదర్థేన = నగము శ్లోకము ద్వారా కాని, పాదేన =బక ప్రాదము ద్వారా కాని, ఏకాక్

రేణవాంచిక యష్టరము ద్వారా కాని, దానాధ్యయన కర్మభిః = దానము, అధ్యయనము మొదలగు శుభకర్మల ద్వారా కాని, దీవనం = దీనమును, అజంధ్యం = సార్థకమైన దానినిగి, కుర్యాత్ = చేయవలెను. వ్యాఘ్రపఱపరాదు.

తా॥ ఒక్క శ్లోకమును బాగుగా చదివి చింతనచేసి మాటి మాటికి మనన చేయుట ద్వారా కాని, సగము శ్లోకము ద్వారా కాని, ఒక పాదము (సాగ్గవంతు) ద్వారా కాని యొక యష్టరము ద్వారా కాని ప్రతిదినము స్వాధ్యయము చేయవలెను. దానము, అధ్యయనము మొదలగు శుభ కర్మల ద్వారా దీనమును సార్థకపఱపవలెను. వ్యాఘ్రము చేయరాదు.

విప్రంశు : - దీనమును సార్థకపఱచుటలో విదురుని వచనము—

(విదురసీతి 3-67-68) లలో

దివసేనైవ తత్కుర్యాద్ యేన రాత్రో సుఖం వసేత్ ।

అష్టమాసేన తత్కుర్యాద్ యేన వర్ధాః సుఖం వసేత్॥

షార్వం వయసి తత్కుర్యాద్ యేన వృద్ధః సుఖం వసేత్॥

యూవజ్ఞీవనే తత్కుర్యాద్ యేన ప్రేత్య సుఖం వసేత్॥

తా॥ రాత్రి సుఖముగా సుండుటకు తగినట్లుగా పగలు వని చేయ వలెను. ఆ వని వలన రాత్రి యే చింతయు లేక హాయిగా నిద్రపట్టవలెను ఇట్లే సంవత్సరములో నెనిమిది మాపములు ప్రయత్నముచేసి వర్ధించుతు వులో సుఖముగా సుండవలెను. పరలోకములో (పరజన్ములో) సుఖముగా సుండుటకు దగిన కర్మలను ఈ జన్మలో జీవితమంతయు ప్రయత్నింపవలెను.

శ్లో॥ కాంతా విమోగః స్వజనాపమానః

బుణస్య శేషం కున్మపస్య సేవా ।

దరිදුජාවේ බිමමා සඳා ඡ
විනෑශිෂ් මේතේ ප්‍රදහ්නී කායම්॥ 14

අරුණ් : - කාංඛ වියෝග : බාරාං වියෝගමු, තුළුසාපමාන : =
තන ඩංජු ගාංඛව්ල දාරා කළිගින යනාදරමු, බූජසුදු ඇෂේධ් =
භූජ ඇෂේධ්මු, කුනුවනුදී පේරා = දුෂ්චරාජානු පේවිංච්චා, දහිදුජාව : =
උජිදුං මුද්‍රාමු, ඡ = මුසීයු, විමමා සඳා = පාදුරුජ්ජ්‍රුවරුලන්තයු, ටේ =
ඇඩ යනිෂ්‍යු, අගිෂ්‍යු විනා = අගිෂ්‍යු ලේකුංදන්, කායං = ඡරීරමුනු,
ප්‍රදහ්නී = දහිංච්චනුවි.

ඡ || බාරාං වියෝගමු, ඩංජු ගාංඛව්ල ආනාදරමු, බූජ
ඇෂේධ්මු, දුෂ්චරාජානු පේවිංච්චා, උජිදුං මුද්‍රානුලා පාදුරුජ්ජ්‍රුවරුලැව
වාරුගල න්ත යිඩ යනිෂ්‍යු අගිෂ්‍යු ලේකුංදන් ඡරීරමුනු දහිංච්චු
ස්සේයුනු.

ඡ්ලේ || නදිත්තේ ඡ යේ වුණු : පර්ගේහේමු කාමින් ।

මංත්‍රීනාජ්ච රාජාන : ජ්ඩ්‍රුං නජ්‍ය තුදු නංඡයම්॥ 15

අරුණ් : - යේ = බ්, වුණු : = වුණුමුලා, නදිත්තේ = නදියේදුන
මුනුව්, ඡ = මුසීයු, පර්ගේහේමු = ඇතරුල යෝංද්ල් ප්‍රංජ්ච්චා, නාමින්ච = ප්‍රේර්යු,
ඇඩින්ච = ප්‍රේර්යු, මංත්‍රීනා : = මංත්‍රීල ඒන්ස්ච්චා, රාජාන : = රාජා
ලානු, ජ්ඩ්‍රුං = මිකිංච්චා තුරුගා, නජ්‍ය තුදු = නංඡ්චරු, අනංඡයම් =
නංංදේහාමු ඒදු.

ඡ || නදියේදුනමුනු ඡේත්තා, ඇතරුල යෝංද්ල් ප්‍රංජ්ච්චා ප්‍රේ
මංත්‍රීලේනි රාජාලා, ජ්ඩ්‍රුමුගා නංංතරු. ඇංඟල් නංංඡයමු ඒදු.

ඡ්ලේ || බලං බිඛා ඡ බිඛාං රාජාං පෙනු තුදු බලං තුං

බිංතු බලං ඡ පෙනු තුං රාජාං පිංතු පරිචරිංකා॥ 16

ఆర్థము :- విప్రాణాం = బ్రాహ్మణులకు, బలం = బలము, విద్య = విద్య, తథ = అస్తే, రాజ్ఞాం = రాజులకు, బలం = బలము, సైన్యం = సైన్యము, వైశ్వాసాం = వైశ్వులకు, విత్తం = ధనము, బలం = బలము, శూద్రాణామ్ = శూద్రులకు, పరిచర్యికా = సేవ, బలమ్ = బలము.

తా॥ బ్రాహ్మణులకు తేజస్స విద్యయు, బలము, రాజులకు బలము సైన్యము, వైశ్వులకు బలము ధనము, గోపంరక్షణ మొదలైనవి, శూద్రులకు బలము సేవించుటయు.

వివరణము :- విదురసీతి (2-73) లో —

హింసాబల మసాధూనాం రాజ్ఞాం దండవిధిర్ఘలమ్ ।

శుశ్రాష్టాతు బలం త్రీణాం తమా గుణవతాం ఊలమ్॥

తా॥ దుష్టులైన వారికి బలము హింసించుటయే. దండించుటయే రాజులకు బలము. శుశ్రాష్టాయుటయే త్రీలకు బలము. గుణవంతులకు ఓర్చే బలము.

చాణక్య శతకము 1-81 లో

దుర్ఘలస్య బలం రాజు బాలానాం రోదనం బలమ్ ।

బలం మూర్ఖస్య మౌనిత్వం చోరాశాపన్యతం బలమ్॥

తా॥ రాజు దుర్ఘలులకు బలము, పిల్లలకు బలము ఏడ్చుట, మూర్ఖులకు బలము మౌనమగా నుండుట, దొంగలకు అబద్ధమాడుట బలమ్.

శ్లో॥ నిర్ధనం పురుషం వేశ్వీ ప్రజా భగ్నం నృపం త్వయేత్ ।

ఖగా వీతఫలం వృక్షంభుక్త్వాచభ్యాగతాగ్నమ్॥ 17

ఆర్థము :- వేశ్వ = వేశ్య, కోర్ధనం = ధనహీనుడైన పురుషం = పురుషుని, ప్రజా = ప్రజలు, భగ్నం = పరాణితుడైన లేక శక్తిహీనుడైన, నృపం = రాజును, త్వయేత్ = విదువవలెను, ఖగా = పక్షులు, వీతఫలం =

పండ్లులేని, వృక్షం=వృక్షమను, అభ్యగతాః=అతిథులు, భక్త్వా=భుజిం చిన తరువాత, గృహం=ఆ యింటిని, విడిచిపెట్టుచుందురు.

తా॥ వేశ్య ధనహీనుని, ప్రజలు ఓడిపోయిన రాజును విడుచుదురు. పట్లు పండ్లులేని చెట్లను, అతిథులు భోజనమచేసిన యింటిని విడిచిపెట్టి పెట్టుచురు.

శ్లో॥ గృహీత్వా దక్షిణం విప్రా స్వజ్ఞి యజమానకమ్ ।

ప్రాత్తవిద్యగురుంశిష్యదగ్ధారణ్యంమృగా స్ఫురా॥ 18

అర్థము :- ఓప్రాః = బ్రాహ్మణులు, దక్షిణం = దక్షిణము, గృహీత్వా=తీసికొని, యజమానకం=యజమానుని, త్వజ న్తి=విడుతురు, శిష్యః=శిష్యులు, ప్రాత్తవిద్య=విద్యను పొందినవారై, గురుం = గురువును, త్వజ న్తి=విడుచుచున్నారు, తథా=అట్లే, మృగాః=లేణ్ణ మొదలగుజంతువులు, దగ్ధారణ్యం=కాలిపోయిన యరణ్యమను విడిచిపెట్టుపు.

తా॥ బ్రాహ్మణులు దక్షిణ పుచ్ఛకొని ఆ యజమానుని విడిచి పెట్టుచురు. శిష్యులు విద్యనుపొంది గురువును విడిచిపెట్టుచురు. అట్లే మృగములు పశువులు దహింపబడిన వనమను విడుచుసు.

శ్లో॥ దురాచారీ చ దుర్ధాష్టి ర్దురావాసీ చ దుర్జనః ।

యనైనైత్రీ క్రియతే పుంభిర్నరః శీఘ్రమం వినశ్యతి॥ 19

అర్థము :- దురాచారీ = ఆచారవిహీనుడును, దుర్ధాష్టిః = చెడ్డ దృష్టిగలవాడును, దురావానః=చెడ్డశలములందుండువాడును, చ = మఱియు, దుర్జనః=దుష్టుడు మొదలగు, పుంభిః=పురుషులతో, యన్నరః=వీ మనుషుడు, మైత్రీ=స్నేహమును, క్రియతే=చేయనోవాడు, శీఘ్రమం = శీఘ్రమగా, వినశ్యతి=నశించుచున్నాడు.

తా॥ అచారహీనుడు పతితుడునైన వానితోను, మంచిమాపులేనీ వానితోను, చెద్దప్పలములో నుండు దుర్జనునితోను, స్నేహమచేయువాడు శీఘ్రముగా నశించును.

వివరణము :- ఈ క్లోకము హర్షార్థములో నుండి తెచ్చేన అను ప్రాసాలంకారము గలదు. చాణక్యదు మతొక్కచోట గూడ. దుర్జనేని దూరముగా నుంచుమని ఆదేశించెను. (చాణక్య శతకము - 3-35 లో)

దుర్జనః పరిహర్తవోయి విద్యయలంకృతో ఒపి సన్ ।

మతినా భూషితః సర్వః కిమసౌ న భయంకరః॥

తా॥ విద్యగలవాడైనను దుర్జనుడు దూరముగా నుంచదగినవాడే. ఎట్లనగా మతికలిగియువ్వను సర్వము భయంకరమైనదే గదా !

దుర్జనః ప్రియవాదీ చ నైప విక్షానకారణమ్ ।

మధు లిష్టతి జిహ్వగ్రే హృది హోలాహలం విషమ్॥

(చాణక్య శత. 3-28)

తా॥ దుర్జనుడు, ప్రియముగా మొగమిచ్ఛకమునకు మాట్లాడువాడు కూడ నమ్మదగనివారు. అట్టి వారికి నాలుకచివర తేనెయు, హృదయ మందు భయంకరమైన విషమునుండును.

శో॥ సమానే శోభతే ప్రీతిః రాజ్ఞి సేవా చ శోభతే ।

వాణిజ్యం వ్యవహారేషు దివ్యా త్తీ శోభతే గృహో॥ 20

ఆర్థము :- ప్రీతిః=ప్రేమ, సమానే=సమానులయందు, శోభతే=ప్రకాశించును, రాణించును, చ=మతియు, స్నేహ=సేవ, రాజ్ఞి=రాజునందు, శోభతే=ప్రకాశించును, వాణిజ్యం=వ్యాపారము, వ్యవహారేషు=వ్యవహ

రఘులందును (కృషిచేయటలోను) గృహే=గృహమందు, దీవ్యా=గుణ
వంతురాలైనట్టి, త్రీ=త్రీ, శోభతే=ప్రకాశించుచున్నది.

తా॥ నమానమైన వారియందు ప్రీతిరాణించును. సేవించుట రాజు
నందు శోభించును. వ్యవహారఘులందు (కృషిచేయటలో) వాటిజ్యము
(వ్యాపారము) ప్రేషము. ఇంటిలో మంచిగుణముల్లగల త్రీ శోభించును.

వ్యుతీయాధ్యాయము సమాప్తము

తృతీయాధ్యాయము

తీర్మో॥ కస్య దోషః కులే నాస్తి వ్యాధినా కో న పీడితః ।

వ్యసనం కేన న ప్రాప్తం కస్య సాఖ్యం నిరంతరమ్॥ 1

ఆర్థము :- కస్య=ఎవనియొక్క, కులే=కులమునందు, దోషః=చోషము, సాస్తి=లేదు? వ్యాధినా=వ్యాధిచేత, కః = ఎవడు, పీడితః=పీడింపబడినవాడు, న = తాదు, వ్యసనం = కష్టము, కేన = ఎవనిచేత, న ప్రాప్తమ్=పొందబడడు? కస్య=ఎవనికి, నిరంతరం = ఎల్లపుడు, సాఖ్యం=సాఖ్యముండును?

తా॥ ఎవని కులములో చోషములేదు? వ్యాధిచే పీడింపబడని వాడెవడు? కష్టము నెవడు పొందుటలేదు? ఎవనికెల్లపుడు సుఖమున్నది?

ఏవరణము :- ఎల్లపుడు నెవనికి సుఖముండును? మేఘదూతము
2-49 లో —

కస్యాత్యన్తం సుఖమువనతం దుఃఖమేకాన్తతో వా.

సీచైర్చచుత్యపరి చ దశా చక్రనేమి క్రమేణ॥

తా॥ నీయమషుగా సుఖముకొని దుఃఖముకొని యెవని కెల్లాట
డుండును ? చక్రమునకు వైభాగమున చుట్టబడియున్న యునుప పట్టా
యొకసాని వైకి యొకసాని క్రిందికి నెఱ్లు చక్రబ్రహ్మమునబట్టి యుండునో
యశ్శే మానవజీవితములో కష్ట సుఖములుండును.

చక్రవత్సవర్తనే దుఃఖాని చ సుఖాని చ ।

చక్రమువలే సుఖదుఃఖములు ఫలిభ్రమించుచుండును,

చక్రార పంక్తికివ గచ్ఛతి భాగ్యపంక్తిః (స్వప్నసాటకము)

చక్రములోని అకుల పరుసవలే మనుష్యుని భాగ్యము మాణు
చుంచును.

సుఖస్యానన్తరం దుఃఖం దుఃఖస్యానంతరం సుఖమ్ !

సుఖదుఃఖం మనుష్యాం చక్రవత్సవర్తనక॥

(మ. భా. అసు 174-19)

తా॥ సుఖము తరువాత దుఃఖము, దుఃఖము తరువాత సుఖము
మునుష్యలకు సుఖదుఃఖములు చక్రమువలే నాక్షదాని తరువాత నాక్షయ
మాణుచుచుంచుండును.

శ్లో॥ ఆచారః కులమాఖ్యాతి దేశమాఖ్యాతి భాషణమ్ ।

సంభ్రమః స్నేహమాఖ్యాతి వపురాఖ్యాతి భోజనమ్॥ 2

అశ్రుము : - ఆచారః = మనుష్యుని యొకగ్ని యాచారము, కులం =
కులమును-శీలమును, అఖ్యాతి = ప్రకటించును, భాషణం = మాట్లాడుట,
దేశం = ఆతని దేశమును, అఖ్యాతి = చెప్పుచున్నది, సంభ్రమః = సమ్మా
నము, స్నేహం = ప్రేమము, అఖ్యాతి = చెప్పుచున్నది, వహః = శరీరము,
భోజనం = ఆతని యాహాతమును, అఖ్యాతి = వెల్లదించుచున్నది.

తూ॥ అచారము అతని కులము (కీలము)ను దెలుపును, మాటలు అతని దేశమును దెలుపును. గౌరవాదులు స్నేహమును (ప్రేమసు) దెలుపును. శరీరము యొక్క బిల, హీనములు అతని అన్నాదుల దెల్పును.

వివరజాము :- శరీరము కుషిగ్రంచుటను బట్టి యతని యాహోరు మును దెలిసికొనవచ్చును. ఇదీ యొక వూట భుజించు వారి విషయములో గాదు. ఒక వూట తినువారి భోజనము మంచివో చెడ్డవో వారి శరీరము ద్వారా తెలియబడదు. మనుష్యుని యాహోరము సాత్మ్యకముగాను ప్రీగ్రము చమురు) కలదీగాను, రుచికరముగాను. అన్ని గుజములు నమపాళ్ల లో మన్మధ యైనచో శరీరము బలిష్ట ఉగా మండును. భోజ వము నరియైనది కానివో చికిత్సావును. కొవన మనుష్యుని శరీరస్త్రీతిని గమనించి యాతని యాహోరమును దెలిసికొనవచ్చును.

శ్లో॥ సుకులే యోజయేత్కైన్యాంపుత్రంవిద్యాసుయోజయేత్ ।

వ్యసనే యోజయేచ్చుత్రుంమిత్రంధరేణుయోజయేత్ ॥३

అర్థము :- కన్యాం = పుత్రికను, మకులే = మంచినంప్రదాయము గల కుటుంబమున, యోజయేత్ = చేర్చవలెను. (పెండ్లి చేయవలెను), పుత్రం = కుమారుని, విద్యుతును = విద్యులయందు, యోజయేత్ = అభ్యసించు వానినిగా చేయవలెను, శత్రుం = శత్రువును, వ్యసనే = దుఃఖమునందు (కష్టమునుభవించునట్లు), యోజయేత్ = చిక్కకొనునట్లు చేయవలెను, మిత్రం = స్నేహితుని, ధర్మ = ధర్మమునందు ప్రవర్తించు వానినిగా, వియోజయేత్ = నియ క్రూని చేయవలెను.

తూ॥ కన్యను ఉత్తమపంశములోని వానికిచ్చి పెండ్లి చేయవలెను. పుత్రుని విద్యులయందానక్కికలవానినిగా జేయవలెను. శత్రువును కష్ట

ములు, దుఃఖములు పొందువానినిగా జేయవలెను. మిత్రుని ధర్మమార్గ మున నడచువానినిగా జేయవలెను.

శ్లో॥ దుర్జనస్య చ సర్వస్య వరం సర్వో న దుర్జనః ।

సర్వోదంశతి కాలేన దుర్జనస్తు పదే పదే॥ 4

అర్థము :- దుర్జనవ్య = దుర్జనునియొక్కయు, చ = మతియు, సర్వస్య=సర్వముయొక్కయు మధ్య (ఆ రెంటిలో), సర్వః = పాము, వరం=శ్రేష్ఠమైనదీ, దుర్జనః=దుర్జనుడు, న = కాదు, కారణమేమనగా, సర్వః=పాము, కాలేన=కఱచుటకు దగిన కాలముననే, దంశతి = కాటు వేయును, దుర్జనస్తు=దుర్జనుడైనచో, పదే పదే = అదుగుడునను హాని కలిగించును.

తా॥ దుర్జనుని సర్వమును పోల్చిచూచినచో సర్వమే శ్రేష్ఠమైనదీ. సర్వము దానిని జూచి కాని చూడక కాని త్రోక్కిననో యొత్తిడిచేసినట్టి నమయముననో తప్ప తక్కిన నమయములలో కాటు వేయదు. దుర్జను డట్లు తాక యదుగుడునను చెడును గలిగించు ప్రయత్నము చేయుచుండును.

వివరణము :- దుర్జనుని గుణమేటీవో చూడు—చాణక్య రాజ స్తోతి శాస్త్రము 3-32 లో —

దుర్జనవ్య ముఖే గ్రీతి ర్యాణి చందనశీతలా ।

హృదయే తన్య దుర్యుధేః కులిశాదపి కర్కృషమ్॥

తా॥ దుర్మార్గుని నోటిలో ప్రియమైనట్టియు, గంధమువలె చల్లనై నట్టియు మాటలుండును. ఆ దుష్టుని హృదయములో వ్రజాయుధమునకు మించిన కాతిన్యమురదును.

శ్లో॥ ఏతదర్థం కులీనానాం నృపాః కుర్యాన్ని సంగ్రహమ్మో

అదిమధ్యాంవ సానేషు న త్వజ్ఞి చ తే నృపమ్॥ 5

అర్థము :- నృపాః = రాజులు, కులీనానం = నత్కులమున ప్రభున వారియొక్క, నంగ్రహం = నంగ్రహమును (సమకూర్చుటను) ఏతదర్శం = ఇందుకొఱకే, కుర్వాన్ని = చేయుచున్నారు, తే = అట్టివారు, నృవం = రాజును, ఆదీమధ్యఉవసానేషు = మొదటకాని, మధ్యకాని చివరకాని, చ = కూడ, నత్కుజ్ఞాని = విధిచిపెట్టరు.

ఈ॥ రాజులు మంచివంశమువారిని తమదగ్గఱకు చేర్చుకొందరుం అట్టి మంచివంశమువారు ఆ రాజును మొదట కాని, మధ్యలో కాని, చివరము కాని, యే స్థితిలోను విడువక యంటిపెట్టుకొని యుందరు.

వివరణము :- మంచివంశము వారి (కులీనుల) నంబంధము నాళనము నుండి రక్షించును —

కులీనైః సహ నమ్మర్గ్మం పండితైః సహ మిత్రతామ్ |
జ్ఞాతిభిశ్చ సమం మేలం కుర్వాణో న వినశ్యతి॥

(చాక్య సీతికాత్మకు-56)

మంచివంశమువారితో నంబంధము, పండితులతో మైత్రి, బిందువులతో కలసిమెలసి యుండుతుయు కలిగిన మనుఱ దెన్నదు నష్టమహాందదు.

శ్లో॥ ప్రలయే భిన్న మర్యాదా భవన్ని కిలి సాగరాః |
సాగరా భేతనిచ్ఛన్ని ప్రలయేఉపి న సాధవః॥ 6

అర్థము :- సాగరాః = నముద్రములు, ప్రలయే = ప్రలయకాలమును, కిలి = నిశ్చయముగా, భిన్న మర్యాదాః = హద్దునుదాటునవి, భవన్ని = అగుచున్నవి, సాగరాః = నముద్రములు, భేదం = ఒడ్డును వేఱుచేయుటను, ఇచ్చావి = కోరుచున్నవి (చేయుచున్నవి), సాధవః = సాధవులు (సజ్జనులు), ప్రలయేఉపి = ప్రలయకాలమందుకూడ, న = తమ మర్యాదను అత్మికమింపరు.

తా॥ ప్రలయకౌలమందు సముద్రములు తమ చెలియలికట్టు నతిక్రమించును. వముద్రములు తమ స్థానముండి వేఱగునవియగును. కాని సొఘవులు ప్రలయము సంభవించినకు (గొప్ప ఆపదలు) తాము మర్యాదను ఇచువరు.

వివరణము :- సజ్జనుల శీలము చూడుదు—

ధర్మన వచనాంగారైర్గోఽపి న విప్రియం వదత్యార్వ్యః ।

అగరు రపి దహ్యమానః స్వాభావగంధం పరిత్యజతి కిం ను॥

ధర్మముల యొక్క మాటల రూపాగ్నితో కాల్పనిషత్తును ఆర్యుడు తప్పుడు మాటలాడడు. అగరుపత్తి అగ్నిచే కాల్పనిషత్తును తన స్వాభావిక సుగంధమును విడిచిపెట్టడు గదా! అట్టే ఆర్యుడును.

శ్లో॥ మూర్ఖస్త పరిహార్తవ్యః ప్రత్యక్షో ద్వీపదః పశుః ।

భిన్తి వాక్యల్యేన అదృష్టః కంటకో యథా॥ 7

అర్థము :- మూర్ఖస్త = మూర్ఖుడైతే, పరిహార్తవ్యః = విడిచిపెట్టడగినవాడు, అతడు, ప్రత్యక్షః = ప్రత్యక్షమైన, ద్వీపదః = రెండుకాళ్లను, పశుః = పశువు, వాడు, వాక్యల్యేన = బాణములవంటి మాటలతో, భిన్తి = బ్యాధించును, అదృష్టః = కనబిడుకుండునట్టి, కంటకః = ముల్లు, యథా = ఎట్లు బ్యాధించునో వేడట్లు బ్యాధించును.

తా॥ మూర్ఖుడు ద్వీపాదపశువగుటచే నతనిని దూరముగా నుంచ వలెను. కనబిడని ముల్లు ఎట్లు బ్యాధించునో యా మూర్ఖుడు ప్రగ్రహిణములతో నటుల బ్యాధించును.

శ్లో॥ తూపయుక్తావన స్థంపన్నాః విశాలకుల సమ్మావాః ।

విద్యాహీనా న శోభస్తే నిర్ణన్మా ఇవ కింశుకాః॥ 8

ఉర్ధ్వము :- రూపయౌవన సంపన్మూలి = రూపము, యౌవనము, కులము అను సంపదలు కలవారైనము, విశాల కులసంభవాః = గొప్ప తుంబములో పుట్టినవారైనము, విద్యాహీనాః = విద్యలేనివారు, నిగ్గంధాః = సువాననలేని, కింతుకాః = మొదుగు పుష్పములవలె, న ఛోభత్తే = ప్రకాశింపరు, రాణింపరు.

తా॥ అందమైన శరీరము యౌవనము కలిగి గొప్పకులములో లుట్టినవారైనము విద్యలేనివారైనచో వారు (సుగంధము) మంచివాననలేని మొదుగు పుష్పములవలె రాణింపరు.

శ్లో॥ కోకిలానాం స్వర్ణరూపం త్రీణాం రూపం పతివ్రతమ్ ।

విద్య రూపం కురూపాణాం త్జమా రూపం

తపస్వినామ్॥ 9

అర్థము :- కోకిలానాం = కోయిలలకు, స్వర్ణరం = కంతధ్వని, రూపం = రూపము. త్రీణాం = త్రీలకు, పతివ్రతం = పాతివ్రత్యము, రూపం = రూపము, కురూపాణాం = అందవిహీనులకు విద్య = విద్య, రూపం = రూపము, తపస్వినాం = తపోవంతులకు, త్జమా = ఒర్పు (సహనము), రూపమ్ = రూపము.

తా॥ కోకిలలకు వాని స్వరమే అందమైన రూపము. త్రీలకు పాతివ్రత్యమే మంచియందము. శారీరికముగా నందములేనివారికి విద్యయే రూపము. తపోవంతులకు త్జమయే రూపము. (అందుము)

శ్లో॥ త్యజేదేకం కులస్యైర్ గ్రామస్యైర్ కులం త్యజేత్ ।

గ్రామం జనపదస్యైర్ ఆత్మైర్ పుణివీం త్యజేత్ ॥ 10

అర్థము :- కులస్యైరే = కులము యొక్క రఙ్గఱకు, ఉన్నతికి, వృద్ధికి, సుఖాంతులకొడకు, ఏకం = పురుషు నొకనిని, త్యజేత్ = విశ్రవ

వలెను, గ్రామస్యరే = గ్రామము కొఱకు, కులం = కులమును, త్యజేత్ = విదువవలెను, జనపదస్యరే = జనులుండు ప్రదేశము చొక్కు మేలుకొఱకు, గ్రామం = గ్రామమును విదువవలెను, అత్మాభైర్వే = అతోన్నతి కొఱకు, పృథివీం = భూమండలము నంతటిని, త్యజేత్ = విదువవలెను.

తా॥ కులముచొక్కు రష్ణ, యభివృద్ధి మొదలగువాని కొఱకు నొకనిని విడిచిపెట్టుటకు సిద్ధపడవలెను. గ్రామవృద్ధికొఱకు కులమును విదువవలెను. దేశాభివృద్ధికొఱకు గ్రామమును విదువవలెను ఆత్మరష్ణ కొఱకు నభివృద్ధికొఱకు వంపుర్ష భూమండలమును విడిచిపెట్టుటకు సిద్ధ పడవలెను. నందేహింపరాదు.

వివరణము :- ఈ శ్లోకములో కులము, గ్రామము, దేశము, అత్మా మొదలగునవి యొకదానికంటె నొకటి ప్రేషమని చూపుటకు స్వేర్షపించానికంటె మయి యొకటి గొప్పదై చివరికి బంగారము గొప్పదైయైనట్లు) అన్నిటికంటె ఆత్మ గొప్పదని వివరించెను.

శ్లో॥ ఉద్యోగే నాస్తి దారిద్ర్యం జపతో నాస్తి పాతకమ్ ।
మానే చ కలహోనాస్తి నాస్తి జాగరితే భయమ్॥ 1

అర్థము :- ఉద్యోగే = ప్రయత్నమునందు (అనగా ప్రయత్నము చేయవానికి), దారిద్ర్యం = దారిద్ర్యము, నాస్తి = లేదు: జపతః = ఈశ్వరుని ఓఽమ్ నామము జపించుటవలన, పాతకం = పాపము నాస్తి = ఉండదు, చ = మయియు, మానే = మానమునందు (అనగా మానముగా నున్నచో), కలహః = కెలహము, విరోధము, నాస్తి = కలుగదు, జాగరితే = మేల్కొనిచేయందు, భయం = భయము: నాస్తి = ఉండదు.

తా॥ పురుషుడు ప్రయత్నము చేయచున్నచో నాతనికి దారిద్ర్యము లేదు. ఈశ్వరుని ముఖ్యానామమగు ఓఽమ్ను అర్థానహితముగ జపించుచు

న్నిచో నితరులతో కలహమురాదు. పేర్కొనియున్నిచో నెవనివలనను భయముండదు.

వివరణము :- పురుష ప్రయత్నమున్నిచో దారిద్ర్యముండదు—

ఉద్యోగః ఖలు కర్తవ్యః ఫలం మార్జారవద్నవేత్ ।

జన్మప్రభృతి గౌరావస్తి పయః పిభతి నిత్యశః॥

నిత్యము ప్రయత్నము చేయచున్నిచో తప్సక ఫలము లభించును. పిల్లికి చిన్నప్పబేసండియు దగ్గర తనకు ఆపు లేకున్నము నిత్యము ప్రయత్నముచేసి పాటుత్రాగుచునే యున్నది.

జపించుహనికి పాపమంటదు —

జకారో జన్మవిచ్ఛేదః వకారః పాపనాశకః ।

తప్స్క్షాజ్ఞప ఇతి ప్రోక్తో జన్మ పాపవినాశకః॥

జకారము జన్మకలుగకుండజేయును. వకారము పాపమును నశింపజేయును. జన్మము, పాపము రెంటిని నాశముచేయునది తావున జపమందురు. వరమాత్మని నామము లన్నింటిలో మూగవాడు కూడ వలుకదగినవామము ‘ఓఽమ్’ అనునది ప్రేష్టమైనది. అందుచేత ‘ఓఽమ్’నే జపింపవలెను. చాణక్యదు —

ఓంకార శబ్దో విప్రాణం యన్య రాష్ట్రేం ప్రవర్తతే ।

న రాజు హి భవే దోయీ వ్యాధిభిక్షున పీడ్యతే॥

(చాణక్య రాజసీతి శాస్త్రము 4-9)

నీ రాజు యొక్క రాజ్యములో బ్రాహ్మణులు ఓంకార శబ్దమును ప్రతిధ్వనింపజేయుదురో ఆ రాజు యోగి యగును, వ్యాధులచే పీడింప బదని వాడగును.

శ్లో॥ అతిరూపేణ వై నీతా అతి గర్వేణ రావణః॥

అతిదానం బలిర్ద త్యా అతి సర్వత్ర వర్జయేత్॥ 12

ఆర్థము - అతిరూపేణ = మిక్కిలి సౌందర్యముచేత సీతయు, అలిగపేణ = మిక్కిలి గర్వముచేత, రావణః = రావణుడును, బలిః = బలిచక్రవర్తి, దానం = దానమును, అతి = అధికముగా, దత్తాయి = ఇచ్చియు, బంధనము పొందిని. ఇందువలన, సర్వత్ర = అంతటను, అతి = అతిని (అనగా శక్తికి మంచిన దానిని) వర్జయేత్ = విడిచిపెట్టవలెను.

తా॥ అతి సౌందర్య శారణముచేత సీత అపహరింపబడెను. గర్వాతిశయముచే రావణుడు చంపబడెను. అధికముగా దానముచేయు టచే బలిచక్రవర్తి బంధనములలో బడెను. ఈ దృష్టాంతములవలన అతిగా ప్రవర్తించుట కూడదని నిర్ణయించున్నది.

శ్లో॥ కో హి భారః సమర్థానాం కీం దూరం వ్యవసాయినామ్॥

కో విదేశః సవిద్యానాం కః పరః ప్రియవాదినామ్॥]3

అర్థము :- సమర్థానాం = శక్తిమంతులకు, కోహ = ఏ వని, భారః = కరిషమగును, వ్యవసాయాం = వ్యాపారము చేయవారికి, కీం = ఏ స్థానము, దూరం = దూరమగును ? సవిద్యానాం = విద్యాంసులకు ? విదేశః = పరదేశము, క్తః = ఎదో యగును ? ప్రియవాదినామ్ = మధురముగా మాట్లాడువారికి, పరః = ఉత్తరుడు, కః = ఎవడు ?

తాః శక్తిసంపన్నులకు నే వనియు భారముత్థాదు. వ్యాపారము చేయువారికి దూరమేయండదు. విద్యాంసులకు స్వదేశమనియు పరదేశ మనియు ఫేదముర్డిడదు. మధురముగా మాట్లాడువారి యైదల తన పరఫేద మండడు.

శ్లో॥ ఏకేనాటపి సువృక్షేణ పుస్తిపేన సుగంధినా ।

వాసితం తద్వానం సర్వం సుపుత్రేణ కులం తథా॥ 14

ఆర్థము : పుస్తిపేన = పుస్తిపించినట్టియు, సుగంధినా = సువానన గలిగినట్టియు, సువృక్షేణ = మంచివృక్షముతో, ఏకేనాపి = ఒక్కదానితో నైవసు, తద్వానం = ఆ వనము, సర్వం = సమస్తము, వాసితం = సువానన గలదీయగును తథా = అట్లే. సుపుత్రేణ = మంచిపుత్రునితో, కులం = కులమంతయు నలంకరింపబడును.

తా॥ సుపుత్రు ఓక్కటైనచు తనవంశమునకు ప్రతిష్టాదులు కలిగించునట్లు సువాననగల హూలతోగూడివ వృక్షమొక్కటియైనము ఆ వనము నంతటిని సువానన కలదానిగా జేయును.

శ్లో॥ ఏకేన శుష్కవృక్షేణ దహ్యమానేన వహించానా ।

దహ్యతే.తద్వానం సర్వం కుపుత్రేణ కులం తథా॥ 15

ఆర్థము .. వహించానా = అగ్నిచేత, దహ్యమానేన = కాల్పనిచు మన్మ, ఏకేన = ఒక్కటైన, కుపువృక్షేణ = ఎండిన చెట్లుచేత, తద్వానం = ఆ వనము; సర్వం = అంతయు, దహ్యతే = కాల్పనిచున్నదీ, తథా = అట్లే, కుపుత్రేణ = చెడ్డపుత్రునిచేత, కులం = కులమంతయు ప్రతిష్టాదుగును.

తా॥ ఆడవిలోమన్న యెండుచెట్లుకూలి యా యదవిని నంతటి నెట్లు దహించునో యట్లే వంశములో నాక్కు దుష్టపుత్రుడున్నచో నాతనివలన ఆ వంశమంతయు దుష్టమైనదిగా మాటిపోవును.

శ్లో॥ ఏకేనాటపి సుపుత్రేణ విద్యాయుక్తేన సాధునా ।

ఆహ్లాదితం కులం సర్వం యథా చంద్రేణ శర్వర్తీ॥ 16

అర్థము :- విద్యాయుక్తేన = విద్యావే నలంకరింపబడినట్టియు, సాధువా = సజ్జనుడైనట్టియు, ఏకేనాపి = ఒక్కడైనను, సుప్రతేణ = సుపుత్రునిచేత, సర్వంకులం = కులమంతయు, యథా = ఎట్లు, శర్వీర = రాత్రి, చంద్రేణ = చంద్రునిచేత ప్రకాశింపచేయబడుచున్నదో యట్టే, అష్టాదితం = నంతోషపెట్టబడును

తా॥ విద్యాయుక్తుడైన సాధువగు నొక్క కుమారుడున్నను ఆ వంశము నంతోష సముద్రములో నోలలాడును. చంద్రోదయముచేత రాత్రి యెట్లు ప్రకాశించునో ఆ సుపుత్రునితో ఆ వంశము ప్రసిద్ధమగును.

శ్లో॥ కిం జ్ఞాతైः బహుభీః పుత్రైःః శోకసంతాపకారకైः ।

వరమేకః కులాటలంబీ యత్ర విశ్రామ్యాశే కులమ్॥ 17

ఆర్థము :- శోకనంతాపకారకైః = దుఃఖముచేత జాధించునట్టి, బహుభీః = ఆనేకులగు, పుత్రైఃః = పుత్రులు, జ్ఞాతైః = పుట్టినట్టివారితో, కిమ్ = ఏమి ప్రయోజనము? యత్ర = ఎవని యాక్రయమున, కులం = కులమంతయు, విశ్రామ్యాశే = విశ్రాంతిని, సుఖమునుపొందునో, ఆట్టివాడు, కులాలంబీ = కులమునంతటికి నాథారమైనవాడు వరం = ప్రేష్టులైనవాడు, ఏకః = ఒక్కడే చాలుయి.

తా॥ శోకమును, నంతాపమును, హృదయకోభను గలిగించునట్టి పుత్రు లెందఱుండి ప్రయోజనమేమి? వంశమున కాథారభూతుడగు నొక్కపుత్రుడు ప్రేష్టుడుచాలు. ఆతని యాక్రయమువలన వంశమంతయు విశ్రాంతిగ సుఖము ననుభవించును.

వివరణము :- త్రీలు ప్రేష్టులైన పుత్రుల గనవలెను. పితాకివారిని గనరాదు —

నిరుత్సాహం నిరానందం నిరీయర్యమరినందవమ్ ।

మా స్తు సీమున్నినో కాచిజ్ఞనయే తృప్తమీదృశమ్॥

ఏ కూడ ఉత్సవ శూన్యుని, అనందము లేనివానిని, శత్రువీమీనుని, శత్రువుల కానందము కలిగించు పుత్రుని కనరాదు.

ఈ॥ లాలయేత్ పంచవర్షాణి దశవర్షాణి తాడయేత్ ।

ప్రాప్తేతు షోడశేవర్ణై పుత్రం మిత్ర వదాచరేత్ ॥ 18

అర్థము :- పుత్రం = కుమారుని, పంచవర్షాణి = అయిదేండ్రు, లాలయేత్ = బుజ్జగించుచు లాలించవలెను, దశవర్షాణి = వదేండ్రు వచ్చి వఱకు, తాడయేత్ = దండింపవలెను, షోడశేవర్ణై = పదునాఱవ పరషత్పురము, ప్రాప్తేతు = ప్రాప్తింపగా, మిత్రవత్ = స్నేహాతునివలె, ఆచరేత్ = వ్యవహారింపవలెను.

తా॥ అయిదు నంవత్సరముల వయస్సు వఱకు పుత్రుని లాలింపి టుట్టుపెట్టుకొనవలెను. వది సంవత్సరముల వయస్సు వచ్చివఱకు మంచిమార్గమున నడపించుటకై భయపెట్టుటు కొట్టువలెను. పదునాఱవ పంవత్సరము వచ్చిన తరువాత పుత్రుని మిత్రునివలె నమామనిగ చూడ వలెను.

ఈ॥ ఉపసర్గేచ్యై చక్రే చదురిఖ్యై చభ్యావహే ।

అసాధుజన సంపర్శే యః పలాయేత్ సజీవతి॥ 19

అర్థము :- ఉపసర్గే = అధికైవికములైన - అతివ్యషితి అసాధుషితి మొదలైనవి, అధిభౌతికములైన యుద్ధాదులు నంభవించినపుడు, చ = మణియు రోగాదులు కలిగినపుడును, అణ్యచక్రే = శత్రువులు దుర్భకమణి చేసివపుడును. చ = అట్టే, భయావహే = భయావకములను, దుర్భిష్కే = కఱవ మొదలైనవి సంభవించినపుడును, అసాధుజవ పంపర్శే = దుష్టుల పంచింధమేర్పుడినపుడు, యః = ఎవడు, పలాయేత్ = పాణిపోవునో (వాని యందు విక్కువదనో) నః = అట్టివాడు, జీవతి = జీవించుచున్నాడు.

తా॥ అతివృష్టి అనావృష్టి మొదలగు అధికములగు కష్టములు, యద్భాదులైన అధికారికములగు కష్టములు, కలరా, మశచి మొదలగు నంటువ్యాపులు, శత్రువుల దురాక్రమణము, భయమును గలిగించు కఱవుకాటకములు, దుష్టులనంపర్గము కలిగినపు దెవరు పాయిసోవు దురో వారు జీవింతురు.

శ్లో॥ ధర్మార్థ కామమోక్షాణం యైస్యేకోఽపి న విద్యతే ।
జన్మజన్మని మర్యేషు మరణం తస్య కేవలమ్॥ 20

అర్థము :- యస్య=ఎవనికి, ధర్మార్థ కామమోక్షాణం=ధర్మము, అర్థము, కామము. సౌక్షము అను నాలుగు పురుషార్థములలో, ఏకోఽపి=ఒక్కటివుడు, న విద్యతే = తేలీయబడదో, తస్య = ఆటీవానికి, జన్మజన్మని=ప్రశిజన్మయందును, మర్యేషు = మరణిలురగు మొనవులలో, మరణం=మరణము, కేవలం=ఒక్కటియే యందును (అభించును).

తా॥ ధర్మార్థకామమోక్షములను నాల్గింటిలో .. నొక్కదాసినిగూడు నెవ్యాచెఱుగాలో వాడు మనుష్యులలో మాటి మాటికి పుట్టి చచ్చానుండును. అతనికి సుఖముకాని ఆనందము కాని కలుగదు.

శ్లో॥ మూర్ఖాయత్రన పూజ్యానే ధాన్యం యత్ర సుసందితమ్॥
దంపత్రీయః కలహాన్మాత్ స్తిత్రత్తిః స్వయమాగతా॥21

అర్థము :- యత్ర=ఎక్కుడు, మూర్ఖాః=మూర్ఖులు, న పూజ్యానే=పూజీంపబడదో, యత్రః=ఎక్కుడు, ధాన్యం=అహరాది ధాన్యము, సునంచితమ్=ఎక్కువగా ప్రోగుచేయబడినదో, యత్ర=ఎచ్చట, దంపత్రీయః=దంపతులకు, కలహాః=కలహము, నాస్తి=తేదో, తత్త=అచ్చట, త్రిః=సంపద, లక్ష్మి, స్వయం=తనంతబతాను, ఆగతా=వచ్చి వివసించును.

త॥ ఎచ్చట మూర్ఖులు హాణింపబడరో, ఎక్కుడ పుష్టిలముగా
ధన్యము వండునో, ఎచ్చట దంపతులకు కలహముండదో యచటకు
లక్ష్మి స్వయముగా వచ్చును. (ఉండును)

వివరణము :- మూర్ఖులను హాణించుకోటికి లక్ష్మిరాదు. అక్కుడ
వినాశము తాండవమాదును —

అహృజ్యా యత్ర హజ్యానే హాణియో న హజ్యాతే ।

త్రైత్ర ప్రవర్తనే దుర్మితం మరణం భయమో॥

(స్కृంధపురాణము-మాహేశ్వర ఖండము 3-45)

హాణింపదగనివారిని హాణించుచు, హాణింపదగినవారిని హాణింత
కుండుటయు జరుసనో యచట కఱవు, అకూలమృత్యువు, భయము స్థిర
పదును. లక్ష్మి యెచ్చట సుండు ననగా పతి పత్నులు తగవులాడని-చోట
లక్ష్మి చెప్పినదట — ‘వసాసు నారీమ పతిప్రతాసు’ - (మహా: భార: అను
తా. 11-14) నేను పతిప్రతలగు త్రీలో నుందునని

‘దంపతోఽః సమతానాస్తి యత్ర యత్ర హి మందితే’

అలక్ష్మి ప్రత తత్త్వీవ విఫలం జీవసం తయోః॥ (జ్రిహ
పురాణ కృష్ణ-69-64) ఏ యింటిలో దంపతులలో కలయిక యందదో
యచట దారిద్ర్యముండి వారి జీవనము వ్యార్థమగును.

తృతీయాధ్యాయము సమాప్తము

చ తు ర్థాధ్యాయ ము

శ్లో॥ ఆయుః కర్మ చ విత్తం చ విద్యా నిధనమేవ చ ॥

పంచేతాని శ్లో సృజ్యనే గ్రఘనసైన్యవ దేహిణః॥ 1

అర్థము :- అయిః = గర్వము మొదలు మరణము వఱకు మన్మహితి ఆయుషు, చ = అట్లే, కర్మ = కర్మము, విత్తం = ధనము, చ = మతియు, విద్యా = విద్యాయు, చ = మతియు, నిధనమేవ = మరణము అను, ఏతాని పంచ = ఈ అయిదును, దేహినః = దేహధారియైన జీవునకు, గర్వం నైశ్చయ = గర్వమునందున్నవానికే, నృజ్యస్తే హి = సృజింపబడును గదా ! నిశ్చయింపబడియుండును.

తా॥ ఆయుస్య అనగా గర్వధారణ లేక జన్మ మొదలు మృత్యు పర్యంతమున్న సమయము, అట్లే కర్మము, ధనము, విద్యాయు, మృత్యువు - ఈ అయిదును శరీరధారియగు జీవునకు గర్వములో నుండి గానే నిశ్చయింపబడును.

వివరణము :- పూర్వజన్మ కర్మవలము నిశ్చితపద్ధతిలో నంభ వించును. మహాత్మ పతంజలి —

సతిమూలే తద్విపాకో జాత్యాయుర్వోగః॥ (యోగదర్శనము 2-13)

అవిద్య మటన్నగు పంచక్లేశ రూపమూల మన్మంతవఱకు దానివల మగు జూతి అనగా పక్ష వక్షి మసుష్ట్య మొదలగు పృథుకః ఆయువు అనగా జీవిత పరమావధి : భోగమనగా సుఖ దుఃఖముల చక్రభ్రమణము అను మూడించిలో జూతి నిశ్చయముగా కనబడుచునే యుండును. దీనిని మార్ప లేము. మిగిలిన ఆయుస్యమును భోగమును పురుష ప్రయత్నముచే మార్ప చిడుచున్నవి.

ఆయుస్య - కాలమృత్యువు; అకాలమృత్యువు కూడ కలుగును.

ఏకోత్తరం మృత్యుశత మథర్యాజః ప్రచష్టతే ।

త్రయైకః కాలవంజున్తు జేషా ఆగ్నావా స్ఫృతాః (సుప్రతము)

అథర్వావేద వేతలు మనమ్యానకు జీవనములో 101 సార్లు మృత్యువగునని. వానిలో నొకటి కాలమృత్యువగు నని. వానిలో నొకటి మాత్రము కాలమృత్యువు, మఱియు మిగిలినవి ఆకాలమృత్యువులు.

మైద్యకశాత్రుము అపమృత్యువు=అకాలమృత్యువును సిద్ధింపజేయు చున్నది. అపమృత్యువు లేనిచో మైద్యకశాస్త్రము చొక్కు యావశ్యకతయే యండదు. శుద్ధమైన ఆన్నపాసాదులు, సదాచారమువలన అయిన్న పెరుగును. ఆశుద్ధమగు ఆన్నపాసాదుల వలనను దురాచారాదుల వలనను అయిన్న కీటించును.

కర్మము :- మానవనకు కర్మలు న్యోతః సిద్ధముగానే నిఖితములై యి కర్మ యి వ్యక్తి చేయవలయను ఆని యన్నచో శాస్త్రోపదేశము వ్యాధిమగును. కర్మలు నిఖితములేయైనచో జీవనకు పాపపుణ్య కర్మల ఫలము అంటరాదు. కారణము జీవడు తన యిష్టానుసారము చేయక పరవక్తడై హర్యానిఖితములనే చేసెను కావున నతదు బాధ్యదు కాక పోవలసివచ్చును.

ధనము :- ధనప్రాప్తిము నిఖితమైయన్నచో ధనముకొలకు వ్యాపారము, నొకలి. వ్యవసాయము మొదలగు పురుష ప్రయత్నములు వ్యాధిము. ఎవనికెట్లు జరుగవలెనో యిట్లే జరుగునని ప్రయత్నములు మానవలేను.

విద్య : - ఎవని కెంత విద్య కలుగవలెనో నిఖితమైయన్నచో విద్యలయములు, మహావిద్యలయములు, విశ్వవిద్యలయములు మూసి వేయవలెను. చదువుట వ్రాయటయు నావశ్యకములు కావు. మనమ్యదు జ్ఞానిగా తనంతట తానేయగును.

మృత్యు విచఙ్గణ అచువునుగూర్చి బ్రాసిన దానితోనే సది నరిపోవును.

మనుష్యాడు తన భాగ్యమునకు న్యయముగానే నిర్వాతయగును.
తన పురుష ప్రయత్నముతోనే ధనము, విద్య మొదలగు వానిని బొందును.
ఈఁ! సాధుభ్యానే నివర్తనే పుత్రా మిత్రాణి బాంధవాః ।

యే చత్తైః సహా గన్మారస్తదర్శక్రతం కులమ్॥ 2

అర్థము :- పుత్రాః = పుత్రులు, మిత్రాణి = మిత్రులు, బాంధవాః = బంధువులు, తే = అనువారందఱి, సాధుభ్యాః = మంచివారినుండి, నివర్తనే = విముఖులుగా నుందురు, చ = మటీయు, యే = ఎవరు, తైః సహా = ఆ సాధువులతోకూడ, గన్మారాః = అనుషరించుచుందురోవారు, తద్దర్శక్రత్ = ఆ పుణ్యమువలన, కులమ్ = కులము, కుటుంబము, సుకృతమ్ = ధన్యమైన దగును, పుణ్యవంతముగును.

తా॥ ఎవరు సాధువుల ననునరించుచు వారితో నత్పంగము జేయు
దురో వారికి ననుకూలముగా నాచరింతురో యా పుణ్యమున వారి పరి
వారము (కుటుంబము) పుణ్యముకలద్య యగును. అటులకాని వారి
పుత్రులు, మిత్రులు, బంధు బాంధువులు సాధువులనుండి దూరముగా
నుందురు.

ఈఁ! దర్శన ధ్యాన సంస్వర్పైర్మాత్మీకూర్మై చ పత్మిణీ ।

శిశుం పాలయతే నిత్యం తథా సజ్జన సంగతిః॥ 3

అర్థము :- మత్సీ = చేప, కూర్మై = తాచేలు, చ = మటీయు,
పక్షిణీ = పక్షియు, దర్శన = చేప చూపుతోను, ధ్యాన = తాచేలు ధ్యానము
తోను, సంస్వర్పైః = పక్షి స్పృహించుటతోను నిత్యం = ఎల్లపుడు,
శిశుం = నంతానమును, పాలయతే = పోషించుచున్నదీ, తథా = అణై, సజ్జన
వంగతిః = గ్రేషుల పొంగత్యము కూడ మనుష్యాలను పోషించుచు మేలు
చేయచుండును.

తా॥ చేవ చూపుతోను, తాబేలు ధ్యానముతోను, పక్షిన్వర్గుతోను (తాకుట) తమ తమ నంతానమును నిత్యము రక్షించుచుండును. అట్టే క్రేష్ణపురుషుల సంబంధము మనుష్యులను పోషించును, రక్షించును.

వివరణము :- నత్సంగ మహిమనుగూర్చి భర్తాచారి—

జాడ్యం ధియో హరతి సించతి వాచి నత్యం,

మానోన్నతిం దిక్తతి పాపమపాకరోతి ।

చేతః ప్రసాదయతి దీష్ట తనోతి కీర్తిం,

నత్సంగతిః కథయ కిం న కరోతి పుంసామ్॥ (భర్తా. ౨తి. 22)

నత్సంగతి బుద్ధిమాంద్యమును బోగొట్టును. వాక్యవందు నత్యమును నిల్చును. గౌరవమును బెంచును, గౌప్య గౌరవమును. గలిగించును. పాపమును బోగొట్టును. దీక్కులందంతట యక్షస్నును వ్యాపింపజేయును. మానవులకు నత్సంగతివలన యేమి కలుగదో చెప్పుము.

శ్లో॥ యావత్స్వాసో హ్యాయం దేవాః యావన్నైత్యచ్చ
దూరతః ।

తావదాత్మహితం కుర్యాత్ ప్రాణాన్తే కిం కరిష్యతి॥ 4

అర్థము :- యావత్ హి=ఎంతవఱకైతే, అయం=శః, దేవాః=ఫేహము, స్వోస్థః=రోగములేనిదై యుండునో, చ=మఱియు, యావత్=ఎంతకాలము, మృత్యుః=మరుణము, దూరతః = దూరముగా నుండునో, తావత్ = అంతవఱకు, ఆత్మహితం = తనకు మేలును గలిగించు ధర్మచరణము, పుణ్యకర్మలను, కుర్యాత్ = చేయుచుండవలెను, ప్రాణాన్తే = ప్రాణములు పోయిన తరువాత, కిం కరిష్యతి=ఎమి చేయగలదు ?

తా॥ శః శరీర మెంతకాలము రోగములేనిదై స్వోస్థము కలదై యుండునో, యంతవఱకు తనకు మేలుకలిగించు కుటకర్మలను, ధర్మ

చరణము, పుణ్యకర్మలు చేయవలెను. మరణించిన తరువాత నేమి చేయగలదు ?

వివరణము :- ఈ విషయమే భర్తృహరి—

యావత్స్విష్ట మిదం శరీర మరజం యావజ్జరా దూరతో,
యావచ్ఛేష్టియ శక్తిరప్తిహతా యావత్స్వయో నాయుషః ।
అత్మశ్రేయసి తావదేవ విఘ్నశా కార్యః ప్రయత్నో మహాన్,
పస్తిపై భవనే తు కూపథననం ప్రత్యుద్యమః కీదృశః॥

(భర్తృహ. వైరా. 79)

శరీరము రోగము లేకుండ స్వీసతగా నున్నపుడు, ముసలితనము రాకముందే, ఇంద్రేయ శక్తి పటుత్యము కలిగియున్నపుడు, అయిన్న జీణింపనపుడు బుద్ధిమంతుడు తన శ్రేయమ్మ కొఱకు మిక్కిలి ప్రయ్సింపవలెను. అటులకొక అన్నియు జీణించిన తరువాత ప్రయత్నించుకు కొంప తగులబడుచుండ బావిత్రమ్మటకు ప్రయత్నించుటవలే వ్యక్తమగును

అత్మకల్యాణము కొఱకు నేమి చేయవలెనో జివాయు—

కురు పుణ్య మఫోరాత్రం స్వర నిత్యం మహేశ్వరమ్ ।

త్వజ దుర్జన సంవర్గం భజ సాధు సమాగమమ్॥

రాత్రింబవళ్ల పుణ్యకర్మలుచేయము. పరమేశ్వరుని నిత్యము నృరింపము. దుర్జన సాంగత్యము విడువుము. పజ్జనసాంగత్యము చేయము. కాని క్రింది పరిస్థితి యుండును.

వ్యాప్తివ తిష్ఠతి జరా పరితర్జయస్తీ,

రోమాశ్వ శత్రవ ఇవ ప్రహర్త్ని గాత్రమ్ ।

అయః పరిస్రవతి భిన్నమటాదేవామౌ,
లోకో న చాత్మహిత మాచరతీతి చిత్రమ్॥

(చాణక్య రాజనీతి రాత్రము 4-24)

భయంకరమైన పెద్దపులివలె వృద్ధావస్త భయీతుని చేయుచుండును. లోగములు శత్రువులవలె శరీరమును ఆక్రమించుచుండును. వగిలినకుండ నుండి నీరు ప్రవించుచున్నట్లు అయిన్న క్షిణించుచుండును. ఆయనషు మునుష్యుడు తన కల్యాణము (మేలు) కొఱకు ప్రయత్నముచేయడు. ఇది మహావిచిత్రము.

శ్లో॥ కామధేను గుణా విద్యాహ్వ్యకాతే ఫలదాయీనీ ।

ప్రవాసే మాతృసదృశీ విద్యా గుప్తం ధనం స్నేహతమ్॥ ५

అర్థము :- విద్యా=విద్య, కామధేను గుణా = కామధేనుపువలె సాయపడునట్టి గుణముగలదీ, హి=ఎత్తినగా, అకాతే = నమయముకాని నమయమందగూడ, ఫలదాయీనీ = ఫలములవిచ్చును ఉపయోగపడును, ప్రవాసే=విదేశములందున్నపుడు, మాతృసదృశీ = తల్లివలె హితమును రష్టణచేయును, అంధవలన, విద్యా=విద్య, గుప్తం=దాచబడిన, ధనం= ధనముగా, స్నేహతమ్=చెప్పబడుచున్నదీ.

తా॥ విద్యాయు, కామధేనువు సహానగుణములు గలవి. కామధేనువు పమయ వివక్షత లేకుండనే ఫలముల విచ్చును. విద్య గృహము నకు వెఱపల ప్రవదేశములోనున్నము, విదేశములలోనున్నము తల్లివలె మేలును రష్టణమ తలిగించును. విద్య దాచిన ధనమువంటిదీగా తలంపబడుచున్నదీ.

వివరణము :- విద్య నిజముగా కామధేనువే—

మాతేవ రష్టతి పితేవ హితే నియంత్రే,

కాంతేవ చాభిరమయత్యవనీయ శేదమ్ ।

కీర్తిం చ దీక్ష వితనోతి దదాతి లక్ష్మిం,
కిం కిం న సాధయతి కల్పలతేవ విద్యా॥

విద్య తల్లివలె రోజీంచును. తండ్రివలె మేలుకలుగు కొర్యాషు
లందు నియోగించును. దుఃఖములను బోగొట్టు భార్యావలె ఆనందమును
గలిగించును. నాగ్నదీక్కులందు కీర్తిని వ్యాపింపజేయును. ధనప్రాప్తి
కలిగించును. కల్పవృత్తమువలె విద్యయేమి యాయదు? సమన్తమును
ప్రాప్తింపజేయును.

అపూర్వః కోటి కోళోఽయం విద్యతే తవ భారతి ।

వ్యాయతో వృథ్తి మాయాతి జ్య మాయాతి సంచయాత్ ॥

ఓ విద్యాదేవి! నీ కోశము చాలవిచిత్రమైనదీ. నిన్నెంత యితరు
లకు దానముచేయుదురో యంత పెరుగుచునే యుండువు. నీన్నీతరులకు
వీయక కూడాబెట్టినచో తగ్గిపోవుదువు. విద్యాధనము సాధారణ ధనమునేకు
వ్యతిరేకము.

శ్లో॥ వరమేకో గుణీ పుత్రో నిర్మిషై శత్తై రపి ।

ఏకశ్చిన్దో స్తమో హన్తి న చ తారాః సహస్రశః॥ 6

అర్థము :- శత్తైః=వందలకొలదీ, నిర్మిషైః అపి = గుణోముల
కంటె, గుణీ=గుణవంతుడైన, పుత్రో = పుత్రుడు, ఏకః = ఒక్కడు,
వరం=శ్రేష్ఠుడు, చంద్రః=చంద్రుడు, ఏకః=ఒక్కడే, తమః=చీకటిని,
హన్తి = పోగొట్టుచున్నాడు, చ = కాని, సహస్రశః = నేలకొలదీ,
తారాః=నక్షత్రములు, న=పోగొట్టలేవు గదా!

తా॥ గుణరహితులైన మూర్ఖులగు వందలకొలదీ పుత్రులకంటె
గుణవంతుడగు శ్రేష్ఠపుత్రుడొక్కడు చాలు. చంద్రు ఔక్కడే చీకటిని
బోగొట్టగలడుగాని వేలకొలదీ నక్షత్రములు పోగొట్టజాలవు గదా!

వివరణము :- గుణవంతుడను పుత్రువొక్కదే నిజముగా చాలును—

ఏకేనాటపి సుపుత్రేణ సింహీ స్వాపితి నిర్వయమ్ ।

నష్టైవ దశభీః పుత్రైర్వారం వహతి రాసభీ॥

మంచిపుత్రుడు కలిగిన ఆడుసింహము అడవిలో మథముగా నిర్వయముగా నిద్రించును. తాని గాడిదకు పది సంతానమున్నను బరువు మోయక తప్పదు గదా !

శ్లో || మూర్ఖశ్చిరాయుజ్ఞాతోఽపి తస్మాజ్ఞాతమృతో వరః ।

మృతః స చాల్పుదుఃఖాయయావజ్ఞవంజడోదహేత్ || 7

అర్థము :- చిరాయుః = చాలకాలము బ్రితుకునట్టి, మూర్ఖః = మూర్ఖుడు, జ్ఞాతోఽపి = పుట్టినవాడైనను, తస్మాత్ = అతనికంటె, జ్ఞాతమృతః = పుట్టగానే చచ్చినవాడు, వరః = లైష్ముడు, మృతః = చచ్చినట్టి, సః = వాడు, అల్పుదుఃఖాయ = చచ్చినపుడు మాత్రమే దుఃఖము కలిగించును, జడః = చిరకాలము జీవించిన మూర్ఖుడు, యావజ్ఞవం = బ్రాతికనన్నిసాట్టు, దహేత్ = దహింపజేయును. దుఃఖము కలిగించును.

తా॥ చిరాయువుగా మూర్ఖుడు పుట్టుటకంటె పుట్టగానే చచ్చుట మేలు. పుట్టగానే మరణించినవో దుఃఖము స్వల్పముగానే యుండును. మూర్ఖుడు జీవించినంతకాలము దుఃఖపెట్టుచు దహించుచుండును గదా !

వివరణము :- ఈ భావమునే మహాక కవి రచించెను—

అజాత మృత మూర్ఖాచాం వరమాద్యాన చాంతిమః ।

సక్షి ద్యుఃఖకరా వాద్యవ న్తిమస్త పదే పదే॥

వంతానము లేకుండుటము, నంతానము కలిగి నశించుటయు, మూర్ఖత్వము కలిగియుండుటయు అను మూటిలో మూడవ దానికంటె

మొదటి రెండే క్రేష్ణముఱు. మొదటి రెంటివలన నాక్కుసారే దుఃఖము కలుగును. తాని మూడవది యగు మూర్ఖత్వమువలన బ్రతికినంతకాలము దుఃఖము నంభవించును.

తో॥ కుగ్రామవాసః కులహీన సేవా

కుభోజనం క్రోధముఖిచ భార్య |

పుత్రశ్చ మూర్ఖో విధవా చ కన్య

వినాఱగ్నినా మట్ ప్రదహన్ని కాయమ్॥ 8

అర్థము :- కుగ్రామవాసః = చెడ్డగ్రామములో మండుటయు, కులహీనసేవా = నీచకులమువాని పేవయు, కుభోజనం = చెడ్డభోజనము, చ = మఱియు, క్రోధముఖి = క్రోధస్వభావముగల, భార్య = భార్యయు, చ = అట్టి, మూర్ఖః = మూర్ఖుడైన, పుత్రః = పుత్రుడు, చ = మఱియు, విధవా = భర్తపోయిన, క్షన్య = వయసురాని, విద్ధలులేని కూతురు, షట్ = ఈయాఱుగురును, అగ్నిసావినా = నిష్పత్తిలేకుండనే, కాయం = శరీరమును, దహనా శ్రీ = కాల్పుయదు.

తా॥ చెడుగ్రామ నివాసము, నీచకులమునందు పుట్టినవానిని సేవించుటయు, చెడ్డభోజనము, క్రోధస్వభావముగల భార్యయు, మూర్ఖుడైన పుత్రుడు, విధవమైన కన్యయు అను ఏ యాఱుషు అగ్నిలేకుండనే శరీరమును దహించును.

వివరణము :- తుగ్రామ మనగా - ధనికుడు, విద్యాంసుడు, రాజు, నదీ, వైయుడు అను వారలులేని గ్రామము. కుభోజన మనగా - చల్లి, పాచికోయినదీ, నగము ఉడికినదీ, నగము నీళన్నదీ, ఏహ్యభావమును గలిగించునట్టి దోషములు కలిగి తినుట కసహ్యముగానుండి జీర్ణముకాదోయట్టి భోజనము. ఒక కవి యిట్లు చెప్పేను —

కుభోజ్యేన దీనం నష్టం కుకలత్రేణ శర్వరీ ?

కుపుత్రేణ కులం నష్టం తన్నష్టం యన్నదీయతే॥

చెడ్డ భోజనముచే అ రోజు, చెడ్డబూర్ధుచే రాత్రియః, చెడ్డపుత్రునిచే
కులము నష్టపడును. ఇతరుల కీయని ధనముకాద నష్టపుగును.

త్రై॥ కిం తయా క్రియతే ధేన్యా యా న దోగ్గీ న చ గుర్మిణీ ।

కోచ్ఛర్థః పుత్రేణజాతేన యోనవిద్యాన్ చ భక్తిమాన్॥9

అర్థము :- య=ఎల యావు, దోగ్గీ=పాలిచ్చనది, న=కాదో,
చ=మఱియు, య=ఎల యావు, గుర్మిణీ=గర్భముదాల్చనది, న=కాదో,
తయా = అట్టి అవుతో, కిం క్రియతే = ఏమిచేయబడును ? యః=ఎవడు,
విద్యాన్=విద్యాంసుడు, భక్తిమాన్=భక్తిగలవాడు, న=కాదో, అట్టివాడైన,
జాతేన=పుట్టినట్టి, పుత్రేణ=పుత్రునితో, కః అప్తః=ఏమి ప్రయోజనము ?

తా॥ ఏ యావు గర్భము ధరింపకయు పాలు శయకయుసండునో
(గొడ్డుబావు) అట్టిది యెందుకు పనికిరాదు. అట్టే పుత్రుడు విద్యాంసుడు,
భక్తిమంతుడుసు కాకున్నచో నాతనితో నేమి ప్రయోజనము.

వివరణము :- పుత్రుడు గుజవంతుడు కావలెను —

యన్య పుత్రో న వై విద్యాన్న జూరో న చ ధార్మికః ।

ఆప్రతాశం కులం తన్యాన్ష్ట చంద్రేవ శర్వరీ॥

ఎవని పుత్రుడు విద్యాంసుడు, జూరావీరుడు, ధార్మికుడు కాణో యస్తి
వాని వంశము చంద్రుడులేని రాత్రివలె ప్రకాశవిహినముగును.

దానే తపసి శార్యే చ యన్య న ప్రఫితం యశః ।

విద్యాయా మర్మలాభే చ మాతురుచ్ఛార ఏవ సః॥

దానము, తపస్యి, శౌర్యము, విద్యాప్రాత్మి ధనలాభము, ప్రసిద్ధ
కీర్తియు గలవాడు కేవలము పుత్రుడే కాక తల్లికి గొప్పఫలము వంటి
వాడు.

తీర్మో॥ సంసారతాప దగ్ధానా త్రయో విశ్రా న్ని హేతవః ।

అపత్యం చ కలత్రం చ సత్యం సంగతి రేవ చ॥ 10

అర్థము :- సంసారతాప దగ్ధానాం=ప్రవంచములోని ఆధ్యాత్మిక,
అధిబోతిక, అధిదైవికములను మూడు తాపములతో తపించువారికి,
త్రయో=మూడు, విశ్రాంతిహేతవః=శాంతి సాధనములు, అపత్యం =
విద్యాంసుడు, ధార్మికుడునైన పుత్రుడు, కలత్రం=సాధ్యాయు, వత్సివతయు
నగు భార్యాయు, చ=మయీయు, సత్యం=సత్పురుషుల ద్యుక్తి సంగ
తిః = సాంగత్యము అనువాది.

తా॥ ప్రవంచములో ఆధ్యాత్మిక, అధిబోతిక, అధిదైవికములను
త్రయింపులతో తపింపబడువారికి మూడు శాంతిసాధనములు గలవు.
విద్యాంసుడు, ధార్మికుడునైన పుత్రుడు, సాధ్యాయు, వత్సివతయునగు
భార్యాయు, క్రేష్ణపురుషుల స్వాఖానము నను మూడును శాంతిసాధనములు.

విపరజము :- వస్తుతః ఈ మూడే గృహస్తనకు శాంతిదాయక
ములు-పుత్రుని వచనము లెంత శాంతివ్రదములో చూడుడు—

కిం మిష్టం సుతవచనం మిష్టతరం కిం తదేవ సుతవచనమ్।

మిష్టాన్నిష్టతమం కిం శ్రుతి పటిపక్షం తదేవ సుతవచనమ్॥

తియ్యనిదేది ? పుత్రవచనము, దానికంటె తియ్యనిదేది ? అదియు
పుత్రుని ప్రియవచనమే. తీపికంటె తీపికలదేది ? చెవులు వినుటకలవాటు
పడిన పుత్రుని వచనములే తియ్యనివి.

తీ నంజంధములో వేదవాక్యము—

ఊయేద స్తం మఘవ నైసు రోనిః॥ (ఖు. 3-53-4)

ఓ షక్వర్యశాలీ! త్రీయే గృహము. అమేయే విశామస్తలము—
మణియు చూడుడు—

వ గృహం గృహమిత్యాహూర్ గృహాణీ గృహముచ్యతే ।
గృహం తు గృహాణీ హీవం తాస్తారావతి రిచ్యతే॥

(పంచతంత్రము 3-152)

గృహమనగా నాఱుగుగోదలతో నిర్మింపబడినదికాదు. గృహాణీ
(త్రీ)యే గృహము. గృహాణీలేని యిఱ్లు అరజ్యముకంటె భయంకర
మైనది.

పతిప్రతా పతిప్రాశా పత్యో ప్రియహీతే రతా ।
యస్య సాత్మ దీద్మి భార్య ధన్యో న పురుషో ధువి॥

(పంచతంత్రము 3-151)

భద్రను తన ప్రాణముకంటె మిన్నగా భావించుచు నాతని ప్రియ
మైన దానినే కోరుచు దానియందే యస్తకికలమైయండునో యట్టి పతి
ప్రత భార్యగాగల పురుషుడు పృథివీలో ధన్యుడు.

సాధు వంగతి :- నత్యంగము కూడ శాంతిదాయకమే—

చందనం శీతలం లోకే చందనాదపి చ్ఛార్యమః ।

చంద్ర చందనయోర్చుర్యే శీతలా సాధు వంగతి॥

ప్రపంచములో మంచిగంధము చల్లనైనది. చందనముకంటె
చంద్రుడు మిక్కలి చల్లగానుండును. చందనము చంద్రులకంటెగూడ
సాధునంగము మిక్కలి చల్లనైనది.

శ్లో॥ సక్కలజ్జల్పన్ని రాజూనః సక్కలజ్జల్పన్ని పండితాః ।

సక్కత్తున్యాః ప్రదీయనే త్రీణ్యతాని సక్కత్తుకృత్తు॥ 11

అర్థము :- రాజునః = రాజులు, సకృత్ = ఒక్కసారే, జల్పవి = ఆజ్ఞయుతురు, వండితాః = విద్యాంసులు, సకృత్ = ఒక్కసారే, జల్పవి = వోధింతురు, కన్యాః = కన్యలు, సకృత్ = ఒక్కసారే, ప్రదీయన్తే = ఈ బదుదురు, అనగా కన్యాదానము ఒక్కసారే యగును, ఏతాని త్రీణి = ఈ మూడును సకృత్ సకృత్ = ఒక్కసారే.

తా॥ రాజు లొక్కసారే ఆజ్ఞాపింతురు. వండితు లొక్కసారే చెప్పుదురు, కన్యాదాన మొక్కసారే చేయబడును. ఈ మూడు నొకొక్కసారే చేయబడును. పలుసార్లు కాదు.

శ్లో॥ ఏకాకినా తపో ద్వాభ్యాం పరవం గాయనం త్రిభిః ।

చతుర్భు ర్దుమనం షైత్రం పంచభిర్భవలభీ రణః॥ 12

అర్థము :- ఉపః = తపస్సు, ఏకాకినా = ఓంటరిగము, పరవం = చదువుట, ద్వాభ్యాం = ఇద్దటితోను, గాయనం = పాడుట, త్రిభిః = ముగ్గులితోను, గమనం = యాత్ర, చతుర్భుః = నలుగురితోను, షైత్రం = వ్యవసాయము (పొలము వని), పంచభిః = అయిదుగురితోను, రణః = యుద్ధము, బహుభిః = చాలమందితోను చేసినచో బాగుగానుండును.

తా॥ తపస్సు ఓంటరిగా చేయవలెను. పారమిద్భు కలిసి చదువ వలెను. గానము ముగ్గురు చేయవలెను. యాత్ర సల్యురు చేయవలెను. కృషి (వ్యవసాయము) అయిదుగురు చేయవలెను. చాలమంది కలిసి యుద్ధము చేయవలెను.

శ్లో॥ సా బార్యా యా శుచిర్దశ్శా సా భార్యాయాపతివతా ।

సాభార్యా యా పతిప్రీతా సా భార్యా సత్యవాదినీ॥ 13

అర్థము :- యా = ఎవతె (ఎవరు), శుచిః = అంతశ్శుద్ధి జహింశ్శుద్ధి కలిగి వచ్చితముగా నుండునో, దణ్ణ = పని నిర్వహించుటలో నేర్చు

శక్తికలదైయండునో యామే, భార్య=భార్య, మటియు, యా=ఎవతె, పతిప్రతా=పతిప్రతయైయండునో, సా=ఆమేయే, భార్య, యా=ఎవతె, పతిప్రీతా=పతియందు ప్రీతికలదైయండునో, సా=ఆమే, భార్య=భార్య మటియు, సత్యవాదినీ=సత్యమునే పలుకునట్టి, సా=ఆమే, భార్య=భార్య.

వివరణము :- త్రీ తన గుణములతోనే గౌరవము పొందు చున్నది. నరియైన భార్యయే పోషింపదగినది—

పుత్రసూః పాకకుశలా పవిత్రా చ పతిప్రతా ।

పద్మాంశు పంచవైరాగ్యీ భువి సంయతి గౌరవమ్॥

పీరపుత్రుల కను నట్టిదయు, వంటచేయటలో నేర్పుకలదయు, పవిత్రయు, పతిప్రతయు, పద్మాంశును అయిదుపకారములతో త్రీ ప్రవంచములో గౌరవము పొందును. (పుత్రవతి, పాకకుశల, పవిత్ర, పతిప్రత, పద్మాంశు ఆను నై మ పదములలో ముందుపకారమున్నది)

శ్లో॥ అపుత్రస్యగృహంశూన్యంఖిశఃశూన్యాస్త్వాంధవాః ॥
మూర్ఖస్యహృదయంశూన్యంసర్వశూన్యా దరిద్రతా॥14

అర్థము :- అపుత్రస్య = ఖిడ్డులేనివానియొక్క, గృహం = గృహము, శూన్యమ్ = సున్న, అధాంధవాః = బంధువులేని, దికః = దీక్కులు చోట్లు, శూన్యాః = సున్నారే, మూర్ఖస్య = మూర్ఖునియొక్క, హృదయం = హృదయము, శూన్యం = శూన్యము, తరిద్రతా = దారిద్ర్యము, సర్వశూన్యా = సర్వము శూన్యముగానుండును.

తా॥ పుత్రులులేనివాని యిల్ల శూవ్యము. బంధువులులేని మనుష్య వకు దీక్కులు శూన్యము. మూర్ఖునియొక్క హృదయము శూన్యము. దారిద్రునకు సర్వము శూవ్యమే.

వివరణము :- దారిద్ర్యము విషయములో నందఱు వినదగినది—

‘సర్వకష్ట దరిద్రత’ — (బాణక్య శతకము)

దారిద్ర్యము అన్నివిధముల కష్టముల నిచ్చనదే.

‘దారిద్ర్య వ్యురణం వరమ్’ — (వైరాగ్య శతకము)

దరిద్రుడుగా బ్రితుకుటకంటె చచ్చట మేలు.

‘దారిద్ర్య మేకం గుణకాబీ నాళీ’

దారిద్ర్య మొక్కలే సర్వగుణముల వసింపజేయసు;

అయినను దారిద్ర్యము వలన లాభమున్నది—

హో దారిద్ర్య ! నమస్తుభ్యం సిద్ధో ఉహం త్విత్రపాదతః ।

పూర్వమృతహం ఒగత్పుర్వం వమాం పక్షుతిక్తక్షణా॥

ఓ దారిద్ర్యమా ! నీకు నమస్కారము. నీ దయవలన నేను సిద్ధుడనైతివి. ఈ జిగతునంతను నేను చూచుచున్నాను. వేను దరిద్రుడ నగుటచే వన్నెవరు చూచుట లేదు.

శ్లో॥ అనభ్యాసే విషం శాప్తమజ్ఞర్థే భోజనం విషమ్॥

దరిద్రుస్వ విషం గోప్తే వృద్ధస్వ తరుణీ విషమ్॥ 15

అర్థము :- అనభ్యాసే=అభ్యసించనివానికి, శాప్తం = శాప్తము, విషం=విషము, అజ్ఞర్థే=జీర్ణముకాని వానికి, భోజనం=బోణము, విషం=విషము, దరిద్రుస్వ=దరిద్రునకు, గోప్తే=నథ, విషం=విషము, వృద్ధస్వ=ముసలివానికి, తరుణీ=యవతీ, విషం=విషము.

తా॥ అభ్యసింపవివ్వావికి శాప్తము, విషతుల్యము. జీర్ణంచుకోలేని అజ్ఞర్థోగికి భోజనము విషతుల్యము. మలువిషయములు చ్ఛినించు నథ దరిద్రునకు విషతుల్యము. ముసలివానికి పదుచ్చు త్రీ విషతుల్యము.

శ్లో॥ త్వజేదర్మం దయాహీనం విద్యాహీనం గురుం త్వజేత్ ।
 త్వజే త్రోషధముభీం భార్యం నిః స్నేహాన్
 బాంధవాన్ త్వజేత్ ॥ 16

అర్థము :- దయాహీనం = దయలేనటి, ధర్మం = ధర్మమును,
 త్వజేత్ = విదువవలెను, విద్యాహీనం = విద్యలేని, గురుం = గురువును,
 త్వజేత్ = విదువవలెను, క్రోధముభీం = క్రోధముతో కూడిన ముఖము
 గల, భార్యం = భార్యను. త్వజేత్ = విదువవలెను, నిః స్నేహాన్ = స్నేహ
 రహితులగు, బాంధవాన్ = బంధువులను, త్వజేత్ = విదువవలెను.

తా॥ మనుష్యుడు దయాహీనమైన ధర్మమును విదువవలెను. విద్య
 లేని గురువును, క్రోధముతో కూడిన ముఖముగల భార్యను, స్నేహ
 రహితులైన బంధువులను విడిచిపెట్టవలెను.

శ్లో॥ అధ్యాజరా మనుష్యాణాం వాజినాం బంధనం జరా।
 అమైధునం జరా శ్రీణాం వస్త్రాణా మాతపో జరా॥ 17

అర్థము :- మనుష్యాణం = మనుష్యులకు, అధ్యా = ఎక్కువ
 దూరము నడచుట, జరా = మనసలితనము, వాణినాం = గుణములకు, బంధ
 నం = కట్టివేయుట, జరా = మనసలితనము, శ్రీణాం = శ్రీలకు, అమైధునం =
 సంభోగము చేయకుండుట, ఖరా = మనసలితనము, వస్త్రాణాం = గుద్దలకు,
 అతపః = ఎండ, జరా = మనసలితనమగును.

తా॥ మనుష్యులు అప్యథికమునా నడచినచో మనసలితనము
 వచ్చును. గుణములను కట్టివేసి యుంచినచో వానికి మనసలితనము
 వచ్చును. శ్రీలకు సంభోగము లేకున్నచో త్వారగా మనసలితనము వచ్చును.
 గుద్దలు ఎక్కువగా లెండలో నున్నచో త్వారగా చిరిగిపోవును.

వివరణము :- అరోగ్యము కొలకు నడక మంచిదేకాని అధిక పటుగా నెక్కవకాలము నడచిన అలసిపోయి ముసలితనము చిహ్నములు కషటించును. గుట్టమును కట్టివేసినచో ముసలితనము పచ్చను. మణియు హరముచేయును. త్రిప్పుతున్నచో గుట్టము హరముచేయును. తమలపాకు క్రుక్కిపోవును. రొప్పు మాడిబోవును; అందుచే వానిని త్రిప్పుచుండవలెను.

వప్పుములు ఎల్లపుడు నెండలో నెండినచో రంగుపోవును. త్వరగా చినిగిపోవును.

ఒక గ్రంథకర్త వృద్ధావస్తు అయిదు కారణములు చెప్పేను. అందలో నధికముగా మార్గమున నడచుట యొకటి—

శిత మధ్య కదన్విర చ వయోఽతీతాశ్చ యోషితః॥

మనః ప్రాతికూల్యం చ జరాయః పంచహేతవః॥

1 మిక్కిలి చల్లచనము 2 మార్గమున నధికముగా నడచుట
3 చెడ్డయన్నమును దీనుట 4 వృద్ధత్తో నహవానము 5 మనస్సునకు
వ్యతిరేకత.

మనస్సున కనుకూలమైనచో మనస్సున కుత్సాహము కలిగి
అయిస్య వృద్ధియగును. మనస్సునకు ప్రతికూలమైనచో నలసిపోయి
అయిస్య తగ్గుచు ముసలితన మాహరించును.

ఖో॥ కః కాలః కాని మిత్రాణి కోదేశః కౌ వ్యయాగమా;

కుచ్ఛిలహం కాచమేశక్తి రితిచి న్యంముహుర్గుహు॥18

అర్థము :- కః=ఏదీ, కాలః = తాలము? మిత్రాణి = మిత్రులు,
కాని=ఎవరు? దేశః=దేశము, కః=ఏదీ? వ్యయాగమా = ఆదాయ
వ్యాయములు, కౌ=ఏవి? అహంచ=నేనుగూడ, కః=ఎవ్వదను? మే=

నాయుక్క, శక్తిః ఇశక్తి, కాపీది? ఇతిఅని. ముహూర్మహూః ఇమాటి మాటికి, చిత్ర్యం చింతింపదగియున్నది.

తా॥ ఏది కాలము? ఎవరు మిత్రులు? ఏది స్తావము? ఆదాయ వ్యయములేవి? నేనేవడను? నాశక్తి యేమి? అని మాటి మాటికి అలోచించుచుండ వలయును.

వివరణము :- ఈ శ్లోకములో ఆత్మచింతన విషయము చెప్పబడి నది. ఆత్మచింతనవలన మసుమ్యాడు ఉన్నతిని పొందును. జీవితములో మందుకు సాగగలదు.

నా ఆదాయ వ్యయములేవి? వ్యయమేప్పుడును ఆదాయముకంటె తక్కువగా నుండవలెను. నేనేవడను? నేనెక్కడనుండి వచ్చితిని? పెళ్ళనపుడు నాపెంట నేమి వచ్చుము? అనినిత్యము లీనిని గూర్చి అలోచింప వలెను. నాశక్తియేమి? — 'అహమివో' న పరాణిగ్య ఇద్దనమ్, (టు. 10-48-5) నేనింద్రుడను. ఇన్నియముల శక్తికలవాడను - నేను ధన్యదనగుటకు నెన్నదు నోడిపోను.

శ్లో॥ జనితా చోపనేతా చ యస్త విద్యాం ప్రయచ్ఛతి ।

అన్నదాతా భయత్రాతా పంచైతే పితరః స్నేహతాః 19

అర్థము :- జనితా=జన్మనిచ్చువాడును, ఉపనేతా = యజ్ఞోపవీత ధారణ చేయించువాడును, చ=మఱియ, యస్త = ఎవడైతే, విద్యాం = విద్యను, ప్రదుచ్ఛతి=ఇచ్చుచున్నదో (బోధించుచున్నదో), అన్నదాతా = అన్నము పెట్టువాడు, భయత్రాతా = భయమునుండి ప్రక్షించువాడును, పీతే=ఈ, పంచ=అయిదుగురు, పితరః=పితరులుగ, స్నేహతాః=తలంప బడుచున్నారు.

తా॥ జన్మనిచ్చవాడును, యజ్ఞోవీత ధారణచేయించువాడును,
విద్యనేర్పవాడును, అన్నదాతయు, భయమునుండి రక్షించువాడు - ఈ
అయిదుగురును పితరులని చెప్పబడుదురు.

వివరణము :- ఈ శ్లోకమువలన పితరులు జీవించిన వారే యని
తెలియుచున్నది. మరణించినవారు పితరులు తారు. పారష్ఠే అను ధాతు
వుతో పితర శబ్దము తయారగును. దాని యర్థము రక్షించువాడు. జీవించి
యున్నవాడు రక్షింపగలడు కాని మరణించినవాడు తాడు కదా! మర
ణించినవాడు తన్న రక్షించుకొనలేదు. ఇతరుల రక్షింపలేదు. పాండవ
కౌరవులకు యద్దుము జరుగునపడు సేన లెదురెదురుగా నున్నపడు
శ్రీకృష్ణదర్శనుని ప్రార్థనవలన నాతని రథమును రెండు సేనల మధ్య
నిలిపి—

‘త్రాపశ్య త్వితాన్ పార్థః పిత్రావథ పితామహాన్॥ (గీత: 1-22)

అర్థము దక్కుడ నిలబడి తండ్రులను తాతలను మొదలైన వారిని
చూచెను. ఇచ్చుట పితర అను దానికి చనిపోయిన తాత ముత్తాతలైనచో
అర్థముడు చనిపోయిన వారి నెట్లుచూచును? ఏల భయపడును? ఆ శత్రు
ధారులందఱు చనిపోయినట్టేనా? తెలిన పారాంశము పితరులనగా
బ్రతికినవారే.

శ్లో|| రాజపత్నీ గురోః పత్నీ మిత్రపత్నీ త్వాథైవ చ |

పత్నీమాతా స్వమాతా చ పంచైతా మాతరః

స్నేహతాః॥ 20

అర్థము :- రాజపత్నీ=రాజుగారి భార్య, గురోః=గురువుమొక్క,
పత్నీ=భార్యయు, త్వాథైవచ=అట్లే మఱియు, మిత్రపత్నీ = స్నేహితని
భార్యయు, పత్నీమాతా = అత్తగారుపు, న్యమాతా చ = తన తల్లియు,
మాతాః పంచ=ఈ బ్రూహదుగురు, మాతరః=తల్లులుగా, స్నేహతాః = తలంప
రథుడురు?

తా॥ రాజు భార్యయు, గురువు భార్యయు. మిత్రుని భార్యయు, భార్య తల్లియు, తన తల్లియు-ఈ అయిదుగురు తల్లులుగా తిలంప బదుదురు.

శ్లో॥ అగ్నిరేవో ద్వ్యజాతీనాం మునీనాం హృదిదై వతమో।

ప్రతిమా స్వల్పబుద్ధినాం సర్వశ్రత సమదర్శినః॥ 21

అర్థము :- ద్వ్యజాతీనాం = బ్రాహ్మణాలు. త్తత్రియ, వైశ్యులను, దీపులకు, దేవః = దేవుడు, ఆగ్నిః = ఆగ్నిహాత్రము, యజ్ఞమే, మునీనాం = మునులకు, హృద = హృదయమందు, దైవతమ్ = దేవత నివసించుము, స్వల్పబుద్ధినాం = అల్పబుద్ధులకు, మూర్ఖులకు, ప్రతిమా = మూర్తియందును, సమదర్శినః = సమదృష్టిగలవారికి, సర్వశ్రత = అంతటను, దేవతా = పరమేశ్వరుడుండును.

తా॥ బ్రాహ్మణ, త్తత్రియ, వైశ్యులను ద్వ్యజాతులవారికి ఆగ్నిహాత్రమే (యజ్ఞము) దేవుడు. మునులకు దైవము హృదయమందుండును. స్వల్పబుద్ధులుకలవారికి విగ్రహమునందును, అంతటిని సమానముగా జూచు సమదర్శులకు దైవమంతటనుండును.

వివరణము :- మూర్తిపూజ అధమము —

ఉత్తమా సహజావస్తా మధ్యమా ధ్యాన ధారణా ।

అధమా మూర్తిపూజా చ తీర్థయాత్రా ఒధమా ఒధమా॥

సహజావస్త ఉత్తమము, ధ్యానధారణము మధ్యమము, మూర్తిపూజ అధమము, తీర్థయాత్రలుచేయుట అధమాధమము.

మణియు నింకొకటి చూడుటు —

యస్యాత్ముబుద్ధిః కుణపే త్రిధాతుకే

స్వధీః కలత్రాదీమ భౌమ ఇజ్యధీః ।

యత్తర్భంధీః సలిలేన కర్మి చిత్
జనేష్వభిజైష్మ న ఏవ గోఖరః॥ (భగవరా. 10-84-13)

ఎవడు వాత, పిత్ర, కపములను త్రిధాతువులతో గూడిన శరీరము అత్యయనుకొసునో, మఱియు త్రీ పుత్రాదులందు మమత్వబుధీ కలిగి యుండునో, ఎవడు మూర్తియందు (విగ్రహము) హజ్యబుధీకలిగి యుండునో, ఎవడు నీటియందు తోర్భంధీకలిగియుండునో వాడు విద్యాం సుల దృష్టిలో ఆవుల కౌణకు మేత మోయు ఎద్దో, గాడిదయో యగును.

చతుర్థాధ్యాయము సమాపము

అ రంపం చ మోఽధ్యాయః

శ్లో॥ గురు రగ్ని దీవజాతీనాం వర్ణనాం బ్రాహ్మణో గురుః ।
పతిరేవ గురుః స్త్రీణాం సర్వస్వామిధ్యాగతో గురుః॥ 1
(బ్రాహ్మణము 80-70)

అర్థము :- దీవజాతీనాం = బ్రాహ్మణ, తత్త్వియ, వైశ్వలకు, అగ్నిః=అగ్నిః, గురుః=గురువు, వర్ణనాం=బ్రాహ్మణ తత్త్వియ వైశ్వ శూద్ర అను వర్ణములవారికి, బ్రాహ్మణః=బ్రాహ్మణుడు, గురుః=గురువు, స్త్రీణాం=స్త్రీలకు, పతిరేవ=భర్త్రయే, గురుః=గురువు, సర్వస్వామి=అంద లకు, అధ్యాగతః=అతిథి, గురుః=గురువు.

తా॥ బ్రాహ్మణ, తత్త్వియ, వైశ్వలను దీవజాలకు గురువు అగ్ని. బ్రాహ్మణాది నాలుగు వర్ణముల వారికి బ్రాహ్మణుడు గురువు. పతియే స్త్రీలకు గురువు. అందఱకు నతిథియే గురువు.

వివరణము :- వేదాది శాస్త్రములందు గురుతుహిమ గానము చేయబడినది—

యో నో అగ్ని అరపివా అఘాయురరాతీవా మర్మయతి ద్వాయేన !
 మన్తోర్ గురుః పునరస్త సో అస్మా అను మృక్షిష్ట
 తన్మం దురుక్తే॥ (బు. 1-147-4)

ఓ జ్ఞానస్వరూప ప్రభూ ! ఇతరులు చేయు దానాదీ సత్కర్యముల
 సెవడు విష్ణుము చేయునో, స్వయముగా దానాదీ సత్కర్యలు చేయడో,
 పాపమందు నిమగ్నిదై మనస్సులో నాకటి తలచి బయటి కొకటి
 చెప్పచు మోసగించునో యట్టి వానిని ఆలోచనాపరుడగు గురువు దయ
 ద్భుతి చెడుమార్గమునుండి మరలించి మంచిమార్గమునకు దీసికొనిరావలెను.
 అట్టి గురువుయొక్క కలోరవచనములతో శిష్యులు తమ శరీరమును
 అత్మను ఆయన కనుకూలముగా ఆచరింపజేసి శుద్ధులు పవిత్రులు
 కావలెను.

తద్వజ్ఞానార్థం స గురుమేవాఖి గచ్ఛేత్ |
 సమితాపేః క్రోత్రియం బ్రిహ్మ నిష్ఠమ్॥ (ముండక. 1-2-12)

ఆ అధ్యోతీయ బ్రిహ్మను దెలిసికొనుటకు ముముక్షువైనవాడు (మోక్ష
 మును కోరువాడు) క్రిధతో చేతిలో సమిధలు పట్టుకొని వేదాదీ సకల
 శాస్త్రములు తెలిసినవాడును, శాస్త్రరహస్యములను యుక్తియుక్తముగా
 దృష్టాంతహర్షార్వకముగా ప్రవచించువాడును, పతమాత్మయందు నిష్ఠ
 కలవాడునగు సద్గురువును చేరవలెను.

మహాన్ని దయానంద సరస్వతి తన యోగగురువుల విషయములో
 ప్రాసినదీ — నేను అహమ్మదాబాద్ దగ్గర దుర్గైశ్వర మందిరములో
 జ్ఞానానందపురి శివానందగిరి యను వారి దగ్గర యోగవిద్యలోని రహస్య
 తత్త్వముల నేర్చితిని. యోగము విషయములోనే నా యిద్దులు సాధువులకు
 ఏక్కితి బుఱపడియున్నాను. (అత్మచరిత్ర)

తన విద్యగురువైన స్వామి విరజనంద దండిని గూర్చి తఱచగా
తన గ్రంథములలో ప్రాసినది—“శ్రీమత్పరమహంన పరిప్రాజకాచార్యాణం
మహావిదుషాం శ్రీయత విరజనంద సరస్వతిస్వామినాం శిష్యోఽ” —
ఈ శబ్దములలో గురువునుగూర్చి ఆయనకున్న శ్రద్ధ వెల్లడియగుచున్నది.

సర్వస్వాభ్యాగతో గురుః :- పరిప్రాజకుడు, యతి, సంస్కారి
అను వారందటికి స్వతః సిద్ధముగా గురువులు, ఇక్కడ దలిదుడు,
ఓదవాడు, బిచ్చగాడు అను వారలు గురువులు శారు, పాపము వారు దయ
చూపడగినవారు. కాని అభ్యాగతుడైన సంస్కారి దయచూపడగినవాడు
కాదు. శ్రద్ధతో ఆదరింపడగినవాడు.

అచారహీనుడు, గుణహీనుడు, శాత్రుజ్ఞానశాస్త్రుడు, మూర్ఖుడు
నైన వాడు గురువు పదవాచ్యుడుకాదు.

కో వా గురురోఽహితోపదేష్టా (శంకరాచార్య-ప్రచోద్నత 87)

గురుపెవడు ? పరమాత్మ తత్త్వోపదేష్టయు, స్వయమునా ఆత్మ
సాఙ్కేతికము పొందినవాడు గురువు.

గుకారస్వత్త కారః స్వాత్ రేషస్తస్వ నివర్తకః ।

అజ్ఞాన నివర్తకత్వాత్ గురు రిత్యభిధియతే॥

‘గు’ అనగా అంధకారచూప అజ్ఞానమును ‘రు’ తొలగించువాడు -
అజ్ఞానమును పోగాట్టువాడు గురువని చెప్పటిడును.

శ్లో॥ యథా చతుర్భుః కనకం పరీక్ష్యతే,

నిఘుర్ణణ చేచ్చదన తాపతాడనైః ।

తథా చతుర్భుః పురుషః పరీక్ష్యతే,

తాయగేన శీలేన గుణేన కర్మణా॥

అర్థము :- యథా=ఎట్లు, విష్ణుండ్రోచ్చేవన తాపతాదనైః=బరపిడి చేయుట, తెగగొట్టుట, కాల్పుట, సుత్రితో కొట్టుటయను, చతుర్భిః = నాటుగు క్రియలతో, కనకం=బంగారము, పరీష్యతే = పరీషచేయుదునో, తథా=అట్లే, త్యాగేన=త్యాగముచేతను, శీలేన = శీలముతోసు, గుణేన=గుణముతోసు, కర్మాచా = కర్మతోసు ఆను, చతుర్భిః = నాగీంటితో, పురుషః=పురుషుడు, పరీష్యతే=పరీక్షింపజడుచున్నాడు.

తా॥ బరపిడిచేయుట, చేచించుట, కాల్పుట, సుత్రితోకొట్టుట యను నాగ్నవిధములుగా నెట్లు బంగారమును పరీక్షింతులో యిట్లే త్యాగము (దానము) శీలము, గుణము, కర్మ ఆను నాగీంటితో పురుషుని పరీక్షింప వలెను.

వివరణము : - మనుష్యుడనగా దానముచేయువాడు, శీలసంప న్నుడు, శుభగుణవిభూషితుడు, ప్రేష్టమైన యూచారములు కలవాడని చాణక్య డనుచుండెను.

మహార్షి దయానంద సరస్వతి మనుష్య డనగా - మనవళిలుడు, తన వలె నితరుల కష్టసుఖములను, హానిలాభములను తెలిసికొనువాడు, ఆన్యాయకారులనుండి బలవంతుల నుండియు భయపడనివాడు, ధర్మాత్ము దైవ నిర్వలుని నుండియు భయపడువాడును మనుష్యుడనేను, అంతేకాదు మతియు సర్వసామర్థ్యముగల ధర్మాత్ములు, ఆనాథలు, నిర్వలులు, గుణ తపోతులుగా సున్న వారిని రక్షించి యున్నతిపొందువారినిగాను; ప్రియ జరణులుగాను చేయవలెననెను. చక్రవర్తి, సనాథులు, మహాబలవంతులు, గుణవంతులైనను వారు అధర్మవర్తనలైనవో వారిని నచింపజేయుట, తలవంపు గలుగునట్లుచేయుట, ఆప్రియము గలుగునట్లు చేయుటయు నావశ్యకమనెను. ఆనగా నన్యాయకారులకు హానియు న్యాయకారులకు నున్నతి కలుగునట్లు అన్నివిధముల ప్రయత్నింపవలెను. ఈ ప్రయత్న

ములో దారుణమైన దుఃఖముప్రాప్తించినను, ప్రాణహోని కలిగినను, సూనవత్యారూప ధర్మమునుండి వేఱుకొరాదు. (సత్యార్థప్రకాశము-స్వామం తవ్యమంతవ్యము)

అన్ని దానములలో ప్రాణదానము మిన్ని ధర్మము, సత్యము, న్యాయము కొఱకు ప్రాణములు విడుచువాడే నిజమైన మనమ్యదు.

‘శీలం పరం భూషణమ్’ మనమ్యన కన్నిటికంటె గౌప్య భూషణము శీలము, శీలములేని పురుషుడు పశువే. భర్త్వహార్య—

యేషాం న విద్యా న తపో న దానం
జ్ఞానం న శీలం న గుణో న ధర్మః
తే మర్త్యలోకే భువి భారభూతః
మనమ్య రూపేణ మృగాశ్వర ప్రి॥ (భర్త్వ. నీతి. 12)

మనమ్యలలో విద్యాయు, తపస్సు, దానమునిచ్చి భావన, జ్ఞానము, శీలము, జీవితములో నుత్తమగుణము, ధర్మమునుండవో అట్టివారు తూమికి భారమైన పశువులే. వారు మనమ్యరూపముతో సంచరింతురు.

మనమ్యని కర్మద్వారాయే పరీక్షింపవలెను—వేదము —

“అకర్మ దస్యః” — (ఖు. 10-22-8)

కర్మచేయని మనమ్యదు దస్యతు (నాశనము కలిగించువాడు) దీని ఫలితార్థ మేమనగా మంచికర్మచేయవలెను. శుభకర్మలు చేయువాడు, ఆచారవంతుడైన మనమ్యదు-అర్యదు-ప్రేషమనుమ్యదు.

గుత్తై రుత్తంగతాం యాతి నోచైప్రాసన సంస్తితః ।
ప్రాసాద శిఖరస్తోఽపి శాకః కిం గరువాయతే॥

మనమ్యకు గుణముతోనే యాన్నిత్యము పొందును. ఉన్నతమైన ఆనశము మీద కూర్చుండిన మాత్రముచేతకాదు. రాజభవనము

యొక్క శిఖరముమీద కూర్చుండిన మాత్రముచేత తాకి గరుడవక్కి
యగునా ? (హంసయగునా ?) ఎన్నడును కాదు.

శ్లో॥ తావత్ భయేషు భేతవ్యం యావద్భుయమనాగతమ్ ।

ఆగతం తు భయం దృష్ట్వా ప్రహర్తవ్యం మశంకయా॥3

అర్థము :- భయేమ = భయము విషయములో, యావత్ = ఎప్పటి
వఱకు, భయం = భయము, ఆనాగతం = రాబో, తావత్ = అప్పటివఱకు,
భేతవ్యం = భయపడవలెను, ఆగతం = వచ్చినట్టి, భయం = భయమును,
దృష్ట్వా = చూచి, ఆశంకయా = జంకులేకుండ, ప్రహర్తవ్యం = దానిని
దూరముగా పోగొట్టుకొను నుపాయ మాలోచింపవలెను.

తా॥ భయము రానంత వఱకు భయమనిన భయపడవలెను. వచ్చిన
భయమును జూచి శంక జంకు విడిచి యా భయమును దూరముగా
పోగొట్టు నుపాయము నాలోచింపవలెను.

వివరణము :- భయము దూరముగా నున్నంతవఱకు భయమును
గూర్చి భయపడవలెను. కాని భయమునకు కారణములైన ఆవద,
కష్టము మొదలైనవి వచ్చి తల్లిపడుటకు సిద్ధపడునపుడు భయపడుటకు
బిదులుగా ఆ భయకారణములను తొలగించుకొను నుపాయ మాలోచింప
వలెను. భయము సంఘవించినపుడు భయభీతుడు కారాదని వేదము చెప్పు
చున్నది చూడు—

యథా ద్వోశ్చ పృథివీ చ న విభీతో న తిష్యతः ।

ఏవా మే ప్రాణ మా విభేః॥

యథా సూర్యశ్చ చస్యోశ్చ న విభీతో న తిష్యతః ।

ఏవా మే ప్రాణ మాభిభేః॥ (అథర్వ. 2-15-1, 3)

ద్వ్యపృథివీ లోకములు భయపడకయు, హింసింపటడకయు
నుండునో, అట్లే ఉ నా ప్రాణమా ! నేను భయపడకుము. సూర్య

చందు లెట్లు భయవడకయు, హింసింపబడకయు నుండురో అటే నా
ప్రాణమా! నీవును భయవడకుషు.

క్షో॥ ఏకోదర సముద్రాతా ఏక నక్షత్ర జాతకాః ।

న భవన్ని సమాః శీలే యథా బదరకంటకాః॥ 4

త్రైము :- ఏకోదర సముద్రాతాః = ఒకే తల్లి కడుపున పుటీన
వారుసు, ఏకనక్షత్ర జాతకాః = ఒకే నక్షత్రమున బుటీనవారుసు, శీలే =
శీలమందు, బదరకంటకాః = రేగుముళ్లు, యథా = ఎట్లు, సమాః = సమాన
మైనవి, న భవన్ని = = కానో, యట్టే వారును సమాములుగారు.

తా॥ ఒకే కడుపున బుటీన వారుగాని. ఒకే నక్షత్రమున బుటీన
వారుగాని శీలవిషయములో సమముగా నుండయ, రేగుముండు సమముగా
నాకే విధముగా నుండక వంకరటింకరగా నుండునో యట్టే పై జెపు
బడినవారు సమానముగా నుండరు.

వివరణము :- అందఱు సమానముగా నుండరు. వేదవాక్యము—
సమా చిద్ధస్తా న సమం వివిష్టః సమ్మాతరా చిన్న సమం దుహాతే ।
యమయో చ్ఛిన్న సమా వీరాయిణి జ్ఞాతి చిత్పన్తో స సమం వృశీతః॥

(ఖ. 10-117-9)

రెండు చేతులు సమానముగా కర్మచేయలేవు. ఒక తల్లి కడుపున
పుటీన రెంతు దూడలు సమానముగా పాలనీయవు. కవలపిల్ల లిద్దఱు
సమానమైన బలశక్తులు కలవారెగా నుండరు. శాట్టుయిక మున్నట్టీ యిద్దఱు
మనుష్యులలో నాకరివలె రెండవవాడు దానాదులచే తృప్తిపులవలేదు.

మణాక వేదమంత్రములో అసమానతనుగూర్చి బాగుగా చెపు
సిద్ధిని—

అష్టావైషః కర్తృవస్తుః నథాయో మనోజవేష్టసమా బభూవః ।
అదధ్యాన ఉపక్రమిస ఉత్సాహా ఇవ స్నాత్వా
ఉత్స్వేదద్వ శే॥ (బు. 10-71-7)

కళ్లు, చెఱులు గలిగిన స్నేహితులు ఖ్లానమునకై ప్రయత్నించు
పరియొక్క మనోవేగ మొక్కటిగా నుండదు. ఒకడు పుక్కిలింతలగు
సీరుగల చెఱువువలెను, మతొకడు చంకలలోతు సీరుగల చెఱువువలెను,
ఆంకొకడు మునిగి స్నానముచేయుటకు తగినంత సీరుగల చెఱువువలెను
ఇభిన్నముగా నుందరు. వేదము స్పృష్టకథిములతోను, ఉదాహరణముల
తోను మనుష్యులలోని యసమానతను వచ్చించెను. వై ఖ్లోకము వేదము
యొక్క యొక యంగమునకు ఛాయానువాదము మాత్రమే.

శ్లో॥ నిఃస్వప్తోనాభధికారీ స్వా న్నా కామిా మండనప్రియః ।
నాభవిదగ్గః ప్రియం బ్రూయాత్ స్నులవక్తా న
వంచకః॥ ५

అర్థము :- అధికారీ=అధికారియైనవాడు, నిఃస్వప్తః=కోరికలు
తేవివాడు, లోభికానివాడు, న స్వాత్=కాలేడు, అనగా అధికారము కల
వాడు లోభగుణము లేనివాడగుట కష్టము, మండనప్రియః = శృంగార
మును ప్రపేమించువాడు, అకామీ = కోరికలుతేనివాడు (కామముతేనివాడు)
న=కాడు, అపిదగ్గః=విద్యారముడు కానివాడు, ప్రియం = ప్రియమైన
పథురమైనవచనమును, న బ్రూయాత్ = పలుకలేడు, మృగులవక్తా = స్పృష్ట
ముగా చెప్పువాడు: వంచకః=మౌనగాడు, న=కాలేడు.

తా॥ అధికారము గలవాడు కోరికలేనివాడు, లోభగుణముతేనివా
డుగా నుండడు. అనగా అధికారము కలిగియన్నవాడు లోభముతేనివాడుగా
మండుట కలినము. శృంగారప్రియుడు కామముతేనివాడుగా నుండడు.
10)]

వాతుర్యము (నేర్పు) లేనివాడు విద్యాంసుడు కానివాడు ప్రియము, మధురము సగు వచనముల మాట్లాడలేదు. అట్లే సృష్టిముగా చెప్పవాడు మోసగాడు కాదు.

ఈ శ్లోకమున కర్మము క్రింది విధముగా కూడ చెప్పవచ్చును—

కోరికలు లేనివాడు, లోభగుణము లేని మనుష్యుడు అధికారిగా సుండరులవడు. కామములేనివాడు శృంగారప్రియుడు కాదు. మూర్ఖుడు ప్రియముగా మాట్లాడలేదు. వంచకుడు సృష్టిముగా మాట్లాడలేదు.

శ్లో॥ మూర్ఖాణాం పండితా ద్వైష్యః అధనానాః మహాధనాః।

వాతాభైజ్ఞనాః కులశ్రీణాం సుభగానాం చ మర్మగాః॥ 6

అర్థము :: మూర్ఖాణాం=మూర్ఖులకు, పండితాః=విద్యాంసులును, అధనానాం=ధనములేని దరిద్రులకు, మహాధనాః=మిక్కిలిధనవంతులును, కులశ్రీణాం=కాపురముచేయ మంచికులమందలి త్రీలకు, వారాంగనాః = వేశ్యులును, సుభగానాం=సౌభాగ్యశ్రీలకు (పతికలవారికి) దుర్ఘగాః=విధవలును లేక దుర్ఘగాః=అందవిహీనులు, సుభగానాం=సుందరపురుషులకుము. ద్వైష్యః=శత్రువులు, (ద్వైషింపదగినవారు)

శ్లో॥ ఆలస్యపవతా విద్య పరహ స్తగతాః శ్రీయః।

అల్పభీజం హతంత్యైతం హతంసై న్యమనాయకమ్॥ 7

అర్థము :- విద్యా=విద్య, ఆలస్యపవతా = సోమితనముతో నష్టమగును, పరహ స్తగతాః=ఇతరుల చేతులలో జిక్కిన, త్రీయః = త్రీతును నష్టపోవుదురు, అల్పభీజం=కొంచెముగా విత్తనములు చల్లబడిన, త్యైతం=పొలము, హతం=నష్టమగును, అనాయకం=నాయకుడులేనటించును, తైవ్యం=సైవ్యము, హతం=నశించును.

తా॥ విద్య సోమలితనముచే నశించును భర్తును విడిచి యితరుల చేటులలోబడిన త్రీలు చెడిపోవుదురు. తక్కువ విత్తనములుగల పొలము నశించును. నాయకుడులేని పైన్యము నశించును.

వివరణము :- ఇతరులను జేపిన త్రీ నష్టపోవును—

వరహస్తా గతా నారీ లేఖినీ చైవ పుస్తకమ్ ।

నపున రాయాన్యాయాన్ని చేద్ బ్రహ్మా ముష్టా చుంచితాః॥

ఇతరుల చేతిలో బద్ధ త్రీ, కలము, పుస్తకము తిఱిగిరావు. ఒక పేళ వచ్చినను కలము చెడిపోయి, (విఱిగిపోయి చిట్టిపోయి) పుస్తకము చినిగిపోయి, త్రీ ముద్దులు వగైరాలు పొందీ దూషితయైచేరును.

నాయకుడులేని సేన మరణించును.

అనాయకా వినశ్యాని నశ్యాని బహునాయకాః ।

త్రీ నాయకా వినశ్యాని నశ్యాని బాలనాయకాః॥

సేనావతి లేని సేన నష్టమగును. నాయకులెక్కువున్నను నష్టపోవును. త్రీ నాయకురాలైనను బాలకుడు (మూర్ఖుడు) నాయకత్వము వహించినను నష్టము వాటిల్లాను.

శ్లో॥ అభ్యసాధార్యతే విద్య కులం శీలేన ఘార్యతే ।

గుణేన జ్ఞాయతేత్వార్యః కోపో నేత్రేణ గమ్యతే॥ 8

అర్థము :- అభ్యసాత్ = విరంతరాభ్యావమువలన, విద్య = విద్య, ఘార్యతే=ప్రాప్తించును, కులం=కులము, శీలేన = ఉత్తమగుణ కళ్పన్యభావముతో, ఘార్యతే=స్థిరముగానుండును, ఆర్యఃతు=శ్రేష్ఠపురుషు డైతే, గుణేన గుణముద్వారా, జ్ఞాయతే=తెలియజుడుచున్నదు, కోపః= కోపము, నేత్రేణ=కంటిద్వారా, గమ్యతే=తెలియజుడుచువ్వది.

త॥ నిరంతరాభ్యాసమువలన విద్య ధారణచేయజడును. శీలము అసగా గుణకర్మ స్వభావములచే కులము స్థిరమైనదగును. మనుష్యుడు మంచిగుణముల ద్వారా ఆర్థ్యడగును. కోపము కంటిద్వారా తెలియబడును. వివరణము :- ఆభ్యాస మననేమి? (చరకుడు)

భావాభ్యాసన మభ్యాసః శీలనం సతతక్రియ॥

ఏదైనభావము నెల్లపుడు పేవించుటయే అభ్యాసము. దీనినే శీల నము, సతతక్రియ యనియు సందురు.

పౌనః పున్యేన కరణమభ్యాస ఇతి కథ్యతే ।
వరుషార్థం స ఏవేహ తేనాస్తి న వినాగతిః॥ (యో.నిర్మ.ఉ. 67-43)

మాటిమాటికి నే కార్యము చేయుదురో యది యభ్యాసము, దాని పేరే పురుషార్థము. అది లేనిది నడకసాగదు.

అజ్ఞోఽపి తజ్జతామేతి శన్మేః శైలోఽపి చూర్ఘ్యతే ।

బాణోఽప్యేతి మహాలక్ష్మం వశ్యభ్యాస విజృమివృతమ్॥

(యోగవ. నిర్మ. ఉత్. 67-26)

అభ్యాసముయొక్క చమతాగ్రము చూడుడు. దీనివలన అజ్ఞని జ్ఞానియగును. వర్యతము కూడ మెల్ల మెల్లగా చూర్ఘ్యముగును. బాణము కూడ అత్యంత సూష్మ్రమైన లక్ష్మమును భేదంపగలుగును.

యఃసాధ్యః సిద్ధమాయా వ్యా రిపవో యా వ్యా మిత్రతామ్ ।

విషాణ్యమృతతాం యా న్ని నన్తతాభ్యాస యోగతః॥

(యో. వా. ని. ఉ. 67-33)

నిరంతరాభ్యాసముతో దుఃసాధ్యములుకూడ సాధ్యములగును, శత్రువులు మిత్రులగుదురు. విషము అమృతముగా వరిణమించును.

అర్యదు గుణములచే గుర్తింపబడును. ఎవని నార్యదందురు?—

న వై రముదీషయతి ప్రశాంతం న దర్శమారోహతి నాస్తమేతి ।

న దుర్గతో ఉస్మైతి కరోత్యకార్యం తమార్యాశిలం పరమాహా

రార్యః॥ (భార. ఉచ్చో. 33-117)

వై రమను నగ్నిని ప్రకోపింపజేయక కాంతముగా నుండువాడును, గర్వము (దురభిమానము) లేనివాడును, హీనత్వమును కనబఱపనివాడు, నేను ఆ పదలో చిక్క-కొంటేనని నీచకార్యములు చేయనివాడును, ఇట్టి క్రేష్టగుణములు గలవానిని అర్యదందురు.

న స్వసుఖే వై కురుతే ప్రహర్షం చాన్యస్య దుఃఖే భవతి విషాదీ ।

దత్త్వే న పూష్ట కురుతేఉనుతాపం స కథ్యతే సత్పురుషార్యాశిలః॥

(భార. ఉ. 33-113)

తన సుఖముతోనే ప్రసన్నుడు కాకయు, ఇతరులు దుఃఖించుట జూచి దుఃఖమువాడును, దానముచేసి తరువాత పూష్టాపము బొందని వాడును సజ్జనులలో అర్యదనబడును.

శ్లో॥ విత్తేన రక్ష్యతే ధర్మై విద్యై యోగేన రక్ష్యతే ।

మృదునా రక్ష్యతే భూపః సత్త్వియారక్ష్యతే గృహమ్॥9

అర్థము:- ధర్మః=ధర్మము, విత్తేన=ధనముతో, రక్ష్యతే=రక్షింపు బడుచున్నది, విద్యః=విద్య, యోగేన=యమనియమాది యోగముద్వారా, రక్ష్యతే=రక్షింపబడుచున్నది, భూపః = రాజు, మృదునా = కోమలత్వముతో మధుర్యముతో, రంక్ష్యతే = రక్షింపబడుచున్నదు, గృహం = గృహము, సత్కత్త్వియా=మంచిత్త్వితో, రక్ష్యతే=రక్షింపబడుచున్నది.

తా॥ ధనముతో ధర్మము రక్షింపబడును. యమనియమాది యోగముద్వారా విద్యరక్షింపబడును. కోమలతో, మధురతో రాజు రక్షింపబడును. సాధ్యమైన త్రీచేత గృహము రక్షింపబడును.

వివరణము :- ధనములేకుండ ధర్మకార్యము నిర్వహింపబడ
జాలదు. చాణక్యుడు మతోకచోట —

సుఖస్వ మూలం ధర్మః-ధర్మస్వ మూలమర్థః॥

(చాణక్య సూత్రములు-1-2)

సుఖమునకు కారణము ధర్మము, ధర్మమునకు తారణము ధనము.
ధర్మముచే ధనము ప్రాప్తించును. మతోక తిట్టు చెప్పేరి —

ధర్మదర్థః ప్రవహతి ధర్మత్రపిషపతే సుఖమ్ ।

ధర్మాద్యుమాంత్రః సర్వం ధర్మసార మిదం జగత్॥

ధర్మముచే ధనము ప్రాప్తించును. ధర్మముచే సుఖముకలుగును.
ధర్మముచే సమస్తము చేకూరును. ఈ ప్రవంచమంతయు ధర్మముయొక్క
సారమే.

వ్యాసమహార్షి —

ఊర్ధ్వబూహు విరోమ్యేష న చ కళ్పి చ్ఛాణోతి మే ।

ధర్మదర్థశ్చ తామశ్చ స కిమర్థం న నేవ్యతే॥ (భార.స్వర్గా 5-62)

నేను రెండు చేతులు వైకెత్తి పిలిచిపిలిచి చెప్పుచున్నాను. కాని
సామాట నెవడును వినుటలేదు. ధర్మమువలన మోషములభించును.
అర్థము కామము సిద్ధించును. కాని లోకులు ధర్మమును పేచించుటలేదు.

సద్గుణవతియగు త్రీచే గృహము రక్షింపబడును —

భార్యమూలం గృహస్తస్వ భార్య మూలం సుఖస్వ చ ।

భార్య ధర్మ ఫలావాత్మయం భార్య సంతానహేతవే॥

ప్రేష్టప్రీతి గృహమునకు మూలము. భార్యయే సుఖమునకు కార
ణము. భార్యవలననే ధర్మఫలము పంప్రాప్తించును. భార్యవలననే
సంతానప్రాప్తియుక్తఁగును.

శ్రీలే గృహమును రక్షించువారు. ఇంయవలన మనుమహర్షి శ్రీల
కుపదేశించెను—

సదా ప్రహృష్టయా భావ్యం గృహకార్యేషు దష్టయా ।
సుసంస్కృతోపస్కరయా వ్యయే చాము క్తహ స్తయా॥

(మను. 5-157)

శ్రీ లెల్లపుడు సుప్రసన్నలుగా నుండవలెను. గృహకార్యములను
చాకచక్కయుతో నిర్వహించునదిగా నుండవలెను. ఇంటిలో నివస్తువులను
శ్రవిషుగాజేసి, గృహపరిసరప్రదేశముల పరిశ్రవిషుగానుంచవలెను.
అనావశ్యకములను ఖర్చులను చేయకుండ నుండవలెను.

శ్లో॥ అన్యథా వేదపాండిత్యం శాప్తమాచార మన్యథా ।

అన్యథా కువచః శాస్త్రం లోకాః కీశ్వైని చాన్యథా॥10

ఆర్థ్రము :- వేదపాండిత్యం = వేదమునందలి విద్యత్తము, అన్యథా =
వ్యార్థముగా జెప్పువాడు, నిందించువాడును, శాప్తమాచారం = శాప్తమును
ప్రేష్టముగు నాచారములను, అన్యథా = వ్యార్థముగాజెప్పి ఆవిషయములో వివా
దము చేయువాడును, శాంతం = శాంతపురుషునిగూర్చి, అన్యథా = వ్యార్థము
గానే, కువచః = చెడ్డమాటలు చెప్పువారిని, మోసపుమాటలు మూర్ఖవచన
ములు పలుకునట్టి, లోకాః = ప్రజలు, అన్యథా చ = వ్యార్థముగానే, కీశ్వైని =
కష్టములపాలై దుఃఖపడుయరు. అనగా నట్టివారు ఆ పస్తువులనుగాని,
ఆ మనుష్యులనుగాని కొంచెముకూడ చెడగొట్టలేరు.

తా॥ వేదపాండిత్యము వ్యార్థమనిచెప్పువారు, శాప్తము, ప్రేష్టమాచార
ములు పనికిరావని చెప్పుచు వివాదము చేయువారు, శాంతపురుషుని గూర్చి
మోసగాడని, మూర్ఖుడని, చెడుగా మాట్లాడువారు వ్యార్థముగానే కష్టముల
పాలగుయరు, అనగా పస్తుపులలోని గుణమును, మనుష్యులలోని స్వభావ

ముసు కొంచెము కూడ చెడగొట్టలేరు నరికదా తామే కష్టముల పాలగుదురు.

శ్లో॥ దారిద్ర్యనాశనం దానం శీలం దుర్గతీనాశనమ్ ।

అజ్ఞాన నాశినీ ప్రజ్ఞా భావనా భయనాశినీ॥ 11

ఆర్థము :- దానం=దానము, దారిద్ర్యనాశనం = దారిద్ర్యమును బోగొట్టును, శీలం=ఉత్తమగుణకర్మస్వభావము, దుర్గతి నాశనం=దౌర్ఘ్యమును నశింపజేయును, ప్రజ్ఞా = బుద్ధి, అజ్ఞాననాశినీ = అజ్ఞానమును నాశముచేయును, భావనా=నిష్ట, ఈశ్వరభక్తి, భయనాశినీ = భయమును బోగొట్టును.

తా॥ దానము దారిద్ర్యమును బోగొట్టును. శీలము ఇవగా ఉత్తమ గుణకర్మస్వభావములు దుర్గతిని కష్టములను, దౌర్ఘ్యమును బోగొట్టును, బుద్ధి అజ్ఞానమును బోగొట్టును. నిష్ట ఈశ్వరభక్తి భయమును నశింపజేయును.

వివరణము :- దానమువలన దారిద్ర్యముబోవును.

ధనం లభితే దానేన మౌనే నాట్టాం విశామృతే ।

ఉపభోగాంశు తవసా బ్రహ్మచర్యేణ జీవితమ్॥

(భార. అను. 7-14)

ఓ రాజు ! దానముచేత ధనము, మౌనముతో ఇతరులను అజ్ఞాను పరిపొలించువానిగా జేయ శక్తి, తపస్యచేత నానా ప్రకారములగు ఉపభోగములు, బ్రహ్మచర్యపాలనమువలన దీర్ఘాయువు ప్రాప్తించును ఈశ్వరభక్తి భయమును నశింపజేయును. వరమాత్ముని యొక్కిలో నున్న వానికి భయమెక్కాడిది ? వేదము —

యష్టా ఛాయాఉమృతం యష్టా మృత్యుః॥ (యుజ. 25-13)

పరమాత్మని ఆక్రయము చౌందుట యన భక్తికలిగియుండుటయే,
అదియే అమృతమునకు (చావు లేఖిక) కారణము.

దయానందమహర్షి ఉపాసనాపరిషు నిట్టు చెప్పేసు—

“ఉపాసనవరిన ఆత్మజిలము ఆధికమగుసు. ఉపాసకుడు పర్వత
ముతో సమానమైన దుఃఖము ప్రాప్తించినము గాబరాపడక యంతటిని
పహింపగలిగియుండును.” (వత్సా. ప్ర. 7 వము)

శ్లో॥ నాఱై స్తి కామసమో వ్యాధి రాఱై స్తి మోహ
సమో రిపు: ।

నాఱై స్తి కోపసమో వహ్ని రాఱై స్తి జ్ఞానాత్
పరం సుఖమ్॥ 12

అర్థము :- కామ సమః = కామముతో సమానమైన, వ్యాధిః =
వ్యాధి, న = లేదు, మోహసమః = మోహముతో సమానమైన, రిపు: =
శత్రువు, నాస్తి = లేదు, కోపసమః = కోపముతో సమానమైన, వహ్ని: =
ఆగ్ని, నాస్తి = లేదు, జ్ఞానాత్ = ఆత్మజ్ఞానముకండి, పరం = మించిన,
సుఖమ్ = సుఖము, నాస్తి = లేదు.

తా॥ కామముతో సమానమైన వ్యాధి మతోకటిలేదు. మోహ
ముతో సమానమైన శత్రువు మతోకడు లేదు. కోపముతో సమానమైనది
మతోక యగ్నిలేదు. ఆత్మజ్ఞానమునకు మించిన మత మింకోకటి లేదు.

వివరణము :- కామముతో సమానమైన వ్యాధి మతోకటి లేదని
యొక కవి—

దీవా పళ్ళతి నోలూకః కాకో నక్తం న పళ్ళతి ।

అపూర్వః కోటి కామాన్ధో దీవానక్తం న పళ్ళతి॥

గుడ్లగూబి పగలు చూడలేదు, కాకి రాత్రి చూడలేదు. కామాంధు
డైనవాడు రాత్రింబవస్తు చూడలేని యొక విచిత్రజంతువు.

అయం చ సురతజ్ఞాలః కామగ్నిః ప్రతియేద్ధనః ।

వరాణాం యత్ర హాయ న్నే యోవనాని ధనాని చ॥ (మృచ్ఛ.4-11)

ప్రేమ దేవికి ఇంధనమో (కట్టె), సంభోగము దేవికి జ్ఞానల
(మంట)యో అట్టి కామరూపాగ్ని మండుచుండును. ఆ అగ్నిలో మను
ఘ్యుడు తన యోవనమును, ఆహాతిగా నొనర్చును.

ముమ మాతా మమ పితా మమేయం గృహిణీ గృహమ్ ।

ఏతదన్యం మమత్వం యత్ స మోహ ఇతి కీర్తితః॥ (పద్మ.ప.)

నా తల్లి, నా తండ్రి, నా భార్య, నా యిల్లు-ఇట్లే యన్నియు నావి
నావి యనుకొనుటయే మోహము. మోహ మనగా బుద్ధినాశమే. ఈ
మోహము ధర్మమును, ఎర్దమును రెంటిని నష్టపతమును, ఇందువలన
మనుఘ్యనిలో నా స్త్రీక్యము కలిగి వాడు దురాచారపరుఢగుచున్నాడు.

క్రోధో నాశయతే ధైర్యం క్రోధో నాశయతే గ్రుతమ్ ।

క్రోధో నాశయతే సర్వం నా స్త్రీ క్రోధ నమో రిపుః॥

క్రోధము, ధైర్యమును, శాత్రుజ్ఞానమును, సర్వమును నశింప
జేయును. కావున క్రోధముతో నమానుడైన శత్రువు లేదు.

అత్మజ్ఞానమునకు మించిన సుఖములేదు—

అత్మజ్ఞానం వరం జ్ఞానమ్ । (భార. శాం. 329-12)

అత్మజ్ఞాన మన్నిటికంటి గొప్ప జ్ఞానము.

వేద మిట్లు చెప్పుచున్నదీ—

యస్మిన్ సర్వాటి భూతా న్యాతైత్తివా భూ ద్వ్యాజానతః ।

తత్త్త్వ కో మోహః కః శోకః ఏకత్వమును వశ్యతః॥ (యఙ్గ.40-7)

నమన్త వద్ర్భములందు ఓతప్రోత (విడచీయటకు వీలులేని పడుగు పేకవలె) మై లోపల బయట వ్యాపకుడైయున్న పరమాత్మను దర్శించు అత్మజ్ఞానియైన యసాసకునను మోహ శోకములుండవు.

శ్లో॥ జన్మ మృత్యుహియాయాత్యేకోభనక్యేకఃశుభాంశుభమ్ ।
నరకేష పతత్యేక ఏకో యాతి పరాం గతమ్॥ 13

అర్థము :- మనుష్యుడు - ఏకః హి = ఒక్కడే (ఒంటలిగానే) జన్మమృత్యు = జన్మమును, మృత్యువును, యాతి = పొందుచున్నాడు, ఏకః = ఒక్కడే, శుభాశుభం = శుభాశుభములను (పాపపుణ్యములను) భనక్తి = అనుభవించుచున్నాడు, ఏకః = ఒక్కడే, నరకేష = నానావిధ దుఃఖములందు, పతతి = పడుచున్నాడు, ఏకః = ఒక్కడే, పరాంగతిమ్ = మోషమునకు, యాతి = వెళ్ళచున్నాడు, పొందుచున్నాడు.

తా॥ మనుష్యులలో నొకడు జన్మమరణములను, మతోకడు పాప పుణ్యములను, ఇంకొకడు కష్టపరంపరలను (దుఃఖములను) మతీ యొకడు మోషమును అను వానిని ఎవరికి వారే యమభవింతురు కాని వారి కెవ్వరును తోడుండరు.

వివరణము :- మనుష్యుడు కర్మఫల మనుభవించి తీఱవలెను.
వేదము —

న కిల్పిషమత్ర నాథారో అస్తి న యన్మిత్తే ః సమమాన ఏతి ।

అమానం పాత్రం నిహితం న ఏతత్ పత్తారం పక్షోః

పునరావిశాతి (అతర్వం. 12-3-48)

న్యాయకారియైన పరమేశ్వరుని న్యాయవ్యవస్తులో నే దోషము నుండదు. ఏ యాధారమునుండదు. ఏ గురుబోధయుండదు. ఏ మిత్రుల సాయమునుండదు. మనము చేసిన కర్మలకు తగిన పలము నంభవించును. దానిని తగ్గించుటకు హౌచ్చించుటకు నెవ్వబికిని సాధ్యముకొదు. మనము

ప్రాత్రలలో తయారుచేసికొనిన యన్న మెట్లు భోగింపనగునో యిల్లే చేసిన కర్మఫలము లసుఖవింపబడుతపు సీద్ధముగానుండును.

శ్లో|| తృణం బ్రిహ్మావిదః స్విర్స్తృణం శూరస్య జీవితమ్ |
జితాంతుస్య తృణం నారీనిఃస్వార్థస్య తృణం జగత్||14

ఆర్థము :- బ్రిహ్మావిదః = బ్రిహ్మజ్ఞానికి, స్విగ్రః = స్వగ్రము, తృణం = గడ్డిపటకతో సమానము, శూరస్య = శౌర్యవంతునకు, జీవితం = జీవనము, తృణం = గడ్డిపటకతో సమానము, జితాంతస్య = ఇంద్రీయములు జయించినవానికి, నారీ = త్రీ, తృణం = తృణప్రాయము, నిఃస్వార్థస్య = కోరికలులేనివానికి, జగత్ = ప్రవంచము, తృణం = గడ్డితో సమానము.

తా॥ బ్రిహ్మజ్ఞానులకు స్వగ్రము (సుఖము), శూరపీరునకు జీవితము, జితేంద్రీయమునకు త్రీ, కోరికలులేని వానికి ప్రవంచము, తృణప్రాయముగా నుండును. అనగా తుచ్ఛముగా భావింతురు

శ్లో|| విద్యా మిత్రం ప్రవాసేషు భార్య మిత్రం గృహేషు చ|
వ్యాధితస్యావధం మిత్రం ధర్మైమిత్రం మృతస్య చ॥ 15

ఆర్థము :- ప్రవాసేషు = విదేశములందు, విద్యా = విద్య, మిత్రం = స్నేహితుడు, చ = మఱియు, గృహేషు = గృహములందు, భార్య = భార్య, మిత్రం = స్నేహితురాలు, వ్యాధితస్య = రోగము వచ్చిన వానికి, దౌషధం = దౌషధము, మిత్రం = స్నేహితుడు, చ = మఱియు, మృతస్య = చచ్చినవానికి, ధర్మః = ధర్మము, మిత్రం = మిత్రము

తా॥ విదేశములలో నున్నపుడు విద్యయు, గృహములందున్న పుడు భార్యయు, రోగికి దౌషధము, మర్మణించిసవానికి ధర్మము మనుషు, నకు మృతముగా నుండును.

వివరణము :- ప్రవాసములో మన్మహితు మనుష్యానకు చిద్య
సత్యమైన మిత్రము —

కామదేసుగూతా విద్యా హృతాలే ఫలదాయినీ ।

ప్రవాసే మాతృ సదృషీ విద్యా గుప్తం ధనం స్కృతమ్॥

విద్య కామదేసువుతో సమానమైన గుణములు గలది. నమయము
తాని నమయమందును ఫలము నిచ్చుము. ప్రవాసములో మన్మహితు తల్లి
వలె మేలుచేయము. విద్య దాచబడిన ధనము వంటిది. ఇంటిలో తీ
మిత్రము —

అర్థం భార్య మనుష్యాన్య భార్య క్రేష్టతమః నభా ।

భార్య మూలం త్రివర్గస్య భార్య మూలం తరిష్యతః॥

(భార. ఆది. 74-41)

భార్య పురుషునకు సగము శరీరము. భార్య పురుషునకు సర్పీ
క్రేష్ట మిత్రము. ధర్మార్థకామములకు భార్య మూలము. అత్తే యా
సంసారసాగరము తచింపజేయు సాధనము భార్య.

సభాయః ప్రవివిత్తేష భవస్తేతాః ప్రియంవచః ।

పితరో ధర్మకార్యేషు భవస్త్విత్తస్య మాతరః॥ (భార. ఆది. 74-43)

భార్య యేకాంత ప్రదేశమున ప్రియవచనములు చెప్పు మిత్రుని
వంటిదియు, ధర్మకార్యములు చేయునపుడు తండ్రివలె మేలుకోరు నట్టి
దియు, సంకటకాలమందు తల్లివలె దుఃఖముల వోగొట్టుసచియు నగును.
చచ్చినవానికి మిత్రునివంటిది ధర్మము —

ధనాని ధూమో పశవక్షు గోహే

భార్య గృహద్వాలి సభా శ్కృతానే ।

దేహశ్శతాయాం వరలోకమార్గే

ధర్మసుగో గచ్ఛతి జీవవీకః॥

జీవితమంతయు సంపాదించిన ధనము భూమి మీదను, పెంచిన వక్కవలు గోళలోను, భార్య యింటి ద్వారమునందును, బంధుబాంధ వులు స్నేహితులు శ్నేహము వఱకు పెంట నుండురు. మిక్కలి ప్రీతితో చూచుకొన్న తన శరీరము ఖస్యమగు వఱకు నుండును. పరజన్మకు పోవునపుడు జీవనివెంటనంటి వచ్చునవి శుభాశుఫకర్మలు మాత్రమే. తక్కిన వేవియు రావు.

నా పుత్ర హి సహాయర్థం పితా మాతా చ తిష్ఠతః ।

న పుత్ర దారా న జ్ఞాతి ర్ధర్మస్తిష్టతి కేవలః॥ (మను. 4-239)

పరలోకమున తల్లిదండ్రులు, పుత్రులు, భార్య, బంధుబాంధవులు మొదలగు వారెవ్వురు సాయపదరు అక్కడ ధర్మమును మాత్రమే పెంట నుండి సాయపదును.

మృతం శరీర ముత్సుజ్య కొష్టలోష్ట నమం క్షితో ।

విముఖా బాంధవా యూన్ని ధర్మాన్త మను గచ్ఛతి॥ (మన. 4-241)

బంధుబాంధవులు నిర్జీవమైన శరీరమును (శవమును) కట్టెలు, ముట్టిగడ్డలతో సమానముగా భూమిమీద విడిచి తమ యిండ్లకు తిలిగి పోవురు. అతడు చేసిన ధర్మమొక్కాఁ యతని పెంటనుండును.

శో॥ వృథా వల్మిః సముద్రేషు వృథా తృప్తేషు భూజనమ్ ।

వృథా దానం ధనాధ్యేషు వృథా దీపో దివాంపిచ॥ 16

అర్థము :- సముద్రేషు = సముద్రములందు, వల్మిః = వర్షము, వృథా = వృథము, తృప్తేషు = భోజనముతో తృప్తిహొందినవారికి, భోజనం = భోజనము, వృథా = వృథము, ధనాధ్యేషు = ధనవంతులకు, దానం = దానము చేయుట, వృథా = వృథము, చ = మటియు, దీవా = వగలు, దీపః ఆపి = దీపముకూడ, వృథా = వృథము.

తా॥ సముద్రములందు వర్షించుటయు, ఆకలి లేక తృప్తిపొందిన
వారికి భోజనము ధనవంతులకు దానమిచ్చుట, పగయ దీపము ఎలిగించు
టయు వ్యర్థము

వివరణము :- ధనికులకు దానమిచ్చుట వ్యర్థము—

దరిద్రాన్ భర కౌంతేయ మా ప్రయచ్ఛేశ్వరే ధనమ్ ।

వ్యాధిత స్వాషధం పథ్యం నీరుజస్య కిమోషధైః॥

(హితోపదేశము 1-15)

యుధిష్ఠిర ! (ధర్మరాజ !) దరిద్రులపు పోషించుము ధనికులకు
దానమీరాదు. రోగులకు ఔషధమిచ్చుట మేలుకాని, రోగములేని వాని
కొషధము వ్యర్థము కదా !

శ్లో॥ నాఱ స్తి మేఘు సమం తోయం నాఱ స్తి చాత్మ
సమం బలమ్ ।

నాఱ స్తి చత్రుః సమం తేజో నాఱ స్తి
ధాన్య సమం ప్రియమ్॥ 17

అర్థము :- మేఘుసమం = మేఘు జలముతో సమానమైన,
తోయం=నీరు, నాస్తి=లేదు, అత్మసమం = అత్మాభిలముతో సమానమైనది
శరీరములోగాని వృథివిష్టగాని మతోకటి, బలం=బలము, నాస్తి =
లేదు, చట్టః సమం = కస్యుతో సమానమైనది శరీరములో మహాక,
తేజః=తేజస్సు, నాస్తి=లేదు, ధాన్యసమం=అస్యుముతో సమానమైనది
మతోకటి, ప్రియం=ప్రియమైనది, నాస్తి=లేదు.

తా॥ మేఘజలముతో సమానమైన శుద్ధజలములేదు. అత్మ బల
ముతో సమానమైన బలము శరీరములో తాని వృథివిలో తాని రెండవది
లేదు. కస్యుతో సమానమైన తేజస్సు గల యింద్రియము శరీరములో

పుత్రాకటి లేదు. ధాన్యముతో (ఆస్తిముతో) సమానమైన వస్తువు పుత్రాకటి లేదు.

వివరభాషు :- మేఘజలముతో సమానమైన శుద్ధ జలము వేతొ చట్టి లేదు. మేఘములోని జలము భూమిలోని ఆవిరితో తయారగును. ఆవిరితో తయారైన జలమును ఇంగ్లీషులో ‘డిస్ట్రిక్ట్ వాటర్’ అందురు. మేఘములో జరుగు నీ క్రియ మనుష్యులవలన జరుగునది కాక ప్రాకృతి కముగా జరుగునదే. అందుచేత మేఘజలము వృథిపీజలముతో కలియక గుణముకలదీయు పవిత్రమైనదీయు నగును. మేఘముల ద్వారా పైనుండి పడుటచే నే పాత్రతోసు పడనిదగుటచే పాత్రతకు సంబంధించిన దోషము లేక పవిత్రమైన సర్వశ్రేష్ఠముగా సుండును.

తో॥ అధనా ధనమిచ్ఛన్నాని వాచం చై వ చతుష్పదాః ।

మానవాః స్వర్గమిచ్ఛన్నాని మోత్త మిచ్ఛన్నాని దేవతాః॥18

అర్థము :- అధనాః = ధనమిలేనివారు, ధనం = ధనమును, ఇచ్ఛన్నానీ = కోరుచున్నారు, చతుష్పదాః = నాలుగుకాళ్ల జంతువులు, చ = కూడ, వాచం = వాక్సునే, ఇచ్ఛన్నానీ = కోరుచున్నవి, మానవాః = మను ష్ట్యులు, స్వర్గం = నుఖమును, ఇచ్ఛన్నానీ = కోరుచున్నారు, దేవతాః = పండితులు, క్షూపులు, మోత్తం = మోత్తమును, (జన్మరాహిత్యమును) ఇచ్ఛన్నానీ = కోరుచున్నారు.

తా॥ ధనహీసులు ధనమును కోరుచుందురు నాలుగు కాళ్ల పశుపులు వాక్సును (మాట్లాడవలెనని) కోరుచున్నవి. మానవులు స్వర్గమును (సుఖమును) కోరుచుందురు. దేవతలు (విద్యాంసులు) మోత్తమును కోరుచున్నారు.

తో॥ సత్యైన ధార్యతే పృథ్వీ సత్యైన తపతే రవిః ।

సత్యైన యూతి వాయిశ్చ సర్వం సత్యై ప్రతిష్ఠితమ్॥19

ఆర్థము :- నత్యేన = నత్యముతో, పృష్ఠీవీ = పృథివి, ధార్యతే = ధరింపబడుచున్నది. స్థిరముగామన్నామి, రచిః = సూర్యదు, నత్యేన = నత్యముతో, తపతే = తపించుచున్నాడు, నత్యేన = నత్యముతో, వాయుః చ = గాలికూడ, వాతి = వీచుచున్నాచి, నర్వం = సమస్తము, నత్యే = నత్యమందే, ప్రతిష్టితమ్ = స్థిరముగానున్నదీ

తా॥ నత్యమువలన పృథివి స్థిరముగా సుప్పుది. సూర్యదు నత్యభిలముతో తపించుచున్నాడు. నత్యము వలన వాయువు వీచుచున్నాచి. సమస్తము నత్యమందే స్థిరమైయున్నది.

వివరణము :- పృథివి నత్యము యొక్క ఆధారముతో నిలిచియున్నది. వేదము—

నత్యేనోత్త ఖితా భూమిః । (యు. 10-85-1)

భూమి నత్యముపై నాధారపడి స్థిరముగా సున్నది.

వేదములో మతోకచోట పృథివి యొనిమిద్ స్తంభములపై నిలిచియున్నదని చెప్పబడినదీ ఆ యొనిమిద్ స్తంభములలో నత్యమొకటి—

**నత్యం బ్యాహదృత ముగ్రం ద్రీక్ష తపో బ్రిహ్మా యజ్ఞః
పృథివీం ధారయ న్ని . (అథ. 12-1-1)**

నత్యము, పికాలత, నియమము (వ్యవస్థ) ఉగ్రత (తేజస్విత) దీష్, తపము, బ్రిహ్మా (జ్ఞానము) యజ్ఞము (పరోపకారము) కలాకౌశలము, ఉద్యోగమునకు నీర్వాటు—ఈ యొనిమిద్ పృథివిని ధరించు స్తంభములు.

మతోక క్లోకము చూడుము—

గోఖ్రివ్ ప్రైశ్చ వేదైశ్చ నతీభిర్పత్య వాఢిభిః ।

అల్యాష్టైర్భాన శీతైశ్చ నత్తభిర్భార్యతే మహీ॥ (స్కूండ.మా.కు.2-71)

అవు, బ్రాహ్మణుడు, వేదము, పతిత్రవతు. సత్యవాదు, లోభికాని వాడు, దాన్శీలుడు, శూరవీరుడు నను ఏడుగురిపై పృథివి స్థిరపడియున్నది. ఇక్కడ సత్యవాదులను పృథివి ధారకులుగా నంగికరించెను.

సత్యము యొక్క మహిమ గొప్పద్రు—

సత్యమే వేష్ట్వరో లోకే సత్యై ధర్మః సదాశ్రీతః ।

సత్యమూలాని సర్వాణి సత్యాన్నాస్తి పరం పదమ్॥

(వార్షిక. రా. అయి. 109-13)

ప్రపంచములో సత్యమే యాశ్వరుడు. ఎల్లపుడు ధర్మము సత్యముపై నాధారపడియుండును. సత్యమే సర్వమునకు మూలము. సత్యమును మించిన క్రేష్టమైన పదము మతొకటిలేదు. సత్యమునగా పరమేశ్వరుడనియు నర్థముకలదు. పరమేశ్వరు డను నర్థముతీసికొన్నాచో చాణక్యుడు పైన వ్రాసిన క్లోకమున కర్మము సరిపోవును. పరమేశ్వరుడు పృథివిని ధరించెను. ఆతని ప్రతాపము వలన సూర్యుడు ప్రకాశించు చున్నాడు. ఆతని వలని భయమువలన వాయువు పీచును. సమస్తము పరమేశ్వరుని వలననే సీతమైయున్నది.

ఉపనిషత్తులలో—

భయాదస్యాగ్నిస్తవతి భయాచ్చ తపతి సూర్యః ।

భయాదిస్మృశ్చ వాయ శ్చ మృత్యుర్ధావతి పంచమః॥ (కత. 6-3)

పరమేశ్వరుని భయమువలన (శాసనము, నియమము, వ్యవస్థ) అగ్ని ప్రజ్వరిల్లాను. ఆతని భయమువలన సూర్యుడు ప్రకాశించును విద్యుత్తు వాయువు ఆయన నియమము వలన నడమచున్నవి. ఆయన శాసనమువలన మృత్యువు పాత్రిపోవును.

శ్లో॥ చలా లక్ష్మీశ్చలాః ప్రాణాశ్చలం జీవితం-యావనమ్ ।

చలాచలేచ సంసారే ధర్మ ఏకో హి నిశ్చలః 20

అర్థము - లక్ష్మిః = ధనంపత్తి, చలాః చంచలమైనదీ (స్తోరమైనదీ కాదు), ప్రాణః = ప్రాణములు, చలాః = చలన స్వభావముకలవే, జీవిత యౌవనం = జీవనము యౌవనముకూడ, చలం = ఆస్తిరమైనదే, సంసారే = ప్రపంచములో, చలాచలే = చలములు అచలములు, చేతనములు, జడములు, ధర్మః = ధర్మము, ఏకః - ఒక్కటే, హి = నిశ్చయముగా, నిశ్చలః = చలింపనిది. స్తోరముగా నుండునది.

తా॥ లక్ష్మి (ధనంపత్తి) చంచలమైనది. (నశించునది) ప్రాణములు నశస్వభావము కలవి. జీవనము యౌవనము నిశ్చలములేనివి. వరాచర ప్రపంచములో ధర్మమైక్కటే నిశ్చలమైనది.

వివరణము :- ధనము చంచలమైనది. ఖదములో —

అన్యమన్యమువతిష్ఠవ్త రాయః॥ (బు. 10-117-5)

ధనము తిలిగెడు రథచక్రమువలె నాకదాని తరువాత నాకటి వచ్చుచు పోవుచు నుండును

యౌవనం జీవనం చిత్తం చాయా లక్ష్మిశ్చ స్వామితా ।

చంచలాని షడేతాని జ్ఞాత్యౌ ధర్మరతో భవేత్ ॥ (శ్క్రణీతి. 1-138)

యౌవనము, జీవనము, చిత్తము, చాయ, లక్ష్మి, ప్రమత్వము - ఈ యాఱును చంచలములు. ఈ విషయము గుర్తించి మనుష్యుడు ధర్మరతుడు కావలేను.

శ్లో॥ నరాణాం నాపితో ధూర్తః పత్సిణాం చైవ వాయసః ।

చతుష్పదాం శృగాలన్తు స్త్రీణాం ధూర్తా చ మాలినీ॥ 21

అర్థము :- నరాణాం = మనుష్యులలో, నాపితః = మంగలి, ధూర్తః = తెలివికలవాడు, పత్సిణాంచ = పత్సిలలలోను, వాయసః ఏవ = కాకియే ధూర్తః = మిక్కిలి కచక్యము కలదీ, చతుష్పదాం = నాఱగుకొళ్ల జంతువు,

లలో, శృగాలః = నక్క = తెలివిగలది, త్రీణాం = త్రీలలో, మాలినీ = దండలు గ్రుచ్చనది, ధూర్తా = నేరుగలది.

తా॥ మానవులలో మంగలి తెలివిగలవాడు. పట్టలలో కాకి తెలివిగలది. నాలుగుకొళ్ళ జంతువులలో నక్క = తెలివిగలది. త్రీలలో హూలుకట్టు త్రీ తెలివిగలది.

వివరణము :- మా దృష్టిలో ఈ క్లోక మేవదో ధూర్తుడు ప్రష్టి వ్రము చేసినట్లున్నది.

పంచమాధ్యాయము సమాప్తము

మ ష్టో ధ్యా య ము

శ్లో॥ శ్రుత్వా ధర్మం విజానాతి శ్రుత్వా త్వజతీ దుర్గుతిమ్ ।
శ్రుత్వా జ్ఞాన మవాపోతి శ్రుత్వా
మోత్సమవాప్ను యాత్ ॥ 1

ఆర్థము :- మనుమ్యదు, శ్రుత్వా = వేదాదిశాప్తముల విని, ధర్మం = ధర్మము యొక్క రహస్యములను, విజానాతి = తెలిసికొనుచున్నాడు, శ్రుత్వా = శాప్తములను, విద్యాంసుల ప్రవచనములను విని, దుర్గుతిం = దుర్ఘాటని, త్వజతి = విడుచుచున్నాడు, శ్రుత్వా = శాప్తములను విని జ్ఞానం = జ్ఞానవిజ్ఞానములను, అవాపోతి = పొందుచున్నాడు, శ్రుత్వా = వినియే, మోత్సం = మోత్సమును, అవాప్నుయాత్ = పొందవలెను.

తా॥ ఈ సుమ్యదు వేదాదిశాప్తములు విని ధర్మరహస్యముల నెఱింగును. శాప్తములను, విద్యాంసుల ప్రవచనములను విని దుర్ఘాటని విడుచుము. శాప్తములను విని జ్ఞానవిజ్ఞానములను పొందును. శాస్త్రాదుల

గురువుల ద్వారా విని ప్రపంచబంధములనుండి విడివడి మోక్షమును పొందును.

వివరణము :- మనుష్యుడు బాగుగా చదివి విద్యాంసుడగును. బాగుగా విని బహుశత్రువుడగును. అందుచేత రాత్రముల వినవలెను. పురుషుడు మనుష్యును తెండు చెవుల నొక నోరు నిచ్చెను. అందుచేత మనుఱుడు ఎక్కువగా వినవలెను. తక్కువగా మాట్లాడవలెను.

శ్లో॥ పక్షిణాం కాక జ్ఞాండాలః పశూనాం చై వ కుక్కరః ।

మునీనాం కోపీ చాండాలః సర్వేషాం చై వ నిద్దకః॥ 2

ఆర్థము :- పక్షిణాం = పక్షులలో, కాకః = కాకి, చాండాలః = చాండాలమైనదీ, నీచమైనదీ, వ = మఱియు, పశూనాం = పశువులలో, కుక్కరః ఏవ = కుక్కయే, చాండాలః = నీచమైనదీ, మునీనాం = మునులలో, కోపీ = కోపించువాడు, చాండాలః = చాండాలుడు, అట్లే, సర్వేషాం = అందతీలో, నిందకః = ఇతరులను నిందించువాడు, ఏవ = కూడ, చాండాలః = చాండాలుడే.

తా॥ పక్షులలో కాకి, పశువులలో కుక్క, మునులలో షుక్కపి అందతీలోను పరులను నిందించువాడును చాండాలుట.

వివరణము :- దేనిని నిందయండురు ? ‘గుజేషు వోషా వోపణం, దోషేషు గుభారోపణం నిండా’ - గుజుసులందు దోషసు సారోపించుతయు, వోషసులందు గుజుసు లారోపించుతయు నిందయగును. కాకి అన్నింటిని దినును కాపుసును కుక్క కక్కు దానిని షురుల సాకి తినుపు కాపునను, క్రోధసు స్వయంషుగా నీచమైనది కాపునను, యివి యన్నియు చాండాలమైసచే. షుసుష్యుచు కూడ దోషసులను గుజుసులుగా, గుజుసులను దోషసుగా చూచును కాపున నట్టి వాడు చాండాలుడే.

శ్లో॥ భస్మనా శుధ్యతే కాంస్యం తాముమ్మేన శుధ్యతి ।
రజసా శుధ్యతే నారీ నదీ వేగేన శుధ్యతి॥ 3

అర్థము :- కాంస్యం = కంచుపాత్ర, భస్మనా = బూడిదతో,
శుధ్యతే=శుద్ధిచేయబడుచున్నది, తాముం = రాగిపాక్ష, అమ్మేన = చింత
వండుతో, శుధ్యతి=శుఫ్రమగుచున్నది, నారీ = తృతీ. రజసా = రజన్యల
యగుటచే, శుధ్యతే=పవిత్రయగుచున్నది, నదీ=నది, వేగేన = ప్రవాహ
పేగముతో, శుధ్యతి=నిర్మలమగుచున్నది.

తా॥ కంచుపాత్ర బూడిదతోము, రాగిపాత్ర చింతపులుసుతోము,
తృతీ రజన్యలయగుటతోము, నది తీవ్ర గమనము గలిగియు (వరద వచ్చు
టచే) నిర్మలములగును.

వివరణము :- దుష్టులద్వారా దూషితయైన తృతీ రజన్యలయైనటో
శుద్ధయగును అనగా నేకారణముచేతనైన తృతీ దుష్టులచే బలాత్కరింపబడి
చెఱపబడి నను రజన్యలానంతరము శుద్ధయై స్వీకరింపదగును. ఉమ్ము,
మలమూత్రాదులు, చెత్త చెదారముతో మలినమైనట్టిది ప్రవాహము వచ్చి
నంతనే పవిత్రమగుచున్నది

శ్లో॥ బ్రఘమన్ సంపూజ్యతే రాజు బ్రఘమన్
సంపూజ్యతే ద్విజః ।

బ్రఘమన్ సంపూజ్యతే యోగీ తృతీ బ్రఘమన్ వినశ్యతి॥ 4

అర్థము :- రాజు=రాజు, బ్రఘమన్=తిరుగుచు, సంపూజ్యతే =
పూణింపబడుచున్నాడు, ద్విజః=బ్రాహ్మణుడు, విద్యాంసుడు, బ్రఘమన్ =
తిరుగుచు, సంపూజ్యతే = పూణింపబడుచున్నాడు, యోగీ = యోగియైన
వాడు, బ్రఘమన్ = దేశనంచారముచేయుచు, సంపూజ్యతే = పూణింపబడు

చున్నదు, త్రీ=త్రీ, భ్రమస్తి=ఇటు నటు తిరుగుచున్నదై, వినక్షతి = నశించుచున్నది. చెడిశోవుచున్నది.

తా॥ రాజు ప్రజల తేమాయుల సరయుటకు తిరుగుచు, విద్యాంసుడు తన విజ్ఞానమును పంచిపెట్టుటకు చిరుగుచు, యోగాభ్యాసములోని విశేషముల దెల్పుటకు యోగి తిరుగుచు పూణింపబడుడురు. అటు నెటు తిరుగుచు త్రీ పరులచే బలాత్మకింపబడి ప్రష్టయగును. పలితయగుసు.

వివరణము :- మనుమహాత్మీ త్రీ దూషితయగుటకు నాఱుకారణముల దెల్పెను. అందులో భ్రమణ మొకటి—

పాపం దుర్జనసంసర్గః పత్మా చ విరహో ఉతునమ్ ।

స్వపో ఐన్యగేహవాపక్ష సారీ పందూషణానిషట్॥ (పుసు.9-13)

మత్తును కలిగించు మాదకద్రవ్యసేవనము, దుష్టపురుష సంబంధము, పతివియోగము, మోసగాంధ్ర పాఖండలునైన బాబాలు మొదలగు వారి దర్శనము కొఱకు నిటు నటు తిరుగుట, ఇతరుల యిండ్లలో సివాసము చేయుట యను నాఱును త్రీని దూషితగా జేయును

శ్లో॥ తాదృశీ జాయతే బుధి ర్వ్యవసాయోఽపి తాదృశః ।

సహాయాస్తాదృశా ఏవ నూదృశీ భవితవ్యతా॥ ५

అర్థము :- యాదృశీ = ఏ ఏఘముగా, ఏవితవ్యతా = తావలసియున్నదో, తాదృశీ = అట్టిదీయే, బుధిః=బుధీ, జాయతే = పుట్టును, కలుగుసు, వ్యవసాయోఽపి=ప్రయత్నము, ఉపాయముండాడ, తాదృశః= అట్టిదేయగును, సహాయః=సహాయులుకూడ, తాదృశః ఏవ = అట్టిపారే లభింతరు.

తా॥ తన భవిష్యత్తు పేమి కానున్నవో దానికి చగిన జూధించే కలుగును. వ్యవసాయము (ప్రయత్నము, ఉపాయము) దానికి చగినట్టే యంచును. సాయపడునట్టిదీ కూడ నట్టిదే సంభవించును.

వివరణము :- మనుష్యుడు వర్తించునటాలములో హర్షిజన్మ
కర్మఫలముల నసుభవించును. భాగ్యమేచి యన —

హర్షిజన్మ కృతం కర్మ తద్విపమితి కథ్యాతే॥

హర్షిజన్మములో చేసిన కర్మఫలములనే లద్ధిష్టము, భాగ్యము
నందరు.

కావలసిన దేవైన నున్నాచో నది జరిగియే తీఱును. శ్రీరాముడు
యాద్భుతమంతుడయ్య బంగారులేడి పెంట పరుగె తెఱు —

అసంభవం హేమమృగన్య జన్మ

తథాఒపి రామో లులుభే మృగాయ !

ప్రాయః సమాపన్మ విపత్తికాలే

ధియోఒపి పుంపాం మలినీ ఫవ న్తి॥ (మహానాటకము-4-5)

బంగారులేడి యుండుట యనంభవమని చొళ్చింగియు శ్రీరాముడు
రోభగుణము కలవాడై బంగారులేడి పెంటబడెను- దీనివలన దెలియునదే
మనగా ఆపత్తికలుగవలసిన సమయమున మనుష్యులబుద్ధి మలినమై
అలోచనాళక్తిని గోలోప్పును. లక్ష్మీజుంచు-ఇదీ మారీచని మాయవలె
వాకు తోచుచున్నదని చెప్పినపు వినక శ్రీరాముడు బంగారులేడి పెంట
బడుట జరుగవలసినది తప్పక జరిగియే తీఱుటకాక యన్యమేమగును ?

శ్లో॥ కాలః పచతి భూతాని కాలః సంహరతే ప్రజాః ।

కాలః సుప్తము జాగర్తి కాలో హిందురత్నికమః॥ 6

అర్థము :- కాలః = కాలము, సమయము, భూతాని = ప్రాణ
ఉన్నటిని, పచతి=మ్రుంగుచున్నది. కాలః = కాలమే, ప్రజాః = ప్రజల
నరవజీని సంహరతే=నాళముచేయుచున్నది కాలః=కాలము సుప్తము=

=నిద్రించుచుండ గానవగాసర్వపద్మములునశించినను ఔగ్త్తి=మేల్కుని
యుండును, మిగిలియుండును, తాలః = కాలము దురతిక్రమః =
తతిక్రమింపొనిదీ హి=గదా !

తా॥ కాలము (సమయము) ప్రాణులను వచనము (జీర్ణము)
చేయుచున్నదీ. ప్రొంగుసు. కాలమే ప్రజలను నాశముచేయను. సమష్ట
పద్మములు నశించినను కాలము నిలిచియుంచును. విశ్వయముగా కాలము
నెవ్వుడును నుల్లంఫింపజాలడు. ఆతిక్రమింపలేదు.

విపరణము :- కాలమునకు సంబంధించి వేదవచనము —

కాలో అఛోవ్వో వహతి సప్తరథ్మిః సహస్రాకో అఱరో భూరిరేతాః ।

తమారోహ న్ని కవయో విప్ఖితస్తస్య చక్రా భువనాని విశ్వా॥

(ఆథర్వ. 19-53-1)

కాలరూపమైన గుట్టము విశ్వరూపమైన రథమును లాగుచున్నదీ.
ఏదురోజులు లేక ఏదు బుటువులు అనునవి ఈ గుట్టమునకు ఏదు పగ్గ
ములు కలవు లెక్కలేనన్ని ప్రాణుల శరీరముల నశింపజేయును కాని
తానెన్నదు జీర్ణముకాక మిక్కిలి బిలముగలదీగానుండును. కవులు మేఘ
వులు దానిపై నెక్కుదురు. అనగా దానిని తగినట్లుగా నమయోచితముగా
సువయోగించుకొండురు. లోకలోకాంతరములు దాని చక్రములు, అనగా
కాలము ద్వారానే లోకలోకాంతరములు చక్రమువతే తిరుగుచున్నవి. —
మహాభారతములో యత్కుడు ధర్మరాజు నడిగెను —

‘తావార్త’ - నమాచార మేఘశేను ? ధర్మరాజు సమాధానము —

అస్మిన్ మహామోహమయే కటూహో

సూర్యగ్నినా రాత్రి దీవేష్ఠనేని ।

మాసర్తుదర్శ్య పరిషుట్టనేన

భూతాని తాలః పచత్తతి వార్తా॥ (భార. వన. 313-118)

ఈ మహామోహారూపకళాయియందు (ప్రపంచములో), కాలము నమస్తప్రాణలను మాసము, జీతువుల రూపముగు తెడ్డుతో కలయ ద్రీష్పుచు, మార్యామాపాగ్నిని, రాత్రించివము లను కట్టెలతో మండించి వచనము (వండుట) చేయుచున్నది. ఇది యే వార్తాయనెను.

శ్లో॥ న పశ్యతి చ జన్మాంధః కామాంధి నైవ పశ్యతి ।

న పశ్యతి మదోన్మతో హ్యర్థ దోషాన్ న పశ్యతి॥ 7

ఆర్థము :- జన్మాంధః = పుట్టు గ్రుడ్డి, న పశ్యతి = చూడలేదు, కామాంధః = కామాంధుడు, నైవ పశ్యతి = చూడనే చూడడు మదోన్మతః = మదోన్మతుడు, మత్తుపద్మార్థముల = సేవించినవాడు, న పశ్యతి = చూడడు, అర్థి = స్వార్థపరుడు, దోషాన్ = దోషములను, న పశ్యతి హి = చూడడు గదా !

తా॥ పుట్టుగ్రుడ్డి చూడలేదు. కామాంధుడు కూడ మంచిచెడ్డల చూడడు. సారాయి మొదలగు మత్తుపద్మార్థములు సేవించినవాడు కూడ ముందు పెనుక చూడడు. స్వార్థపరుడైన మనమ్యాదుకూడ చేయ పన లోని మంచిచెడ్డల గమనింపడు.

కామప్రాబల్యముసుగూర్చి భర్తృపారి—

కృషః కాణః ఖంజః శ్రవణరహితః పుచ్చ వికలో

ప్రణీ పూయక్కిన్నః కృషికులశతై రావృతతమః ।

శ్రుధాష్టి జీర్ణః పిరిక కపాలార్పితగలః

శనిమన్యేతి శ్యా హతమపి నిహి న్యేవ షదనః॥

(భర్తృ. శ్పం. 63)

అహారము లేక బిక్కచికిత్యాయున్నము, ఒంటికంటిదైనను, కుంటదైనను చెవి తెగినదైనను, తోకలేనిదైనను పుండుపడి చీముకారుచున్నము, పురుగులుపడిన శరీరము కలదైనను, ఆహారము లేక ముసలితనముతో డిగు

చున్న శరీరము కలదైనపు, వగిలినకుండమూతిని మెడకుతగిలించుకొని కుకు
సంబోగము కొఱకు అడు కుక్క పెంటబడిపోవుచుండును. ఓహో ! ఇన్ని
విధములన్నపోయియున్నపు కుక్కసు ఇంకసు బాధించుచున్న ఆ కామ
దేవుడెంతటి వాడో కదా !

జీ॥ స్వయం కర్మ కరోత్యాత్మా స్వయం తత్పులమశ్నుతే॥
స్వయం బ్రహ్మతి సంసారే స్వయం తస్మా వివ్యముచ్యతే॥.8

ఆర్థము :- ఆత్మ = జీవుడు, స్వయం = స్వయముగా, తానే,
కర్మ=కర్మము, కరోతి = చేయుచున్నాడు, స్వయం = స్వయముగానే,
తత్పులం=ఆ కర్మఫలమును, అత్మతే=అసుభవించుచున్నాడు, స్వయం=
స్వయముగా తానే, సంసారే=ప్రపంచములో, బ్రహ్మతి=విభిన్నయోనులలో
ఖట్టుచున్నాడు, స్వయం=స్వయముగానే పురుషార్థమొనర్చి, తస్మాత్ =
ఆ సంసారజంధనమునుండి, రాకపోక లను చక్రమునుండి, విముచ్యతే=
విదువబడి మోక్షముపోందును.

త॥ జీవుడు స్వయముగానే శభాషభకర్మాలఁచేసి స్వయముగానే
శభాషభఫలముల సమభవించుచున్నాడు. స్వయముగానే ప్రపంచములో
విభిన్నయోనులలో పుట్టుచు చచ్చుచు తిరుగును, వ్యయముగానే యా
నంసార చక్రజంధనమునుండి విడివడి ముక్తిని పోందుచున్నాడు.

వివరణము :- మనుష్యుడు కర్మచేయుటలో స్వతంత్రుడు. కర్మ
చేసిన తరువాత పరమాత్మని వ్యవస్థచేత శభాషభ, వృణ్ణపొపముల
నసుభవించును. గంగలోకాని, యమనలోగాని, సమద్రములోకాని
మననిగిస్తానముచేసినను ఆ కర్మఫలములు అసుభవించనిదే విడితి
పెత్తివు—

నా భుక్తం క్షీయతే కర్మ కల్పకోటి శత్రైరపి ।

అవశ్యమేవ భోక్తవ్యం కృతం కర్మ శుభాశుభమ్॥

(బ్రహ్మప్రేవర్త. ప్రకృతి. 37-16)

మనుష్యుడు చేసిన శుభాశుభకర్మల పలితమనుఖవింపకుండ కోట్ల కొలద్ సంవత్సరములు గడచినను విడిచిపెట్టదు. విధిన్నయోనులలో బ్యాయి యనుఖవించిన తరువాతనే విడిచిపెట్టును. జీవుడు తనకర్మలను బట్టియే ప్రపంచములో భిన్నయోనులందు జన్మించుచుండును. వేదములో —

ఏష దేవో అమర్త్యః పర్వాపీ రివ దీయతే ।

అభి ద్రోణా న్యాసదమ్॥ (సామ. 1256)

ఈ అత్మ నానావిధ త్రీడల నాడుచుండును. ఇది నశింపదు. తెక్కులుగల పక్షివలె గతి కలద్. ఇది యొక శరీరమును విడిచి మతొక శరీరమునందు ప్రవేశించును. మనుష్యుడు తన పురుషార్థముతోనే సంసార జింధనమును విడిపించుకొనగలడు.

శ్లో॥ రాజౌ రాష్ట్రాకృతం పాపం రాజ్ఞః పాపం పురోహితః ।

భర్తా చ స్త్రీకృతం పాపం శిష్యపాపం గురు స్తథా॥ 9

అర్థము:- రాష్ట్రాకృతం=రాష్ట్రములో చేయబడిన, పాపం=పాప ముసు, రాజౌ=రాజు, రాజ్ఞః=రాజుయొక కృతి. పాపం = పాపమును, పురోహితః=పురోహితుడును, చ=సుఖీయు, త్రీ కృతం=భార్యాచే జేయబడిన, పాపం=పాపమును, భర్తా=భర్తుయు, తథా=లట్టే, శిష్యపాపం=శిష్యుని పాపమును, గురుః=గురువు ననుఖవింతురు.

తా॥ రాష్ట్రములో చేయబడిన పాపమును రాజు, రాజుచేసిన పాపమును పురోహితుడు, భార్యాచేసిన పాపమును భర్తుయు, శిష్యుడుచేసిన పాపము గురువు ననుఖవింతురు.

వివరణము :- ఇది యెనిమిదవ శ్లోకమునకు విరుద్ధమగుటచే ప్రష్కితమనవలెను. ఎనిమిదవ శ్లోకములో-జీవుడు స్వయముగా కర్మచేసి తత్పులితముగా న్యయముగానే యనుభవించుచున్నాడు. అట్టి తణి రాష్ట్రాలో చేసిన కర్మఫలితము రాజు ద్వారా, రాజుచేసిన కర్మఫలితము పురోహితుని ద్వారా, భార్యాచేసిన కర్మఫలితము ఫర్తుద్వారా, శిఖ్యుడు చేసిన కర్మఫలము గురుపుద్వారా యనుభవింపజేయట యనుచితము. మనుష్యుడు తానుచేసిన కర్మఫలితమునే యనుభవింపవలెనుగాని యితరుల కర్మఫలితముగాదు. వేదములో ప్రార్థన —

మా వ ఏనో ఆన్యకృతం భజేమి । (సు. 6-51-7)

ఓ విద్యాంసులారా ! మనము స్త్రీలచే చేయబడిన పాపకర్మఫలము వనుభవింపకుండుము గాక !

శ్లో || బుణకర్తా పితా శత్రుః మాతా చ వ్యభిచారిణీ ।

భార్య రూపవతీ శత్రుః పుత్రః శత్రు రపండితః॥ 10

ఆర్థము :- బుణకర్తా = అప్పులుచేయసట్టి, పితా = తండ్రి, శత్రుః = శత్రువు, చ = మజీయు, వ్యభిచారిణీ = వ్యభిచారముచేయవట్టి, మాతా = తల్లియు, చూపవతీ = అందగతైయైన, భార్య = భార్యయు, శత్రుః = శత్రువులు, అట్లే, అపండితః = మూర్ఖుడైనట్టి, పుత్రః = పుత్రుడు కూడ, శత్రుః = శత్రువగుచున్నాడు.

తా॥ బుణముచేయు తండ్రియు, వ్యభిచారిణియైన తల్లియు, అందగతైయగు భార్యయు, మూర్ఖుడైన కుమారుడును శత్రువులుగా పలిగజీంపబడుదుటు

వివరణము :- కష్టములు కలిగించవాడు శత్రువు. అప్పుల పాలైన తండ్రి కష్టములను కలిగించును. తల్లి వ్యభిచారిణియగుచో

ఆ తల్లి సంతానము దురాచారములు కలదగుపు. కుటుంబమర్యాదలు పవిత్రత వశించుపు. కుమాపియైన భర్తకు రూపవతియగు భార్యయున్నచో సందఱు నామెను కుదృష్టితో చూతురు. రూపవతియైన భార్య గుజవతి కాక కతిసహృదయయగుచో శత్రువగుటలో సందేహములేదు. ప్రసిద్ధుడైన అంగ్గకవి ‘మిల్లన్’ గ్రస్తివాడు ఆతని భార్య మిక్కిలి అందగతై. కాని ఆమె మిక్కిలి కతివమైన తీట్లమైన స్వభావముకలదీ. ఆతని మిత్రు డోక నాడు మిత్రమా! నీ భార్య గులాబి పుష్పమువలె చాల అందమైన దనగా ఎట్లార్చి “నేను గులాబి అందము నెఱుగసుగాని దాని ముక్క యనుఖము మాత్రము ప్రతిదినము నెఱుదుగునవైను మూర్ఖుడైన పుత్రుడు తన కుటుంబము చొప్పక్క భాగ్యతికిటదులు అపభ్యాతి కలుగజేయును శాపున నతడు శత్రువే.

శ్లో॥ లుభుమరేన గృహీయాత్ స్తభమంజలి కర్మణా ।

మూర్ఖం ఛన్దోఽను వృత్తేన యథార్థత్వేన పండితమ్ 11

అర్థము :- లుభ్యం = ధనలోభిని, అర్థేన = ధనముతో, గృహీయాత్ = వశపణముకొనవచ్చును, స్తబ్ధం = అహంకారుని, దురభిమానుని, అంజలి కర్మణా = చేతులుచోడించి నమస్కరించియు, మూర్ఖం = మూర్ఖుడైన వానిని, ఛందోఽనువృత్తేన = వానికోరిక కసుకూలముగా పనిచేసియు, పండితం = పండితుని, యథార్థత్వేన = నిజము చెప్పుటచేతను, గృహీయాత్ = వశపణముకొనవలెను

తా॥ ధనమునందానక్తిగల లోభిని ధనముద్వారా, అహంకారుని సమస్కరము ద్వారా, మూర్ఖుని ఆతని కోరిక నమసరించి పనిచేసియు, బుద్ధిమంతుడైన వానిని సత్క్యవచనముల ద్వారా వశపణముకొనవలెను.

శ్లో॥ వరం న రాజ్యం న కురాజ రాజ్యం

• వరం న మిత్రం న కుమిత్ర మిత్రమ్ ।

వరం న శిష్టో న కుశిమ్య శిష్టో

వరం న దారా న కుదార దారా॥

12

ఆర్థము : రాజ్యం=రాజ్యము, న = లేకుండుటయే, వరం = క్రేష్టము, కురాజరాజ్యం=చెడ్డరాజు రాజ్యము, న=అక్కలేదు, అనగా=చెడ్డరాజ్యముండుటకంచె రాజ్యము లేకుండుట మేలని యర్థము, మిత్రం=ప్రేష్టము, న = లేకుండుటయే, వరం=క్రేష్టము, కుమిత్రమిత్రం = చెడ్డమిత్రువకు మిత్రుడు, న=కౌరాదు, శిష్టో=శిమ్యడు, న = లేకుండుటయే, వరం=క్రేష్టము, కుశిష్టోశిష్టోః = చెడ్డశిమ్యదు శిమ్యడుగానుండుట, న=వద్దు. దారాః=భార్యా, న=లేకుండుటయే, వరం=క్రేష్టము, కుదార దారాః=చెడ్డభార్య భార్యాయగుట, న=వద్దు.

శ్లో॥ కురాజరాజ్యేన కుతః ప్రజానుఖం

కుమిత్ర మిత్రేణ కుతో స్తి నిర్వోలతిః ।

కుదార దారై శ్చ కుతో గృహో రతిః ।

కుశిమ్య మధ్యాపయతః కుతో యశః॥ 13

ఆర్థము :- కురాజరాజ్యేన = దుష్టరాజుయేక్క రాజ్యములో, ప్రజానుఖమీ=ప్రజలకు సుఖము, కుతః=ఎక్కడిది ? కుమిత్రమిత్రేణ=మోసగాడైన మిత్రుని మైత్రితో, నిర్వోలతిః=అనందము, కుతఃశస్తి=ఎక్కడున్నది ? చ=మంచయు, కుదారదారైః = దుష్టత్తీ భార్యాయైనవోః గృహో=ఇంటిలో, రతిః=ప్రీతి, కుతః=ఎక్కడిది ? కుశిష్టోం=మోసగాడైన శిమ్యవకు. ఆధ్యాపయతః = బోధించువానికి, యశః = యశస్వి, కుతః=ఎట్లుండును ?

తా॥ దుష్టరాజు పాలించు రాజ్యములో ప్రజలకు సుఖమైక్కడిది మోసగాడైన ప్రేష్టముని షైతివలన ఆనందమైక్కడిది ? దుష్టమైన

భార్యవలన నించిలో ప్రీతియేముండును? చెడ్డ శిష్టునకు బోధించు
అధ్యాపకునకు కీర్తియొక్కదిద్ది?

శ్లో॥ సింహాదేకం బకాదేకం శిష్టే చ్ఛి త్యాగి కున్కుటూత్ |

వాయసాత్మంచ శిష్టే చ్ఛి షట్ శునశ్రీణి గర్భభాత్ ||14||

అర్థము :- మనుష్యుడు, సింహాత్ = సింహామువలన, ఏకం =
ఒక గుణమును, బకాత్ = కొంగవలన, ఎకం = ఒకగుణమును, అట్లే, కుక్క
టాత్ = కోడినుండి, చత్వాపి = నాలుగును, శిష్టేత్ = నేర్చుకొనవలెను,
వాయసాత్ = కాకివలన, పంచ = అయిదుగుణములు, చ = మళీయు,
షునః = కుక్కనుండి, షట్ = అఱుగుణములు, గర్భభాత్ = గాడిదనుండి,
ప్రీతి = మూడుగుణములు, శిష్టేత్ = నేర్చుకొసవలెను. అయి గుణములు
క్రింద వివరింపబడును.

త॥ మనుష్యుడు సింహామునుండి యొక గుణము, కొంగనుండి
యొక గుణము, కోడినుండి నాలుగు గుణములు, కాకినుండి ద్వైదుగుణ
ములు, కుక్కనుండి యాఱుగుణములు గాడిదనుండి మూడు గుణములు
నేర్చువలెను.

శ్లో॥ ప్రభూతం కార్యమల్పం వాయన్నరః కర్తృ మిచ్ఛతి |

సర్వ రమేష్ణాతత్తాక్రర్యం సింహాదేకం ప్రచక్షతే॥ 15

అర్థము :- నరః = మనుష్యుడు, యత్ = ఏ, ప్రభూతం = గాప్యత
కాని, వా = లేక, అల్పం = చివ్వదీకాని, కార్యం = పనిని, కర్తృం = చేయుటకు,
ఇచ్చరి = కోరుచున్నదో, తత్తాక్రర్యం = ఆ పనిని, పేర్వారంథేణ = శక్తి
సంతయు సుపయోగించి నర్చువిధముల ప్రయత్నించి చేయవలెను. ఇదీ,
సింహాత్ = సింహామువలన, ఏకం = ఒక శిష్టగా, ప్రచక్షతే = చెప్ప
బడుచున్నదే.

తా॥ మనుష్యుడు తాను చేయదంచిన పని పెద్దదీకాని. చిన్నదీకాని దానిని హర్తిచేయటకు సర్వశక్తి నువ్వొగించి యన్నివిధముల ప్రయత్నము చేయవలెను. ఈ విషయము సింహామనుండి నేర్చుకొనవలెను.

వివరణము :- సింహాము తాను బోటుటకు శక్తినంతయు నువ్వొగించును. అదీ తుపాకి గుండుకెదురుగా పెళ్లగలదు. ఇట్లే మనుష్యుడు కూడ పనిచేయటలో శక్తినంతయు నువ్వొగించుచో నది పవలమగును.

శ్లో॥ ఇంద్రియాణి చ సంయుక్త బకవత్ పండితో నరః ।

దేశకాల బలం జ్ఞాత్యౌ సర్వకార్యాణి సాధయేత్ ॥ 16

ఆర్థిము :- పండితః = బుద్ధిమంతుడైన, నరః = మనుష్యుడు, బకవత్ = కొంగవలె నేకాగ్రచిత్తుడై, చ = అణ్ణే, ఇంద్రియాణి = ఇంద్రియములను, సంయుక్త = వశపఱచుకొని, దేశకాలబలం = దేశమును, కాలమును తనబిలమును, జ్ఞాత్యౌ = తెలిసికొని, సర్వకార్యాణి = సమన్వితార్యములను, సాధయేత్ = సాధింపవలెను.

తా॥ బుద్ధిమంతుడైన మనుష్యుడు కొంగవలె నేకాగ్రచిత్తుడై యింద్రియములను వశమనందుంచుకొని, దేశమును, కాలమును, తనబిలమును తెలిసికొని నమస్తకార్యములను సాధింపవలెను.

వివరణము :- కొంగజపము ప్రసిద్ధము. శ్రీరాముడు ధ్యాపమగ్నమైయున్న కొంగనుజూచి లక్ష్మిఖనితో —

పశ్య లక్ష్మి పంపాయం బకః పరమధార్మికః ।

మన్మం మన్మం పదం ధత్తే జీవానం వధశంకయా॥

ఓ లక్ష్మి ! పంపానరోవరములో పరమధార్మికమైన కొంగనుజూడుము. అదీ జీవహింసయగు నేమోయను శంకతో మెల్లి మెల్లిగాపాదములుంచుచున్నదనెను.

లక్ష్ముండు సమాధాన మిచ్చుటకు ముందే యొక చేప యిట్లనెసు—

ఆహో బికం ప్రశంసతే (రామ)యేనాహం నిష్కర్షిత కృతా ।

సహవాసీ విజానీయత్త చరిత్రం సహవాసినామ్॥

ఓహో ! రామ ! ఈ కొంగ నా కుటుంబమును చంపి నమ్మి కుటుంబములేని దానినిగా జేసినది. అట్టి దానిని సీవు పొగడుచున్నావు. తోటివారి చరిత్ర తోటివాడే యొఱుగునని చేపయనెను.

శ్లో॥ ప్రత్యుత్తానం చ యుద్ధం చ సంవిభాగం చ బంధుము ।

స్వయ మాక్రమ్య భుక్తం చ శిష్టేచ్చత్వారి

కుక్కుటాత్ || 17

అర్థము :- ప్రత్యుత్తానం = తగిన సమయమున మేల్కుసుట, చ=అట్టే, యుద్ధం=యుద్ధమునకు సిద్ధముగా నుండుట, చ = మచ్చయు. బంధుము=బంధువులకు, సంవిభాగం=తగిన భాగము నిచ్చుట, చ=అట్టే స్వయం=స్వయముగా, ఆక్రమ్య = ఆక్రమించి, లాగుకొని, భుక్తం = భుజించుటయను, చత్వారి = నాలుగు గుళములు, కుక్కుటాత్ = కోడి నుండి, శిష్టేత్ = నేర్చుకొనవలెను.

తా॥ తగిన సమయమున నిద్రలేచుటయు, యుద్ధమునకు సిద్ధపడి యుండుటయు, బింధువులకు రాదగిన భాగమిచ్చుటయు, స్వయముగా ఆక్రమించుకొని లాగుకొని భుజించుటయు నను ఈ నాలుగు విషయము లను కోడినుండి నేర్చుకొనవలయను.

వివరణము :- ఎప్పుడు నొకే సమయమున నిద్రలేచుట కోడి నుండి నేర్చువలెను. గడియారమైనను తప్పగా నడచునేమో తాని కోడిమాక్రతము ప్రతిదీనము నొకే సమయమున మేల్కుని కూయసు. వేదములో—

ఉద్యన్ సూర్య ఇవ సుప్తానాం చ్ఛిష్టాం వర్ణ ఆదదే ।

(ఆథర్వ. 7-13-2)

ఒక వైరికపీరుడు చాటుచున్నాడు-ఉదయించుచున్న మార్యుడు నిద్రించుచున్న సోమరుల తేజస్సును హరించునట్లు, నేను కూడ శత్రువుల తేజస్సును, బిలచును లాగి తీసికొందును” అని.

సూర్యోదయము తరువాత నిద్రించు సోమని యెందుకును పనికి రాడు. ఆతని లక్ష్మీ నశించును. ఇందువలన సూర్యోదయమునకు మండే నిద్రనుండి లేవవలెను. భారతీయ సంస్కృతిలో సూర్యోదయానంతర షుసు, సూర్యాస్తమయ నమయషునను నిద్రించుట పాపముగా పరిగణింప బాధెను. భరతుడు కేకయరాజు (తాత)గారి యింటినుండి వచ్చినపుడు తన నిర్వోషిత్వమును పెల్లడించుటకు ఒట్టుపెట్టుకొనెను. అందులో నొకటి —

ఉఫే సంద్యే శయానస్య య త్వాపం పరికల్ప్యతే ।

తత్త్వాపం భవేత్ తస్య యస్యాట్రోఽస్యాట్రో మతే గతః॥

(వాలీష్. రా. ఆయో. 75-44)

ఎవరి యనుమతితో అర్యుడైన రాషుడు వనషునకు బంపటడెనో, యాతడు ప్రాతఃసాయం సంధ్యానమయషులో నిద్రించు వాని కెట్టి పాపము సంఫవించునో యట్టి పాపమనుభవించును.

బంధువులకు రావలసిన భాగచీయకున్నాచో దుర్ఘాధనువివలె నశించును. వేదషులో —

కేవలామో భవతి కేవలాదీ॥ (ఖు. 10-117-6)

బంటరిగా భుజించువాడు పాపమనే తినును.

శ్లో॥ గూఢం చ మైథునం ధార్ష్యం కాలే కాలేచ సంగ్రహమ్మా
అప్రమత్త మవిశ్యాసం పంచ శిష్టేచ్చ వాయనాత్॥18

ఆర్థము :- గూఢం = రహస్యముగా. మైధునం = మైధునము (పంభోగము) చేయుటయు, ధార్షణం = దొర్షన్యముచేయుటయు, చ = అణ్ణే, శాలే కాలే = ప్రతిసమయమునను, సంగ్రహమ్ = ప్రోగుచేయుటయు. అప్రమత్తం = ఎల్లపుడు జాగరూకతతో సుండుటయు. చ = అణ్ణే, అవిశ్వాసం = ఎవరిని నమ్మకుండుటయు, ఈ యైదుగుణములు, వాయ సాతీ = కాకినుండి, శిక్షేత్ = నేర్చుకొనవలెను.

తా॥ రహస్యముగా మైధునము (పంభోగము) చేయుట, మొండి తనము, సమయానుకూలముగ సంపాదించుట, ఆజాగ్రతగా నుండ కుండుట, ఇతరులను నమ్మకుండుట యసు నైదును కాకి నుండి నేర్చుకొన వలెను.

శ్లో॥ బహ్వోశీ స్వల్పసంతుష్టః సునిద్రో లఘుచేతనః ।

స్వామి భక్తశ్చ శూరశ్చ మడేతే శ్వానతో గుణః॥ 19

ఆర్థము :- బహ్వోశీ = ఎక్కువ తినగలక్కీ, స్వల్ప సంతుష్టః = దొరకనపుడు, కొంచెముతోనే తృప్తిపుడుటయు, సునిద్రః = బాగుగా నిద్రించుటయు, లఘుచేతనః = కొంచెము చప్పుడైనను నిద్రమేల్గొనుటయు, స్వామిభక్తః = యజమాసునియందు భక్తీ, ప్రీతి, విశ్వాసము, చ = మణియు, శూరః = శార్యము, ఏతే = శః, షడ్ = అఱు, గుణః = గుణముల్యశ్వానతః = కుక్కసుండి, శిక్షేత్ = నేర్చుకొనవలెను.

తా॥ ఎక్కువ తినుశక్తియు ఎక్కువ లభింపతున్నను తక్కువ దానితోనే సంతోషించుట, బాగుగా నిద్రించుట, కొంచెము ధ్వనియైనను మేల్గొనుట, స్వామిభక్తియనగా యజమాసుని విషయములో నమ్మకముగా నుండుట, శార్యము కలిగియుండుట యను నీ యాఱును కుక్కనుండి నేర్చువలెను.

శ్లో॥ సుక్రాన్తోఽపి వహేద్ భారం శీతోష్ణం న చ పశ్యతి ।
సంతుష్టఃపుష్టఃరతే నిత్యం త్రీణి శిత్యేచ్చ గర్దభాత్ || 20

అర్థము :- సుక్రాన్తోఽపి = బాగుగా అలసిపోయినపు, భారం = ఇరువును, వహేత్ = మోయును, చ = అట్లే, శీతోష్ణం = చలిని, వేడిని, స పశ్యతి = చూడదు, లెక్కచేయదు, చ = మఱియ, నిత్యం = ఎల్లపు డును, సంతుష్టః = సంతోషించునదై, రతే = సంచరించును, త్రీణి = ఈ మూడు గుణములు, గర్దభాత్ = గాడిదనుండి, శిత్యేత్ = నేర్వ్యవలెను.

తా॥ అలసియున్నను భారముమోయుటయు, శీతోష్ణములను లెక్కచేయకుండుటయు, సంతోషముతో జీవనము గడపుటయును చూటిని.
గాడిదనుండి నేర్వ్యవలెను.

శ్లో॥ య ఏతాన్ వింశతిగుణా నాచరిష్యతి మానవః ।

కార్యాంవస్తాను సర్వాను అజేయః స భవిష్యతి॥ 21

అర్థము :- యః = ఏ, మానవః = మానవుడు, ఏతాన్ = ఈ, వింశతి గుణాన్ = ఇరువుచి గుణములను, అచరిష్యతి = అచరించునో, నః = వాడు సర్వాను = సమస్తమైన కార్యాంవస్తాను = కార్యములందు అవస్థలయందును, అజేయః = ఉటమిలేనివాడు, విజయుడు, విషిష్యతి = కాగలడు.

తా॥ మనుష్యాం యిరువచి గుణములను ఆచరణలో చెట్టినచో సమస్తకార్యములందును, సమస్తావస్థలలోను పరాజయమపులేనివాడై విజయుడగను.

మస్తాధ్యాయము సమాప్తము

సిగ్గును, మొగమోటమును విడిచినవాడు, సుఖీ = సుఖముకలవాడు,
భవేత్ = అగును.

తా॥ ధనధాన్యాదుల వ్యాపారములో ఆమ్మునపుడు కాని, కొను
నపుడు కాని, విద్యను నేర్చుకొనునపుడు కాని ఆహారము తీసికొనునపుడు
వ్యవహారము చేయునపుడు సంకోచింపక సిగ్గుపడక పనిచేయువాడు
సుఖముకలవాడగును.

వివరణము :- మనమ్ములకు లజ్జ భూషణము. విశేషించి తీలకు
విశేషముగా ఆఫరణము వంటిది. కాని యే యే విషయములో లజ్జ పడ్డకి
రాదో క్లోకములో చెప్పబడినది.

శ్లో॥ సంతోషమృత తృప్తానాం యత్నఖం శాన్తచేతసామ్॥
న చ తద్ ధనలుభ్రానా మిత్శైతశ్చ ధావతామ్॥ ३

అర్థము :- సంతోషమృత తృప్తానాం=సంతోషమనెడి యమృత
ముతో తృప్తులైనట్టి, శాంతచేతసాం=శాంతస్వభావలైన వారికి, యత్=ఏ,
సుఖం=సుఖమున్నదో, తత్=ఆ సుఖము, ఇత్శైతశ్చ = ఇటు నటు,
ధావతామ్=పరుగెత్తునట్టి, ధనలుభ్రానాం=ధనలోభులకు, న చ=లేనేలేదు.

తా॥ సంతోషమనెడు ఆమృతముతో తృప్తిపడినట్టి శాంతచిత్తుల
కెట్టి సుఖముకలదో యట్టి సుఖము, శాంతి ఇటు నటు పరుగెత్తు ధనలోభు
లకు నుండదు.

వివరణము :- పతంజలి మహార్షి యట్లు చెప్పేను—

సంతోషా దనుత్తను సుఖలాభః । (యోగ. 2-42)

సంతోషమువలన సర్వశైష్మైన సుఖములు లభించును.

న ప్ర మా ద్వ్యా య ము

శ్లో॥ అర్థనాశం మనస్తాపం గృహే దుశ్చరితాని చ ।
వంచనం చావమానంచ మతిమాన్న ప్రకాశయేత్ ॥ 1

అర్థము :- అర్థనాశము = ధనము పోవుతయు, మనస్తాపం = మనస్సులోని బాధము, గృహే=ఇంటియందలి, దుశ్చరితాని=వోషములు, వంచనం=మోనగింపబడుతపు, చ=మతియు, అపమానం = ఆవమానమును, మతిమాన్ = బుద్ధిమంతుడైనవాడు స ప్రకాశయేత్ = పెల్లించేయరాదు.

తా॥ ధనము పోయినను, మనస్సునకు సంతాపము కలిగినను, ఇంటిలో వోషములున్నను, ఇతరులచే మోనగింపబడినను ఆపమానింపబడినను బుద్ధిమంతుడుపెల్లించిచేసికొనకూడదు.

వివరశము :- వైన జెవ్వబడిన విషయములను ఇతరులకు జెప్పినవో ఎగతాకి చేయుదురుకొని సామభూతిని చూపరు. ఇవి సొంత విషయములు కొపున వీని సెంత డాచుకొనిన నంతమంచిది. పెల్లించేయరాదు

శ్లో॥ ధనధాన్య ప్రయోగేము విద్యాసంగ్రహణేము చ ।

ఆహారే వ్యవహారేచ త్వ్యక్తలజ్జః సుఖీ భవేత్ ॥ 2

అర్థము :- ధనధాన్య ప్రయోగేము=ధనము, ఆన్నమును వ్యాపారము చేయునపుడు ఆమ్ముట కొసుట చేయునపుడుసు, విద్యాసంగ్రహణేము=విద్యను సంపాదించునపుడుసు, ఆహారే = భోజనవిషయములోసు, చ=మతియు, వ్యవహారే=వ్యవహారము విషయములోసు, త్వ్యక్తలజ్జః =

మతోక కవి—

అర్థీ కరోతి దైన్యం లభ్యార్థే గర్వమహితోషం చ ।

వషధనశృం ష శోకం సుఖమాస్తే నిఃస్వాపూః పురుషః॥

యాచకుడు దైన్యమును ప్రవదర్శించును. ధనవంతుడు గర్విగా నుండును. మతీయు నధికేచ్చ గలవాడుగా నుండును. ధనవష్టముబొందిన వాడు శోకించును. నిఃస్వాపూడు (సంతోషి) సుఖముగానుండును.

శ్లో॥ సంతోషస్త్రిషు కర్తవ్యః స్వదారే భోజనే ధనే ।

తీషు చైవ న కర్తవ్యోఽధ్వయనే తపదానయో॥ 4

అర్థము :- స్వదారే = తన భార్యయందును, భోజనే = భోజన మందును, ధనే = ధనమందును త్రిషు = ఈ మూటియందు, సంతోషః = సంతోషము, కర్తవ్యః = చేయదగినది, చ ఏవ = అంతేకాని, అధ్వయనే = శాస్త్రాదులు చదువుటయందును, తపదానయోః = తపస్సునందు, దానము చేయుట యందును, త్రిషు = ఈ మూటియందు, సంతోషః న కర్తవ్యః = సంతోషింపరాదు.

తా॥ తన భార్య, భోజనము, ధనము అను నీ మూటి విషయ ములో సంతుష్టుడు కావలెను. కాని అధ్వయము, తపస్స, దానము అను మూటి విషయములో సంతుష్టుడు కారాదు

వివరణము :- తన భార్యయందే సంతోషి కావలెను—

నహీదృశమనాయువ్యం లోకే కించన విద్యతే ।

యాదృశం పురుషస్యేవూ పరదారోప సేవనమ్॥ (మను. 4-134)

ఈ ప్రపంచములో పరత్రీ సంబంధముకో సమానమైనది మనుజు నకు ఆయువును క్షీణిరపజేయునది మతోకటిలేదు. అందుచే దాని నన్నీ విధములు విడువవలెను.

యత్పృథివ్యం గ్రీహియవం హిరణ్యం పశుః త్రియః ।

నాలమేకస్య తత్పర్యమితి పశ్యన్న ముహ్యతి॥ (విదుర. 7-85)

పృథివియందు ధాన్యము, యవలు, బంగారము, పశువులు, త్రీలు— ఎన్నికలవో యవి యన్నియు నొక్క మనుష్యునకే చాలవు, అను నాలోచనగల మనుజుడు మోహములో చిక్కుకొసదు.

భోజన విషయములో సంతోషింపవలెను. హితము, మితమునైన భోజనము చేయవలెను. ఇతరుల భోజనము చూచి ఆశపడరాదు.

మనుషుల్లి —

ఆనారోగ్య మనాయుష్య మన్వద్ర్వం. చాతి భోజనమ్ ।

అపుణ్యం లోకవిచ్ఛిష్టం తస్మాత్ తత్పరివర్జయేత్॥

అధిక భోజన మారోగ్యమును చెఱచును. అయివును క్షీటింప జేయును. దుఃఖమును కలిగించును. ఇహపర్మలోకముల నష్టపతచును. అందుచే నధికభోజనము చేయరాదు.

తనకున్న ధనముతో సంతోషింపవలెను —

అధోఽధః పశ్యతః కస్య మహిమా నోపచీయతే ।

ఉపర్యుపరి పశ్యన్తః సర్వ ఏవ దరిద్రతి॥ (హితో. 2-2)

తనకంటె తక్కువవారిని చూచుచు నథివృద్ధికి పాటుపడని వానికి గౌరవము పెరుగదు. కాని తనకంటె నధికులైన ధనవంతులజూచి తామ తక్కువ యని తలంచువాడు దరిద్రుడే యగును. ధన విషయములో తనకంటె తక్కువ వారిని చూచి తాను ధనవంతుడనని సంతోషింప వలెను. అధ్యాయమ విషయములో సంతోషింపరాదు.

అజిరామర వత్రాంజ్లో విద్యమర్దం చ చింతయేత్ ।

గ్రహీత ఇవ కేళేమ మృత్యునా ధర్మమాచరేత్॥

మనుష్యుడు తాను జరామర్జములు లేనివాడుగా భావించి విద్యను ధనమును సంపాదింపవలెను. కాని మృత్యువు తన శిరస్సువై పెంటు కలు ఉట్టుకొనియండి యొప్పుడు ప్రింగునో యనుభయము గలవాడై ధర్మాచరణము చేయవలెను.

దివమారుహత్త తపసా తపస్మీ । (ఆథ. 13-2-25)

తపస్మీ తపస్స ద్వారా మోక్షమును పొందును.

మనుమహార్షి —

యద్ దుస్తరం దురాపం యద్ దుర్గం యచ్ఛాపి దుష్కరమ్ ।

సర్వం తు తపసా సాధ్యం తపో హి దురత్తిక్రమమ్॥

(మన. 11-238)

కష్టముగా తరింపదగిన దానిని, కష్టముగా పొందదగిన దానిని తష్టముతో చేరగలిగిన దానిని, ఉష్టముతో చేయదగిన దానిని తపస్సుతో సెద్దింపజేసికొనవచ్చును. తపస్సుచే నసాధ్యమైనదిలేదు.

దానము అధికముగా చేయవలెను. వేదము —

శతహాస్త నమాహార సహస్రహాస్త సంకిర । (ఆథ. 3-24-5)

ఓ మమష్యుతా ! నీవు వందహాస్తములతో నంపాదించినట్లు నంపాదించి వెయ్యహాస్తములతో వంచిపెట్టినట్లు వంచము.

వ్యాసమహార్షి —

ద్వావమ్మే నివేష్టవోయి గతే బద్ధాయ దృఢాంశిలామ్ ।

ధనవాస్త మదాతాతం దరిద్రం చాతపస్మీనమ్॥(భార.ఉ.ఓ.య.33.65)

ఒకడు ధనవంతుడయ్య దానముచేయని లోభిని, మతోకడు పురుషార్థమైనర్పని దరిద్రుడైన సోముని వీరిద్భతీ మెడలలో పెద్దబండ తాళ్లను కట్టి నీటిలో ఘుంచవలెను.

శ్లో॥ విప్రయోర్వ్యిప్రవహోన్వ్యచు దమ్పతోయ్యః స్వామి
భృత్యయోః ।

అన్తరేణ న గతవ్యం హలస్య వృషభస్య చ॥ 5

అర్థము :- విప్రయోః = ఇద్దఱు బ్రాహ్మణుల యొక్క, చ = మతీయు, విప్రవహోన్వ్యః = బ్రాహ్మణునకు అగ్నికిని, దంపతోయ్యః = భార్యాభర్తలయొక్కయు, స్వామిభృత్యయోః = యజమానుడు సేవకుని యొక్కయు, హలస్య = నాగలయొక్కయు, వృషభస్య చ = ఎద్దునకును, అంతరేణ = మధ్యలో, న గంతవ్యమ్ = వెళ్లరాదు.

తా॥ ఇద్దఱు బ్రాహ్మణుల యొక్కయు, బ్రాహ్మణుడు అగ్ని యొక్కయు, దంపతుల యొక్కయు, యజమానుడు సేవకులయొక్కయు, నాగలి యొద్దుల యొక్కయు మధ్యగా వెళ్లరాదు.

శ్లో॥ పాదాభ్యం న స్పృశే దగ్నిం గురుం

బ్రాహ్మణమేవ చ ।

నైవగాం న కుమారీం చ న వృద్ధం న శిశుం తథా॥ 6

అర్థము : అగ్నిం = అగ్నిని, గురుం = గురువును, చ = మతీయు. బ్రాహ్మణమేవ = బ్రాహ్మణుని, గాం = ఆవును, కుమారీం = పుత్రికను, వృద్ధం = వృద్ధుని, తథా = అల్టే, శిశుం = పసిఖిద్దను, పాదాభ్యం = కాళ్లతో, న స్పృశేత్ = తాకరాదు, తన్నరాదు.

తా॥ అగ్నిని గురువును, బ్రాహ్మణుని, ఆవును, కన్యను, వృద్ధుని, శిశువును పాదములతో తాకరాదు, (తన్నకూడదు)

చివరిము :- అగ్నిని కాళ్లతో తాకివ తాలును. గురువు, బ్రాహ్మణుడు, వృద్ధుడు పూజ్యాలగుటచే తన్నరాదు. కుమారి, శిశువు

చిన్నవారైనను ఏరు భావిరాష్ట్రీ నిర్మతలు కావున కాలితో తన్నరాదు.
అపును తన్నిన వారికి వేదములో దండన విధింపబడియున్నది—

యశ్చగం పదా స్ఫురతి ప్రత్యజ్ఞ సూర్యం చ మేహతి ,
తస్య వృశ్చామి తే మూలం ఛాయాం కరవోఽపరమ్॥

(అథర్వ. 13-1-56)

అవును తన్నిన వానిని, సూర్యుని వైపుకు తిరిగి మలమూత్ర
విపర్జనచేసినవానిని మరల నట్టి పనిని చేయకుండుటకై సమూలముగా
నష్టపుతును.

శ్లో॥ శకటం పంచహా స్తోన దశహా స్తోన వాజినమ్ |

హ స్తినం శతహా స్తోన దేశత్యాగేన దుర్జనమ్॥ 7

అర్థము :- శకటం = బండిని, పంచహా స్తోన = అయిదు చేతుల
దూరముగాను, వాజినం = గుట్టమును, దశహా స్తోన = పదిచేతుల దూరము
గాను, హ స్తినం = ఏనుగును, శతహా స్తోన = వందచేతుల దూరముగాను,
దుర్జనం = దుర్మార్గుని, దేశత్యాగేన = దేశమునుండి వెదలగొట్టుటతోను,
విడిచిపెట్టవలెను.

తా॥ బండిని అయిదు చేతుల దూరముగాను, గుట్టమును పచ్చ
చేతుల దూరముగాను, ఏనుగును వందచేతుల దూరముగాను, దుర్జనుని
దేశాంతరములోను విడువవలెను.

వివరణము :- దుర్జనుడు మిక్కిలి శయంకరుడగుటచే అతని
మండి రక్షించుకొనుట కాతనిని దేశాంతరములో విడువవలెను. లేనికో
నెవ్వుడును సుఖపడు.

శ్లో॥ హా స్తీ అంకుశ హా స్తేన వాజీ హా స్తేన తాద్వ్యతే ।

శృంగీ లగుడ హా స్తేన ఖడ్డహా స్తేన దుర్జనః॥ 8

ఆర్థము :- హా స్తీ=ఎనుగు, అంకుశహా స్తేన=చేతిలోని ఆంకుశ ముతోను, వాజీ=గుట్టము, హా స్తేన=చేతిలోని కొరడాతోను, శృంగీ=కొమ్ములుగల పకువు, లగుడహా స్తేన=చేతిలోని కట్టతోను, దుర్జనః = దుర్జనుడు, ఖడ్డహా స్తేన=చేతిలోని కత్తితోను, తాద్వ్యతే=కొట్టబిడుసు.

తా॥ ఏనుగును చేతిలోని ఆంకుశముతోను, గుట్టమును చేతిలోని కొరడాతోను, కొమ్ములుగల జంతువును చేతిలోని కట్టతోను, దుర్జనుని చేతిలోని ఖడ్డముతోను కొట్టి వశపటచుకొనవలెను.

శ్లో॥ తుష్ణ్యాని భోజనే విప్రా మయూరా ఘనగ్రీజ్ఞతే ।

సాధవః పరసమ్మత్తో ఖలః పరవిపత్తిము॥ 9

ఆర్థము :- విప్రాః=బ్రాహ్మణులు, భోజనే = భోజనమందుము, మయూరః = నెమళ్లు, ఘనగ్రీజ్ఞతే = మేఘముల గ్రీనయందును, పాధవః=మంచివారు, పరసంపత్తో = ఇతరుల సంపదలయందు, ఖిలః = దుర్గార్గురుడు, పరవిపత్తిము = ఇతరుల యాపదయందును, తుష్ణ్యాని = సంతోషింతరు.

తా॥ బ్రాహ్మణులు పొట్టనిండ భోజనమచేసిన సంతోషింతరు. నెమళ్లు మేఘముల గ్రీనలతో (ఉఱుము) ప్రపస్తుచులై ష్టరివిప్పి యాదుము. సజ్జనులు ధనధాన్యపంపన్నలగు నితరులపు జూచి సంతుష్టు లగుదురు. దుష్టస్వభావము కలవారు ఇతరులు ఆపదలో సున్నాశో చూచి సంతోషింతరుసుటకు —

యథా పరోపకారేమ నిత్యం జాగర్తి సజ్జనః ।

తథా పరాపకారేమ జాగర్తి సతతం ఖలః॥

సజ్జనులు ఇతరుల కుపకారము చేయుటకు నిత్యము సిద్ధముగా
మన్మట్లు దుష్టులు ఇతరులకు కిము చేయుటకు నెల్లి పుడు సిద్ధముగామందురు.
శ్లో॥ అనులోమేన బలినం ప్రతిలోమేన దుర్జనమ్ ।

ఆత్మతుల్యబలం శత్రుం వినయేన బలేన వా॥ 10

అర్థము :- బలినం=బలవంతుడైన శత్రువును, అనులోమేన =
అనుకూలమైన వ్యవహారముతోను, దుర్జనం = దుష్టుడైన శత్రువును,
ప్రతిలోమేన=ప్రతికూల వ్యవహారముతోసు వశవఱచుకొనవలెను, ఆత్మ
తుల్య బిలమ్=తనతో సమానమైన బిలముకలవానిని, శత్రుం = శత్రు
వును, వినయేన = వినయముతోగాని, బలేన = బిలముతోగాని, వశము
చేసికొనవలెను

తా॥ బిలవంతుడైన శత్రువును ఆతని కసుంగాలముగా వ్యవహ
రించుటను, దుష్టుడైన శత్రువును ఆతనికి బ్రతికూలముగా వ్యవహారించు
చును, తనతో సమానమైన బిలముగల శత్రువును వినయముతోగాని
బిలముతోగాని వశముచేసికొనవలెను.

శ్లో॥ భావువీర్యం బలం రాజ్ఞో బ్రాహ్మణో బ్రహ్మవిద్భీలీ॥
రూప యోవన మాధుర్యం త్రీణాం బలము త్రమవ్యా॥ 11

అర్థము :- రాజ్ఞః=రాజువకు, బలం=బిలము, భావువీర్యం =
భుజబిలము, బ్రహ్మవిత్=వేదమును, ఈక్యరుని తెలిసిన, బ్రాహ్మణః =
బ్రాహ్మణుడు, బీలీ=బిలవంతుడు, రూపయోవనమాధుర్యం=సౌందర్యము,
యోవనము, మాధుర్యము, త్రీణామ్=త్రీలకు, అనుత్రమవ్యా=మిక్కిలి
క్రేష్టమైన, బిలం=బిలము.

త॥ రాజునకు భుజబిలమే బలము. వేదమును సీళ్వరుని నెఱింగినవాడే బలముగల బ్రాహ్మణులు. సౌందర్యము, యోవనము, మధురముగా మాట్లాడుటయు త్రీలకు క్రేష్టమైనబిలము.

వివరణము :- ఖగవంతుడు క్షత్రియులకు వారి భుజములలో బిలము నుంచెను. శ్రీకృష్ణుడు జరాసంఘనితి—

క్షత్రియో బాహువీర్యస్తు । (భార. సభా. 21-51)

క్షత్రియులకు బిలములు పోరి భుజములలో నుండును.

బ్రాహ్మణులకు బిలము వారి వాక్యులలో నుండును. ఆతడు వేదము స్వ్యధ్యాయముచేసి (పరించి) ఇతరులకు నమృతము త్రాగించును. త్రీకి బిలము ఆమె రూపములోను, యోవనములోను, మధురభాషణము నందు నుండును. చాణక్యుడు—

యస్య భార్యా నురూపాచ భర్తారమనుగామినీ ।

నిత్యం మధురవక్తీర్థి చ సా క్రైయో నక్రియః శ్రియః॥

(చ. సార సంగ్రహము 2-82)

రూపవత్తియగు, భార్యకలవాడు, అనుకూలముగా ప్రవర్తించు భార్యకలవాడు, మధురముగా మాట్లాడు భార్యకలవాడును ధనవంతుడు తాని కేవలము డబ్బు మాత్ర మున్నువాడు ధనవంతుడు తాడు.

శ్లో॥ నాటత్వం సరతై రాభవ్యం గత్వా పశ్య వనస్థలీం ।

చిద్వ్యం నే సరలా స్తుత కుబ్బాసిష్ట నీ పాదపాః॥ 12

ఆర్థము :- అత్యం = మిక్కలి, నరలైః = సరళస్వభావముగా, న భావ్యం = ఉండరాదు, పశ్యతీం = అడవిప్రదేశమునకు, గత్వా = పెళ్లి పశ్య = చూదుము, తత్త = ఆ అడవిలో, సరలాః = తిన్నగానురాదు

పృష్ఠములు, చిద్య నై = నఱకబడుచున్నవి, కుళాః = వంకరటింకరగానున్న,
పాదపాః = చెట్లు, తిష్ఠనై = నిలబడియున్నవి.

తా॥ మిక్కలి సరళస్వభావము పనికిరాదు అడవిలో నికివేళీ
చూచినవో నక్కడ తిన్నగానున్న చెట్లు నఱకబడుచున్నవి. వంకర
టింకరగా మన్న చెట్లు నఱకబడక విడిచిపెట్టబడియుండును.

వివరణము :- మనుష్యనిలో మిక్కలి కోమలత్వముతోబాటు
టీష్టత్వము ఆనగా దుష్టులను దండించుక క్రి కూడ సుందవలెను.

త్రో॥ యత్రోదకం తత్త్ర వస్త్రై హంసాః

త్రథైవ జుష్టం పరివర్జయ్యై ।

న హంస తుల్యేన నరేణ భావ్యం

పున్స్వజ్జనై పునతాశ్రయై ॥

13

అర్థము :- యత్ర = ఎక్కడ, ఉదకం = నీరుండునో, హంసాః =
హంసలు తత్త్ర = అక్కడ, వస్త్రై = నివసించుచున్నవి తథా = అట్టే,
ఖష్టం = నీరులేక యొండిన ప్రదేశము, పరిత్వఱైని = విడిచిపెట్టు
చున్నవి నరేణ = మనుష్యదు, హంసతుల్యేన = హంసతో నమానుడు,
న భావ్యం = కారాదు, షేనః = మాటిమాటికి త్వఱైని = విడిచిపెట్టుచున్నవి,
పునః = మాటిమాటికి, ఆశ్రయైనై = ఆశ్రయించుచున్నవి, మనుష్యదు
స్వార్థవరుడు కారాదు. పరోపకారికావలెను.

తా॥ హంసలు నీరున్నచోట నివసించును. నీరెండిపోగానే
యచ్చేటుసు విడిచిపెట్టును. మనుష్యదు హంసవలె మండరాదు. అవసర
మైనష్టు దగ్గరుచేరుటయు అవసరము తీరగానే దూరమగుటయు చేయు
స్వార్థవరుడు కారాదు. మనుష్యదు స్వార్థము విడిచి పరోపకారి
కావలెను.

శ్లో॥ ఉపార్జితానాం విత్తానాం త్యగ్వవ హి రక్షణమ్ ।

తడాగోదర సంస్థానాం పరీవాహ ఇవాముసామ్॥ 14

అర్థము :- ఉపార్జితానాం = సంపాదింపబడిన, విత్తానాం = ధనము నకు, త్యగ్వవ = త్యగముచేయటయే, రక్షణం హి = రక్షణము గదా, తడాగోదరసంస్థానాం = చెఱువులోనున్న, ఆంఫసాం = నీటికి, పరీవాహః = అలుగు (బయటికి నీళ్లపోవు తూము), ఇవ = వలె రక్షకమగును.

తా॥ సంపాదించిన ధనమునకు త్యగమే రక్షణము. చెఱువులో నిండిన నీటిని అలుగు ద్వారా (బయటకు పోవు తూము) బయటకు పంపుటయే ఆ నీటికి రక్షణము. లేకున్న పసరువేసి చెడిపోవును.

వివరణము :- భర్త్ర్యహారి ధనమునకు మూడుగతులు చెప్పేము—

దానం భోగో నాశ స్తిస్మో గతయో భవ వ్యి విత్తన్య ।

యో న దదాతి న ఘం కై తన్య తృతీయ గతిర్ఘవతి॥

(సీతి శత. 39)

ధనమునకు దానముచేయట, అనుభవించుట, నాశనమగుటయను మూడు స్తితులుండును. అందులో మొదటి రెండైన దానముచేయట, అనుభవించుటయు లేని ధనము మూడవదగు నాశనము పొందును.

శ్లో॥ యస్యఉథ్థాష్టస్య మిత్రాణి యస్యఉథ్థాష్టస్య
బాధవాః ।

యస్యఉథ్థాః స పుమాన్ లోకే యస్యఉథ్థాః
స చ జీవతి॥ 15

అర్థము:- లోకే=లోకమందు, యస్య=ఎవవికి, అర్థాః=ధనము కలదో, తన్య=అట్టివానికే, మిత్రాణి=ప్రేషితులు, యస్య = ఎవనికి,

అర్దాః = ధనములు కలవో, తస్య = ఆతనికీ, బాంధవాః = బింధువులు, యస్య = ఎవనికి, అర్దాః = ధనములు గలవో, సః = వాడే, లోకే = లోకమందు, పుహున్ = మగవాడు, చ = మహియు, యస్య = ఎవనికి, అర్దాః = ధనములు గలవో, సః = వాడే, జీవతి = జీవించుచున్నాడు. వాడే జీవించి నట్లు లెక్క.

తా॥ ధనమున్నవానికే మిత్రులు, బాంధవులు నుండురు. ధనమున్న వాడే పెద్దమనుష్యాడుగా వ్యాపహరింపబడును. ధనమున్నవాని జీవితమే గొప్పజీవితము.

వివరణము :- దఱ్యులేక్కండ నేవనియుగాదు. దఱ్యున్నవాని చెంత మిత్రులు బింధువులు చేరుదురు. ధనము పరమాత్మకాకున్నను డాని మహిమనే గానముచేయదురు. భర్త్ర్యహరి—

యస్యాస్తి విత్తం స నరః కులీనః న పంచితః

న శ్రతవాన్ గుజ్జిః ।

న ఏవ వక్తా న చ దర్శనీయః సర్వే గుణః

కాంచన మాషయనే॥ (నేతి శ. 37)

ధనవంతుడే గొప్ప కులముగలవాడుగాను, పండితుడుగాను, శాస్త్ర ఆధుగాను. గుణవంతుడుగాను, వక్తగాను, అందగాడుగాను, పరిగణింప బిడును. గుణములన్నియు బంగారము నాశ్రయించియందును. అదీ కలవాడే పరోవరి విరాజిల్యచున్నాడు. ధనమావశ్యకమే. దానిని స్వాయ మార్గమున సంపాదింపవలెను.

శ్లో॥ స్వర్గ సితానా మిహ జీవలోకే

చత్యౌరి చిహ్నాని వస్త్రాని దేహో ।

దాన్ ప్రసంగో మధురా చ వాణీ

దేవాఖర్చనం ప్రభాహృతా తర్వణం చ॥ 16

ఆర్థము :- ఇహ = శ, జీవలోకే = ప్రపంచమందు, స్వగోప్తితానం = పంతోషముగా నుండుహాతికి, దేహా = దేహమందు, చత్వాపి = వాలుగు, చిహ్నాని = గుర్తులు, వన్త్వి = ఉన్నవి, దానప్రసంగః = దానప్యాఫావము, చ = అల్లే, మధురావాణి = మధురముగా మాటల్లాడుట, దేవర్ఘనం = విద్యాంసులకు ఆదరణత్కారములుచేయుట, చ = మచియు, బ్రాహ్మణ తర్వజం = బ్రాహ్మణిష్టులను తృప్తిప్రాపుచుట యసునవి.

తా॥ ఈ ప్రపంచములో సుఖముగా మన్మహారి శరీరమందు వాలుగు చిహ్నాములు (గుర్తులు) ఉన్నవి. దానప్యాఫావము, మధురశాష్టము, పండితుల సత్కరించుట, వేదవిద్యాంసులు బ్రాహ్మణిష్టులైన వారిని తృప్తిప్రాపుచుట యసునవి.

వివరణము :- ఈ ప్రపంచములో ఆదర్శగ్నహస్తాక్రమములో మన్మా ఆదర్శగ్నహస్తని జీవితములో నాలుగు విషయములుండును.
 1. వారు దానిల్లారైయుందురు. వారు వందలకొలది చేతులతో సంపాదించి వేలకొలది చేతులతో దాసముచేయుదురు. 2. వారు మధురముగా మాటల్లాడుచురు. వారు మాటల్లాడుసపుటు వారి నోటిసుండి పూలురాలు నట్టుండును. వారి నాలుకచివర చ్ఛాదయమందును తేనె యున్నట్టుండును. 3. వారు దేవతలను అనగా తల్లిదండ్రులను, అతిథిని, ఆచార్యుని సాదరముగా సత్కరించి సంతుష్టులను జేయుదురు. 4. వేదవిద్యాంసులను, బ్రాహ్మణునము కల పండితులను భోజనము, వస్త్రార్థులతో రృప్తిప్రాపుచుదురు.

శ్లో॥ అత్యున్తకోపః కటుకా చ వాణీ

దరిద్రతా చ న్వజనేషు వై శమ్మ |

సీచ ప్రసంగః కులహీన సేవా

చిహ్నాని దేహా నారకస్థితానమ్మ |

అర్థము :- అత్యన్తకోపః = మక్కలికోపము, చ = మతియు, కటుకావాణి = మిక్కలి కరినమగా మాట్లాడుట, దరిద్రతా = దారిద్ర్యము, స్వజనేషు = తన బంధువులందు, వైరం = విరోధమగానుండుట, చ = మతియు, నీచవ్రంగః = నీచమైవవారితో కలయిక (స్నేహము), కుల హీషసేవ = కులహీనులను సేవించుట, నరకస్థితానాం = నరకములో, (మఃభములో) నుండువారియొక్క. దేహా = దేహమందుండు, చిహ్నాని = గుర్తులు.

వివరణము :- ఏ త్తీ పురుషులో వైనశెప్పిన చిహ్నము లుండునో పార్శు పతితులై చెడిపోయిన గృహస్తాక్రమములో నుండి దుఃఖ మనుభవించుచున్నారని తెలిసికొనవలెను.

శ్లో॥ గమ్యతే యది మృగేంద్ర మందిరం
లభ్యతే కరికపోల మౌక్కికమ్!
జంబుకాల్యలయ గతే చ ప్రాప్యతే
నత్న పుచ్ఛాలర చర్మాలండనమ్॥

18

అర్థము :- మృగేంద్ర మందిరం = సింహమండు గుహలు, గమ్యతే యది = వెళ్లినచో, కరికపోల మౌక్కికమ్ = ఏనుగుల కుంభస్తలములందుంచు ముత్యము, లభ్యతే = లభించును, చ = మతియు, జంబుకాల్యలయగతే = నక్కలుండు బోచియల దగ్గరకు వెళ్లినచో, వత్న = దూడలచొక్క, పుచ్చ = తోకలు, ఖర = గిట్టలు, చర్మాలండనమ్ = చర్మముచొక్క ముక్కయు, ప్రాప్యతే = లభించును.

తా॥ మనుష్యుడెవడైన సింహము నివాసస్తానమైన గుహలోనికి వెళ్లి చూచినచో ఏనుగు మప్తుకము (కుంభస్తలము). నందుండు ముత్యములు లభించును. అట్లే నక్కలుండు గుహలోనికి. వెళ్లినచో నచట టూడల తోకలు, గాడిదచర్మాపు ముక్కలు లభించును.

వివరణము :- గొప్పవారి స్నేహము చేయవలెను. నీచస్నేహము పనికిరాదు.

శ్లో॥ ఖనః పుచ్ఛమివ వ్యుర్ధం జీవితం విద్యయా వినా ।

న గుహ్యగోపనే శక్తం న చ దంశనివారణే॥ 19

ఆర్థము :- ఖనః = కుక్కమొక్క, పుచ్ఛం = తోక, గుహ్య గోపనే = గుప్తేంద్రియమును కప్పుటకుగాని, దంశనివారణే = దోషులు మొదలగు వానిసుండి రష్టించుటకుగాని, న శక్తం = శక్తికలదికొడు (పనికిరాదు), ఇవ=అట్టి తోకవలె, విద్యయావినా=విద్యలేనట్టి, జీవితం=జీవితము, వ్యుర్ధం=వ్యుర్ధము.

తా॥ విద్యలేనివాని జీవితము కుక్కతోకవలె వ్యుర్ధమగును. కుక్కతోక ముడ్డిని కప్పుటకు పనికిరాదు మజియు ఈగలు, దోషులు మొదలగు వానిని పాఱతోలుటకు పనికిరాదు. అట్లే మూర్ఖుడు రహస్యమును దాడలేదు, శత్రువులము ఆక్రమణ చేయలేక వ్యుర్ధుడునగును.

శ్లో॥ వాచః శౌచం చ మనసః శౌచమింద్రియ నిగ్రహః ।

సర్వభూతే దయా శౌచం ఏతచౌచం పరార్థినామ్॥20

అర్థము :- వాచః=వాక్కమొక్క, శౌచం = పవిత్రత, చ = మజియు, మనసః=మనస్సమొక్క, శౌచం=శుద్ధిము, ఇంద్రియ నిగ్రహః = ఇంద్రియములను వశమందుంచుకొనుటయు, సర్వభూతే దయా=సర్వప్రాణాలందు దయము, శౌచం=ధనముమొక్క, పవిత్రత, ఏతత్త=ఇదియే, పరార్థినామ్ = పరోపకారులకు లేక మొత్తముకోరువారికి, శౌచం=శుద్ధలేక పవిత్రతయగును.

వివరణము :- శౌచమనగానేమి ? వ్యోపమహ్యా - మహా. అశ్వ వరి. 2216 లో చెప్పినది చూడు—

బ్రిహ్మచర్యం తపః జైంతి ర్ముధమాంసస్య వర్జనమ్ ।
మర్యాదామాం స్తీతకైవ శమః శోచస్యలష్ణమ్॥

ఈ॥ బ్రిహ్మచర్యము, తపమ్పు, జ్ఞము, మద్యమాంసముల విడు
మట, మర్యాదగానుండుట, మనస్యము వశమునందుంచుకొనుట, యసు
నివి యన్నియు శోచము (పవిత్రత) లష్ణములు. వ్యాసమహాత్మి అందు
లోనే 3238 లో కుర్చ్చని ఆయిదు వీధములుగా జెప్పేను. ఆందులో
మనస్య కుర్చ్చ, వాక్ కుర్చ్చము చేర్చిదినవి—

మనః శోచం కర్మశోచం కులశోచం చ భారత ।

శరీర శోచం వాక్ శోచం శోచం పంచవిధం స్వీతమ్॥

ఈ॥ మనకుర్చ్చ, కర్మకుర్చ్చ, కులకుర్చ్చ, శరీరకుర్చ్చ, వాక్కుర్చ్చ అను
నీయైదను కుర్చ్చగా జెప్పిదిదుచున్నవి. అక్కడే—

పంచప్యైతేష శోచేష హృదికొచం విషయైతే ।

చ్యాదయస్యతు శోచేవ న్యాగ్గం గచ్ఛన్ని మానువః॥

ఈ॥ ఈ ఆయిదు కుట్టలలో చ్యాదయకుర్చ్చ సర్వశ్రేష్ఠమైనది.
మనస్యమొక్క పవిత్రతవలన మానవులు స్వ్యాగ్గమును (మథమును)
పొందుదురు.

అర్థముయొక్క పవిత్రతము గూర్చి సర్వోతమముగా మనమహాత్మి —

సర్వోషామేవ శోచానా మర్మశోచం పరం స్వీతమ్ ।

యోఉరై కుచ్ఛిత్తా స కుచి ర్ను మృద్యారి కుచిః కుచిః॥

(మమ. 5-106)

పవిత్రము లన్నింటిలో ధనపవిత్రత శ్రేష్ఠమైనది. ధనసంబంధ
ములో పవిత్రముగా మన్మహే ఆన్యాయముగా నితరుల ధనము తీసికొనడు.
అదియే పవిత్రము. మట్టితో తోమి నీళ్లతో కడుగుట పవిత్రముకాదు.

శ్లో॥ పుష్టిగంధం తితే తైలం కాశ్మీరిగ్నిం పయసి ఘృతమ్ |
ఇక్కె గుడం తథా దేహే పళ్ల్యిల్లత్వానం వివేకతః॥21

అర్థము :- పుష్టి = పుష్టిమందు, గంధం = సువాసనము, తితే = సువ్యగింజయందు, తైలం = సూనెను, కాశ్మీరి = కాశ్మీరయందు, అగ్నిం = అగ్నివి, పయసి = పాలయందు, ఘృతం = నేతిని, ఇక్కొ = చెఱకునందు, గుడం = బెల్లమును చూచుచున్నావో, తథా = అల్లే, దేహే = శరీరము నందు, వివేకతః = జ్ఞానమును, అత్వానం = జీవత్వము, పరమాత్మనుః పక్ష్య = చూడుము.

తా॥ పుష్టిమునందు సువాసనయు, సువ్యులయందు మానెయు, కాశ్మీరయందు అగ్నియు, పాలలో నెయ్యి చెఱకునందు బెల్లము, ఆలోచన ద్వారా యున్నట్లు తెలిసికొనిన విధముగా నీ శరీరములోసున్న ఆత్మము పరమాత్మనువివేకముద్వారా చూడుము. తెలిసికొనుము.

వివరణము :- మానవుడుగా పుట్టినవాడు ఆత్మదర్శనముకొండకు ప్రకలప్రయత్నము చేయవలయుము. ఉపనిషత్తు సంచేషము—

ఆత్మా వా అరే ద్రష్టవ్యః క్రోచవ్యః మస్తవ్యః ।

నిధిధ్యసితవ్యో మైత్రేయి॥ (బృహాద్. ఉప. 2-45)

ఓ! మైత్రేయి! పరమాత్మ సాక్షాత్కారము పొందవలెను. పరమాత్మ సంబంధములైన విషయములనే వినవలెను. ఆ విషయమునే చింతింపవలెను. మనసచేయవలెను. ధ్యానింపవలెను. ఉపాసింపవలెను. ఆ పరమాత్మ యొక్కద చౌరుకును? చ్ఛాదయమందింపందు. ఆ పరమాత్మను బియట ప్రపంచములో వెదక నావళ్యాత్మమలేదు. పరమాత్మను బియట పెదకువాని స్థితి యో క్రించే విధముగా సుండును—

సంత్యజ్యాహృద్గుహేశనాం దేవమన్యం ప్రయ్యాన్ని యే ।
 తే రత్న మనిషాంఖ్యన్ని త్యక్త్వా చూస్తున్న కౌస్తుభమ్ ॥
 మహావనిషద్ || (6-20)

చూడయరూప గుహలోనున్న పరమేశ్వరుని విడిచి యితర
 దేవతసు వెదకువాడు పిడికిలోని మణివింగిపెట్టి గాజు ముక్కుకొఱకు
 వెదకుచున్న వాని వంటివాడగును.

మతాక కథి—

ఒహిర్ప్రమతి యః కళ్పిత్ త్యక్త్వా చేచూస్త మీశ్వరమ్ ।
 సో గృహపాయనం త్యక్త్వా థిక్కమటలి దుర్గుతిః ॥
 శరీరమలోనున్న పరమేశ్వరుని విడిచిపెట్టి బయటచేపునికొఱకు
 పెదకుపాచు-ఇంటిలోనున్న పాయనమను విడిచిపెట్టి యితరుల యిండ్ల
 దగ్గట బిచ్చమెత్తువానివంటి మూర్ఖుడగును.

సత్పుమాధ్యాయము సమాప్తము

అష్టమాధ్యాయ ము

శ్లో ॥ అధమా ధనమిచ్ఛన్ని ధనం మానం చ మధ్యమాః ।
 ఉత్తమా మానమిచ్ఛన్ని మానో హి ॥
 మహాతాం. ధనమ్ || 1

అత్మము :- అధమా=అధములైన మానవులు, ధనం=ధనమను,
 ఇచ్ఛన్ని=కోరుచున్నారు, మధ్యమాః=మధ్యములు, ధనం=ధనమను,
 మానం చ = మానము (సమ్మానమును) కూడా, ఇచ్ఛన్ని= కోరు

చున్నారు, ఉత్తమః = ఉత్తములు, మానం = మానమును, ఇచ్చున్ని = కోరుచున్నారు, మహాతం = గొప్పవారికి, మానః హి = మానమే (గొరవము) ధనమే = ధనము.

తా॥ ధనము మాత్రము కొంకీంచు వారు అదములు. ధనమును, గొరవమును కోరువారు మధ్యములు. కేవలము ఆదరము, సమ్మానము కోరువారు ఉత్తములు. మహాత్ములకు మానమే (ఆదరమే) ధనము.
శ్లో॥ ఇత్సురాపః పయో మూలం తామూర్ఖలం

ఫలమాపథమ్ ।

భక్తయిత్వాపి కర్తవ్యః స్నానదానాటదికాః

క్రియాః॥ 2

అర్థము :- ఇత్తః = చెఱకు, ఆపః = నీరు, పయః = పాలు, మూలం = దుంప, తాంబూలం = తాంబూలము, ఫలం = పండు, ఔషధం = ఔషధమును, భక్తయిత్వాపి = తినినను, స్నాన = స్నానమును, దాప = దానము, ఆచికాః = మొదలైనట్టి, క్రియాః = వసులు, కర్తవ్యః = చేయదగినవే.

తా॥ చెఱకు, నీరు, పాలు, దుంపలు, తాంబూలము, పండ్లు, ఔషధము మొదలైనవి ఫక్షించినను స్నానము దానము, హూజ మొదలగు సత్ర్మియలు చేయవలెను.

విపరజము :- శక్తిలేనివాడు, రోగి, యూతలోనున్నవాడు, వ్యవసములలో చిక్కుకొన్నవాడు జలాదిపానముచేసి ఉషధులు సేవించి వను, పంధ్య, యజ్ఞము, హూజాపారము, స్నానము, దానము మొదలగు క్రియలను చేయవలెను, శుభకర్మలను విడిచిపెట్టాడు.

శ్లో॥ దీపో భక్తయతే ధ్వనం కజ్జలం చ ప్రసూయతే ।
యదన్నం భక్తయే న్నిత్యం జాయతే తాదృషీ ప్రజా॥ 3

ఆర్థము :- దీపః = దీపము, ధ్వంతం = చీకటిని, భక్తయతే = తినుచున్నది, చ = మజియు, కజ్జలం = వల్ల నిమసేని, ప్రసూయతే = పుట్టించుచున్నది, అట్టే మనుష్యాడు, యదన్నం = ఎటువంటి యన్నమును, నిత్యం = ఎల్ల పుడు, భక్తయేత్ = తినునో, తాదృషీప్రజా = ఆటీ నంతానమనే, జాయతే = కనును.

తా॥ దీపము (వెలుగు) చీకటిని భక్తించును. వల్ల నిశాటుకను ఉత్సవ్యముచేయును. అట్టే మనుష్యాడు లిత్యాపెట్టియన్నమును దిసునో ధానికి నదృకమైన నంతానమనే కనుసు.

అహార శుద్ధే నత్త్వే శుద్ధీః॥ (ధందోగ్య. 7-26-2)

అహారము శుద్ధమైనదైనచో శరీరములోని రనము రక్తము మొదలైస వత్తథాతువులు శుద్ధములై అంతఃకరణము లిర్పులమైనదగును.

సర్వేషామేవ శౌచానమన్న శాచం విశిష్యతే॥ (బృహస్పతి)

శుద్ధులన్నింటిలో అన్నశుద్ధి విశేషమహాత్మ్యము కలది. శతీరము, మహాస్పురుషుక్క నిర్మాణము అన్నముతోనే యగును. అట్టే నందా శము కూడ నన్నముతోనే యత్పున్నమగును. ఇందువలన శుద్ధ పాత్మి శాహారము తీసికొనుతియంచే ధ్వనమంచవలెను.

శ్లో॥ విత్తం దేహిం గుణాన్వితేషు మతిమన్మాన్యిత్ర
దేహిం క్వచిత్

ప్రాత్మం వారినిధేర్జలం ఘునముఖే
మాధుర్యయు కం సద్గు

జీవాన్ స్తావరజంగమాంశు సకలాన్
 నంజీవ్య భూమండలమ్
 భూయః పశ్య తదేవ కోటిగుణతం
 గచ్ఛన్త మమోఖ్నిధిమ్! 4

అర్థము :- మతిమన్ = బుద్ధిమంతుః !, గుణాన్వితేము = గుణంతులకు, విత్తం = ధనమును, దేహి = ఇమ్ము, అన్యత్ర = గుణానులైన యితరులకు, క్షేత్రిత్ = ఎన్నడును న దేహి = తఃవద్దు. వాతినిధిః = నముద్రముచొక్కు, జలం = జలము, ఘనముభే = మేఘముఖమును, ప్రావ్తతం = పొందినదై, నదా = ఎల్లపుడును, మాఢుర్యాయు క్రమ్ = తియ్యని దగును చ = మతీయు. భూమండలం = భూమిపైనున్నదై, సకలాన్ = పమ్ నమైన, స్తావరజంగమాన్ = జడముచేతనములైన వానిని (చరాచరములను), జీవాన్ = జీవులను, సంజీవ్య = జీవింష్టేసి, భూయః = మరల, తదేవ = ఆ జలమే, కోటి గుణితమ్ = కోటిగుణములుకలదై, అంభోనిధిం = పముద్రమును, గచ్ఛన్తం = పెట్టుచున్న దానిని, పశ్య = చూడుము

తా॥ బుద్ధిమంతుః ! మంచిగుణములు గల వానికి ధనమిమ్ము. ఎన్నడును గుణహీనునకు సీయరాదు. సముద్రములోని యువ్వునీరు మేఘములోజీతి తియ్యనిజలముగా మాఱును ఆ జలము భూమండలములోని చరాచరములను, జీవులను ప్రతికించి యదీయే కోటిరెట్లు నముద్రములో కలియుచున్న దానిని చూడుము.

వివరణము :- మేఘము సముద్రములోని యువ్వునీటిని తీపికొని తియ్యగామన్ని యొట్లు ప్రవరంచమునకు జీవన హౌతువగుచువ్వునో యట్టి గుణవంతుల కీటిన ధనము పరోపకారకమగును. గుణహీనుల కీటిన ధనము మద్యమాంసాదులకు చెదువ్యసనములకు సుతయోగింపజికి వ్యర్థమగును. అందుచే గుణవంతులకి ధనమీవలెళు.

శ్లో॥ చాండాలానాం సహారై చ సూరిభి స్తత్వ దర్శిభిః ।

వకో హి యవనః ప్రోక్తో న నీచో యవనాత్మరః॥ 5

అర్థము :- తత్త్వదర్శిభిః = తత్త్వము నెంగినట్టి, సూరిభిః = విద్యారంసుల ద్వారా, ప్రోక్తః = చెప్పబడినదేమన, సహారై చంచాలా నాం = ఇయ్యమంది చంచాలురతో ఏకః యవనః హి = ఒక్కయవనుడే (తురుషుగురు) సమానము, యవనాత్మరః = యవనుని మించిన నీచుడు, న = ఇతరు ఒవ్వుడును లేదు.

తా॥ తత్త్వదర్శులైన పండితులు వేలకొలద చంచాలురకంటె నాక్కు యవనుడే మిక్కిలి నీచుడని చెప్పిపి. యవనుని మించిన నీచుడు మతాకడులేదు.

శ్లో॥ తైలాఖభ్యంగే చితా ధూమే మైఘునే క్షారకర్మణి ।

తావద్భువతి చాండాలో రూవతాన్ననం
న చాండచరేత్॥ 6

అర్థము :- తైలాఖభ్యంగే = ఒంటికి నూనె వులుముకొనిన తరువాత, చితాధూమే = శవదహానము హోగ తగిలిన తరువాత, మైఘునే = నంభోగా వంతరము, క్షారకర్మణి = క్షారముచేయించుకొనిన తరువాత, చ = మశీయు, యూవత్ = ఎండకాఁము, స్నానం = స్నానమును, నాచరేత్ = చేయదో, తావత్ = అంతకాలము, చాంచాలః = చంచాలుడు, భవతి = అగును.

తా॥ తలంటుస్నానము చేయ టుకై నలుగుపెత్తుబడిన శరీరము గలవాడు శ్క్షు - నములో శవదహాన సమయమున హోగవ్యాపించిన శరీరము గలవాడు సంభోగము చేసినవాడు, క్షారము చేయించుకొనినవాడు, స్నానము చేయ నంతవతు చంచాలుడుగానే వ్యవహరింపబడును.

శ్లో॥ అజ్ఞరై భేవజం వారి జ్ఞరై వారి బలప్రదమ్ ।
భోజనే చామృతం వారి భోజనాన్నే విషప్రదమ్॥ 7

అర్థము :- వారి = నీరు, అష్టే = జీర్ణముకాని సమయమును, భేషజం = మందు, జీర్ణై = జీర్ణముగు వానికి, వారి = నీరు, బలప్రదమ్ = బలమునిచ్చును, చ = ముఖు, వారి = నీరు, భోజనే = భోజనమయమును, అమృతం = ఆమృతమసువంటిది, భోజనాంతే = భోజనముచేసిన వెంటనే, విషప్రదమ్ = విషముకో సమాపనముగ హానికరమగును.

ఈ॥ జీర్ణము కావివానికి నీరు మందువంటిది జీర్ణమైనవానికి నీరు బలమునిచ్చును. భోజనముచేయచు మధ్యలో నీరుత్రాగిన ఆమృత ముతో సమాపనముగ గుణమునిచ్చును. భోజనమంతరమున నీరుత్రాగిన విషముకో సమానమై హానికరించును.

వివరణము :- జీర్ణము కానపుడు, భోజనముచేయక నీరు త్రాగినచో ఔషధమువలే నుపయోగించును. భోజనము జీర్ణమైన తరువాత అనగా భోజనమంతరము మూడుగంటల తరువాత నీరుత్రాగిన బలదాయక మగును. భోజనము చేయచు మధ్యలో నీరుత్రాగినచో రుచిని గలిగించి ఆమృతముతో సమాపనముగ గుణమును గలిగించును. అన్నము తినగానే వెంటనే నీరుత్రాగినచో జీర్ణరసమను పలచనచేసి భోజనపదార్థమును జీప్రమగా జీర్ణకోశమనురండి క్రిందికి దీసికాని పోవుటచే విషముతో సమానమై హానికరించును.

అత్యమ్యపానాస్తు విషచ్యతేఉన్నం నిబమ్యపానచ్చ

న ఏవ వేషః ।

తస్మాన్నరో వహ్ని వివర్ధనాయ కమచుర్ముచుర్మార్యారి
విషదభూరి॥ (క్షేమకుతూహాల)

నీరెక్కువ త్రాగినచో అహారము సరిగా అరగదు. అపులు నీరు త్రాగుకున్నచో నదే దోషము సంభవించును. ఇందువలన జరరాగ్నిని ప్రదీప్తము చేయుటకు మనుష్యుడు భోజన మధ్యమున మాటిమాటికి కొంచెము కొంచెము నీరు త్రాగవలెను.

శ్లో॥ హతం జ్ఞానం క్రియా హీనం హతశౌచ జ్ఞానతో నరః ।
హతం నిర్మాయకం సైన్యం త్రైయో నష్టాహ్వా
భర్తృకాః॥ 8

ఆర్థము :- క్రియాహీనం = ఆచరణలేని, జ్ఞానం = జ్ఞానము, హతం = వ్యర్థము, చ = మాయ, అజ్ఞానతః = అజ్ఞానమువలన, నరః = మనుష్యుడు, హతః = నష్టపోవును, నిర్మాయకం = నాయకుడు లేని, సైన్యం = సైన్యము, హతం = నశించును ఆభర్తృకాః = భర్తృలులేవి త్రైయః = త్రైలు, హి = కూడ, నష్టాః = నష్టమహిందుదురు.

తా॥ ఆచరణలేని జ్ఞానము వ్యర్థము, అజ్ఞానముచేత మనుష్యుడు నష్టపోవును. నాయకుడులేవి సైన్యము నశించును. భర్తృలులేని త్రైలు నష్టపోవుదురు.

వివరణము :- ఆచరణలేని జ్ఞానము వ్యర్థము —

పతకాః పాతకాశైవ యే చాన్యే శాత్రుచింతకాః ।
వర్యే వ్యానవినో మూర్ఖా యః క్రియావాన్ న పండితః॥

(మ. భార. వన. 313-110)

చదువువారు, చదివించువారు, శాత్రుములను గూర్చి ఆలోచించు వారు ఏరండులు వ్యాసనవరులు, మూర్ఖులునైయున్నారు. శాస్త్రోగ్రత్క కర్తృవ్యాపుల సాచరించువాడు, జ్ఞానము నాచరణలో బెట్టువాడును పండితులవచ్చును,

అసైథో గ్రసివః క్రేష్టా గ్రసిభో ధారితో వరః ।
ధారితో జ్ఞానివః క్రేష్టా జ్ఞానిభో వ్యవసాయివః॥ (మను 12-103)

మూర్ఖులకంటె చదువుకొన్నవారు క్రేష్టులు. గ్రంతముల చదువు వారికంటె గ్రంథాల విషయములు జ్ఞాపకముంచుకొనువారు క్రేష్టులు. ఆధారణచేయవారికంటె జ్ఞానులు క్రేష్టులు. జ్ఞానులకంటె ఆచరణలో జీట్లువారు క్రేష్టులు.

సత్యం తపో జ్ఞానమహింసతా చ విద్యాత్రప్తామంచ సుశీలతా చ ।
ఏతాని యో ధార్యతే స విద్యాన్ న కేవలం యః పరతే
స విద్యాన్॥

సత్యము, తపమ్ (ద్వంద్వ సహనము), జ్ఞానము, అహింస
(వైరత్యాగము), విద్యాంసులను నమన్మర్తించుట, మంచించుట అను
గుణములను కలిగియవ్వవాడు విద్యాంసుడు. కేవలము చదువువాడు
విద్యాంసుడు కాడు.

అజ్ఞానముచే మనుష్యుడు వంపబిడును. (దెబ్బలిసును) వేదము—
మజ్జత్వ్యవి చేతనః । ; (శ్య. 9-86-5)

అజ్ఞానులు పునిగిష్టోవుచురు. జ్ఞానమనగానేమి ?

తద్వహం యత్త్రపసతిస్తత్ భోజ్యం యేన తీవతి ।

యన్ముక్తయే తపేష్టో కం జ్ఞాన మజ్ఞాన మన్యుడ్మా॥

(మార్గందేయ పురాణము).

ఉండుటకు దగినచి గ్యాఫము. మనుష్యుడు తీవించుట కుపయోగి
పడునటి ఆశ్చర్యము. మౌత్తమచుసు (సలిగించునచి జ్ఞానము. ఓంగిలినదంతయు
వజ్ఞానము.

నాయకుడులేని సేన చంపబడును. దీనికి వ్యాఖ్య ను అధ్యాయము
7 వ ఛోక విమర్శలో గలదు.

ఈ॥ వృద్ధకాలే మృతా భార్య బంధువు సే గతం ధన్ము ।
భోజనం చ పరాధీనం తిస్రః పుంసాం విడమ్మనాః 9

అర్థము :- వృద్ధకాలే=వృద్ధవస్తులోనున్నపెడు, మృతా = చచ్చి
పోయిన, భార్య=భార్య ము బంధువుస్తే=బంధుపులచేతిలో, గతం =
చికిత్స, ధనం = ధనము, పరాధీనం = ఇతరుల యథీనములోనున్న,
భోజనం చ=భోజనమున్న. తిస్రం=ఈ మూడును, పుంసాం = పురుషు
లకు, విడంబనాః=దుఃఖమును కలిగించునపే.

తా॥ వృద్ధవస్తులో భార్యమరణించుటయు, ధనము బంధుబాంధవై
లయు మిత్రులయు చేతులలో చిక్కుకొనుటయు, ఇతరుల యథీనములో
నున్న భోజనము-ఈ మూడును మసుష్యలకు మృత్యుపుతో సమానముగ
దుఃఖమును గలిగించునపే.

ఈ॥ నాగ్నిహాత్రం వినా వేదా న చ దానం వినా క్రియా
న భావేన వినా సిద్ధి స్తస్తాద్భువో హి కారణమ్॥ 10

అర్థము :- అగ్నిహాత్రం వినా = అగ్నిహాత్రము లేకుండ
(యజ్ఞముచేయకుండ), వేదాః = వేదాధ్యయనము, న = వ్యర్థము,
త=మతీయ, దానం వినా=దాన దక్షిణలేని, క్రియ = యజ్ఞాద్క్రియ,
స=నిష్పలము, భావేనవినా=ప్రేమ, తత్తీ, శ్రద్ధలేని, సిద్ధిః = నఫలత,
వ=ప్రాప్తింపదు, తస్త్రుత్ = అందువలవ, భావః హి = శ్రద్ధాభక్తులే,
కారణమ్=అన్ని సిద్ధించుటకు నఫలమగుటకు మూలము.

తా॥ అగ్నిహాత్రము (యజ్ఞము) చేయకుండ వేదాధ్యయనము
వ్యర్థము దావము దక్షిణను ఈయకుండ చేసిన యజ్ఞాద్కర్మ నిష్పలము

ప్రేమ, భక్తి, శ్రద్ధలేకుండ పొందీన సిద్ధి సాఫల్యము పొందదు. అందువలన శ్రద్ధా భక్తులే అన్నియు సిద్ధించుటకు మూలములైయున్నావి.

వివరణము :- అగ్నిహంతో త్రపు చేయకుండ కేవలము వేదాధ్యయ నము వ్యార్థము. నారదుడు యుధిష్ఠిరుని అడిగాను —

కచ్చిత్తే సఫలా వేదాః । (భార. సభా. 5-111)

నీ దేవపతనము సఫలమేనా ?

యుధిష్ఠిరుడు నారదుని ఎదురు ప్రశ్న యడించు.

కంఠ పై సఫలా వేదాః । (భార. సభా. 5-112)

దేవర్సీ ! వేదమెట్లు సఫలములగును ?

నారదుని జవా —

అగ్నిహంతో త్రపు సఫలం వేదాః । (భార. సభా. 6-113)

రాజు ! అగ్నిహంతో త్రపుచే వేచములు సఫలములగును.

అగ్నిహంతో త్రపు పరోపకారపునకు, శుభశ్రేష్టకర్మలకు ప్రతీక (చిహ్నము)యై యున్నాది. వేచములు ఉదివి శ్రేష్టములు, శుభములునగు కర్మలు చేయకయ్యా, పరోపకారపు చేయకాః, పరమేశ్వరుని సాక్షితాగ్రము పొందలేదు. అట్టివాని దేవపతనము వ్యార్థము. దానము దక్షిణయు నీయని యజ్ఞకర్తు నిష్పత్తము. యడ్డడు యుధిష్ఠిరు నడిగెను.

కథం యజ్ఞో మృతం భమేత్ । (భార. వన. 313-83)

యజ్ఞ మెట్లు పనికిరానిదగును ? యుధిష్ఠిరుని సమాధానము —

మృతో యజ్ఞాన్వదక్షిణః । (భార. వన. 313-84)

దక్షిణ యాయని యజ్ఞము నష్టమగును.

శ్లో॥ కాషపాషాణ ధాతూనాం కృత్యా భావేన సేవనమ్ ।
శ్రద్ధయా చ తయా సిద్ధస్తస్య విష్ణుః ప్రసీదతి॥ 11

అర్థము :- కాషపాషాణ ధాతూనాం=కొయ్య తాయి లోహము, ద్యుక్క, భావేన=భావనతో, చ=మళీయు, శ్రద్ధయా = శ్రద్ధతో, సేవనం=సేవనమును, కృత్యా = చేసి, తయా = ఆ భావనద్వారా ముమ్మడు, సిద్ధః=సిద్ధుడు అగుము, లేక సిద్ధప్రాతీంచును, తస్య = ఆ ఫక్తునిపై, విష్ణుః=వరమేళ్లురుడు, ప్రసీదతి=ప్రసమ్మడగును.

తా॥ కొయ్య, తాయి, లోహములతో చొమ్ములుచేసి భగవంతుడను భావముతో శ్రద్ధగా సేవించినచో నాతని భావము సిద్ధించి విష్ణువాతని యేడల యసుగ్రహము కలవాడగును.

వివరణము :- భావనాశబ్దమునకు ప్రజలు సరియగు నర్థమును గ్రహించుటలేదు. భావనాశబ్దమునకు సరియగు నర్థమును గ్రహింపవలెననిన నీ క్రీంది సందర్భమును చూడుడు—

“మీరు మళీయందు బంగారము, వెండి యము భావమును, తాతియందు మఱియమును భావమును, సముద్రపు నురుగునందు ముత్యములను భావమును. నీటియందు చెయ్యి, పాలు, పెరుగు అసు భావమును, దుమ్మునందు మైదా, పంచదార మొదలగు వానినిగా భావించి వాని నేలయుపయోగింపరు ? మీ రెన్నుడును దుఃఖమును భావింపరు గదా ? అది మీకేల కటుగుచున్నది ? మీ రెప్పుడు సుఖమునే భావింతరు గదా ! అది యేల చేకూరదు ? గ్రుడ్డివాడు కన్నులున్నవని భావించి యేల చూడలేదు ? చావవలెనని యెవ్వారును భావింపరు గదా ! ఏల చచ్చిచున్నారు ? తాబ్బిటీ మీ భావన సరియైనదికాదు. దేని ప్రానెట్లు చేయవలెనో యన్నే చేయుట భావనయగును ఆగ్నిని ఆగ్నిగాను, జలమును జలము

గాను తెలిసికొనుతు భావనయగును. ఆటులకాక అగ్నిని జలముగాను, జలము నగ్నిగాను తలంచుట ఆభావన యగును. (సత్యర్థ-వీకాదశసము) కౌయ్యైను కొక్కను హృణించువారిపై పరమాత్మ ప్రసన్నత చూపడు. దయావందమహార్థిమూర్తి హృజలో పదునాఱు దోషములు లెక్కించిరి. అందులో నేడవ దోషము—ఎప్పుడైనను జెవత్తెన మతొకనితో నీవు కూర్చుండు ఆసనము ఓచ కొని మీ పేరున్నాఁటగాని తాయి వేయుదు ననివరో నాతటి కోపించి పానిని కొట్టుటయో తిట్టుటయో చేయును. అట్టే పరమేశ్వరుని ఉపాసించుటకు దగిన హృదయమందును, ఆయన పేరు ఓచ ఊతి మూర్తుల ఘరించుచున్నారు అట్టి దుష్టచుధీకలవారి విషయములో పరమేశ్వరుడు నత్యము నశింపకుండ నెందుకు చేయడు? (సత్యర్థ - 11 సమాప్తము)

శ్లో॥ న దేవో విద్యతే కాఁఁఁ న పాషాణే న మృస్నయే ।

భావేహి విద్యతే దేవ స్తస్మాద్ భావో హికారణమ్॥12

ఆర్థము : దేవః = దేవుడైన పరమేశ్వరుడు, కాఁఁఁ = కౌయ్యియందును, పాషాణే=తాతియందును, మృస్నయే=మట్టిమూర్తియందును, న విద్యతే = ఉండడు, దేవః = పరమేశ్వరుడు, భావే = భావమందు, విద్యతే = ఉన్నాడు, తస్మాత్ = అందువలన, భావః హి = భావనయే, తారణమ్ = పరమేశ్వరుని సిద్ధీకి తారణము.

తా॥ పరమేశ్వరుడు కౌయ్యలోను, తాతిలోను, మట్టిలోను సుండడు. పరమేశ్వరుడు నిశ్చయముగా భావమందే యుండును. కావున భావమందే పరమేశ్వరుడు సిద్ధించును. ప్రకటమగును.

ఏపరణము :- పరమేశ్వరుడు కౌయ్యలోను, తాతిలోను, మట్టిలోను, మూర్తులలోను లేడనిచెప్పుట తప్ప. పరమేశ్వరుడు నర్వవ్యాప

కుచై యున్నాడు. ఆయన అఱువటులోను, కణకంములోను వ్యాపించి యున్నాడు. తాని ఆయన దర్శనము హృదయమందీరమంచే కలుగును. ఎల్లపుడు ఓఽమ్ లసు ప్రషాపమును జపించుచు యోగాభ్యసముచేసిన వాని హృదయములోనే ప్రకటమగును. ప్రతిదినము లక్షలకొలదీ జనులు గుళ్ల లోనికిపెళ్లి తల పగులగొట్టుకొనుచున్నాను నింతవఱ కెవ్వలికిని దర్శనము తాలేదు. వేదము చెప్పుచున్నది—

వ తస్య ప్రతిమా ఆస్తి । (యజు. 32-3)

సర్వవ్యాపకుడు, అగోచరుడు, శబ్ది, రస, రూపాదీగుణరహితుడగు వరమేశ్వరునకు సెట్టి మూర్తియు లేదు.

శ్లో॥ శాన్తి తుల్యం తపో నాస్తి న సంతోషత్వరం సుఖమ్ |
న తృష్ణాయాః పరో వ్యాధిర్నచ ధర్మై దయాపరః॥ 13

ఆర్థము :- శాన్తితుల్యం=శాన్తితో నమానమైన, తపః=తపస్సు, నాస్తి=లేదు సంతోషత్వం=సంతోషముకంటె, పరం=శ్రేష్ఠమైన, సుఖం=సుఖము, న=లేదు, తృష్ణాయాః = తృష్ణకంటె (అశకంటె) పరః = మించిన, వ్యాధిః=వ్యాధము, న = లేదు, చ = మంచియు, దయాపరః = దయనమించిన, ధర్మః=ధర్మము, న=లేదు.

తా॥ శాంతితో నమానమైన తపస్సు మతొకటి లేదు. సంతోషమున కంటె మించిన శ్రేష్ఠమైన సుఖము ఇంకొకటి లేదు తృష్ణకు (అశకు) మించిన వ్యాధి మతొకటి లేదు. దయను మించిన ధర్మములేదు.

వివరము :- శాంతితో నమానమైనది తపస్సు తప్ప మతొకటి లేదు.

న వ్రద్ధీవములలో, నవభండములలో, షట్లోకములలో కూడ
కాంతిలో సమానమైన సుఖము మాతచి లేదు. సంతోషమును మించిన
సుఖము లేదు.

అన్నో నా స్త్రీ పిపాసాయః సంతోషః వరమం సుఖమ్ ।
తస్మాత్ సంతోషమే వేచా వరం వశ్యైని వండితాః॥

(భార. వన. 2 46)

భనమందలి ఆశ తగ్గదు. అంయచేత సంతోషమే వరమసుఖము.
జ్ఞానులు సంతోషమునే యన్నింటికంటె నుత్తమమైనదిగా తలంచు
మన్నారు.

సంతోషో వై స్వోగ్రతమః సంతోషః వరమం సుఖమ్ ।
తుష్టేర్వ కించిత్ వరతః సా సమ్యక్ ప్రతితిష్ఠతి॥

(భార. శాంతి. 21-2)

ఓ రాజు ! మసుమ్యైని మనస్య సంతోషించుటయే స్వోగ్రప్రాప్తి
కంటె గొప్పచి. సంతోషమే అన్నిటికంటె మించిన సుఖము. మన
స్యులో సంతోషము బాగుగా ప్రతిష్టితమగులో ప్రపంచములో దానికంటె
మించిన దేదీయు మండదు.

తృష్ణకు మించిన వ్యాధి మలోకటి లేదు—

జీర్ణసే జీర్ణతః తేకా దట్టా జీర్ణాని జీర్ణతః ।
చక్షః క్రోత్రే వ జీవ్యేతే తృష్ణైకా తరుణాయతే॥

(పంచతంత్ర 5-16)

మునలితనము రాగానే పెంచుకలు తెల్లుబిడి రాలిబోవును. దంత
ములు కదలి రాలిబోవును. నేత్రములు చెపులు జీర్ణములై చూడలేవు,
ఇనలేవు. కాని తృష్ణయైక్కంటే రోణ రోణకు యోవనము కలదగును.

పయసు మించిన ధర్మమతేదు—దయ ధర్మమనకు మూలము. దురభి మానము పాపమనకు మూలము. ప్రాణము బోషుచున్నను దయను ఏడువరాయ.

శ్లో॥ క్రోధో వైవస్వతో రాజు తృష్ణా వైతరణీ నదీ ।
విద్యా కామదుషు ధేసుః సంతోషో నందనం వనమ్॥ 14

అర్థము :- క్రోధః=క్రోధము, వైవస్వతః=యముడు, తృష్ణా=కోరిక. వైతరణీ నదీ = వైతరణి యను నది, విద్యా = విద్య, కామ దుషుః=కోర్కెల దీర్ఘుః, ధేసుః = ఆపు, సంతోషః = సంతోషము, నందనం వనమ్=నందనవనము.

తా॥ క్రోధము సాజైత్తగా యముదే. తృష్ణమైతరణీ నది. విద్య
కోర్కెల నీడేర్ఘు ఆపు. సంతోషమే నందనవనము.

పివరణము :- క్రోధము యమరాజు—

* ప్రంధః పాపం నరః కుర్యాత్ క్రుష్టో హస్యాత్ గురూపి ।
ప్రంధః పరుషయా వాచ క్రేయసోఽప్యవ మన్యతే॥

(భార. వన. 29-4)

తా॥ క్రోధముగల మనుష్యుడు పాపముచేయను. క్రోధి గురువులను కూడ జంపుమ. కోపించినవాడు పరుషవాక్యులతో క్రేష్టపరుషులను కూడ పవమానించును.

తృష్ణ వైతరణీ నదీ. వైతరణీ నదిని డాటుట యెంతకష్టమో కోరికను చంపుకొనుటకూడ నంతకష్టమే.

ధీరో ఉప్యతి బహుజ్ఞో ఉపి కులజో ఉపి మహానపి ।

తృష్ణయా బధ్యతే జంతుః సింహః శృంఖలయా యథా॥

(మహాపనిషత్ 5-87)

ధీరుడైనను, విద్యాంసుడైనను, గౌప్యకులమునందు పుట్టిన
వాడైనను, గౌప్యవాడైనను, గౌలముతో సింహము బంధింపబడినట్లు
తృష్ణతో బంధింపబడును.

విద్య కామదేసువు వంటిది. విద్యవలన నర్వము సంపన్నమగును.

విద్య దదాతి వినయం వినయా ద్యాతి పాత్రతామ్ ।

పాత్రత్వాద్వాన మాపోత్తుతి ధనాద్వర్గం తతః నుఖమ్॥

విద్యచే మనమ్యనకు విన్ప్రమత కలుగును. విన్ప్రమత వలన
యోగ్యత యేర్పడును. యోగ్యతవలన ధనము ప్రాప్తించును. ధనము
వలన ధర్మము, ధర్మము వలన నుఖము కలుగును.

సంతోషము నందనవనముతో నమానము. ఈ విషయము 7 అ.

3 శ్లోక విమర్శన దెలియము.

శ్లో॥ గుణో భూషయతే రూపం శీలం భూషయతే కులమ్ ।

సిద్ధి రూఘ్వయతే విద్యాం భోగో భూషయతే ధనమ్॥15

ఆర్థము :- గుణః = గుణము మనమ్యనకు, రూపం = సౌందర్య
మును, భూషయతే = అలంకరించుచున్నది, శీలం = శీలము, కులం =
కులమును, భూషయతే = అలంకరించుచున్నది, సిద్ధిః = ఆరోకిక శక్తి
సిద్ధించుట, విద్యాం = విద్యము, భూషయతే = అలంకరించుచున్నది,
భోగః = భోగము, ధనం = ధనమును, భూషయతే = అలంకరించుచున్నది.
అనగా భోగమునకు పనికిరాని ధనము వ్యార్థము. ధనమును ఆనుభవింప
వలసినదే దాచిపెట్టరాదని భావము.

త॥ మనుష్యానకు గుణము ఉండము నిచ్చును. శీలము (ప్రవర్తిస) కులము నలంకరించును. సిద్ధి (అవోకిక శక్తి ప్రాప్తి) ముక్తిని, జుద్ధిని, విద్యాపు అలంకరింపజేయును. భోగము (సుఖాద యసుభవము) ధనము నలంకరించును. ఆనగా ననుభవింపని ధనము వ్యర్థము.

వివరణము :- గుణము మనుష్యాని రూపమును రోధిల్లు జేయును—

పదం హి సర్వాత్మ గుటైర్చి ధీయతే । (రఘువంశ. 3-62)

గుణము లంతట తమ ప్రభావమును చూపును.

గుణేష్వివ హి కర్తవ్యః ప్రయత్నః ప్రయుషైః సదా ।

గుణయుక్తే దరిక్రోఱి నేశ్వరై రగుత్తైః సమః॥

(మృచ్చక. 4-22)

మనుష్య దెవ్యదును దయా దాఖికాయాది గుణములను పొందుటకు ప్రయత్నింపవలెను. ఎందుకనగా గుణముకలవాడు దరిద్రుచైనను గుణములేని ధనవంతునికంటె క్రేష్టుడగును.

శీలము కులము నలంకరించును. శీలమనగా-క త్తమ స్వాభావము ఉత్తమాచరణము, నీతిమంతుడగుట, మంచిజీవనము, శుచిత్వము, విశ్వాస పాత్రుడగుట, వైరాయిగము దానము దమ్మాది గుణములు కలిగియుండుట.

శీలం పరం భూషణమే । (భర్తృహరి-నీతి. 78)

శీల మన్మింటికంటె గొప్ప భూషణము.

శీలము గలవాని యింట నలుగురు చంద్రులు ప్రకాశింతురు. సిద్ధ వలన విద్య ప్రకాశించును. సిద్ధి యనగా ముక్తి చచ్చట పుట్టుట యను చక్రబంధముమండి విడిపించి ముక్తిని పొందించు నట్టిదియే విద్య. ‘సా విద్యా యూ విషుక్తయే’ పీది షష్ఠిని ప్రాప్తింపజేయునో యదియే విద్య యని చెప్పుకడిను. సిద్ధి యనగా వృద్ధియునియు నర్థముకలదు. వృద్ధివలన

విద్య శోభిల్లును. మసుష్యానకు బుద్ధినేనిబో ‘సాషరా విపరీతత్వే భవత్తి రాజుసా ద్రువమ్’ సాషరా అను దానిని తల్లిక్రిందులు అనగా మొదటిదీ చివరకు చివరిదీ మొదటకు నూర్చిన రాజుసయగును. కావున బుద్ధి మోషములు, వృద్ధికలిగినపుడే విద్యసార్థకమగును. అలోకిక శక్తులు, యోగసిద్ధులు కూడ విద్య నలంకలించామను.

ధనము దానముచేయటచేతము, భోగించాటచేతము శోభిల్లును. కూడ డెట్టుటచేతకాదు. భామాచా అను రాజు తన జీవితములో సంపాదించిన దంతయు మహారాజా ప్రతాపసింహాని పాచములైనై నుంచి తన దేశ సేవను పెల్లడించి తామ అజరామరుడయ్యెను.

త్రై॥ నిర్గుణస్వ హతం రూపం దుశ్శైలస్వ హతం కులమ్ ।

అసిద్ధస్వ హతా విద్యా అభోగేన హతం ధనమ్॥ 16

ఆర్థము :- నిర్గుణస్వ=గుణహీనునిచొక్కు, రూపం=అందము, హతం = వసించము, వ్యర్థమగును, దుశ్శైలస్వ = శీలహీనుని చొక్కు, కులం=కులము, హతం=నిందితమగును, అసిద్ధస్వ = అలోకిక శక్తులు లేని బుద్ధిహీనునిచొక్కు, విద్యా=విద్య, హతా=వ్యర్థము, అభోగేన = భోగింపరాని, ధనం=ధనము, హతం=వ్యర్థము.

తా॥ గుణహీనుని సౌంచర్యము వ్యర్థము. శీలములేనివాని తులము నిందితమగును. అలోకిక శక్తులు సంపాదింపని బుద్ధిహీనుని విద్య వ్యర్థము. అసుభవమున కుపయోగపడని ధనము వ్యర్థము.

విపరణము :- అసుభవింపదగని ధనము వ్యర్థము. భర్తుహరి—

దానం భోగో నాశత్తిప్రాగో గతయో భవత్తి విత్తస్వ !

యో న దదాతి న ఘంతై తన్య తృతీయా గతిర్ఘవతి॥

(భర్తు. నీతి. 39)

ధనమునకు దానము, భోగము, నాశము అను మూడు గతులు కలవు. దానమున కుపయోగపదనట్టిదియు, అనుభవింపబదనట్టి ధనము మూడవదియగు నాశనమునకే యోగ్యమగును. ఆనగా నది నశించును.

శ్లో॥ శుచిర్మామిగతం తోయం శుద్ధా నారీ పతివ్రతా ।

శుచిః క్షేమకరో రాజౌ సంతోషీ బ్రాహ్మణః శుచిః॥17

అర్థము :- భూమిగతం = భూమిలోమన్ను, తోయం = నీరు, శుచిః=శుద్ధమైనది, పతివ్రతా=పతివ్రతమైన, నారీ=తృతీయి, శుద్ధా=పవిత్రమైనది, క్షేమకరః = శుభమును చేయునట్టి, రాజౌ=రాజు, శుచిః = పవిత్రుడు, సంతోషీ=సంతుష్టిదినట్టి. బ్రాహ్మణః=బ్రాహ్మణుడు, శుచిః = పవిత్రుడు.

తా॥ భూమిలోని నీరు, పతివ్రతమైన తృతీయి, క్షేమమును గలిగించు రాజు, సంతోషించు బ్రాహ్మణుడు శుద్ధముగా పవిత్రులుగా నుండురు.

వివరణము :- భూమిలోమండు నీరు పతివ్రతముగా నుండును. వర్షపు నీరెక్కువ భాగము ప్రవహించి నరీనదములలోను, సముద్రము లోను చేరును. కాని ఆ వర్షజలము కొంచెము మాత్రమే భూమిలో ప్రవేశించును. ఈ జలమే బావులు, చెలములు, చెఱువులందు భూమిలోని ప్రసోతస్య (ప్రవాహము) ద్వారా చేరును. భూమిలో వడక్కటించు ఉచే ఆ నీటిని శుద్ధమైన జలముగా (ఫల్లర్ వాటర్) చెప్పుదురు. ఇందు వలన భూమిలోని నీరు శుద్ధము పవిత్రమైనై యున్నది.

పతివ్రతమైన తృతీయిండును —

శ్లో॥ అసంతుష్ట ద్వ్యాజా నష్టః సంతుష్టాశ్చ మహిభృతః ।

స లజ్ఞాగణికా నష్టః నిర్మజ్ఞాశ్చ కులాంగనాః॥ 18

అర్థము :- అపంతుష్టాః సంతోషింపని, ద్వైకాః బ్రాహ్మణులు, నష్టాః నష్టము పొందుదురు, సంతుష్టాః సంతోషించినట్టి, మహీభృతః రాజులు, చ = కూడ నష్టపోవుదురు, పలక్షాః సిగ్గుగలిగినట్టి, గణికాః వేశ్యులు, నష్టాః నష్టపడుదురు, నిర్లక్ష్మాః సిగ్గువిచిచిన, కులాంగనాః కులశ్రీలు చెడిపోవుదురు.

తా॥ సంతోషింపని బ్రాహ్మణులు, సంతోషించిన (తృప్తికల) రాజులు, సిగ్గుగల వేశ్యులు, సిగ్గులేని కులశ్రీలు నష్టపోవుదురు. అనగా బ్రాహ్మణులు సంతోషముకలవారుగాను, ఉన్న రాజ్యముతో తృప్తిచెందక రాజులు రాజ్యమును విస్తరింపజేయు ఇద్దికలవారుగాను, వేశ్యులు సిగ్గు కలిగియున్న విటుల నాకర్మింపలేరు. కావున సిగ్గులేనివారుగాను, కులశ్రీలు సిగ్గుగలిగి భర్తల నాకర్మించువారుగా నుండవలెను. తర్వాపరీతమైన నష్టపోవుదురు.

శ్లో॥ కింకులేన విశాలేన విద్యాహీనేన దేహినామ్ ।

దుష్కర్లీనోఽపి విద్యాంశ్చ దేవై రపి సుపూజ్యతే॥ 19

అర్థము :- విద్యాహీనేన = విద్యార్హమడైనట్టి వానితో విశాలేన = గౌప్యదైన, కులేన = కులముతో, దేహినాం = మనమ్యలకు, కిం = ఏమి ప్రయోజనము ? దుష్కర్లీనః = నీచకులమునందు పుట్టినవాడైనను, విద్యాన్ = విద్యాంసుడు, దేవైః = విద్యాంసులచేత, అపి = కూడ, సుపూజ్యతే = హాచింపబడుచున్నాడు.

తా॥ మనమ్యలకు విద్యావిహానమైన గౌప్యకులముతో నేమి ప్రయోజనము ? కొంచెమైనను ప్రయోజనముండదు. నీచకులముందు పుట్టినవాడైనను-విద్యావంతుడు విద్యాంసుల ద్వారా బాగుగా హాచింప బిడును.

వివరణ : - విద్యాయైక్సు మహా త్వము అన్నిటికంటే నున్నతి స్తోత్రిలోనుండును. పొరాజితుల మతానుసారము శ్చంగిబుషి లేదికి పుట్టిన వాడైనను. అగస్త్యుడు కుండనుండి పుట్టినవాడైనను, (ఇని మా దృష్టిలో అనంభవములు) వ్యాసుడు వల్లెవాని కూతుకు పుట్టినను, వసిష్ఠుడు ఉర్వశి యను పేశ్యకు బుట్టినపు వారి విద్యవలన నందఱు వాని హాజించుండిరి.

శ్లో॥ విద్యాన్ ప్రశస్యతే లోకే విద్యాన్ గచ్ఛతి గౌరవమ్ ।
విద్యామూ లభ్యతే సర్వం విద్యా సర్వాత్మ పూజ్యతే॥ 20

ఆర్థము : - లోకే=లోకమునందు విద్యాన్=విద్యాంసుడు, ప్రశస్యతే=ప్రశంసింపబిడుచున్నాడు, విద్యాన్ = విద్యాంసుడే గౌరవమ్ = అదరనమ్మావములను, గచ్ఛతి = పొందుచున్నాడు విద్యవలవనే కీర్తి, పొగత కలుగుచున్నది, విద్యామూ = విద్యచేత, సర్వం = సమస్తము, అనగా ధనభావ్యములు, గౌరవము. యశస్వి, హాజి, ప్రతిష్ఠ అన్నియు. లభ్యతే=పొందబిడుచున్నది, విద్యా=విద్య, సర్వాత్మ = అన్ని స్తోత్రములలో, పూజ్యతే=హాజింపబిడును.

తా॥ లోకములో విద్యాంసుడు పొగడబిడుచున్నాడు. విద్యాంసుడు గౌరవింపబిడుచున్నాడు. విద్యవలన సర్వము లభించుసు. విద్య యంతకు పూజింపబిడును.

శ్లో॥ మాంసభక్త్యైః సురాపానైః మూర్ఖైశ్చక్తర వర్జితైః ।

పశుభిః పురుషాకారైః భారాక్రాన్తాచ మేదినీ॥ 21

ఆర్థము : - మాంసభక్త్యైః=మాంసభక్తులతోను, సురాపానైః = మద్యమునేవించువారితోను. మూర్ఖైః = మూర్ఖులతోను, అష్టరవజ్ఞతైః = అష్టరమురాని వారితోను, పురుషాకారముతోనున్న, పశుభిః

చ=పతువులతో కూడ, మేదినీ=భూమి, భారాక్రొంతా=భారముతో ఆక్రొ
మింపబడి అణగద్రోక్కుబడుచున్నది.

తా॥ ఈ భూమి మాంసఫత్తులతోను, నురాపానముచేయు వారి
తోను, మూర్ఖులతోను, విద్యలేనివారితోను, మనుష్యతౌరములోనున్న
పతువులతో భారముమోయుచు పీడింపజిషుచున్నది.

వివరణము :- మాంసాహారులలో దయయుండదు. సుద్యము
పేచించువారిలో సత్యముండదు. అట్లే మూర్ఖులు అశ్రమేఱుగని మను
మ్యలు తమకు మేలుచేసికొనుచున్నపు లోకమున కుపకారముచేయరు.
అందుచేత వారందఱు భూమికి భార్మైయున్నారు.

శ్లో॥ అన్నహీనో దహేద్ రాష్ట్రీం మత్త్రహీనశ్చ బుత్యోజః।
యజమానం దానహీనో నాస్తి యజ్ఞసమో రిపు:॥ 22

అర్థము :- అన్నహీనః=అన్నములేనట్టి, యజ్ఞము, రాష్ట్రీం =
రాష్ట్రమును, దహేత్ =కాల్యాను, చ=మటీయు, మత్త్రహీనః = మత్త్రి
ములు లేని యజ్ఞము, బుత్యోజః =బుత్యోక్కులుగా సుంచువారిని, దహేత్ =
కాల్యాను, దానహీనః=దానములేనట్టి యజ్ఞము, యజమానం = యజమా
నుని, దహేత్ =కాల్యాను, ఇందువలన, యజ్ఞసమః=యజ్ఞముతో సమాప
మైన, రిపు: =శత్రువు, నాస్తి=లేదు.

తా॥ అన్నములేని యజ్ఞము రాష్ట్రమును దహించుసు. పంత్ర
హీనమైన యజ్ఞము బుత్యోక్కులము భస్మముచేయుము. దానహీనమైన
యజ్ఞము యజమానుని నశింపజేయుము. ఇందువలన ప్రపంచములో యజ్ఞ
ముతో సమానమైన శత్రువు లేదు.

వివరణము :- యజ్ఞము కామచేసుపు, కల్పతరుపు వంచేది.
కాని ఆ యజ్ఞమును విధి విధానముగా జేయకున్నచో శత్రుపుగా పురిణ
మించును. దశరథమహారాజు—

విధిహీనవ్య యజ్ఞస్య కర్తా సద్యః వినశ్యతి ।

(వార్షికా. రా. బాల. 8-18)

శాత్రువద్ధతిగా యజ్ఞముచేయకున్నచో పెంటనే నష్టము సంభవించును. శ్రీకృష్ణుడు—

విధిహీన మస్యప్రాన్నం మంత్రహీన మదషీళమ్ ।

ప్రభో విరహితం యజ్ఞం తామసం హి ప్రవచషితే॥ (గీతా. 17-16)

శాత్రువద్ధతిగా లేకయు, లోకకల్యాణము కొఱకు అన్నదానము లేకయు, వేదమంత్రోచ్చారణము లేకయు, దషీణ యాయబిడుకయు నశ్రఫుతో చేయబడిన యజ్ఞమును తామస యజ్ఞమందురు. ఇట్టి యజ్ఞము లాభకారికాదు. శాత్రువద్ధతిగా చేయబడిన యజ్ఞము ఈ లోకములో మను మృగిను ధన ధావ్య సంపన్నుల జేయును. చివరకు మౌత్సమునకు జేర్చును.

అష్టమాధ్యాయము సమాప్తము

న వ మా ద్వా య ము

శ్లో॥ ముక్తి మిచ్చుని చేత్తాత విషయాన్ విషవత్ త్వజ ।

త్సమాట్లర్జవం దయా శైచం సత్యం

పీయావవత్ భజ॥ 1

అర్థము :- తాత=సోదరా!, ముక్తిం=ముక్తిని, ఇచ్చసి చేత్ = కోరుచున్నచో, విషయాన్ = విషయములను, విషవత్ = విషమువలె, త్వజ=విషవము, త్సమా=టర్పును, అర్షవం=యుజుత్వము సరలతను

విన్మత మొదలైన వానిని, దస్తా = దయను, శౌచం = పవిత్రతను, సత్యం = సత్యమును, పీయూషవత్ = అమృతమువలె, భజ = పొందుము.

తా॥ సోదారా! ముక్తిని కోరువాడవైనచో విషయములను విషమతో సమానమని తెలిసికొని విడిచిపెట్టము. సహానుశీలతయు, ఔర్ధ్వమును, సరళతను, విన్మతను, విశ్వాసమును, బోదార్థమును, దయను, పవిత్రతను, సత్యమును అమృతము వలె పొందుము.

వివరణము : - మోహితునకు కొవలసిన సాధనములు —

1. విషయములను విషమతో సమానములని విడిచిపెట్టము,

మేతో విషయవైరస్యం బంధో వైషయికో రసః ।

ఏతావదేవ విజ్ఞానం యథేచ్ఛసి తథా కురు॥ (అష్టావక్రగీత 15-2)

విషయములందాసక్తి లేకుండుటయే మోహితు-విషయములం దభిరుచి కలిగియుండుటయే బంధనము. సంక్లేషముగా విజ్ఞానసారమిదే. కోరికనుసరించి పనిచేయము.

విషస్య విషయాంచ దృశ్యతే మహదన్తరమ్ ।

ఉపథుక్తం విషం హన్తి విషయః స్కురణాదపీ॥

విషమునకు విషయములకు మిక్కిలి ఛేదము కనబిసుచున్నాచి. విషయమును తినివచో వంపును. కాని విషయములను స్కురించినంతనే యవి మనుష్యుని నాశము చేయును.

అపదాం కథితః పణ్ణ ఇన్నియతా మనం శయః ।

తజ్జయః సమ్పదాం మాగ్రో యేనేష్టం తేన గమ్యతామ్ ॥

(చాక్య నీతిచాప్తమ్ 72)

ఇంద్రియనిగ్రహమలేకుండ ఇష్టము వచ్చినట్లు విషయ లో లుడగుతు
వ్యాధులకు లెక్కలేనన్ని ఆపదలకు కష్టములకు రాజమార్గమగును. ఇంద్రి
యముల జయించినచో లెక్కలేనన్ని ఆలోగ్యాది సుఖములను పొందుటకు
రాజమార్గమగును. ఏనిలో నేడి నీకు నిష్టమున్న దాని నీవమనరింపుము.

విషాద్యోషం కిం విషయాః నమస్తా దుఃఖి సదా కో విషమానురాగి,
ధనోఽస్తు కో యస్తు వరోవకారీ కః పూజనీయః శివతత్త్వ నిష్ఠః॥

(కంకరా. ప్రశ్నాత్మరీ. 13)

విషముకంటె మించిన ఇష్టముతో కూడి యున్న దేండి? నమస్త
విషయములను భోగించుతయే. ఎల్లి పుడు దుఃఖించు వాచెవదు? ప్రపంచ
ములో భోగములందాన కికలవాడు. ధన్యుడైవదు? వరోవకారముయందు
చేయవాడు. పూజనీయు దెవదు? కల్యాణస్వరూపుడైన వరమాత్మ
నిష్టకల మహాత్ముడు.

2. తమా=ధైర్యము, సహవాసిలత, తితిక్ష. యోగవాసిష్టములో
టూడ శమ=ధైర్యమును మోక్షమునకు ద్వారపాలకుడుగా చెప్పిలి.

మోక్షద్వారే ద్వారపాలశ్చత్వారః పరిక్తితః ।

శమో విచారః సంతోషపూత్రుః సాధుసంగమః॥

(యోగ. ముము. 11-59)

మోక్షద్వారమునకు సల్యురు ద్వారపాలకులున్నట్లు చెప్పిలి.

1. శమము, తమా ధైర్యము
2. విచారము ఆలోచన,
3. సంతోషము,
4. సాధుసంగతి యనునాయగు.

3. అర్జువం - కవటములేకుండ, సవలత, వినమ్మత, విశ్వానము,
ఓదార్థము కూడ మోక్షప్రాత్మకి మార్గమేము?

4. దయ - ప్రతిప్రాజీయందు దయగలిగియుండుట మొష్టప్రాప్తికి సాధనము.

5. పవిత్రత - లోపలబియట చూడ పవిత్రత కలిగియుండుట మొష్టప్రాప్తి కావశ్యకము.

అద్భురాత్రాణి శుధ్యాన్తి మనః సత్యేన శుధ్యతి ।

పిద్యా తపోభ్యం భూతాత్మా యద్దీ ర్ఘ్రానేన శుధ్యతి॥(మను 5-109)

జలముతో శరీరము, సత్యముతో మనుస్ బ్రిహంచిద్య తవ స్ఫురతో జీవాత్మా భ్రావముతో యద్దియు శుద్ధములగును.

సత్యము కూడ మొష్టమార్గ సాధకము—

సత్యం స్వేధిస్య సోపానమ్ । (బార. 4 దోష. 33 47)

సత్యము స్వేధిస్య స్వేధిస్య వంటిది. మతొక కవి—

న హి సత్యాత్మరో ధరోత్స నావృతా త్వాతకం పెరమ్ ।

సత్యమును మించిన ధర్మము, అబ్దమునకు మించిన పాపము మతొకటి లేదు

శ్లో॥ పరన్పరస్య మర్గాణి యే భావ నే నరాధమాః ।

త ఏవ విలయం యా న్ని పల్మైకోదర సర్వవత్ ॥ 2

అథము :- యే=ఎవరు, పరస్పరస్య=ఒకరికొకరు, మర్గాణి = రహస్యములను, భావ నే=చెప్పుకొండురో, తే=అట్టి, నరాధమాః ఏవ = నీచమానవతే, పల్మైకోదర = పుట్టలోనున్న, సర్వవత్ = నర్పమువలె, విలయం=నాశనము, యా న్ని=పోండుచురు.

తా॥ శ్రీమానవతులు పరస్పరముఙికచి రహస్యములు మతొకరు పెల్లడించుకొనుచు అంతరాత్మకు దుఃఖమును కలిగించువట్లు మాట్లాడుచ్చు పుట్టలో చిక్కుకొనిపోయిన సర్వమువలె నశింతురు.

వివరణము :- వాక్కుతో గలిగిన గాయము మిక్కిలి భయంకర పైనవీ. అది మానదు. విదురుడు—

రోహతే సాయకై రీప్థం వనం పరశునా హతమ్ ।

వాచ దురుక్తం బీభత్సం న సంరోహతి వాక్ తతమ్॥

(విదుర. 2-78)

భాషములచే గొట్టుబడిన గాయము మానును. గొట్టులిచే నఱకబడిన వనము చిగుర్చును. తాని పరుచువచనములచే గాయపడిన హృదయము ఎన్నదును చక్కటిడదు.

కర్మినాలీక సారాచావ్ నిర్వార్తని శరీరతః ।

వాక్ శర్యాము న నిర్వార్తుం శకోక్త హృది శయో హి సః

(విదుర. 2-79)

కర్మి, సాలీకము, సారాచము ఆను పేట్టుగల భాషములను శరీరముమండి వెదలింపవచ్చును. తాని కతిన వాగ్రమావ భాషములను హృదయములో నాటుకొనియండుటచేత బయటకు తీయజాలరు.

ఇతరులకు పాధను గలిగించు కతోరవచనములను పెలుకరాదు. తన వాక్కువకు తెలుపవలెను.

పేణప్యో ! కటుకస్నేహే మధురం కిం న ఖాషసే ।

మధురం వద కల్యాణం లోకోచయం మధురప్రపియః॥

(భాషక్యపార వంగ్రహము 2-11)

కతినముగా మధురముగా బలుకు ఓ నాలుకా ! నీవు మధురముగా నేల పటుకవు ఓ కల్యాణి ! నీవు మధురముగా మాట్లాడుము. ప్రవంచములోని మనుఛాలు మధురముగా మాట్లాడువారని ప్రేమితురు తావున మధురముగా మాట్లాడుము.

శ్లో॥ గండ్రః సువర్ణే ఫలమిత్సు దండే
 నాటకారి పుష్పం ఖలు చందనస్య ।
 విద్యాన్ ధనాధ్యశ్చ నృపశ్చిరాయః
 ధాతుః పురా కోటపి న బుద్ధిద్వోఽభూత్ ॥ 3

ఆర్పము :- సువర్ణే=బంగారమునందు, గంధః = సువాసనయు, ఇందండే=చెఱుగడయందు, ఫలం=పండును, చందనస్య=మంచిగంధపు చెట్టునకు, పుష్పం=పుష్పమును, నాటారిఖలు=చేయలేదుగద ! సమకూర్ప లేదు గద !, అశ్లే, విద్యాన్=విద్యాంసుడు, ధనాధ్యః = ధనవంతుడు, చ=మతియు, నృపః = రాజు, చిరాయః = దీర్ఘాయువు గల వాడుగా లేదు, పురా = హూర్మోషు, ధాతుః = విధాతకు పరమాత్మకు, కోటపి = ఎవ్వడును, బుద్ధిదః=తెలియజైప్పినవాడు, నాభూత్ = లేకుండెను.

తా॥ బ్రిహ్మా బంగారమునకు సువాసను, చెఱుగడకు ఫలమును, గంధపుచెట్టుకు పుష్పమును కల్పింపలేదు. అశ్లే విద్యాంసుని ధనాధ్యుని గాను, రాజును చిరాయువుగాను సృష్టింపలేదు. ఇంద్రీ పని చేసిన బ్రిహ్మకు హూర్మోషు బుద్ధిచెప్పిన వాడెవ్వడును లేకుండెను.

ఏవరణము :- పరమాత్మ యండారోపించిన యా దోషములు నిరాధారము. వేదములో చూచుడు —

యాధాతథ్యతోఽర్ణవ్ వ్యదధాచ్ఛాశ్వత్తథ్యః పమాథ్యః ।

(యసు. 40-8)

పరమేశ్వరుడు అనాదికాలమునుండి అనాది ప్రషాలకు అనాది ప్రకృతిసుండి సరియైన వద్దర్థములను విర్మాతముచేసి వానిని దెలిసికాను టకు వేదవిద్యలను ప్రకాశింపజేసెను. పరమాత్మయొక్క సృష్టి రచన మిక్కలి ప్రైజ్యానికమైనది. దీనిలో తక్కువదనముకాని, దోషముకాని, పొరపాటుకాని యుండదు. చూచి అలోచించుకు —

బంగారములో సుగంధము లేకుండుటయే మంచిది. బంగారమునకు సుగంధమున్నచో భర్తలకు పెద్దసమస్య యయ్యెడిది. భార్యలకు భర్తలు ఏబిద్జ్ఞాముల బంగారు నగచేయించి ధరింపచేసినచో రెండు మూడు పెలలలో ఆ వాసన హరించిరోవును. వాసనగల కర్మార్థమేట్లు హరించిపోవునో యట్లే వాసనగల వస్తువులలోని వాసన హరించిపోవును. మతొక విషయము-భార్యముకులకు వాసనగల బులాకి ముక్కుకు ఛట్టకొని దొని వాసన చూచుచు కూర్చున్ననో ప్రోయ్యమీదమన్న కూర షాడిపోవును. ఇంకొక విషయము-బంగారమునకు వాసనయున్నచో దొంగలు ఆ వాసననుబట్టి త్యోర్గా తేలికగా కనిపైట్లి తీసికొనిపోవుదురు.

జెఱకుప్పంచు వ్యోయముగా తీపియువ్వర్ది కావువ దానికి పండు అక్కాలేదు. పలమున్నచో జీములు, పత్తలు, పకువులు, క్రోతులు మొదలైనవి తినును. మనుష్యులకు పండ్లు వేఱుగా దొరుకును గదా !

చందన వృక్షము క్రీందిసుండి పైకి అంతయు సుగంధము కలిగి యుండును. ఆందుచేత దానికి పుష్పమక్కాలలేదు. విద్యాంసుచు ధనాధ్యుడు కానక్కాలలేదు. చరిత్రలో ధనాధ్యులైన కవుల చరిత్రచూడు. మహాకవి మాఘుడు రహీము, అర్యజిగత్తులో కృపారాము (స్వామి దర్శనావంద) మిక్కాలి ధనవంతులు. ధనవంతులైన విద్యాంసులు వేదప్రచారముచేయక వ్యాపారముచేయదురు. విద్యాంసులకు యోగశైషములకు పరిపోవు ధనమున్నచో చాలును.

రాజులను దీర్ఘ జీవులనుగా సృష్టింపలేదనుటయు సరికాదు. లీరాముడు, యుధిష్ఠిరుడు మొదలైనరాజు లనేకులు చిరంజీవులే గదా ! అప్యాయకారియగురూజు చిరంజీవి యగుచో ప్రణిలను పీటించుసు. రాష్ట్రములో దురాచారము వృద్ధిచేందుసు. కౌవుస నట్టిరూజు : చిరంజీవి కాకుం

డుటయే మంచిది. కావున ఈవిధముగా పరమాత్మాపై మోపిననేరము (ఆశ్చేపణ) సరిట్టెనదికాదు. నిరాఘారము.

శ్లో॥ సర్వోషథీనా మమృతా ప్రథానా
 సర్వేషు సౌభ్యమ్యశనం ప్రథానమ్ ।
 సర్వేష్టియాణం వయనం ప్రథానమ్
 సర్వేషు గాత్రేషు శిరః ప్రథానమ్॥ 4

ఆర్థము :- సద్గోషథీనం = బోషధములన్నింటిలోను, ఆమృతా = తిప్పతీగ, ప్రథానా = ముత్కుపైనది, సర్వేషు = సమస్తమైన, సౌభ్యము = సౌభ్యములందు (సుఖమును కలిగించువానిలో) అన్నం = భోజవము, ప్రథానం = మధ్యమయినది, సర్వేంద్రియాణం = ఇంప్రియములన్నింటిలో, సయనం = కస్తు, ప్రథానం = క్రేష్టమైనది, సర్వేషు = సమస్తమైన, గాత్రేషు = అంగములలో, శిరః = శిరమ్మ, ప్రథానం = సర్వక్రేష్టమైనది.

తా॥ ఓషధులన్నింటిలో తిప్పతీగ ప్రథానమైనది. సుఖము కలిగించు వానిలో ప్రథానమైనది భోజసము. ఇంప్రియములలో కస్తు ప్రథానమైనది. అంగములన్నింటిలో శిరమ్మ ప్రథానమైనది.

వివరణము :- ఆమృతమసనది రసాయనము. దీనిని తిప్పతీగ యందురు. ఇది సోమలతకు ప్రతినిధి. దీనియొక్క మహిమను చూడుచు—
 మంకూక పర్షాయః స్వోర్పః ప్రయోజ్యః కీర్తేణ యిష్టి
 మఘకప్య చూర్ణమ్ ।

రసో గుఢూచ్యాస్త సమూలపుష్పః కల్పః ప్రయోజ్యః
 అలు శంఖ పుష్టియ్యః॥

అయుష్మదా న్యాయమయనాళనాని బలాగ్ని వర్షస్వర వర్షనానీ ।

మేధాని చైతాని రసాయనాని మేధా విశేషం చ శంఖపుష్టి॥

(భవ్యంతరి. రసాయనాధికార)

ప్రతిదినము ప్రాతఃకాలమున బ్రహ్మమంఘాకి రసముత్రాగినము, ముంఘారీ చూర్చును పాలతో కలిపి తీసికావి నము, లేక తిప్పతీగ రసము పొసముచేసినము, లేక ప్రేళ్తతో గూడ పూలతో మాడిన శంఖపుష్టము డెఱక్కు తల్గును పేచించినము అయిన్న పెరుగును, శరీరములోని రోగ ములన్నియు పోవును. బలము, జరుగును, స్వరము మధు ర్యాము కలదగును. మేధప్య వృద్ధియగును. విశేషముగా శంఖపుష్టి మేఘమ్యమ వృద్ధిచేయును. అమృతశబ్దముచే ఉసిరిక, హరిజ, తులసి మొదలిగువానిని గ్రహింపవచ్చును. ఇవి క్రేష్టమైన యోషధులే. నుఖము లన్నింటిలో భోజిసము ప్రథానమైనది. భోజిసములేకుండ జీవనయూత పాగదు. అన్నము మనుష్యానము జీవనము. ఇంద్రేంద్రియములన్నిటిలో కన్ను క్రేష్టమైనది. కన్నుగల వానికి ప్రపంచముకలదు. శరీరములోని యంగములన్నింటిలో శిరస్సు ప్రథానమైనది ఎందు కన్న—

1. ఇంద్రేంద్రియము లన్నియు శిరస్సులో నున్నావి.

2. యోగశాస్త్రార్థముసారము నహస్రదక్షకములము శిరస్సులోనే యున్నదీ.

3. చెట్టుచెఱక్కు పరచాంగములలో (పేఱు, బోడి, కామ్య, తెమ్ము, అకు) మూలమువలె శరీరములోని షడంగములలో (శిరస్సు, మొండెము, 2 చెతులు, 2 కాళు) శిరస్సు నర్స్యక్రేష్టమైనది

శ్లో॥ దూతో న సంచరతి ఫే న చఁచ్చ వాతా
 పూర్వం న జల్పితమిదం న చ సంగమోఽనీ ।
 వ్యోమిన్ సితం రవి శశిగ్రహణం ప్రశ్నం
 జానాతి యో ద్విజవరః స కథం న విద్యాన్॥ ५

అర్థము :- ఫే=అకాశమందు, ఉత్తః=ధూత, న సంచరతి = తిరుగడు, చ=మటియు, వాతా=మాటలాడుడు, న చతేతే=జరుగుటలేదు, ఇదం=ఈ విషయము, పూర్వం = మొదట, న జల్పించం = చెప్పలేదు, చ=మటియు. సంగమః = కలయిక, నాస్తి=లేదు, వ్యోమిన్ = ఆకాశమందు, స్తితం = ఉన్నట్టి, రవి శశిగ్రహణం=సూర్యగ్రహణము, చంద్ర గ్రహణముము, ప్రశ్నం=సృష్టిమూగా, యః=ఏ, ద్విజవరః=బ్రాహ్మణుడైషేష్టుడు, జానాతి=తెలిసికొనుచున్నాడో, వః=ఆ బ్రాహ్మణుడు, కథం = ఎట్లు, విద్యాన్=విద్యాంసుడు, వ=కాదు ?

తా॥ ఆకాశములో ధూత సంచరింపలేదు. వాత నథపలేదు. మంద్రముందెవ్యాఢము చెప్పలేదు, చేనికోసు సంబంధములేదు. ఇట్టి స్తోతిలో బ్రాహ్మణ శ్రేష్ఠుడు ఆకాశములో సూర్యచంద్రుల గ్రహణముల గూర్చి సృష్టిమూగా తెలిసికొనుచున్నాడు. అట్టివాదు విద్యాంసు దెట్లు కాకుండును ?

వివరణము :- ఆకాశములో ధూత మొదలైనవారు పెళ్ళిలేదను మాట సత్యమే కాని యొకటి గమనింపవలెను. పరమేశ్వరుడు ఈ బ్రహ్మండమునకు నియమకుడు, వ్యవస్థాపకుడు, లోకలోకాంతరములు, గ్రహశోపగ్రహములుకలాహా వాని చలవయు నిశ్చితమైయస్తుదీ. వాని చలనములో కోట్లకొలది సంవత్సరములు గడచివము ఒకగ్రపెకముకూడ తేడా యుండనంత మన్మితముగా మన్నదీ. సూర్యచంద్రుల గమనము లెక్కకట్టు బ్రాహ్మణులు సూర్యచంద్ర గ్రహణ మెఘుడు జరు

గురో తెలిసికొనగలుగుచూన్నారు. వాడు గజితశాస్త్రమును బొసుగూ
పెట్టినిన విద్యాంసులగుటచే వారి మాటలలో సందేహమండమ.

**త్వీ॥ విద్యార్థి సేవకః పాణః త్స్వధాల్లర్తో భయకాతరః
భాంచారీ ప్రతీషార్థి చ సత్త సుప్తాన్ ప్రభోధయేత్॥ 6**

అప్రము :- విద్యార్థి=విద్యార్థియు, సేవకః=సేవకుడు పాణః =
బాటసారి, త్స్వధాల్లర్తో=ఆకలిచే బాధపడువాడు, వయకాతరః = భయ
చుట్టే బాధపడువాడు, భాంచారీ = ధనముగలవాడు, చ = పుట్టియు, ప్రతీ
షారీ=ద్వారపాఠకుడు, త్స్వ నట్టి, సత్త = ఏడుగులిని, సుప్తాన్ = నిద్రించు
వారిని, ప్రతోధయేత్=మేలోక్కల్పవలెను.

**తా॥ విద్యార్థినీ సేవకుని, బాటసారిని, ఆకలిగాన్నపానిని, భయ
పేడితున్ని, ధనాగారపాఠకుని, ద్వారపాఠకుమి, తఃయేడుగులిని నిద్రపో
కుండ చూడవలెను.**

ఏపీరిషము :- విద్యార్థి నిద్రపోయినచో విద్యార్థైన సాగడు. సేవ
కుడు నిద్రపోయిన సేవాధర్మము నిర్వహింపజడడు. బాటసారి నిద్ర
పోయినచో గమ్యస్తావము చేరలేడు. ఆకలిగాన్నవాడు నిద్రించినచో
శాకలిసమయమన పొట్టలో ఆముఖుక్క పాచకరసము బయలుదేరి జతప్ప
ములో ఒరీపెడి ప్రారంభమగుపు. భయపేడితునకు నిద్రరాదు. ఒకవేళ
పిద్రపట్టినపు చెడ్డకలలపు కసుచురదును. ధనాగారము కాచు బటుడు
నిద్రించిన కోటాగారమును ఊంగలు దోచుకోందురు. ద్వారపాఠకుడు
నిద్రించినచో నితరుబు లోనప్రవేశింతురు. కావున నీ యేడుగురు నిద్రించు
చున్నచో వానిని నిద్రనుండి లేవవలెను.

త్వీ॥ అపిాం నృపతి చ శార్ధాలం కిటిం చ బాలక్కణ తథా ।

**పరశ్యానం చ మూర్ఖం చ సత్త సుప్తాన్ స
బోధయేత్॥ 7**

అర్థము : అహిం = పాముసు, చ = మటియు. నృపం = రాజుసు, శార్యోలం = పెద్దపులిని, చ = మటియు, కిటిం = పంచిని, తథా = అణ్ణు, బాలకం = బాలకుని, చ = మటియు, వర్షావైశం = ఇతరుల కుక్కసు, చ = మటియు, మూర్ఖం = మూర్ఖుని, సుష్టున్ = నిద్రించుచున్న, నత్త = ఈ యేడుగురిని, వచో చయెత్ = మేలొగ్గాల్పరాదు.

తా॥ పాముసు, రాజుసు, పెద్దపులిని, (చియతపులిని) పంచిని, బాలకుని, ఇతరుల కుక్కసు, మూర్ఖుని-నిద్రించుచున్న యా యేడుగురిని నిద్రనుండి మేలొగ్గాల్పరాదు.

వివరిణము :- వైష్ణవ యేడుగురిని మేలొగ్గాల్పిన హాని కలుగుసు. పాము కఱుచుసు. రాజు శిక్షించుసు. పెద్దపులి చియతపులి వైనజండి చంపుసు. పిల్లలవాడు నిద్రాభంగమగుతుచే నచేవనిగా విడువకయేడుసు. ఇతరుల కుక్కసు నిద్రలేపిన కోపముతో లేచి కలుచుసు. మూర్ఖుడు వ్యాప్తముగా తగపుపెట్టుకొసుసు. కావున నీ యేడుగురిని నెన్నదు మేలొగ్గాల్పరాదు.

శ్లో॥ అర్ధాఖథీతాశ్చ యైర్వైదా స్తవా శూద్రాన్న భోజినాః
తే ద్విజాః కిం కరిష్యున్తి నిర్విషా ఇవ పన్నగాః॥ 8

అర్థము :- యైః = ఎవరిచేతు, వేదాః = పెద్దములు, అర్ధాఖథీతాః = ధనముకొణకు చడువబడినవో, చ = మటియు, తథా = అణ్ణు, శూద్రాన్న భోజినాః = శూద్రుల యన్నము లిన్నవారునైన, తే = ఆ, ద్విజాః = బ్రాహ్మణులు, నిర్విషాః = విషములేని, పన్నగాః ఇవ = పాములవలే, కిం కరిష్యున్తి = ఏమిచేయగలట?

తా॥ ధన సంపాదనకొణకు పెద్దములు చచివినవారుసు, మూర్ఖులైనట్టి త్రాగుచోతులైనట్టి నీచులయిండ్లనో ఉణించినవారు నగు బ్రాహ్మణులు విషములేని పాము లేపియు చేయలేనట్లు వారెందుకును పనికిరాదు.

వివరణము :- వేదమును ధన సంపాదనకొఱకు చదువుట
ధర్మముకాదు. ధర్మమెళీగి చదువవలెను.

ప్రాకృతం మహాభాషయములో —

బ్రాహ్మణేన నిష్ఠారణో ధర్మః షడంగో వేదో ఉథ్యయో
జ్ఞేయక్షు॥ (మహా భాషయం వస్తు.)

బ్రాహ్మణుడు ధనప్రాప్తి ఖ్రయోజనమును కొంక్షింపక అఱు అంగ
ములు గల వేదములను అధ్యయనముచేసి యుండలి రహస్యముల తెలిసి
కొవలయము. నరియైన బ్రాహ్మణుడు ధనోపార్శ్వన కొఱకు వేదము
చదువరు —

రక్షావత్కుసా కులటాః నమ్మిష్ట్వా ।

కిమార్యానార్యాః కులటా భవత్త్వా ?

అభరణములు ధరించిన వేక్యలను జూచి పతివ్రతర్మేష త్రీ పేశ్య
కాగలుగునా? ఎన్నడును కాదు. దంచూనందమహార్షి ఆర్యసమాజ నియమము
లలో చక్కగా చెప్పేను. వేదము నమస్త సత్య విద్యల గ్రంథము.
వేదమును చదువుటయు, చదేవించుటయు, విసుటయు, వినిపించుటయు-
అయ్యలకు పరమధర్మమైయున్నది.

శ్లో॥ యస్మిన్ రుషే భయం నా స్తి తుషే నైవ

ధనాంగమః ।

నిగ్రహాంనుగ్రహా నా స్తి స రుషః కిం కరిష్యతి॥ 9

అర్థము :- యస్మిన్ = ఎవడు, రుషే = కోపించినచో, భయం =
ఫయము, నా స్తి = లేదో, తుషే = పంతోషించినచో, ధనాగము : = ధనప్రాప్తి.
నైవ = లేనేలేదో, న్యగ్రహః = దండించుట, అనుగ్రహః = దయచూపుట,

నాస్తి=లేదో, నః=అట్టివాడు, రుష్మః = కోపించినవాడై, కిం కపిష్యతి= నేమిచేయగలడు ?

తా॥ ఎవడు కోపించిన భయములేదో, ఎవడు సంకోషించినను ధనాంశీయదో, ఎవడు దండించుటలోగాని ఆసుగ్రహింపుటలోకాని సమర్థుడు కాదో యట్టివాడు కోపించినను నేమియు చేయలేదు.

జీ॥ నిర్విషేషాఖపి సర్వేణ కర్తవ్య మహాతీ ఫలా ।

విషమస్త న చాప్యస్త ఘుటాటోపో భయంకరః॥ 10

అర్థము :- నిర్విషేష=విషములేనట్టి, సర్వేణ = సర్వముద్వారా, అపి=కూడ, మహాతీ=గొప్పదైన, ఫలా=పదగ, కర్తవ్య = చేయదగి వచి (పదగవిష్వవలెను), విషం=విషము, అస్తు = ఉండుగాక, చాపి= లేక, సాస్తు=లేకుండుగాక, ఘుటాటోపః = అదంబరము, భయంకరః = భయమును గలిగించును.

తా॥ విషములేకున్నాణు పాము పదగవిష్వవలెను. విషమున్నాను లేకున్నాను పదగవిష్పు అదంబరముగా మన్నచో భయంకరమగును.

జీ॥ ప్రాతర్ద్వాత్ ప్రసంగేన మధ్యహ్నౌ త్తి ప్రసంగతః ।
రాత్రో చౌర్య ప్రసంగేన కాలో గచ్ఛత్యధి మతామ్ ॥11

అర్థము :- అధీమతాం = మూర్ఖులయ్యిక్కు, కాలః = కాలము, ప్రాతః = ప్రాతకాలము, దూర్ధతప్రసంగేష = జూదమాడుటకోను, మధ్యహ్నౌ = మధ్యహ్నమందు, త్తి ప్రసంగతః = త్తిల సహవాపము తోను, రాత్రో=రాత్రియందు, చౌర్య ప్రసంగేన=దొంగతనము చేయుట తోను, గచ్ఛతి=గడచును.

తా॥ మూర్ఖులయొక్క ప్రాతఃకాలము జూదముతోను, మధ్యహ్నా తాలము శ్రీల సహవాసముతోను రాత్రికాలము దొంగతనము చేయట తోను గడవిపోవుసు.

వివరణము :- కొన్ని పుస్తకములలో ‘గచ్ఛత్యధీమతామ్’ అను బోట ‘గచ్ఛలిధీమతామ్’ అని యున్నది. ఆ పాఠమును గ్రహించిన అనువాదకులు భూమ్యకౌశములకు ముడిపెట్టినట్లు వ్రాసిరి. ప్రాతఃకాలము జూదమాడుటను మహాభారత కథకు, మధ్యహ్నాము శ్రీ ప్రశంగము రామాయణకథతోను, రాత్రి చౌర్యమును భాగవతములోని కథతోను పోల్చిచెప్పిరి. ‘ధీమతామ్’ అను పాఠమును గ్రహించి నందువలన వచ్చిన చిక్కటి. భాగవతరచన వదునాకం డవ శతాబ్దిములోనిది. చాణక్యానీతిలోనికి భాగవత కథ యొట్లు వచ్చును? అట్టిగ్గ మహాదయుడు ‘గచ్ఛత్యధీమతామ్’ అను పాఠమునే గ్రహించెను. మా దృష్టిలో గూడ నదే పాఠము సముచ్చితముగా నున్నది.

శ్లో॥ స్వహాస్త గ్రథితా మాలా స్వహాస్త ఘుష్టచందనమ్ |
స్వహాస్త లిఖితం స్తోత్రం శక్రస్వాపి శ్రియం హరేత్ ||12

ఆర్థము :- స్వహాస్త గ్రథితా=తనచేతితో గ్రువ్యబిడిన, మాలా=దండయు, స్వహాస్త=తనచేతితో, ఘుష్ట=అరగదీయబిడిన, చందనమ్=గంధము, స్వహాస్త = తనచేతితో, లిఖితం = వ్రాయబిడిన, స్తోత్రం = స్తోత్రము, (స్తుతియు) శక్రస్వాపి=ఇంద్రునియొక్కయు, శ్రియం = నంపదన్న, హరేత్=హరించును, పోగొట్టును.

తా॥ తనచేతితో గ్రువ్యబిడిన పూలదండయు, తనచేత అరగదీయబిడిన గంధత్తు, తనచేత వ్రాయబిడిన ప్తోత్రము ఇంద్రుని యొక్క లక్ష్మినైను వూరించును, ఆహా పూలమాలను ధరించుచే కలుగు వంతోషముకంటె మాలగ్రుచ్చుట వలన కలిగెడు కష్టమొక్కవనియు,

గంధము వలన గలిగెడు చల్లదనముకంటే గంధముచెక్కు అగ్గదీయుట
కష్టమనియు, స్తోత్రము వలన గలిగెడు సంతృప్తికంటే దాని రచనవలన
కలిగెడు కష్టమైక్కువనియు భావము.

శ్లో॥ ఇత్సు దండా సీలాః త్జ్వరాః కాంతా

హేమ చ మేదినీ ;

చన్దనం దధి తాంబూలం మర్దనం గుణవర్ధనమ్ || 13

ఆర్ద్రము :- ఇత్సుదండాః = చెఱకుగడలు, లిలాః = సుప్యులు.
త్జ్వరాః = తెలివితక్కువవాళ్లు, కాంతా = త్రీ, హేమ = బంగారము, చ =
మతీయు, మేదినీ = భూమి, చందనమ్ = గంధము, దధి = పెరుగు,
తాంబూలం = తాంబూలము, మర్దనం = మర్దించుట, గుణవర్ధనమ్ =
దాని గుణమును పెంచును.

తా॥ చెఱకుగడలు, సుప్యులు, త్రీ, బంగారము, భూసు, గంధము,
పెరుగు, తాంబూలము, ఇవి యస్తియు బాసుగా మర్దింపబడిసచో వాని
లోని గుణము పెరుగును.

వివరణము :- ఇందులోని మర్దనశబ్దమున కనేకార్థములుస్తుని.
చెఱకును, సుప్యులును రసము వచ్చునట్లు ఒత్తిడిచేయుటయు, మర్దుని
కొట్టుటయు, త్రీని కుచమర్దనముచేయుటయు, బంగారముపు ఒటిపిడి
చేయుటయు, భూమినిచున్నటయు, గంధమును రుచుటయు, పెరుగుపు
తఱచుటయు, తాంబూలమును నమలుటయు నను నర్షమలో వాచబడినచి.
ఒక కవి—

గంధమెంత అగ్గదీసిన దాని గుణ మంతపెరుగును. పెరుగును
మథించినకొలది పెన్నవచ్చును. అట్టే తాంబూల మెంత నష్టివ అంత
మైక్కువ గుణము కపబడును-అనెను.

శ్లో॥ దర్శితా ధీరతయా విరాజతే
కువత్తుతా శుభ్రతయా విరాజతే ।
కదన్నతా చోష్టతయా విరాజతే
కురూపతా శీలతయా విరాజతే॥

14

ఆర్థము :- దర్శితా=దారిద్ర్యము, ధీరతయా = దైర్యముతో, విరాజతే=కష్టదాయకముతాదు, కువత్తుతా = మాసినగుడ్డ, శుభ్రతయా = మురికిలేషందజేసినచో, విరాజతే = అందముగా మండును, కదన్నతా = బల్లియన్నము, ఉష్టతయా=వేడిచేయటచే, విరాజతే = రుచిగామండును, చ=పుటీయు, కురూపతా = అందవిహీనత్త, శీలతయా = మంచిగుళను కలిగిమండుటచే, విరాజతే=లోపల కళలోపదకుండును.

తా॥ దారిద్ర్యము సంఫలించినపుడు దైర్యముగామన్నచో కష్టము కలిగింపడు. చెడ్డవత్తుమైనసు శుభ్రముచేసినచో బగుగామండును. చల్లి భోజనమైనసు వేడిగామన్నచో రుచిగా దోచును. అందహీనముగామన్నము శీలమున్నచో ప్రకాశించును.

సవమాధ్యాయము సమాప్తము

ద శ మా ధ్యా య ము

శ్లో॥ ధనహీనో న హీనశ్చ ధనికః న సునిశ్చయః ।
విద్యా రత్నేన యో హీనః సహీనః సర్వవస్తుము॥ 1

ఆర్థము :- ధనహీనః = ధనములేని మనుష్యుడు, హీనః = హీనుడు, ర=కాదు, వః = వాడు, విద్యాధపము కలవాడైనచో,

సునిక్షయః = విశ్వయముగా, ధనికః = ధనికుడే, యః = ఎవడు, విద్యా రత్నేన = విద్యా యసు రత్నముచేత, హీనః = లేనివాడో, సః = వాడు, సర్వవస్తుమః = అన్నింటిలోము, హీవః = లేనివాడే యగును.

తా॥ ధషములేకున్నము విద్యాధసమన్నచో ధనహీసుడు కాదు. నిక్షయముగా ధవవంతుడే యగును. విద్యారూపరత్నములేనివాడు అన్ని వస్తువులు లేనివాడే యగును.

వివరణము :- విద్యాయే అన్నిటికంటె గొప్పధనము—

ర్వపద్రవ్యేము విద్ర్వైవ ద్రవ్యమాహు రసుత్తమమ్ ।

అహర్వ్యాశ్వ దనర్ష్వత్త్వాశ్వ దక్షయత్వాచ్చ సర్వదా॥

విద్యా ధనమన్నిటిలోము సుత్తమధనము. దొంగలు కాజేయరు. మిక్కిలి విలువగలది. ఎవ్వడు నఇంపనిచి. వ్యయముచేయచున్నకొలది పెరుగును కాని తరుగడు.

శ్లో॥ దృష్టిపూతం న్యసేత్ పాదం షత్రుపూతం సింజీజ్లమ్ ।

శాత్రుపూతం వదేద్ వాక్యం మనః పూతం

సమాచరేత్ || 2

అంతము :- దృష్టిపూతం = నేత్రములతోచూచి. పాదం = అడుగును, వ్యసేత్ = ఉంచవలెను, జలం = నీటిని. వత్రుపూతం = గుడ్డతో వడపోసిన దానిని, పిచేత్ = త్రాగవలెను, వాక్యం = వాక్యముయు, శాత్రుపూతం = శాస్త్రామకూలమైనదానినే, వదేత్ = చెప్పవలెను, మనః = ఏనస్యవకు, పూతం = పవిత్రముగా ఓచిసదానినే, సమాచరేత్ = ఆచరింపవలెను.

తా॥ భూమిమీత చూచి పాదముంచవలెను గుడ్డతో వడపోసి నీరు త్రాగవలెను శాత్రుప్రతారము శుద్ధమైన వాక్యానే పలుకవలెను

మనస్యతో బాగుగా నాలోచించి పవిత్రమైన పననే చేయవలెను. శ్రేష్ఠమైన దాననే యాచరింపవలెను.

వివరణాము :- దారిలో గోతులు, ఇటుకలు, తొళ్ళు, పురుగులు, పాపులు, తేళ్ళు మొదలగు జీవజంతువులు, అగ్ని, మలమూర్తములు, ధమ్మి, భొచ్చు, పురుగు, మొదలగు ములికి వస్తువులంధును కావునను వాని వలన అనోగ్యము చెడుసు కావునను మార్గమున జూబి నడవవలెను. నీటిలో చిన్న చిన్న పురుగులు, గ్రుడ్లు మొదలగునవి యుండున్న కావున కుద్దమైన వత్తముతో వడపోసి నీరు త్రాగవలెను.

అనర్థముగ ప్రపులాపముచేయక కాస్తార్పిసుకూలముగ హితము, మితము, కల్యాణకరములగు వచనములు పలుకవలయును.

మనస్యతో బాగుగా నాలోచించి శ్రేష్ఠములగు వ్యవహారముల చేయవలెను. ఈర్భ్రాద్వేషములు కలవాడపై యెవ్వనికి హోని కలుగజేయ రాదు. అందఱికి కల్యాణకరములగు పసులు చేయవలెను.

శ్లో॥ సుఖార్థి చేత్ త్వజే ద్విద్యాం విద్యార్థి చ
త్వజేత్ సుఖమ్ ।

సుఖార్థినః కుతో విద్యా కుతో విద్యారినః సుఖమ్॥ 3

అర్థము :- సుఖార్థిచేత్ = సుఖమును కోరుపాడైనచో, విద్యాం = విద్యము, త్వజేత్ = విదువవలెను, చ = మచ్చియు, విద్యార్థి = విద్యకావలయు నసుకొనువాడు, సుఖమ్ = సుఖమును, త్వజేత్ = విదువవలెను, స్నాఫేత్ నః = సుఖముకోరువానికి, విద్యా = విద్య, కుతః = ఎక్కుడిది ?, విద్యార్థి నః = విద్యకోరువానికి, సుఖమ్ = సుఖము, కుతః = ఎక్కుడిది ?

తా॥ సుఖమును కోరువాడు. విద్యకొఱకు ప్రయత్నింపరాదు. విద్యను కోరుఫాదు సుఖమును విదువవలెను. సుఖము కోరువానికి విద్య ఏక్కుడిది ? విద్యకోరువానికి సుఖమెక్కుడిది ?

వివరణము :- చాణక్యుడు మహాకాచోతు —

సుఖార్థిచ త్యజే ద్విద్యాం విద్యార్థి చ త్యజేత్ సుఖమ్ ।

న విద్యా సుఖయోః స్వాన్తేజస్తమిర్యో రివ॥

(చాణక్య రాజనీతి. 3-25)

సుఖార్థిలాసియైనవాతు విద్యా ప్రాప్తికొడకు ఆశమ విదువవలెసు. విద్యార్థి సుఖప్రాప్తికొడకు కోరికసు విదువవలెసు. ప్రకాశమునటు అంధకారమునకు పొత్తు ఎట్లు కుదురువో యట్లే విద్యా సుఖములకు పొత్తు కుదురదు.

క్ష్మో॥ కవయః కిం న పశ్యైని కిం న కుర్యాని యోషితః ।

మద్యపాః కిం న జల్పైని కిం న భక్తైని వాయసాః॥ 4

అర్థము :- కవయః = కవులు, కిం = ఏమి, న పశ్యైని = చూడరు ? యోషితః = త్రులు, కిం = ఏమి, న కుర్యాని = చేయలేదు ? మద్యపాః = త్రాగుబోతులు, కిం = ఏమి, న జల్పైని = వాగరు ? వాయసాః = కాకులు, కిం = ఏమి, న భక్తైని = తినవు ?

తా॥ కపు లేసు తెలిసికొనలేదు ? త్రులు ఏమి చేయలేదు ? త్రాగుబోతులు ఏమి వాగరు ? కాకులు తిననిదేమున్నది ?

వివరణము :- కవులు చూడలేనిదిలేదు. ‘రఘికాననికో కపి కాంచునే కదా !’ అను నుక్కికలదు. ఇట్టి దీవ్యదృష్టియున్నాసు కుమారపంచవములో 1-3 కాళిదాసు ‘పేకో దొ దోషో గుణ సన్నిషాతే నిమజ్జతీనోః కిరణేష్యవాంకః’ అనగా చంద్రుని కిరణములతో మచ్చ కప్పబడి వట్లు ఎక్కువ గుణములున్న కవిత్వములో నేదైన దోషమున్నాసు తెక్కోనికి రాదని యర్థము.

ఒక కపి కాళిదాసు నెగతాః చేయుచు నిట్లనెసు—

ఏకో హి దోషో గుజి సన్నిషాతే నిమజ్జతీనోరితి యో బథామే ।

నూనం న దృష్టం కవినాపి తేన దారిద్ర్య దోషో గుజకోటినాశీ॥

చంద్రుని కిరణములలో మధ్యతానరానట్లు గుజసమాహములో
దొషము లెక్కకురాదని చెప్పిన (కవి నాపి తేన) అను శబ్దములను
కవినాతాపితేన అని విదదీయక కవితాపితేన అని విదదీసి ‘మంగలి
కవి’ అని హేళనచేపెను. కారిదాముకు దారిద్ర్యదోషము గుజములను
చెఱచునని తెలియదవెను.

శ్రీలు ఏమిచేయలేదు? మాత నిర్వాత యనగా సంతానమును
నిర్వించుచుప్పుదీ. అమె సంసారమును సర్వమును చక్కచ్ఛిచున్నదీ.
తల్లి కోరిపచో వీరులైన సంతానమును కమును.

హృత్య పీతాసో యుధ్యానై దుర్భైదాసో న మరాయామ్ ।

ఉధర్వ వగ్ని జకానై॥ (ఖుగ్యేదము)

త్రాగుబోతులు తమలో తాము కొట్టుకొందురు. మొండిమొల్లో
తిరుగుదురు. దుష్టచుధీగల వారగుదురు. కావున మద్యపానము చేయరాచు.

కాకు లేమి తినవు?

కవలయతి నరకనికరం పరిహారతి మృతాలితాం ధ్వంషః ।

యదతో ఉస్తు మా స్నయస్తే స్వశ్వర్యస్తం సర్వదా స్వదతే॥

(యోగవా. ని. ६. 116 64).

కాకి తామరతూడులోని దారములను విడిచిపెట్టును. నరకముతో
సమానమైన ములికివస్తువులను చుట్టుముట్టి తినును. ఈ విషయములో
అక్షర్యపడ సావర్ణకములేదు. ఎందుచేత నవగా సెవరికేది యభ్యాసమే
యది యెంత నీచమైనదైనను దుర్భంధముతో కూడినదైనను, రుచిలేని
దైనను దానిని అప్పాయుతతో లొట్టులుపేసికొనుచు తిందురు.

శ్లో॥ రంకం కరోతీ రాజునం రాజునం రంకమేవ చ ।

ధనికం నిర్ధనం చైవ నిర్ధనం ధనినం విధిః॥

5

అర్థము :- ఇది నిజము. విధిః = విధాత, పరమేశ్వరుడు, రంకం = పీదవానిని, రాజునం = రాజుగా, కరోతి = చేయుచున్నాడు, చ = అట్లే, రాజునం = రాజును, రంకమేవ = పీదవానినిగా, కరోతి = చేయుచున్నాడు, చ = మహియు, ధనినం = ధనవంతుని, నిర్ధనం = ధనములే నివానినిగాను, చ = మతీయు, నిర్ధనం = ధనములే నివానిని, ధనమేవ = ధనవంతునిగానే, కరోతి = చేయుచున్నాడు.

తా॥ పరమేశ్వరుడు పీదవానిని రాజుగా జేయసు. అట్లే రాజును పీదవానినిగా జేయసు. ఇది పత్యము.

వివరణము :- మారదాసు ఈ శ్లోకమునకు అనువాదము స్వప్తముగా జేసిను —

పరమేశ్వరుడు కుంబివానిచేత కొండను దాటించుసు. గ్రుఢ్మివానిని చూచునట్లు చేయుసు. చెవిటివానిని విషువునట్లు చేయుసు. మూగవానిని మాట్లాడువునట్లు చేయుసు. దరిద్రుని ధనవంతుని జేయసు. పరమాత్మ దేఖి చేయునో వేదములో నిట్లున్నది —

అభ్యార్థోతి యన్నగ్నం భిష్ట్కి విశ్వం యత్తరమ్ ।

ప్రేమవ్యః ఖ్యవ్యః క్రోణో భూత్ || (ఖు. 8-79-2)

పరమేశ్వరుడు బట్టులేనటి మొండిమొలవానికి బట్టులిచ్చుసు. రోగికి నన్ని విధముల వికితప్పచేయసు. గ్రుఢ్మివానిని చూచునట్లు చేయుసు. కుంబివానిని సదచునట్లు చేయుసు.

వనేష వ్యవరిషం తతాన వాజముర్వైత్సు పయ ఔస్రియాను ।
హృత్సు క్రతుం వరుళో విష్ణగ్నిం చివి సూర్యమదధాత్
సోమమద్రో॥ (యజు. 4-31)

వరణీయుడను పరమేశ్వరుడు వనములపై ఆతాశమును వ్యాపింపజేసెను. గుత్తములలో వేగమును, ఆపులలో పాలను, హృదయములో జ్ఞానకర్మలను, ప్రజలలో ఉత్సాహగ్నిని, ద్వాలోకములో సూర్యని, మేఘములలో అమృతమువంటి జలమును. పర్వతములపై సోములతలు మొదలగు నోషధులను ఉండునట్లు చేసెను.

శ్లో॥ లుభ్రానాం యాచకః శత్రు రూర్మాణాం బోధకః రిపుః ।
జారస్త్రీణాం పతిః శత్రు శ్లోచరాణాం చంద్రమా రిపుః॥6

అర్థము :- లుభ్రానాం = లోఫగుణముకలవాలికి, యాచకః = యాచించువాడు, శత్రుః = శత్రువు, మూర్ఖాణాం = మూర్ఖులకు, బోధకః = ఉపదేశముచేయువాడు, రిపుః = శత్రుపు, జారస్త్రీణాం = వ్యాఘిచలించుత్తిలకు, పతిః = భర్త, శత్రుః = శత్రుపు, చోరాణాం = దొంగలకు, చంద్రమాః = చంద్రుడు, రిపుః = శత్రువు.

తా॥ లోఫగుణముగల వాలికి (పిసినారులకు) యాచకుడు శత్రువు. మూర్ఖులకు సదుపదేశముచేయు బోధకుడు శత్రువు. వ్యాఘిచరముచేయుత్తిలకు భర్త శత్రువు. దొంగలకు చంద్రుడు శత్రువు.

శ్లో॥ యేషాం న విద్యా న తపో న దానం
న చాఱపి శీలం న గుణో న ధర్మః ।
తే మ ర్వ్యలోకే భువి భారభూతాః
మనువ్య రూపేణ మృగాశ్చర్మని

ఆర్థము :- యేషాం=ఎవరికి, విద్య=విద్య, న=లేదో, తపః=తపస్స (ద్వంద్వ సహవశక్తి), వ=లేదో, దానం=దానగుణము, న=లేదో, చ=మఱియు, శీలం=దయా, నమ్రత మొదలగు, గుణః ఆపి=గుణము కూడ, న=లేదో, ధర్మః=ధర్మభావన, ధర్మాచరణ, న=లేదో, తే=అట్టివారు, మర్యాలోకే=మనుజలోకమున, భువి=భూమిపై, భారభూతః=భారభూతులై, మనుష్య రూపేణ=మనుష్యరూపముతో, మృగ్మాః=మతువులుగా, చర్మాన్తి=తిరుగుచున్నారు.

తా॥ విద్యలేనివారు, తపస్స (ద్వంద్వ సహవము) లేనివారు, దానయైధీ తేవివారు, దయ, నమ్రత మొదలగు సద్గుణములు (శీలము లేనివారు), ధర్మ స్వభావము, ధర్మాచరణము లేనివారు, భూమికి భారభూతులై మనుష్యరూపములో తిరుగు మృగముల వంటివారు.

శ్లో॥ అన్తః సార విషానానా ముపదేశో న జాయతే ।

మలయూచల సంసర్గాత్ న వేణు శ్చన్ననాయతే॥ 8

ఆర్థము :- అన్తః సార విషానాసం=సుధైహిసులైనవారికి, ఉపదేశః=ఉపదేశించుట, న జాయతే=ఫలింపడు. మలయూచల = మలయ పర్వతముయొక్క, సంసర్గాత్ = సంబంధమువలన, వేణః=పెచురుచెట్టు, న వందనాయతే=మహాసన కలదీకాచు.

తా॥ మనుస్యలో యోగ్యతలేని బుద్ధిహీనులకు, మలినచ్ఛాదయులకు చేసిన యుపదేశము ఫలింపడు. మలయపర్వతము (గంభుచెట్లుంచుచోటు) ఓచ సున్నను పెచురుచెట్టు గంభుకలదీకాచు. గంభుచెట్లు కాదు.

ఏవరణము :- మలయపర్వతముపైనుండి వచ్చి గాలి సోకినచో సాధారణ వృక్షములుకూడ సువాసనకలవి యగును అనువాడుక కలదుకాని

పెదురుచెట్టు మవాన కలద కాదు. అట్లే ఉపదేశకు దెంత గొప్పవౌడై పసు యోగ్యతలేని మలినచ్ఛాదయుదగు మనుష్యునిపై ఆ యువదేశికుని ప్రభావము పడదు.

శ్లో॥ యస్య నా స్తి స్వయం ప్రజ్ఞా శాత్మం తస్య కరోతి కిమో
లోచనాభ్యం విహీనస్య దర్శణః కిం కరిష్యతి॥ 9

అర్థము :- యస్య=ఎవనికి, స్వయం = స్వయమగా, ప్రజ్ఞా = బుద్ధి, నాస్తి=పేచో, తస్య = ఆతనికి, శాత్మం = వేదాధిశాత్మము, కిం కరోతి=ఏమి చేయున ? లోచనాభ్యం=కస్యులతో, విహీనస్య = లేని వానికి, దర్శణః=అద్దము, కిం కరిష్యతి=ఏమిచేయగలదు ?

తా॥ యద్దిలేనివానికి వేదశాత్మము లేంతూత ముఖయోగవడవు. కస్యులున్నవాడే తస ముఖమును అద్దములో చూచుకొనగలడు. కాని గ్రుడ్డి వాని కష్టమే ముపయోగించును ?

శ్లో॥ దుర్జనం సజ్జనం కర్తృ ముఖయో న హీ భూతలే ।

అపానం శతథా థాతం న శ్రేష్ఠ మిన్నిర్మియం భవేద్॥10

అర్థము :- దుర్జనం=దుష్టుని, సజ్జనం=సుంచివానివిగా, కర్తృం=చేయుటకు భూతలే=భూమిపై, ఉపాయః = ఉపాయము, నహి = లేదు నదా, అపానం=మరుకు విదుచు నింద్రీయము (ముడ్డిని). శతథా=అనేక విధములుగ, థాతం=కండినసు, శ్రేష్ఠం = శ్రేష్ఠమైన, ఇంద్రీయం = ఇంద్రీయము న భవేత్=కాదు.

తా॥ భూమిలో ఉర్జనుని సజ్జనునిగా చేయుట కేయపాయము లేదు. ముడ్డి నెంత శత్రుమగాచేసినసు శ్రేష్ఠమైన ఇంద్రీయము (ముఖము) కాదు నదా!

వివరణము :- ఈ శ్లోకములోని దృష్టాంతము విషమమైనది. ముడ్చి ముఖము కానట్టే ముఖము ముడ్చియు కాదు. కాని దుర్జనుని సజ్జనుని చేయట కుపాయము నశ్యము. తులనీడాను —

సత్యంగము వలన మహామూర్తుడిన కాలిదాను మహావిద్యంసు డయ్యెను. రత్నాకరు డను బంధించేటుదొంగ వాల్మీకియయ్యెను. (ఈ వాల్మీకి రామాయణము రచించిన వాల్మీకి మహర్షికాదు). మాంసము తిని మద్యము పేచించిన నాస్తికుడగు ‘మంశిరామ్’ పరమ ఆస్తికుడగు ప్రశ్న నందస్వామిగా మాడెను. వేళ్గామిమైన ఆమీంచంద్ర భక్త ఆమీం చంద్రగా మాడెము.

**శ్లో॥ ఆత్మద్వేషాద్ భవేన్నైత్యః పరద్వేషాద్ ధనక్షయః॥
రాజద్వేషాద్ భవేన్నాశో బ్రహ్మద్వేషాత్**

కులక్షయః॥ 11

ఆర్థము :- ఆత్మద్వేషాత్ = తన ఆత్మను ద్వేషించుటవలన, మృత్యుః = మృత్యువు, భవేత్ = అగుసు, పరద్వేషాత్ = ఇతరులను చ్యోషించుట వలన, ధనక్షయః = ధననాశనమగును, రాజద్వేషాత్ = రాజును చ్యోషించుట వలన, నాశః = నాశము, భవేత్ = అగుసు, బ్రహ్మద్వేషాత్ = బ్రాహ్మణ చ్యోషమువలన, కులక్షయః = కులము నశించును.

తా॥ ఆత్మద్వేషార్కు బదులు ఆప్తద్వేషాత్ అను పాఠాంతరము కులదు. ఆప్తుడనగా దయావందమహర్షి రచించిన ఆరోధదేశ్య రత్నమాలలో మోనము మొదలగు కోషములు లేనివాడు, భర్మాత్ముడు, విద్యాంసుడు, సత్యము సుపచేంచువాడు, ఆందటియందు కృపాచృణీకలవాడు. అవిద్యాస్తారమును నశింపజేయవాడు, అక్షమల హృదయములో విచ్ఛార్య సూర్యప్రమాణము కలిగించువాడు యథార్థవత్తయు, భర్మాత్ముడు,

ఉంపటి సుఖముకోయతు ప్రయత్నించువాడు నని యున్నది. తస్నా తాను ద్వేషించుకొనువానికి మృత్యువు సంభవించును. ఇతరులను ద్వేషించి శత్రుత్వము పెంచుకొన్నాడో ధనము నశించును. రాజును ద్వేషించిన వానికి సాశము కలుగును. బ్రాహ్మణుని ద్వేషించినచో కులజయముగును.

వివరణము :- తస్నా తాను ద్వేషించుకొస్తాదు—

ఉద్దరేచాత్మి నాత్మినం నాత్మానమపస్తాదయేత్ ।

అత్మివ హ్యత్మినో బంధురాత్మివ రిపురాత్మినః॥ (గీత 6-57)

తన అత్మబిలముతో తన అత్మ నుద్దరించుకొనవలెను. ఐవ్యుడు తప ఆప్తము క్రింద పడవేయ జూడరాదు. ఎందుచేతననగా అత్మయే తన మిత్రుడు, బంధువు. అత్మయే శత్రువు.

శ్లో॥ వరం వనం వ్యాఘ్రుగజేస్త్రో సేవితం

ద్రుమాలయః ప్రతఫలామ్యు భోజనమ్ ।

తృణైషు శయ్యా శతజీర్ణ వల్మిలం

న బంధు మధ్యై ధనహీన జీవనమ్॥

12

అర్థము :- ద్రుమాలయః = చెట్లు ఇల్లగాను, ప్రతఫలాంయు భోజనం = ఆకులు పండ్లు, నీరు భోజనముగాను, తృణైషు = గడ్డియందు, శయ్యా = పడకయు, శత = ఆనేకముగా, జీర్ణ = చినిగిపోయిన, వల్మిలం = నారచిట్టయు, వ్యాఘ్రు = పెద్దవులలతోము, గజేంద్ర = గజరాజులతోను, సేవితం = సేవింపటడుచున్న (ఉన్నటువంటి) వనం = వనము, వరం = శ్రేష్ఠమైనది, బంధుమధ్యై = బంధువుల మధ్యలో, ధనహీనజీవనమ్ = ధనములేని జీవితము, న = కాకు, ఆనగా బంధువుల మధ్యలో ధన హీసుడుగా బ్రితుకుటకంటె మహర్షులో నుండట మేలనిభావము.

తా॥ బింధుపుల మధ్యలో ఉసహీనుడుగా బ్రితుకుటకంపి పెద్ద పులులు, ఏనుగులు తిరుగురోట చెట్లక్రింద గడ్డివలచుకొని వడిముండి అకులు, పండ్లు తిసుచు నడులలోని సీదు త్రాగుచు చినిగిపేలికలైన వత్తములు ధరించి బ్రితుపుట మంచిది.

శ్లో॥ విప్రో వృక్షస్తస్య మూలం న సంధ్య
వేదాః శాఖా ధర్మకర్మాణి పత్రమ్ !
తస్మాన్నాలం యత్నుతో రక్షణీయం
భిన్నే మూలే నైవ శాఖా న పత్రమ్॥ 13

ఆర్థిము :- విప్రః = బ్రాహ్మణుచు, వృక్షః = వృక్షము, చ = మచ్చియు, తస్య = ఆ వృక్షమువతు, సంధ్య = సంధ్య, ఉపానస, పరమేశ్వరుని ఆరాధించుట, బ్రాహ్మణింతన, మూలం = మొదలు, వేదాః = బుగ్మేధాది నాలుగు వేదములు, శాఖాః = ఆ చెట్లుకొమ్మలు, ధర్మకర్మాణి = ధర్మకర్మాణులు, పత్రం = అకులు, తస్మాతో = అందువలన, మూలం = మొదలు, యత్నుతః = ప్రయత్నమువలన, రక్షణీయం = రక్షింపదగినది, ఎందువల్ల పనగా, మూలే = మొదలు, భిన్నే = నడకబిడగా, శాఖాః = కొమ్మలు, పత్రం = అకులును, నైవ = లేనే లేవు.

తా॥ బ్రాహ్మణుడు వృక్షము, పరమేశ్వరుని గూర్చి ధ్యానించుచు, ఉపాసించుచు, ఆరాధించుచేందుట ఆ చెట్లునవు మొదలు. ఆ చెట్లునకు వేదములు కొమ్మలు. ధర్మకార్యములు అకులు. అందుచేత ఆ చెట్లు మూలమును ప్రయత్నించి రక్షింపవలెను. చెట్లు మొదలే లేకన్న కొమ్మలులేవు. అకులు లేవు.

వివరణము :- ఈ శ్లోకములో సంధ్యమొక్క మహాత్మము చెప్పి బడినది. ప్రతి బ్రాహ్మణుడు సంధ్యచేయవలెను.

సంధ్య యేన విజ్ఞత నంధ్య యేనానుపాసితా ।

జీవమానో ఫలేచ్చుద్రో మృతః క్వ చైవ జాయతే॥

(దేవీ భగ. 11-16-7)

సంధ్య రహస్యము నెఱుగనివాడును, జీవితములో సంధ్యపాసన చేయనివాడును బ్రతికియండగానే శూద్రుడై మరణంతరము కుక్కగా తయారిగును.

యేన శూర్ప్యముపానవై ద్వ్యాజః సంధ్యం న వజ్ఞమామ్ ।

సర్వంస్తాన్ ధార్మికో రాజు శూద్రకర్మాణి కారయేత్॥

(భార. అను. 104-19)

ఉదయ సాయంకాలములందు సంధ్యచేయని ద్వ్యాజాలచేత ధార్మికు దైవ రాజు సేవకార్యములు (శూద్ర) చేయించవలెను.

నేటి స్త్రీతి యిది చూడు—

వ సంధ్యం సంధ్యానై నియమిత సమాజం న కురుతే ।

వ వా మౌంజీబింధం కలయతి న వా సున్నత విధిమ్ ॥

వ రోజాం జానీతే ప్రవతమపి హరేరైవ కురుతే ।

వ కాళీ మక్కువా శివజివ న హిందుర్మయవనః॥

నియమముగా సంధ్యచేయుట లేదు, నమాజు చేయుటలేదు. యత్క్షోపవీతమును ధరింపలేదు, సుంతి (సున్నిత్) చేయించుకొనలేదు. గులాబిహూవు సుంచుటలేదు. హరిప్రవతము చేయుటలేదు. కాళీకిగాని మక్కుకుగాని పెళ్ళుటలేదు. శివజివ! ఏరు హిందువులు కారు యవసులు (ముపల్మానులు) కారు.

మత్తాక కవి—

ఈ శూజలు, ఈ సమాటలు, గంగాస్త్రమండు, సామూహిక

పాటలు మొదలైనవి వేఱువేఱుగా నున్నసు హాటలులో అడుగుపెట్టగానే అంతా యొకటే. ఒకే కప్పు, ఒకే సాసరు, థేదము లేదు.

శ్లో॥ మాతా చ కమలా దేవి పితా దేవో జనార్దనః ।

బాంధవా విష్ణుభక్తాశ్చ స్వదేశో భువనత్రయమ్॥ 14

ఆర్థము :- మాతా=తల్లి, కమలాదేవి=లక్ష్మీదేవి, చ=మయియు, పితా=తండ్రి, జనార్దనః దేవః = నర్వవ్యాపకుడు, అనందదాయకుడగు పరమేశ్వరుడు, చ=అట్లే, విష్ణుభక్తాః=పరమాత్మని భక్తులు, బాంధవాః=బంధుబాంధవులు, అట్టే వానికి, భువనత్రయమ్=ముల్లోకములు, స్వదేశః=తన దేశముతో నమానము.

తా॥ లక్ష్మీ యొవనికి తల్లియో, నర్వవ్యాపకుడు, అనందప్రదుడు నైన పరమేశ్వరు దేవనికి రక్షకుడో, విష్ణుభక్తులెవనికి బాంధవులో యట్టి వానికి పృథివి, అన్తరిక్షము, ద్యులోకమును ముల్లోకములు స్వదేశము వంటివే యగును.

వివరణము :- ఏనికి సరిపోవనట్టిదే యా క్రింద శ్లోకము—

మాతా తు పృథివి దేవి పితా దేవో మహేశ్వరః ।

బాంధవాశ్చ జగత్పర్వం న్వదేశో భువనత్రయమ్॥

పృథివి యొవనికి తల్లియో, మహేశ్వరు దేవనికి తండ్రియో, సమస్త జగత్తు నెవనికి బంధువులో యట్టి వానికి ముల్లోకములు స్వదేశముతో నమాన్నమైనవే.

శ్లో॥ ఏక వృక్ష సమారూఢా నానా వర్ణాః విమంగమాః ।

ప్రవర్ణాతే దిత్సు దశను కా తత్తు పరివేదనా॥ 15

అర్థము :- నానావ్రాణః = రకరకముల రంగులుగల, విహంగమాః = వట్టలు, ఏకవృత్త సమారూఢాః = ఒకే చెట్టు నాశ్రయించియండును, ప్రథాతే = ప్రాతఃకాలమును, దశము దట్ట = వదీదిక్కులకుపోపును, తత్త = ఈ విషయములో, పరివేదనా = దూషిణము, కా = ఎముండును ?

తాః రకరకముల వట్టలు ఒకే చెట్టుపై నివసించును. తెల్ల వార గానే తలకొక దిక్కుకు ఆహారమువైకై యెగిరిపోవును. వానికి విడిపోవు చున్నాశను డుభుమేముండును ?

వివరణము :- పుట్టినవీ గిట్టుకమావదు. ఆందుచేత దూషిణమేల ? శ్రీరాముడు భరతున కుపదేశించుచు—

పర్వేత్యాస్తా నిచయః పత్నాస్తాః సమచ్ఛయః ।
సంయోగా విప్రయోగాస్తా మరణాస్తం చ జీవితమ్॥

(రామ. అయ్య. 105-16)

సంపాదించినదంతయు నశించును. లౌకికముగా నున్నతులకు చివరకు పతనమే. సంయోగమున కంతము వియోగము. జీవనమున కంతము మరణము.

యథా ఫలానాం పక్ష్యానాం సాన్యాత్ర పత్నాదృయమ్ ।
ఏవం నరస్య జాతస్య సాన్యాత్ర మరణాదృయమ్॥

(రామ. అయ్య. 105-17)

పండిన పండ్తు పదునట్టి భయముదప్ప వేఱుభయములేదు. అట్లు పుట్టిన మనమ్యానకు మరణము వలని భయముదప్ప వేఱుభయములేదు.

యథా కాష్ఠం చ తాష్ఠం చ సమేయాతాం మహార్ణవే ।
నమేత్యాత్ తు వ్యాపేయాతాం కాలమాసోద్ధ్వ కంచన॥

ఎవం భార్యాకు ప్రతిక్షు త్వాతయశ్చ వస్తుని చ ।

సమేత్య వ్యవధావన్తి ప్రపాహోయైషాం వినా భవః॥

(రామా. అండ్రా. 105-26, 27)

సమద్రష్టులో రెండుకొయ్యలు కొట్టుకొనపోపుచు రెండును కరిసి కొనును. తరువాత కొండపేపటికి రెండుసు విడిపోపుసు. అట్టే భార్య ప్రతులు, బింధువాంభవులు, భసము కలిసికొని తరువాత విడిపోపుచుట. వాని వియోగము తప్పక జరుగవలసియున్నాయి.

శ్లో॥ బుద్ధిర్వన్యస్య బలం తస్య నిర్మంద్యేశ్చ కుతో బలమ్ ।

వనే సింహాం మదోన్నతః శశకేన నిపాతితః॥ 16

అప్తము :- యన్య=ఎవనికి, బుద్ధిః=బుద్ధికలాచో, తస్య=అతనికి, బలం=బలమండును, చ=మహియు, నిర్మంద్యేః=బుద్ధితేనివానికి, బిలం = బిలచు, కుతః=ఎక్కుడిది ? వనే=అడవియందు, మదోన్నతః = మదముచే మత్తెక్కిన, సింహః=సింహము, శశకేన=బంగిగల కుండేలుచేత, నిపాతితః=చంపబడెను.

చా॥ బుద్ధిగలవాడే బిలవంతుడు, బుద్ధిమీసునవు బిలమేక్కుచిది ? అడవిలో మదోన్నతమైన సింహము బుద్ధిమంతుడైన కుండేలుచే చంపబడెసు.

శ్లో॥ కా చింతా మమ జీవనే యది హరి ర్యాశ్వంభరో

గీయతే

నోచే దర్శక జీవనాయ, జనసీస్తవ్యం

కథం నిర్మయేత్ ।

ఇత్యాలోచ్య ముహూర్మార్యదువతే
లక్ష్మీవతే కేవలం
త్వత్పాదామ్బజ సేవనేన సతతం కాలో
మయా సీయతే॥ 17

ఆర్పము :- మమ = నాకు, జీవనే = జీవించు విషయమును, కాణితా = దిగులేషున్నది? విశ్వాంభరః = ప్రవంచమును భరించునటి, పూర్విః = దుఃఖముల హరించు పరమేశ్వరుడు, గీయతే యచి = గానము చేయబడుతున్నచో దిగులేషున్నది? నోచేత్ = పరమేశ్వరుడు దుఃఖమును ఛోగాట్టి పోషింపనిచో, అర్ఘకజీవనస్వై = పసిబిడ్డ జీవించుటకు, జనసీ = తల్లి, ప్రవ్యం = స్తనమందుపాలసు, కథం = ఎట్లు, నిర్మయేత్ = నిర్మింపగలదు? ఇతి=అని, యదుపతే=మనుష్యల రథకుడవగు, లక్ష్మీవతే = చరాచర జగత్తునంతటను వ్యాపించిన పరమేశ్వరా!, ముహోర్ ముఖః = మాటిమాటికి. ఆలోచ్య=అలోచించి, కేవలం = కేవలముగా, త్వాత్ = నీచెప్పు, పాదంభాజ=పడ్డములవంటి పాదములసు, సేవనేన = సేవించుటచేత్, సతతం = ఎల్లపుడు, మయా = నాచేత్, కౌలః = కౌలము, సీయతే=గడపబడుచున్నది.

ఈ॥ దుఃఖములను హరించి ప్రవంచమును భరించి పోషించు పాచుగా చెప్పబడుతున్నాడు. పరమేశ్వరుడు ప్రవంచమునకు పాలకుడు కాశున్నచో పిల్లలు జీవించుటకు తల్లి స్తనములలోనికి పాలెట్లువచ్చుసు? ఏ ప్రథా! చరాచర జగత్తునంతట వ్యాపకుడవగు పరమేశ్వరా! మాటి మాటికి నిట్టాలోచించి నీపాదవద్యముల సేవించుటలోనే కౌలము గడపుదుసు.

వివరణము :- యదుక్షటిము నిఫుంటువు 2-3 లో మనుష్యుని నామములలో పరింపబడినది. ఇందుపలవ యదుపతి కర్మము మనుష్యు

లకు ప్రథమ లేక ప్రషాపతి యని చెప్పబడినది. లక్ష్మిపతి కర్మాంగమ విష్ణువు. ముల్లోకములలో వ్యాపించి యుండుటచే పరమేశ్వరుడు విష్ణువన బిడుసు. పరమాత్మ నిరాకారుడు. ఉపనిషత్తులో—

అపాణి పాదో జవనో గ్రహీతా పశ్యత్యచంః స శృంతోత్యకర్జః।
న వేత్తి వేచ్యం న చ తస్యాస్తి వేత్తా తమాపూర్గ్ర్యం పురుషం
మహాన్తస్॥ (శ్వేతా. 3-19)

పరమేశ్వరుడు చేతులులేకన్నసు బ్రిహస్ప్రందముసు వట్టకొసు చున్నాడు. పాదములు లేకన్నసు శ్రీప్రముగా పెట్టసు. కస్తులులేకన్నసు సర్వమును గాంఘము. చెవులు లేకన్నసు వినుసు. తెలిసికొనుడగిన దానిని సర్వము నెఱుంగుసు. కాని ఆయన నెఱుంగు వాచెవ్యాడునులేచు. అట్టి వానినే అదిమహాపురుషుడంచురు. పరమాత్మకు పాదములు లేపుకద ! ఆయన పాదపద్మముల కెట్లు వేవచేయుచురు ? ఆను ప్రేక్షుకులయి. ఆ ప్రశ్నకు సమాధానము వేదములో చెప్పబడియున్నది—‘యన్య భూమిః ప్రమా’ (అథర్వ. 10-4-32) భూమియే పరమేశ్వరువకు పాదములు. భూమిపై సున్న భక్తులగు ప్రజలకు పరోవకార రూపసేవలో తన ససుయమును గడవుచుండును.

శ్లో॥ గీర్వాణ వాణీషు విశిష్టబుద్ధి

స్తథాపి భాషా సర లోలుపోఁఁహామ్ ||

యథా సురాణా మమ్మతే స్తితేఁపి

స్వర్గాంగనానా మధరాసవే రుచిః॥

18

అస్తము :- పీతిరాష్ట్ర ధురంధరుడగు విద్యాంసుడైన చాణక్యుడు చెప్పచున్నాడు — గీర్వాణవాణిమ = దేవభాష్యైన సంస్కృతభాష యందు, విశ్విష్టాయద్భుతి = విశేషభ్రమ్మర్థకలవాడను, తథాఁపి = అయినప్పటిక,

అప్పం = నేను, భాషాంతర్లో లుప్పః = ఇతరభాషయందును లోభగుతిము
గలవడసు, యథా = ఎట్లు, సురాజాం = దేవతలకు, అమృతే = అమృతము,
ప్రేతేఉపి = ఉన్నపు స్వరాంగనానాం = స్వర్గమందలి త్రీలయైకగ్రు,
అధరావహే = క్రింది పెదవియందలి ఆసవము (రసమును)నందు, రుచిః =
ఆచ్ఛకలవారైయున్నారు.

తా॥ నీతిశాస్త్ర ఉరంధరుడైన విద్యాంసుడగు చాణక్యదు చెప్పు
చున్నాడు—నేను నంస్కృతభాషయందు వికిష్టముద్దికలవాడనైనను, దేవతల
తమృతమున్నపు దానితో తృప్తిచెందక అప్పరలయైకగ్రు అధరామృత
ముము (క్రింది పెదవిని చప్పగిరచుట) క్రోలుటకు కోరికకలవారైనట్లు
ఇతర భాషలయందు కోరికగలవాడనైయున్నాము.

కొ॥ అన్నాద్రశగుణం పిషం పిష్టాద్రశగుణం పయః ।

పయసోఽష్టగుణంమాంసంమాంసాద్రశగుణంఘృతమ్॥19

ఆప్తము :- అన్నాత్ = అస్సముకంటె, పిష్టం = పీండి, దశ
గుణం = పదిరెట్లు గుణముకలచీ, పిష్టాత్ = పీండికంటె, పయః = పాలు,
దశగుణం = పదిరెట్లు శక్తికలదీ, పయనః = పాలకంటె, మాంసం =
మాంసము, అష్టగుణం = ఎనిమిదిరెట్లు శక్తికలదీ, మాంసాత్ = మాంసము
కంటె, దశగుణం = పదిరెట్లు, ఘృతం = నెయ్యశక్తికలదీ

తా॥ అన్నములోకంటె పిండిలో పదిరెట్లు గుణముకలదు.
పిండిలోకంటె పాలలో పదిరెట్లు గుణముకలదు. పాలలోకంటె మాంస
ములో నెనిమిదిరెట్లు గుణముకలదు. మాంసములోకంటె పదిరెట్లు నేతిలో
గుణముకలయ.

వివరణము :- చాణక్యదు ఇక్కడ మాంసము తిను విధానము
చెప్పలేదు. వస్తువుల వర్ణన మాత్రమే చేసిరి. ధార్మిక, సామాజిక,

నైరిక్, శారీరిక్, చూసపిత్, చద్రికోన్నత దృష్టికోణములో మాంసము
తిసురాచు, మాంసాహారములో మిల్క్ లింగోచుకుటచు—

యొఱల్లి యెన్వ్ యుడా మాంసముభయోః పళ్ళుతూప్తరమ్ ।

వీక్స్వ్ తణోక్కా ప్రతిపస్వ్యః ప్రాణై ర్యోచుచ్యోతే॥ (హితో. 1-67)

ఒక ప్రాణి మహాక ప్రాణిముక్క చూంసము తినిసచో ఆ రెండు
ప్రాణులలో పుస్న దేచము చూచుట. తినున్ని ప్రాణికి తణతాలము
తృప్తిమండును. తినబట్ట ప్రాణి రాజ్యాధికుగా ప్రాణముల కోల్పోవును.

క్లో॥ శ్వాసేన రోగావర్ధనై పయసా వర్ధతే తనుః ।

ఘుమ్మేన వర్ధతే వీర్యం మాంసాన్నాంసం ప్రవర్ధతే॥ 2)

అర్థము :- శాకేష = శాకము (ఆకులు, కాయలు, దుంపలు)
శార్పతో, రోగాః = రోగములు, వర్ధనై = పెరుగును, పయసా = పాలతో,
తనుః = శరీరము, వర్ధతే = వృద్ధిపొందుట, ఘుమ్మేన = నేతితో, వీర్యం =
వీర్యము, వర్ధతే = వృద్ధిపొందుట, మాంసార్ = మాంసమువలన,
మాంసం = మాంసము, ప్రవర్ధతే = పెరుగును.

తా॥ శార్పతో రోగములు పాలరో శరీరము, నేతితో వీర్యము,
మాంసములో చూంసము లభించుటచేంచును.

ఓపరీణము - శాకము (ఆకు ఆలము మొదలగు శారగాయలు)
వలన రోగములు పెరుగును. శారగాయలు నిల్వయున్నాచో త్వరగా
క్రుణ్ణిపోవును. అపి ఛీవజంతువులు (పురుషులు) వాని గ్రుద్దతో వ్యాప్త
ములై యుంచిము. అపవిత్ర ప్రానములలో మరమూత్రాది యుక్తములగు
జలభారలతో పెరుగును. అంచుచేత వట్టి శారగాయలు తిన్నాచో జ్వరము,
కలరా, వీచనము మొచ్చైన రోగము లావరించును. .

పాలతో శరీరము పెరుగునని పేదము —

యూయం గావో మేచయథా కృషం చిదర్లీరుం చిత్తుజ్ఞథా
సుప్రతీకమ్ || (ఇం. 6-28-6)

ఓ అపులారా ! మీరు బలహీనులైన మనమ్యులకు సంతోషమును
బలమును గలిగించుటకు తియ్యని నిల్చుతేని పాలనిచ్చి శోభాహీనపురు
మని శోండర్యవంతుని మంచి ఆకారముగల వానినిగా తచూరుచేయుదురు.

నేతితో పీచ్యము వృద్ధిచెందును. నెఱ్య బలమును శక్తిని నిచ్చి
అయుస్సును పెంచును. మాంసమతో మాంసము వృద్ధియగును. మాంసము
వలన శరీరమలోని ధాతువు లభివృద్ధిచెందును. తాని మాంసమే ఆధిక
ముగా వృద్ధిచెందును. ఇక్కడ కూడ చాణక్యుడు మాంసము తిసుపుని
చెప్పలేదు. మాంసఫక్షణ విషయమలో చాణక్యుని స్వస్థాఖ్యాపాయము
చూపుదు —

చతుస్యాగర వర్యాన్తాం యో దవ్యాత్పుంథి మిమామ్సే ।

న ధాదేచ్చాటి యో మాంసం తుల్యమేతద్ విదుర్యుథాః॥

(చాణక్యసారసంగ్రహం 3-93)

నాలుగు సముద్రములవర్యంతమున్న భూమిని దాసముచేసిన నెంత
పుణ్యమువచ్చునో యంత పుణ్యము మాంసము తినని మనమ్యుపకు
సంప్రాప్తించుసు. అని వివ్యాంసులు చెప్పుదురు.

మాంసఫక్షణతో శరీరమలోని మాంసము వృద్ధియగును. తాని
శక్తిక్షీంచుసు. నుర్దినశించుసు. మాంసఫక్షకుడు భూతకాలమలో వర్తు
మానకాలమలో ఫలిష్యత్క్యలమలో సెన్నుడు చోగికాలేదు. మాంసా
హార్షకి ఆత్మికోన్నతి కలుగదు. మాంసము మనమ్యోజనముకాదు.
మనమ్యుని శరీరము మాచినచో ఈ విషయము స్వస్థముకాగలదు.

1) పుట్టిన సమయమున చూంసాహారులైన ప్రాణుల కస్తులు మూసికొనియండును. కాని మనుష్యుల పిల్లల కస్తులు తెఱవికొని యుండును.

2) మాంసాహారులకు చెముటరాదు. దానికి థిన్సుముగా శాకాహారు లకు చెముటకలుగును

3) మైథిసనమయములో మాంసాహారులు లంకెపేసికొనును. గరిటలకొలది మైథిసనము జరుగును. మనుష్యులు లంకెపేసికొనరు. 5, 6 సిమెషములలో మైథిసనక్రియ పూర్తియనును.

4) మాంసాహారులు చీల్చితిసుటకు తగినట్లు కోరలుండును. పానికి షంకాకూడే సుందును. శాకాహారుల దంతనిర్మాణము అట్లుండదు. కోరలుండవు.

5) మాంసాహారులు నీరు నాలుకతో నాకి చవ్వచించును. శాకాహారులు పీల్చిత్రాగును.

6) మాంసాహారుల ఆహారసాక్షము $3\frac{1}{2}$ అడుగుల పొడవుండును. శాకాహారుల ఆహారసాక్షము 20 అటుగులుంచును. అందువలవనే మాంసాహారులు ఎముకలు కొరికి తినినము చూవవు.

7) ప్రాణులన్నియు పుట్టగానే తమ స్వాభావిక భోజనవస్తుపులను తిననారంభించును. సింహము, తోదేలు, కుక్క, పిల్ల మొదలైనవి సుక్కిప్రాయముననే మాంసము తిననారంభించును కాని మను ష్యుని సరితలి మురందు పాలు, తరువాత పెలిగి వండ్లు అన్నము మొదలఁచుని తిసుపు, ఏ పిల్లలవాడును తన రుచికొఱకు మాంసము తినడు.

8) చాక్టర్లుండఱు ఈ విషయములో నేకాఖిప్రాయము కలిగి యున్నారు. మనుష్య జీవనము వానరజీవనము పోలికకలిగియున్నవి. కోతి మారసాహారికాదు. మనుష్య డెట్లు మాంసాహారి యనును ?

9) మాంసాహరులకు దూరముసంధియే మాంసము వానన తెలియును. అందుచే నవి పెంటనే యచ్చటకు పెట్టసు. చింతపోలి, కుక్క, పిల్లి మొదలైసి మాంసము వాననచే సచి యొక్కాడున్నావో పెంటనే తెలిసికొనగలవు. మనుష్యులకు వండ్లు, వంట మొదలగువాని వానన తెలియును. పచ్చిమాంసము వానన తెలియదు. మాంసము యొక్క దుర్భంధమును మానవుడు ఏవగించుకొసును.

దశమాధ్యాయము సమాప్తము

వికాదశాధ్యాయము

శ్లో॥ దాతృత్వం ప్రియవక్తృత్వం ధీరత్వం ముచితజ్ఞతా ।
అభ్యాసేన నలభ్యానే చత్వారః సహజా గుణాః॥ 1

అర్థము :- దాతృత్వం = దానమచేయు స్వాభావము, ప్రియవక్తృత్వం = మథురముగా మాటలాడుట, ధీరత్వం = శౌర్యము, వీరత్వము, ఉచితజ్ఞతా = ఉచితానుచితభ్యాసము, పాండిత్యము, అసునవి, అభ్యాసేన = అభ్యాసించుటచేత, నలభ్యానే = పొందబడవు, చత్వారః = ఈ నాయగు, గుణాః = గుణములు, సహజాః = స్వాభావికమైనవి, సహజమైనవి.

తా॥ దానమచేయు స్వాభావము, మథురముగా మాటలాడుటు, శార్యము పరాక్రమము, ఉచితాసుచితముల సెఱింగుట, పాండిత్యము అసునవి అభ్యాసము వలన లభింపవు. ఈ నాయగు గుణములు స్వాభావికములు.

విఖరణము :- ఎరీంతరాభ్యాసమవలన మానవుడు అనేక గుణముల పొందగలడు. కాని యన్ని గుణములను పొందలేదు. కొన్ని

స్వాభావిక గుణములంపుట. వై క్రోకములోని నిటీ స్వాభావికగుణముల వద్దనగలదు. ఇల్లో మధూక అలోచనాపరుడు చెప్పేసు—

శతేషు జాయతే జూరః పర్మాస్తేషు చ పండితః ।

పక్త దళసంస్క్రైషు దాతా ఫపతి వా న వా॥

వందలకొలచి మనుమ్యలలో నొకదు జూరుషైనవాషు, పేలకొలచి మనుమ్యలలో నొకచు పండితుడు, పచిపేలలో నొకచు వక్తయు పుట్ట వచ్చినుగాని దాతృప్ర్యాముతలవొంచునా లేదా యనునచి సంచేషము.

దానం ప్రియవాక్య సహితం జ్ఞానముగ్యం జ్ఞమాన్యితం శౌర్యం ।
విత్తం త్యాగనియుక్తం ఉర్లభమేతచ్చతర్వద్రుద్రమే॥

మయురవచనములలో దానమిచ్చుటయు ఆహంకారములేని జ్ఞానము,
ఉఱ్పుగల శౌర్యము, త్యాగములో కూడిన భవము అసు గ్రేష్మగుణములు
ఉర్లభములు.

తో॥ ఆత్మవర్గం పరిత్యజ్య పరవర్గం సమాక్రయేత్ ।

స్వయమేవ లయం యూతీ యథా రాజూన్యధర్మతః॥ 2

ఆప్తము :- ఎవము, ఆత్మవర్గం = తన సముదాయమును, పంతు
త్యజ్య = విధిచి, పరవర్గం = ఇతర సమూహముషు, సమాక్రయేత్ =
ఆక్రయించునోవాడు, స్వయమేవ=తనంతటతానే, యథా=ఎట్లు, రాజూ=
రాజు, అస్వయధర్మతః = అన్యధర్మము సవలంఖించుటవాడు, లయం =
నాశమును, యాత్రి = పొందునోయట్లు, ఈ క్రోకములో రాజూ = రాజు,
అప్త్యధర్మతః = బుక్కలి యథర్మమువలన సచించునన పొత్తాంతర్బిము
తలయ.

థ॥ తన సముదాయమును విధిచి యాత్ర సముదాయము (సమూ
హము) సాక్రయించినానో నాటము తనంతటతానే నాశము పొందును. రాజు

ఉన్నాథర్మణు సాక్షయించిన నష్టమహాందుసు. కొన్ని గ్రంథములలో అస్వాధర్మతః బయలు ‘అప్యాధర్మతః’ అను పొతముకలయి. దాని ప్రకారము రాజు మిక్కిలి అధర్మపరుదైనదో నష్టమచుసు.

పివరణము :- బృహస్పతి కూడ నిట్టే చెప్పేసు —

యన్య న త్వాయతే శిలం న కులం న చ నంజ్యయః ।

స తేన నంగలిం తుర్యాదిత్యవాచ బృహస్పతికః॥

(పంచతంత్ర. 4-27)

ఎవనికి కులము, శీలము, ఆశ్రయ మసునవి తెలియవో యతనితో సాంగత్యము చేయరాదు. అని బృహస్పతి చెప్పేసు.

శ్లో॥ హ స్తీ స్తూలతనుః స చాంకుశవశః కిరి హ స్తి
మాత్రోఽంకుశః
దీపో ప్రజ్యలితే ప్రణశ్యతి తమః కిరి దీపమాత్రం
తమః ।

వజ్రజేణావి హతాః పత స్త్రీ గిరయః కిరి
వజ్రమాత్రో గిరిన్
తేజో యన్య విరాజతే స బలవాన్ స్తూలేషు కః
ప్రత్యయః॥ శ్రీ

ఆర్థము :- హస్తి = గజరాజు, స్తూలతనుః = లాపు, పొడవు,
పత్తగల శరీరము గలదీ, స చ = అదియు, అంకుశవశః = అంకుశమునకు
వశమగుసు, అంకుశః = అంకుశము (వీసుగులను భయపెట్టు వస్తువు),
హస్తిమాత్రః = వీసుగు పరిమాణము కలదీమూ, కిరి = ఏమి? దీపః =
ధీపము, ప్రజ్యలితః = మందుమండగు, తమః = చీకటి, ప్రణశ్యతి =

నశించును, తమః = చీకటి, దీపమాత్రం = దీపముతో సమానమూ, కొ = ఏమి, వజ్రేణి = వజ్రముతో, హతాః = హసలగౌట్టిబిడ్డు, గిరయః అపి = పర్వతములు కూడా, పత్ని = పచుచున్నవి, గిరిః = పర్వతము, వజ్రమాత్రః = వజ్రమంతదేనా, కెం = ఏమి? యస్యః = ఎవనికి, తేజః = తేజస్సు, విరాజతే = ప్రతాంహచుంచునో, సః = ఆశించే, బలవాన్ = బలవంతుడు, స్తూలేషు = లాపుగాసున్నవానియందు, కః ప్రత్యోయః = ఏమి నమ్మకము?

తా॥ గజరాజు స్తూలమైన శరీరము గలది. అయినసు నది అంకు శమునకు వశమగును. అయినసు నది అంకుశమునకు వశమగును. అయినసు అంకుశము ఏముగుతో సమానమగునునా? దీపమును పెలిగింపగానే చీకటిసోపును. తాని చీకటితో పోల్చిన దీపమొంత? వజ్రముచే కొట్టబడి పర్వతములు చూర్చిములై పచుచున్నవి? తాని పర్వతములు వజ్రమువలె చిన్నవికాగలవా? దేనికి తేజస్సుగల దోయచియే బలము గలది. బాహ్యకారము గొప్పగాసున్నంత మాత్రమున నది గొప్పది యని విశ్వసింపవగదు.

వివరణము :- రేణైవంతులలోని తేజస్సు ప్రకటమగుటకు శరీరము లాపుకావక్కులలేషు. సస్నేహి శరీరము కలమైనసు నవి దము పరాక్రమమును ప్రేదర్శింపగలపు. లాపుగా సుంచుట బలముకాటు, దుర్వలత్వమునకు చిహ్నము. పైద్యకాప్రమలో లాపుగాసుంచుటకంటె సన్నగాసుండుటయే పేలనెను.

‘స్తోల్యకార్యైయ వరం కార్యైయ’ (చరకుడు) లాపుగా సుంచుట కంటె సన్నగాసుండుట పేలనెను.

‘కృషః స్తూలాత్త ష్టాణితః’ (సుత్రకుడు) స్తూలముగా సుంచుట కంటె చికిత్సయుంచుట పేలనెను.

శ్లో॥ కలో దశ సహస్రేషు హరి స్వజతి మేదినీమే ।

తదర్థం జాహ్నవీతోయం తదర్థం గ్రామదేవతా॥ 4

అర్పము :- కలో = కలియుగమందు, చశపచ్ఛ్రేషు = పదివేల సంవత్సరముల గడచిన తరువాత, హరిః = విష్ణువు, సర్వవ్యాపకుడగు పరమాత్మ, మేదినీం = భూమిని, త్వజతి = విడిచిపెట్టును, తదర్థం = అందులో నగము లన్నా అయిదువేల సంవత్సరముల యనంతరము, జాహ్నవీతోయం = గంగాజలము పృథివీని విడుచును, తదర్థం = అందులో సగము తెండున్నరవేల సంవత్సరముల యనంతరము, గ్రామదేవతా = గ్రామదేవత, గ్రామమును విడిచిపెట్టును.

తా॥ కలియుగములో పదివేల సంవత్సరముల యనంతరము హరి (విష్ణువు) భూమిని విడిచిపెట్టును. అయిదువేల సంవత్సరములు గడవగానే గంగాజలము విడిచిపెట్టును. రెండువేల అయిదువరదల సంవత్సరములు గడచిన తరువాత గ్రామదేవత విడిచిపెట్టిపోవును.

విపరోషము :- ఈ శ్లోకము నిశ్చయముగా ప్రక్కి తము. కారణము యధీమంతుడైన చాఙక్య డిగ్రే తలకోకలేని యర్థరహితమైన శ్లోకము ప్రాయిదు, విష్ణుపన్నగా చరాచరజగత్తులో నరతట లోపల జయట వ్యాపించియొన్న బ్రిహత్తత్త్వము అణ్ణి తత్త్వి మెన్నదును పృథివీని విడిచియండచు. జ్యోతిష్మాత్త గతితమసుఱట్టి కలియుగకాలము అయిదువేల సంవత్సరములకంటె నెక్కువకాలము గడచినది. కానీ గంగభూమిని విడిచిపెళ్లలేదు. వెసుక నెఱ్లు ప్రవహించినదో యిష్టుడు నట్లు ప్రపహించుచున్నది. గ్రామదేవత లేనేలేదు. కావున విడిచిపెళ్ల ప్రశ్నయేలేదు. మూర్ఖప్రాము గలిగి ప్రత్యక్ష బిరుద్ధముగా మన్నది కావున నీ శ్లోకము ప్రతీ పమే యగును.

నో॥ గృహులునక్తస్య నో విద్యా నో దయా మాంసభోజినః।
ద్రవ్యలుబ్ధస్య నో సత్యం ప్రైణస్య న పవిత్రతా॥ 5

ఆర్థము :- గృహసనక్తస్య=ఇంటియందు ఆపక్తి, మోహము, ముష
కూరము, ఉంటివానికి, విద్యా=విద్య, నో=ప్రాప్తింపదు, మాంసభోజినః=
చూండము ఘజించువానికి, దయా = దయ, నో = ఉండనే యుండదు,
ద్రవ్యలుబ్ధస్య = ద్రవ్యమునందు లోఫగుణము కలవానికి, సత్యం=
సత్యము, నో = ఉండనే యుండదు, ప్రైణస్య = వ్యఘిచారియైనవానికి,
పవిత్రతా=పవిత్రత, న=ఉండుతకు పీలులేదు.

తా॥ గృహసంబంధ విషయములందలి ఆపక్తి మోహములలో
ఒక్కకొన్నివానికి విద్యాప్రాప్తికలుగదు. మాంసము ఘజించువానికి దయ
యుండదు. ద్రవ్యమునందు లోఫగుణము కలవాని దగ్గర సత్యముండదు.
ఉరాచారి, వ్యఘిచారి, భోగవిలాసియైనవాతు పవిత్రుడుగా మండలేశు.

వివరాణము :- గృహమందాసక్తి కలవానికి విద్యాప్రాప్తి కలుగదు.
ఓద్యార్థిలభజించులలో గృహత్వాగ మొకటి—

తాకచేష్టో బో ధ్యానీ శ్వాస నిద్ర త్వతైవ వచ్ |

అల్పహరీ గృహత్వాగీ విద్యార్థి పంచలత్సంఖేః |

కాకివలె చేష్టుచేయుచు, కొంగేవలె ధ్యాననిషిగ్నుడై, కొంచెము
ఢ్వానియైనను నిద్రతేచు తుక్కవలె నిద్రకలవాడై, అల్పహరీయు, గృహ
త్వాగియు విద్యార్థి కావలెసు. "ఈ లైదు వీధ్యాత్మి ర్థష్టములు. మాంసము
ఘజించువానికి త్రయయుండదు. ప్రాణులను హింసించినపుడే మాంసము
లభించును. జీవహింసలేనిదే మాంసఫక్షణ జరుగుచు కావున వాచిలో
దయాభావముండదు." ఒకా నోక కవి—

వ హి మాంసం తృత్యార్థాష్టాచపలాద్యోటి జాయతే ।
హత్యా జంతుం తతో మాంసం ఉస్కాద్ దోషస్తు భక్తి ॥

మాంసము గడ్డిసుండికాని, క్రత్తైలసుండికాని, తాళ్లనుండికాని
లభింపదు. జంతువుసు చంపినప్పుడే మాంసము లభించును. కావువ
మాంసఫక్తిలో దోషమున్నది.

ధవమునందు లోఖగుణముగలవారిలో సత్యముండడు. ధన లోఖ
ముచే వధికముగా ధనము సంపాదించి మొసముచేయటకు అఱిద్దమాడును.
వ్యాఖిచారుని కులము, శీలము, రంగు, రూపము మొదలగువానిని చూడరు
కావున వారిలో వవిత్రతయండడు. ఇట్టి టోకముతో నమానమైన మాటక
కోకము—

మద్యపన్య కుతః సత్యం దయా మాంసాఖినః కుతః ।

కామివశ్చ కుతో విద్య నిర్ధనస్య కుతః సుఖమ్ ॥

(శివరక్తి విప్రేకసు)

త్తో ॥ న దుర్జనః సాధుదశాముహైతీ

బహుప్రకారై రపి శిక్ష్యమాణః

అమూలసిక్తః పయసా ఘ్నుతేన

న నిమ్మవృత్తో మధురత్యమేతి ॥

6

అర్థము :- దుర్జనః=దుర్జనుడు, బహుప్రకారై=అనేకవిభాగుల,
శిక్ష్యమాణః అపి=నేర్పితినవాడైనపు, సాధుదశాం=మంచిష్ఠతిని, సజ్జన
త్యమును, న ఉపైతి=హాందలేదు, నింబవృత్తః=వేవచెట్టు, పయసా =
పాలతోను, ఘ్నుతేవ=నేతితోసు, అమూలసిక్తః=మొదలంకు తడుపబడిన
రైవపు, మధురత్యం=తియ్యందనము, న ఎతి=హాందలేదు.

తా॥ అనేకవిధముల వ్రాయుట, చదువుట మొదలగు వసులద్వారా
శైఖణయుచ్చివనను దుర్జ్ఞసుడు సజ్జసుడు కాలేదు. పాలతోను, నేతితోను
మెదలంట తడిపినను వేపచేదును విడిచి మాఘర్యముపోందయ.

విపరణము :- స్వాభావమును మార్యుట కతినము—

మథునా సిరిచయేన్నిత్వం నిమ్మః కిం మథురాయతే ?

జాతిస్వాభావ దోషోఽయం కటుకత్వం న ముంచతి॥

పేపచెట్టును తేవెతో తడిపినసు దానిలోని చేదుపోదు. జాతిస్వాభావ
మైన చేదుతనము ఏమిచేసినను విడిలిపోదు.

యక్క నిమ్మం పరకునా యక్కైనం మథుపర్చిపా ।

యక్కైనం గంభుల్యార్థైః పర్వప్య కటురేవ సః॥

(అరుకుబత్తుదు)

గొఢ్చలితో నుఱకినవానికి, తేవెతో నేతితో తడిపినవానికి, నుగంధ
పూలమాలను ధరింపజేసిన వానికి నరదతకు వేప చేదుగావేయందును
తూని పండితవిధముగా పుండయ. అది సహజగుణము.

అముం చిత్వా కుటారేణ నిమ్మం పరిచరేత్తు కః ।

యక్కైనం పయునా సించేసైన్ని వస్య మథురో భవేతో॥

(రామా. అయో. 35-16)

మామిడిచెట్టుసు కొట్టిపేసి దాని స్తావమున నెవడు వేపచెట్టును
సాట్టును ? ఆ పేపచెట్టును పాలతో తడిపినను దానిలో మాఘర్యముచేరదు.
తీయునిపండ్త నీయదు.

ర్యువా భజ్యైయ మహ్యైవం వ నమేయం తు కవ్యవితే ।

ఏన వే సహాతో దోషః స్వాభావో దురత్తికమ్మః॥

(రామా. యుత్త. 36-11)

రావణుడు మాల్యవంతునితో నసుచున్నాడు — నస్ను రెండు ముక్కులుగా చేల్పినసు నేనెవ్యానికి తలవంచు. ఇది నా స్వాభావిక దోషము. స్వాభావము మాఱునది కాచు.

స్వాభావాః నోహదేశేవ శక్యతే కర్మమన్యాథ ।

సుతప్తఃపుషిషామియం పునర్జప్యతి శితతమ్॥ (పంచతంత్ర 1-280)

ఎప్యైదుము ఎవ్యాని స్వాభావముము మార్పుతేడు. వాగుగా తాగణట్టిన సీరు కొంతసేపటికి తిరిగి చల్లబడుసు గడా !

శ్లో॥ అన్నదతుమలో దుష్టసీరస్మాన శత్రై రఫి :

న జుధ్యతి యథా భాండం సురాయా దాహితం

చ సత్తో॥ 7

ఆర్థము :- అన్నదతుమలః = అంతఃకర్తుములోని మార్పుము (పాప వాసనలతో నిండినది), దుష్టః = దుష్టమైనది, జుధ్య = మసుమ్యైడు, తీర్మాన శత్రై : = పందలకోలచిసార్లు స్నానముచేసినసు, అఫి = కూడ, న జుధ్యతి = పవిత్రము కాచు, యథా = ఎట్లుగా, సురాయాః = మధ్యముమొక్క, భాండం = పాత్ర, దాహితం = కొల్పుబడినసు, చ = కూడ, న = పవిత్రమైనది కాచు.

తా॥ పాపవాసనలతో నిండిన మలినమగు వంతఃకర్తుము దుష్టమైనదై వందలకోలద తీర్మానములలో స్నానముచేసినసు, సూర్యాయి తయారు చేసిన పాత్రము ఉపాంపజేసినసు దానిలోని చెడువాసన బోనట్లు అంతఃకర్తుములోని మాలిన్యముపోయి జుధ్యముకాచు.

వివరణము :- తీర్మానములలో స్నానముచేసినంతమాత్రమున అంతఃకర్తుము పవిత్రముకాచు —

నిత్యకుర్చై పరిశ్యాగా న్నాగే సంస్క చోషః ।
 వ్యుతం తీర్మానిగమనం పావమేవవ్యస్యాతే॥
 జైలయ్యన్ని ఓ తీర్మాని సర్వ్యా దేహజం ఉలస్తే ।
 మావసం జైలిటు తాని స సమర్థాని షై నృప॥
 శక్తాని యది చేరాని గంగాశీల నిఘసినః ।
 ముసయే ప్రోచూ సంచూత్తా కుంఠ స్యుర్పావితేశ్వరాః॥

(చేపి ఫాగ. 6-12-22, 23, 24)

సత్యధాషుఖము లీర్పము. తము (టడ్పు) లీర్పము. ఇంద్రియ ప్రగతము లీర్పము. ప్రాణాలన్నింటివై చయకలిగియుంచుట లీర్పము. కోషు లభ్యకము లీర్పము. జ్ఞానము లీర్పము. తపస్సు లీర్పము. ఈ యొచ్చాపు లీర్పములుగా జెప్పుచిచినవి. ప్రాణాలన్నింటియంటు చయగలిగియుంచుట యము లీర్పములో స్వానముచేయబడుచేత మసస్య పవిత్రముగాను. సీళ్లలో మునిగిసంతపూర్తమున స్వానముకాట. నెజముగా స్వానముచేసిన వాడివడనగా నిబ్రాలమైన అంతఃకర్ణము కలాడే. దంహాసంచమహ్ని లీర్పముననేమా యి క్రింది విధముగా జెప్పేసు —

వేదాది సత్యాకాశ్త పతసము, ధార్మిక విద్యాంసుల కలయిక, పరోపకారము, ధర్మానుష్టానము, యోగాభ్యాసము, ప్రాచుమతేమంచుట, మోసమతేమంచుట, సత్యధాషుఖము, సత్యముసు గౌరవించుట, సత్యమునేచేయట, బ్రిహమైచ్యుము, ఆచార్యులకు, పితరులకు సేవచేయట, పుచ్ఛేశ్వర స్తుతిప్రార్థనోపాసనలు రాంలి, ఇంద్రియ నిగ్రహము, ముఖీలత. ధర్మానుక్త పురుషార్థము, జ్ఞానవిజ్ఞానములు మొదలగు కుభగుణకర్మలు చుంభములమండి తలింపజేయసు. కాపున ఎనియన్నియు లీర్పములు.

జలములు స్తులములు లీర్పములు తాథు. వేనిచేత జనులు తరింప, బిడుమరో యవి లీర్పములు. సుసుమ్య లేపి చేసి వేపిద్వైరా, యంభములు,

పుండి తప్పంచుకొందరో యవి తీర్మానులు. జలస్తులములు తలిరిష జీయు వావ కావు. అవి ముంచి చంపిపేయును. పీనికి బండులు నావ మొదలగు వానిని తీర్మానులనుచ్చుసు. అవి సముద్రాధులపు తలింపజేయ సమర్థులుగు లగును. (సత్యాగ్రహ ప్రకాశము-వీకాదక సముల్లాసము)

శ్లో॥ న వేత్తి యో యన్య గుణప్రకర్షం॥

స తం సదా నిన్నతి నాత్ర చిత్రమ్॥

యథా కిరాతీ కరికుమ్మ జాతా

ముక్తాః పరిత్యజ్య బిభర్త గుంజా॥ 8

ఆర్థము :- యః = ఏవడు, యన్య = ఎవనిచొక్కు, గుణప్రకర్షం = గుబాధిక్యతను, న వేత్తి = తెలిసికొనదో, నః = వాడు, సదా = ఎల్లప్పుడు, తం = అతనిని, నిందతి = నిందించుచున్నాడు, అత్ = ఇక్కడ, చిత్రం న = ఆశ్చర్యపుటేదు, యథా = ఎట్లు, కిరాతీ = కిరాతునిభార్య, కరికుంఠ జాతాః = ఏసుగు కుంభస్తులమండుపుట్టినట్టి, ముక్తాః = మత్యములను, పరిత్యజ్య = పిచిచి, గుంజాః = గురిగింజల దండను, ఏ ఫర్తి = ధరించుచున్నారు.

ఈ శ్లోకము కొంచెము పాతథేదముతో సత్యాగ్రహప్రకాశము 11వ సముల్లాసములో పున్యాచి.

తా॥ ఏవ్యాధైనము ఏవనిచొక్కు గుణముల గౌప్యతనము నెఱు నదో పాడు తానెఱుగని వానిచొక్కు గుణములపు తక్కువచేసి నిందించును. అందులో చిత్రములేదు. పేటకాని భార్య ఏసుగుచొక్కు కుంభస్తులమండలి మత్యములను దండగాచేసి ధరింపక గురిగింజలను దండ గ్రువ్వి ఉరీంచుము.

వివరణ : - పుసుష్మృజస్త్రై చుర్లభము. పుసుష్మై జీవితము ధర్మర్థకామమోతము లను నాగ్రింటిని సిద్ధిప్రేయుట కుపట్టొగపడును. విద్యాంసుతైసవాటి ధార్మికులైన సత్యప్రమల సాంగత్యము చేయువాటు, యోగియు, షరుహృద్యియు, ఈతేంబ్రియుచునై ధర్మర్థకామమోతముల సాధించి యి లోకములో పులోకకములో ఐల్చుపుడు నాసందముగా సుండును. మూర్ఖువైసవాటు ఉమ్మాల్యమైన మాసవజీవితముపు విషయ లోయదై సష్టుముచేసికొసును.

శ్లో || యస్తు సంవత్సరం పూర్వం నిత్యం మౌనేన భుంజతి |

యుగ కోటి సహస్రం తు స్వర్గలోకే మహీయతే || 9

ఆర్థం :- యః = నీ పుసుష్మృదు, తు = అయితే, సంవత్సరం పూర్వం = ఒక సంవత్సరము భూత్రిగా, నిత్యం = ఐల్చుపుము. మౌనేస = మౌనములోమండి మెదలకుండ మాట్లాడకముండి, ముంజతి = దోషము చేయుచుండునో, తు=వాడైతే నిఃసంచేషముగా, యుగకోరీసహస్రం = వెయ్యికోట్ల యుగముల వడకు, స్వగ్రీబోకమంచ, పుహీయతే = గౌరవముగా, అచరముగా సమ్మానింపబుచుసు

ఽ॥ ఒక సంవత్సరము నిత్యము మౌనముగాసుండి భుంజించు చుండువాడు నివ్వందేషముగా ఒక చేయికోట్ల యుగముల వడకు పూర్వములో గౌరవదరముల పొందుసు.

వివరణ : - ఈ శ్లోకము నిశ్చయముగా ప్రభుత్వమే. పీతి మంతుడు, విద్యాంసుచు, యుద్ధిషంతుచునైన చాళక్య తీటి ప్రాతం ప్రాయిడు. నిజముగా నొక సంవత్సరముపాటు మౌనముగాసుండి మణిరథి వానికి చేయికోట్ల యుగములు స్విర్ప్రాప్తికలుగువో ఉఁ చుసు నిచుములు, జపతపములు, యోగాభ్యాసము, సత్యంగము, సాప్తాధ్వయము మెదలైన వాని వరిన నేమి యావళ్యకమండుసు ?

ల్లో॥ కామం క్రోధం తథా లోభం స్వాదం శృంగారకౌతుకే॥
అతి నిద్రాటతి సేవే చ విద్యార్థి హ్యిషు వర్జయేత్॥ 10

అర్థము :- కామం = కామము (విషయంగేచ్చ) క్రోధం =
క్రోధము, తథా=అణ్ణె, లోభం = లోభగుణము (పరిప్రమ చేయకుండ
పదార్థము హొందవలెనను కోరిక), స్వాదం=రుచికరపదార్థముల తినవలె
నమ కోరిక శృంగారకౌతుకే = అందమైన దుష్టులభారణ, తమాషా
చేయట, మనస్యము సంతోషపెట్టుటకు చీట్లు లేక, పచ్చిసు, ఉచరంగము
మొదలైనవి ఆదుట, చ=సుఖియు, అతినిద్రాతిసేవే = మిక్కిలి నిద్రిం
చట, మిక్కిలిసేవించుట, ముఖస్తుతి చేయట అసు నీ యెనిమిచించిని,
విధ్యార్థి, చింతా = ఎళ్ళయమగా, వర్జయేతే = విధిచిపెట్టవలెను.

తా॥ విషయముల భోగించుకోరిక, క్రోధము, లోభము (కష్టపడ
కుండ పదార్థముల హొండుకోరిక) స్వాదుపదార్థముల తిసుకోరిక, శృంగా
రము (అలంకారము) మనస్యము సంతోషపెట్టుటకు ఆదు ఆటలు అధిక
ముగా నిద్రించుట, అధికముగా సేవించుట, ముఖస్తుతిచేయట యను
పెనిపుచించిని విధ్యార్థి విడువవలెను.

వివరణము :- కామక్రోధ లోభములు విధ్యాభ్యాసమనవు వీఘ్ని
సులు. గేతరో నీనిని నరకద్వారములు దుఃఖమనకు పతసమనకు
చ్ఛారము రంగెను—

శ్రీవిభం నరకస్యేచరం ద్వారం నాశన మాత్రమనః ।

కామః క్రోధ నృతా లోభః తస్మాదేత తత్త్వియం త్వాజేత్॥

(గేత. 16-21)

కామక్రోధ లోభములు మూడును నరకద్వారములు. అత్మను నష్ట
షఱమను. అందుచే నీ మూటిని త్వాజింపవలెను.

శ్రీభాష్యమిష్టయములో మాకరు —

యఽి యశస్వినాం పుద్రం లైఫ్యూ దే గుజెనాం గుడాః ।
ఎంభః స్వారోపిషి తాన్ధాత్తి వ్యిత్రో మాపముచ్చెప్తమే॥
(యోగవసిష్ఠము)

యతోవంతుల యోక్క నిర్మలయశస్విసు, గుణవంతులయోక్క కొనియాడగిన గుణములను లోభగుణము స్వీల్పముగానుప్పుసు వానిని నష్టపుటచుసు. కష్టోగము తాయాకు మచ్చరూపవంతుల ప్రీయమైన చూపమును నష్టపుటచుసు గడా !

యచులయందు అధిలాష్టగలవానికి చచువునందబిరుచి తగ్గుసు. డస్తులభరించి యలంకారమునందు ప్రీతిగలవారికి, సంఖోగేచ్చకల విద్యా ప్రికి విద్యాప్రాప్తింపదు. రకరకముల అటపాటులలో నిమగ్నమైనవానికి కూడ చదుపూడు. మీక్కులి నిద్రించుటయు, మీక్కులి సేవించుటయు అధ్యయనమునకు అటంకములగుసు. కాపున విద్యార్థి యా ఏమినిపుటి దుర్యంశముల విడువవలెసు —

క్లో॥ అక్కము ఫలమూలేన వనవాస రతః సదా ।

కురుతేంహరవాః క్రోధమృషి వివ్రః స ఉచ్యతే॥ 11

అర్థము :- అక్కము ఫలమూలేన = కృషిచేయకయే లభించు పండ్త తో, యంపలతో, జీవనము గడపువాడు, సదా = ఎల్లాపుటు, వనవాస శతః = వనవాసమునందు ప్రీతిగలవాడు, అహరవాః = ప్రతిదినము, క్రోధం = క్రోధముసు, కురుతే = చేయుచున్నాడు, సః = ఆట్టివాడైన, వివ్రః = క్రొహ్మాడు, బుధిః = బుధి అని, ఉచ్యతే = చెప్పటిడుచున్నాడు.

తా॥ విత్తకుండనే భూమినుండి ఫలించినట్టి కండమూలాచుల తిని జీవనము గడపువాడుసు, ఎల్లాపుటు వనమునందే యుండదలచినవాడుసు,

ప్రతిదినము శ్రోద్ధము పెట్టువాడునగు బ్రాహ్మణుడు బుషియనియు చెప్పబడును.

వివరణము :- ప్రతిదినము శ్రోద్ధముస్తగూర్చి-పారాణికులు చచ్చి పోయినవారికి పెట్టు శ్రోద్ధము కాదిది. పారాణికులు పెట్టు శ్రోద్ధము సంవత్సరములో 15 రోజులుండును. అవి చవ్విపవారికి చేరనే చేరవు. ఇక్కడ ప్రతిదినము చేయు శ్రోద్ధముచాచుడు. శ్రోద్ధమునగా శ్రాద్ధతోచేయబడు క్రియ. అరణ్యములో కందమూలముల తినుచు బ్రాహ్మణులు స్వయమగా చేయు వంచమహాయజ్ఞములు. వరమేశ్వరుని గూర్చి చేయు సంధ్య బ్రాహ్మణ్యజ్ఞమనియు, పేదాధ్యయనము, దేవయజ్ఞము (అగ్నిహతో ప్రతము) పితృయజ్ఞము, ఆతిథియజ్ఞము, బలిపై శ్వాచేవయజ్ఞము నాచరించుటయే శ్రోద్ధము.

శ్లో॥ ఏకాహారేణ సంతుష్టః మద్కర్మనిరతః సదా ।

ఖుతుకాలాభిగామీ చ స విప్రో ద్వీజ ఉచ్చ్యతే॥ 12

అర్థము :- ఏకాహారేణ = రోజుకాకసారి భోజనముతో, సంతుష్టః = సంతోషించినవాడును, సదా = ఎల్లపుడు, షట్కృత్యనిరతః = ఆయు కర్మల యందు చీత్కలవాడు, చ = మళియు, ఖుతుకాలాభిగామీ = ఖుతుకాలము నందే శ్రీ సంగమమచేయువాడునైన, సః = ఆ, విప్రః = బ్రాహ్మణాచు, ద్వీజః = ద్వీజదని, ఉచ్చ్యతే = చెప్పబడుచున్నాడు.

తా॥ రోజు కొక్కసారి భోజనముతోనే సంతుష్టుడును, ఆయు కర్మలు నియమముగా చేయువాడు, ఖుతుకాలాభిగామీ నగు బ్రాహ్మణాచు ద్వీజదన చెప్పబడును.

వివరణము :- బ్రాహ్మణునకు ఆయుకర్మలు నియమింపబడినవి —

అధ్యాపన మధ్యాచసర వ్యజసర ఉహాచినం తథా ।

దానం ప్రతిగ్రహం ష్వావ బ్రాహ్మణా నామకల్పయత్ ॥

(మను. 1-88)

వేదములు చదుపుటు, చదిపించుటు, యజ్ఞముచేయుటు, చేయించుటు, దూషమిచ్చుటు, దానముపుచ్చుకొముతు అష్ట నామకర్మలు బ్రాహ్మణయదు చేయు వలెము, అఖి చేసినవాడే బ్రాహ్మణయదు.

యుతుగాసు :- త్రీతము స్వాధావిక యుతులము 16 రాత్రులు. వానిలో మైచటి నాలుగులోటాలు కళోద్యమమగుటవలన నిందితములు (పనికీరణ) ఆ నాలుగు రోజులలో సమాగమముచేసిన వ్యాప్తము, మటియు రోగకారణము కూడ. 11, 13 రాత్రులు నిందితములు. ఏగిలిన 10 రాత్రులు సంగమమనము బ్రేష్టములు, సంతానము కావలసినవారు ఆ వది రాత్రులలో సంగమము చేయవలెము. ఆవిధముగా ప్రవర్తించినవాడే యుతు గాటిం యివటిమును. అట్టిపోడు గృహస్తుడైనము బ్రిహ్మాచారియే యగును.

త్రీ || లాకికే కర్మజే రతః పశూనాం పరిపాలకః ।

వాణిజ్యకృషి కర్తా యః న విప్రో వై శ్వేతయైతే ॥ 13

అప్తము :- యః ఎవడు, లోకికే = సాంసారికమైన, కర్మజే = పనియందు, రతః = ప్రీతికలవాడో, పశూనాం = పకుపులయొక్కా, పరి పాలకః = రష్టకుడో, వాణిజ్య = వ్యాపారము, కృషి = వ్యవసాయము, కర్తాచ = చేయమన్నడో, నః = ఆ, విప్రః = బ్రాహ్మణయదు, వైశ్వేశ్వో = వైశ్వ్యదేషు, ఉచ్యతే = చంపుతమన్నాడు.

తా॥ సాంసారిక కర్మలయందు నిమగ్నుడై పకుపోషణచేయుచు. వ్యాపారము, కర్మకవృత్తి (పొలమువని వ్యవసాయము) చేయు బ్రాహ్మణ యదు వైశ్వ్యదని చెప్పుతమన్నాడు.

శ్లో॥ లాక్షాదితై లనీలానాం కుసుమ్మి మధు సర్పిషామ్ ।

విక్రేతా మద్యమాంసానాం స విప్రః నూడ్ర ఉచ్యతే॥14

అర్థము :- లాక్షాదితై లనీలానాం = పల్లి విలక్క-. నూనెలను, కుసుమ్మిషుషుసన్విషామ్ = ఎణ్ణనివితేనె, నెఱ్యని: మద్యమాంసానాం = మద్య మాంసములను, విక్రేతా = ఆమ్ముషస్తి, సః = ఆ, విప్రః = బ్రాహ్మణుడు, నూడ్రః = జూడ్రుడుగా, ఉచ్యతే = చెప్పబడుచున్నాడు.

తా॥ లక్క-, నూనె, నీలవర్ణముగలవి, కుంకుమ, తేనె, నెఱ్య, మద్యము, మాంసము- తమ్ము బ్రాహ్మణుడు జూడ్రుడని చెప్పబడును.

శ్లో॥ పరకార్య విహన్తా చ దామ్మికః స్వార్థసాధకః ।

ఘలీ ద్వేషీ మృదుః క్రూరః విప్రః మార్జ్ఞార ఉచ్యతే॥15

అర్థము :- పరకార్య విహన్తా = ఇతరుల పని చెడగాట్టువాడు, దామ్మికః = మూర్ఖుడు, చాంఖికుడు స్వార్థసాధకః = ఎట్టొనను, స్వార్థమును సాధించువాడు, ఘలీ = మౌసగాడు, ద్వేషీ = చ్ఛేషించువాడు, మృదుః = పైకి మృదువుగా కనబడుచు, క్రూరః = లోపలక్రూరస్వభావముగలవాడునైన, విప్రః = బ్రాహ్మణుడు, మార్జ్ఞారః = పిల్లివంటివాడుగా, ఉచ్యతే = చెప్పబడుచున్నాడు.

తా॥ ఇతరుల కార్యము చెడగాట్టువాడు, దంబాచారముగలవాడు, స్వార్థము సాధించువాడు, మౌసగించువాడు, ఇతరుల యున్నతి సహింప లేనివాడు, పైకి మృదుస్వభావుడుగా నుండి లోపల క్రూరస్వభావముగల వాడునైన బ్రాహ్మణుడు పిల్లియని చెప్పబడును.

శ్లో॥ వాషీ కూప తంగానామారామ సురవేశ్మునామ్ ।

ఉచ్చేధనే నిరాఉళంకః స విప్రః మైచ్ఛ ఉచ్యతే॥ 16

అర్థము :- వాహించావ తజాతానాం = దిగుడుబావి, బావి, చెఱువు యొక్కయు, ఆరామసురపేళ్లునాం = ఉద్యాసవనము, దేవాలయముల యొక్కయు, ఉచ్చేషణే = నాశనముచేయుటలో, ఏరాశంకః = జంకులేనట్టి, సః = ఆ, విప్రః = బ్రాహ్మణాభు, శైఖః = శైఖుచని (శిష్టము, ప్రారుధు), ఉచ్యతే = చెప్పబడుచున్నాడు.

తా॥ దిగుడుబావి, బావి, చెఱువు, ఉద్యాసవనము, దేవాలయము మొదలను వానిని నిశ్శంకముగా నాశనము చేయు బ్రాహ్మణాభు శైఖు దని చెప్పబడుసు.

వివరణము :- ఆరామ సుసగా అటుకొసుతోట, విహరించు ఉద్యాసవనము, శూలను పండ్లనిచ్చుతోటము ఉపవసము ఆశామము లంఘిరు.

శ్లో॥ దేవద్రవ్యం గురుద్రవ్యం పరదారాభి మర్మనమ్ ।

నిర్వాహః సర్వ్యభూతేషు విప్రశ్చంచాల ఉచ్యతే॥ 17

అర్థము :- దేవద్రవ్యం = విద్యాంసుల ప్రవ్యము, గురుద్రవ్యం = గురుపుల ప్రద్రవ్యము, పరదారాభిసుర్మస్తమ్ = ఇతరుల భార్యలతో, సంభోగము, స్వ్యభూతేషు = అన్ని ప్రాణాలయంచు, ఏర్వాహః = భీషమము గడపునట్టి, విప్రః = బ్రాహ్మణాభు, చాండాలః = చాండాలుడని, ఉచ్యతే = చెప్పబడుచున్నాడు.

తా॥ విద్యాంసుల ప్రద్రవ్యముసు, గురుపు ప్రద్రవ్యముసు, తాజేయు వాడుసు, పరత్రీ సమాగ్రమము చేయువాడుసు, ప్రాణాలన్నింటిని తాసు జీవించుట, కుపయోగించుసట్టి బ్రాహ్మణాభు చాండాలుడగా చెప్పబడుసు.

శ్లో॥ దేయం భోజ్యధనం సదా సుక్రతిభిర్భో సంచితవ్యం కదా

శ్రీకర్ణస్వయంబులేశ్వర విక్రమపత్రేరద్యపి కీర్తిః స్థితా ।

అన్నాకం మధు దానభోగ రహితం న్యం చిరాత్సంచితం
నిర్వాణాదితిపాణిపాదయుగలేఖుర్ న్యహో మత్తికాః॥18

ఆర్థిషు :- సుక్షుతిఖిః పుణ్యత్యుత్యులచే, ఛోజ్యధనః = అసుఫవింప
దగిన ధనము, సదా = ఎల్లపుడు, చేయం = ఈదగినదే, కదా = ఎన్నడుసు,
సౌ సంచితవ్యం = కూడచెట్టుదగినదికొడు, ఎంచకసగా దానముచ్యటచేతనే,
శ్రీకర్ణస్య = దానపర కర్ణునిమొక్కయు, బలేః = బలిమొక్కయు, చ =
మంచియు, విక్రముహతేః = విక్రమాదిత్యనిమొక్కయు, కీర్తిః = యశస్వి,
అద్యాపి = ఇప్యటికిసూడు, స్తోతా = నిలిచియున్నది, అన్నాకం = మోమొక్క,
ముష = తేసే, దానభోగరహితం = దానముచేయటకు ససుఫవించుటకు
పనికిరానిద్య, చిరాత్యరచితం = చాలకాలమసురణి సంపాదింపబడినట్టేద్య
యను తేసే, నిర్వాణాతే = నాళనముగుచుస్తుది, ఇతి = అని, మత్తితోః = తేనె
టీగలు, పాణిపాదయుగలే = చేతులు, పాదముల జరటము, ఘుర్భుని = రుచు
కొసుచున్నట్టు, అపో ! = ఆశ్వర్యము.

తా పుణ్యత్యుత్యులు అసుఫవించుటకు దగిన ధనము ఎల్లపుటు
దానముచేయటకు సిద్ధముగా సుంచవలేసు, ఎన్నడుసు కూడచెట్టుదలప
రాడు, దానముచేసినటమవలననే కర్ణుటు, బలిచక్రవర్తి, విక్రమాదిత్యడు
మొదలగుపతే కీర్తి సేచికిని ప్రసిద్ధముగా సున్మది, దానముచేయకయు
అసుఫవింపకయు మనము కూడచెట్టేన తేసె సష్టుమైపోపుచున్నదేయని
తేనెటీగలు పాచ్చత్తావ పదుచున్నపా యన్నటు తాషుచేయలు పరస్పరము
రుచుచున్నవి.

ఏకాదశాధ్యాయము సమాప్తము

చ్యాచ శా చ్యాయ ము

శ్లో॥ సానందం నదనం నుతాంశ్చ నుధయః కాన్తా ప్రియాలాపినీ
నుధనం సన్మితం స్వయోషేతి రతిః న్యోఽభజ్ఞాపరాః
సేవకాః ।

ఆతిథ్యం శివపూజనం ప్రతిచినం మిష్టాన్న పానం గృహే
సాధోః సంగముపాసతే చ సతతం ధన్య

గృహస్తోఽభజ్ఞాపరాః ।

అర్థము :- సానందం = లనందము కలిగించు, నదనం = ఆల్య, నుతాః = విద్ధలు, నుధయః = మంచియద్మిమంతులుసు, చ = సుషించు, కాంచా = భార్యా, ప్రియాలాపినీ = సుఖురమగా మాట్లాచుపచియు, సుధసం = మంచివద్యతితో సంపాదించిన ధనము, సన్మితం = పంచిసుత్రుణి. స్వయోషేతి రతిః = తన భార్యయంచు ప్రేషయు, సేవకాః = సేవపులు. స్యోభజ్ఞాపరాః = తనయూజ్ఞసు పాలించువారుసు. ఆతిథ్యం = ఆతిథినక్కారము. శివపూజనః = తల్యాంకారకుడగు పుమేష్వరోపాససయు, ప్రతిచినం = ప్రతిచినము, గృహే = ఇంచియంచు. మిష్టాన్న పానం = సుఖురమైస భోజసము, సాధోః = సాధుపుచ్ఛేత్కు, సంగం = ఉత్కిక, చ = ఉడు, సతతం = ఎల్లపుటు సుంచనో యట్టి, గృహస్తోఽభజ్ఞాపరాః, ధన్యః = ధన్యమైనది.

తా॥ నివసించు గృహము అనందమతో నోలలాచుండ వలుయుసు. బిద్ధలు ముఖీసంతులు కావలిసు. భార్య ప్రేయముగా మాట్లాచునదిగా సుండవలెసు. ధసము న్యోఽయోతము కావలెచు. స్మిత్రుణి మంచివాచగా సుండవలెసు. తన భార్యయందే యసురాగముండవలెసు. సేవయలు తన యూజ్ఞసు పాలించువారుగా సుండవలెసు. ఆతిథులను సమ్మా

నింపవలేసు. కల్యాణకరుడగు పరమేష్ట్యరు సుపాసింపవలేను. రుచికర మైన అస్సుపానాడు లుండవలేసు. ఎల్లపుడు సజ్జనసాంగత్యముండవలేసు. ఈ విధముగాసున్నాఁ గృహస్తజీవితము ధన్యముగును.

వివరణము :- ఈ శ్లోకమునకు వ్యాఖ్య మేము ప్రాణిన 'అదర్సు పరివారము' అను గ్రంథములో చూడటం —

శ్లో|| ఆ తేషు విప్రేషు దయాన్యితశ్చ

యత్ శ్రద్ధయా స్వల్పముషైతి దానమ్ |

అన్న పారం సముషైతి రాజన్

యద్దియతే తన్న లభేద్ ద్విజేభ్యః॥

2

అర్థము :- దయాన్యితః = దయాపవు, చిమణియు కరుణా పూర్ణమైన మసుమ్యాండు, ఆశ్రేషుండుఃథితులైన, విప్రేషు = బ్రాహ్మణులకు, శ్రద్ధయా=శ్రద్ధతో, స్వల్పం = అల్పమైన, దానం = దానమును, షైతి=ఇచ్చుచున్నాఁ, రాజన్ =ఓ రాజు! ద్విజేభ్యః=బ్రాహ్మణులకు, యత్ = ఎంత, దీయతే = ఈతిచున్నాఁ, తత్ = అంతమాత్రమే, న లభతే=లభింపదు, మతియు పరమాత్మని దయవలన, అనంతపారం=అంతలేసిద్ది, సముషైతి=లభించును.

తా॥ దయగలవారు పీడితులైన బ్రాహ్మణులకు శ్రద్ధతో నిచ్చిన దానము స్వల్పమైనసు ఓ రాజు! పరమాత్మని దయవలస నిచ్చిన దాతకు అనంతధనము చేకూరును.

వివరణము - దీనులకు దానమీవలేను వేదములో—

పృతీచూదిన్నాఁధమానాయ తవ్యాన్ బ్రాధీయాంస

మనుప్రేయత్ పస్తామ్ |

ఓ ఓ వర్తనే రఘ్యేవ చక్రాన్య మన్యముపతిష్ఠనీ రాయః॥

(ఖ. 10-117-5)

భవనంపస్సుచ్చె పాపసుష్టుచు యఃథితులు పీఠితులైనవారిక తప్పక సౌయము చేయవలయము. వోః టీఫ్టుదృష్టికో వనిచేయవలెము. నుఖ యఃథితులు అంచటికి కలుగుము. భవనంపచలున్నవని గద్దిముకొని విక్ష్యానముకొని కలిగియుండరాదు. భసము రఘవక్రములవలె తిరుగు చుండుము. నే కొకరి ఉగ్గబ ఉప్ప మరొకరి ఉగ్గబమండుము.

ఈక విత్తనము నాచిన దానిపలన వంచలకోలది పేలకోండు లగించుము. అల్లె చేసిన దానము కొంచెసైనము దాని ప్రతిఫలము ఉంపియేకాక వంచలకోలది పేలకోలది రెట్లు తిరిగి లభించుము. శఱడిన దానము వ్యాప్తిముకొచు. దానిఫలము తప్పకయుంచుము.

॥ దాశ్మిణ్యం స్వజనే దయా పరిజనే శార్యం సదా దుర్జనే

ప్రీతిః సాధుజనే స్నేయః ఖలజనే విద్వజ్జ్ఞనే చార్జవమ్ |

శౌర్యం శత్రుజనే త్వమా గురుజనే నారీజనే ధృష్టతా

ఇత్తం యే పురుషాః కలాను కుశలా స్తోమ్యైవ లోకస్థితిః॥ 3

అర్థము :- స్వజనే = తసహారియందు, దాశ్మిణ్యం = సజ్జనత, వప్రుతయు, పరజనే=ఇతరులపై, దయా=దయయు, దుర్జనే=చెడ్డవావి యందు, సదా=ఎల్లపుడు, శార్యం=దుష్టత్వము, సాధుజనే = మంచివారి యందు, ప్రీతిః=ప్రేమయు, ఖలజనే=దుష్టలయందు, స్నేయః = చిఱు వప్పు, చ=మతియు, విద్వజ్జ్ఞనే=విద్వాంసులయందు, ఆర్జవం = ఖుజు త్వము (నసకత), శత్రుజనే=శత్రువులయందు, శౌర్యం=శౌర్యపరాక్ర మములు, గురుజనే=తల్లిదండ్రులు ఆచార్యులు మొదలగు పెద్దలయెదు, త్వమా=సహనశిలత, నారీజనే=శ్రీలయెద, ధృష్టతా=విక్ష్యానము, ఇత్తం= శసవిధముగా, యే=ఏ, పురుషాః=పురుషులు, కలాను=శైవ జైవిన విష

యములో, కుశలాః = నేర్వరులో, తేష్వైవ = అటీవారిపైనవే, లోకస్తుతిః=ప్రపంచ స్తోతియంచుసు.

తా॥ తన బంధుంధవులలో మంచిగా ప్రసుటిగా మెలగుట,
ఇప్పరులపై దయచూపుట, దుర్జ్ఞసుల విషయములో దౌష్ట్యము, సాధజనుల
యెద క్రేమ, దుష్టులపై అధికారము, బలముచూపుట, విద్యాంసులతో
సరళముగా ప్రపంచంచుట, శత్రువుల విషయములో చౌర్యముజూపుట,
తల్లిచండ్రులు, పెద్దలు గురువులు చెందలగువారి సంబంధములో నచూ
నము కలిగియండుట, త్రీలయెద విశ్వాసము, ఈవిధముగా కలిగియున్నాచో
వారిని నేర్వరులు కుశలురు వందురు. అటీవారిపైనే లోకస్తుతి ఆధారపడి
యున్నది.

వివరణము :- వేదములో పృథివిని ధరించువానిని గూర్చి
యిట్లున్నది—

సత్యం బృహద్యతముగ్రం దీక్ష తచో బ్రహ్మాయజ్ఞః
పృథివీం ధారయన్తి ।

సానో భూతస్య భవ్యస్య పత్న్యుచ్యం లోకం పృథివీ
నః కృతోతు॥ (అథర్వ. 12-1-1)

సత్యము, మహాత్మ్యకొండ, న్యాయముతోగూడిన వ్యవహారము.
జ్ఞాత్రుక్తి, దీక్ష, తపస్సు ఆత్మాసము, ఆధిపృథివీ ప్రయత్నము, విద్యాం
సుల సత్యాగ్రహము అను వెనిమిది గుణములు పృథివిని ధరించుచున్నవి.
భూతభవిష్యత్తులములలో మనల రణీంచు భూమాత మనకు విస్తృత
మైన ప్రకాశమును స్థానమును కలిగించుమ గాక! — ఈ యెనిమిది
గుణములలో ఖుతము ఆసగా న్యాయంకు ప్రయవహారము చాణక్యుడు
వ్రాసిన లోకమంతయు వేదమంతములోని రెసిక్ పాదమునకు మాత్రమే
వ్యాఖ్యార్మైయున్నది.

మాటలాట ప్యాపిలి భరింఱవచి ఏమి గుణములూగా తెక్కింప
బడినది —

గోవి రిష్టపైరిష్ట పేదైక్క సతీభిః సత్యహోద్దీః ।
అల్యుకై ద్వాన కేతైక్క పత్తుర్ధాప్యే మహీ॥

(ప్రాంద మాట. కౌశల. 2-71)

గోవులు, రాయిపిలు తమస్వీలునైన బ్రాహ్మణులు, పేదములు
(స్వపయ్యత్త పేచుఇజు), వరిప్రచలగు త్రీలు, సత్యహోదులు, లోభగుజము
చెనివారు, దానిలురు-అసు నీ యొగురిపై పృథివి స్తోరపడియున్నారి.

శ్లో॥ హస్తా దాన వివర్జితో శ్రుతిపుతో సారస్వత ద్రోహింశా
నేత్రే సాధు విలోకనేన రహోతే పాదా న తీర్థం గతో ।
అన్యాయార్జిత విత్తపూర్వముదరం గర్వేణ తుంగం శిరో
రేకే జమ్ముక ముంచ ముంచ సహసా నీచం

సునింద్యం వపుః॥ 4

ఉప్తము :- చూస్తూ = చేతులు, దానవివర్జితే = దానముచేయనివి,
ప్రతిపుట్టో = చెవినొపులు, సారప్యతప్రోహితో = వేదకొత్తములు వినక
ప్రోచూములుచేసినవి, నేత్రే=సేత్రములు, సాధువిలోకనేన=నజ్ఞనసందర్భ
నము, రహావే=లేనివి, పాదా=పాదములు, తీర్థం న గతో = తీర్థమునకు
అసగా తల్లితండ్రి గురువు అరిథి అమవారి సేవకోతుకు వారి దగ్గరుకు
పెళ్లనివి, ఉదరిం=బొట్టి, అస్యాయార్జిత విత్తపూర్వమే = అస్యాయముగా
సంపాదించిన భనమతో నిండినది, జిరః=జిరస్య, గర్వేణ=గర్వమతో,
తుంగం=ఎత్తెసది, రేకేజంయాక ! =ఉరీ నక్క-వంటి నీచుడా ! సహసా=
శ్రుమమగ వపుః=శరీరమును, సునింద్యం = బాగుగా నిందింపడగిన
దానిని, నీచం =నీచమైనదానిని, ముంచముంచ = విశువిషువు.

తా॥ చేతులు దానముచేయలేదు. చెట్టులు వేదాదశాప్తములు ఏనక క్రోహముచేసినవి. నేత్రములు సజ్జనస్తరుముల చూడలేదు. పాదములు తీర్మములకు (తల్లిదంట్రులు, ఆబార్యుడు, అతిథి మొదలైనవారి సేవ చేయుటకు సచ్చిపమునకు) పెళ్లలేదు. పొత్తు అస్యాయాచ్ఛిత ధనముతో నిండియున్నది. జిర్సుగ్రహముతో నెత్తగాసున్నది. సక్కుచూపములో మన్న మసుష్యుడా ! నీ విట్టి సీవమైన శరీరమును శీప్రముగా వదలుము. అనగా కై విధముగా బ్రితుకుటకంటె వచ్చుటమేలని యర్థము.

వివరణము :- ఈ శ్లోకార్థమునకు సంబంధించిన కథ కలదు—

ఒక మనుష్యశవము లడవిలో పడియున్నది. దావిని తిసుట కొక నక్క సమీపించి మండుగా ఆ శవము చేతులు తినదలచి చేతులను సమీపింపగా నెవరో ఈ క్రింది విధముగా జెప్పేము. ఓ నక్క ! ఈతని చేతులెన్నడును దానముచేసి యెఱుగవు. కావున తినదగవనెసు. అప్పుడా నక్క చేతులువదలి చెవులను తినదోపగా-ఈ చెవులు ఏనాడును వేదాదశాప్తములు వినలేదు కావున మట్టతగనివని వినబడెను. అప్పుచు సక్క నేత్రముల దీనబోవ ఈ నేత్రము లెన్నడును సాధువుల దర్శనము చేసినవి కావు కావున తినరాచని వినిస్త్లయ్యేము. అప్పుడు నక్క కాశ్ల తినదలచి సమీపింప ఆ కాశ్ల ఏనాడును తీర్మములకు పెళ్లియెఱుగవు. కావున తిసుటకు యోగ్యములు కావని వినబడెను. అంతట నక్క తన పొత్తుసింద ఆ శవముచొక్క పొత్తుసుచేల్చి ఇందలంప-ఈ పొత్తు యస్యాయాచ్ఛితముతో పెరిగినటి కావున వక్కింపతగదని వినబడెను. ఉప్పుడు నక్క జిర్సుము తినదలపగా నా వ్యక్తి యా జిర్సుగ్రహముతో మిట్టివచ్చిచున్నది కావున తినయోగ్యము కాదనుచు టీ నక్క ! యా యత్యంత నీచమగు శరీరమును లిసునట్టి ప్రయత్నమును శీప్రముగా విడువుమనెను.

త్రీ॥ పత్రం సైవ యదా కరీరవిటవే దోషో వన నుస్య కిం

నోమాకోఽప్యవ లోకతే యది దివా

సూర్యస్య కిం మాషణమ్ ।

వర్ణానైవ పత్రనీ చాతకముఖే మేఘస్య కిం మాషణం

యత్నార్వం విధినా లలాటలిభితం

తన్నార్వితుం కః త్తమః॥ ५

అప్రసు : - యదా = ఎప్పుడు, కరీరవిటవే = ఇసుకప్పటలో సుంచు
పొదచెట్టునంచు, పత్రం = ఆకులు, సైవ = మొలవకుస్వాచో,
వనంతస్య కిం = వనంత బుతువు దోషమా ? ఉలూకః ఆపి = గుడ్లహాటి,
దివా = పగలు, న లవలోక్యతే యది = చూడకుస్వాచో, సూర్యస్య =
సూర్యవకు, చూషణం కిం = చూషణమా యేమి ? చాతకముఖే = చాతక
పక్కి నోటిలో, పర్వతా = వర్షజలము, న పత్రనీ = పడకుస్వాచో, మేఘస్య =
మేఘముచొక్కు, చూషణం కిం = చోషమాయేమి ? యత్ = నీచి,
పూర్వం = మొదట, విధినా = బ్రిహ్మాచేత, లలాటలిభితం = సుచుటియంచు
వ్రాయబడినవో, తల్ = దానిని, మార్జితుం = తుమచుటకు, కః =
ఎవడు, త్తమః = నసుర్భుచు ?

తా॥ ఇసుకప్రదేశములో సుంచెడు ఒక పోచకు ఆకులుండవు.
ఆకులుండకపోపుట వనంతబుతుపు చొక్కు చోషముకాదు. గుడ్లహాటి
పగలు చూడలేము. (పెలుతురు) ఆ దోషము సూర్యానిచి కాదు. చాతక
పక్కి నోటిలో వర్షమునీరు పడకపోపుట మేఘముచొక్కు దోషముకాదు.
పరమేళ్వదు చెవరికెట్లు జరుగవలయునో ముంచే వారి వారి సుచుటియంచు
వ్రాయమును. దానిని తడిచి సుతోకవిధముగా మార్పుట తెవ్వమును
సమర్థుడు కాడు.

వివరణము :- పురుషార్దము ద్వారా భాగ్యమును మాచ్యుతుక్కవకోశమున్నదన దయసంచుటి స్వమంతవ్యమంతప్యములో చెప్పేసు పుట్టిపోర్చుము ప్రారభముకంటే గొప్పది. ఎవడైనసు సంచితమును ప్రారభమగూ మార్పుచు. ఎవడైనసు చాగుచేయ దలచిన చాగుచేయును. చెడగొట్టు దలచిన చెడగొట్టుపు. అంచువలన ప్రారభముకంటే పురుషార్దము గొప్పది. జీ॥ సత్యంగాత్ భవతి హి సాధుతా ఖలానాం

సాధునాం న హి ఖలసంగమాత్ ఖలత్వమ్ ।

ఆమోదం కుసుమభవం మృదేవ ధత్తే

మృద్గంధం న హి కుసుమాని ధారయ నీ॥ 9

అర్థము :- సత్యంగా = సజ్జనవంగమమువలన, ఖలానాం = చుర్చుసులకు, సాధు = సాధుత్వము, భవతి హి = కలుగుపు కదా? సాధునాం = సాధువులకు, ఖలసంగమాత్ = చుర్చునసాంగత్వమువలన, ఖలత్వం = దుష్టత్వము, న హి = కలుగుచు గదా!, కుసుమభవం = పూలలోచుట్టిన, ఆమోదం = సుగంధమును, మృదేవ = ముట్టియే, ధత్తే = ధరీంచుచున్నాచే, మృఘంధం = మట్టివాసనసు, కుసుమాని = తూలు. నధార్యమ్ నీ = ధరింపపు గదా!

తా॥ చుర్చుసులకు మంచిచౌచొక్కు సత్యంగమువలన సాధుత్వము కలుగును. కాని సాధువులకు చుర్చుసుల సంబంధమువలన దుష్టత్వము కలుగదు. పూలవాసన మట్టికి కలుగుసుకాని, మట్టివాసన పూలకు రాయ.

వివరణము :- సత్యంగ మహిమ గొప్పది-భర్తృమార్తి —

ఇంక్యం కియో భూరతి సించతి వాచి సత్యం

మానోన్నతిం దిశతి పాప మపాకరోతి ।

చేతః ప్రసాదయతి దిష్ట తనోతి కీర్తిం

వత్సంగతిః కథయ కిస్న కలోతి షంసామో॥

(ఫల్తు. నీతి. 22)

సత్పుంగతివలన జూట్లోని జాత్యము (జడత్యము) పోపుసు. వాక్యనందు సత్యముసు నింపుసు. గౌవముసు పెంచుసు. పాపముసు పోగొట్టుసు. మనస్సుపు సంతోషపెట్టుసు. దిక్కులంచు కీర్తిని వ్యాపింపజేయును. సజ్జనసాంగత్యమువలన కలుగని మంచియేమన్నవో చెప్పుము. తులసీదాను—

సజ్జనసంగతిచే దృఢ్యుముడు సజ్జముడగుసు. ఎట్లు ఈ మాట సత్యమో అప్పే దుష్టులసాంగత్యముతో శ్రేష్ఠుడు పతపమగుసు. భీమ్యుడు విద్యాంసు దైవము దుర్వ్యాధసుని సంగతివలన విరాట్ మహారాజుచేయక్క అపులము తీసికొనివచ్చుటకు వెళ్లేను.

శ్లో || సాధువాం దర్శనం పుణ్యం తీర్థభూతా హి సాధవః ।

కాలేన ఘలతే తీర్థం సద్యః సాధు సమాగమః॥ 7

ఆర్థము :- సాధువాం = సజ్జములచ్చేక్క, దర్శనం = చూపు, పుణ్యం = పుణ్యమైపచి, హి = ఎంచుకుగా, సాధవః = సాధువులు తీర్థ భూతాః = సాజ్జత్తుగ తీర్థములవంటివారు (తరింపజేయవారు) తీర్థం = తీర్థముయైతే, కాలేన = సమయమువచ్చినపుచ్చ, ఘలతే = ఘలమునిచ్చును, కాని, సాధుసమాగమః = సాధువుల సంగమము, సద్యః = వెంటనే ఉన్న రథముల నెఱపేర్చును.

తా॥ సజ్జనదర్శనము పుణ్యము నిచ్చును. సజ్జములు తీర్థములవంటివారు (తరింపజేయవారు). తీర్థములు సమయము ప్రాత్మించినపుడే

ఫలముల నిచ్చును తాని సాధనమూగము పెంటనే కోర్కెల
నీడేచ్చును.

వివరణము :- సత్యశైవ సాధువుల మహిమల యెట్టివో చూడుదు—
చందనం శీతలం లోకే చంచనాదపి చంప్రమః ।
చంద్ర చందనయోర్ధ్వధై శీతలా సాధువంగతః॥

ప్రపంచములో చందనము (మంచిగంధము) శీతలమైనది. చంచ
నమంతంబె తాడ చంద్రుడు మిక్కలి చల్లగామండును. చందనము,
చంద్రులకంబెకూడ పజ్ఞనసాంగత్యము మిక్కలి శీతలము తాంతిప్రదము
నైయున్నది.

వహ్యమ్యవాని తీర్థాని వ దేహా మృచ్ఛలాభుభూః ।

తే పునస్త్వారుకాలేన దర్శనాదేవ సాధవః॥ (భగవత. 10-84-11)

నీరుగలచోట్లు తీర్థములు కాపు. ముర్తితో. తాతిలో తయారుచేయ
బడిన బొమ్మలు దేవతలు కాదు. ఆ తీర్థములు మొదలైనవి భాల ఆలస్య
మూగా పవిత్రముచేయును. (మా ఆలోచనలో నవి జీవితాంతము వఱకు
పవిత్రముచేయలేవు) తాని సాధువులు దర్శనమాత్రముచేతనే పవిత్రము
చేయయరు.

శ్లో || విప్రాఖస్నేష్మ న్నగరే మహాన్ కథయ కస్తాల

ద్రుమాణాం గణః

కోదాతా రజకో దదాతి వననం ప్రాతర్గృహీత్యా నిశి ।

కో దత్తః పరదార విత్తహరణే సర్వోషపి దత్తో జనః

కన్నా జ్ఞసి హౌ సభే విషకృమి న్యాయేన

జీవామ్యహామ్॥ 8

త్రైము :- విప్రే=గ్రాహ్యమూడా ! అస్త్రివ్ శు, నగరే = నగరీ మును. కః=ఎవము, మంజుష్ఠు = గొప్పవాయి ? తాతాద్రుమాకాం గణః = దాఢిచెట్లు సమూహము, దాతా = దాత. కః=ఎవము ? రజకః=చాకలివారు, వాచు, వససం=వస్త్రముము, ప్రాతః = ప్రాతఃతాతమును, గృహీతావ్య = తీసికొనివెళ్లి, నిశి = రాత్రియంటు, దదాతి = ఇచ్చుచున్నాడు, పరదాప విత్తహరణే=ఇతర స్త్రీలను ధనమును కొఛేచుటలో, దశః=సమర్పుడు, కః = ఎవడు ? సర్వోపిజనః = ప్రతిముసుచుకూడ, దశః=సమర్పుదే. పేణ సభే = ఓ బుత్రమూ ! కస్మాత్ = ఎందుపంచ, జీవసి = జీవించుచున్నాపు ? అహం=నేసు, విషకృమినాయిచేన=విషములో నున్న పురుగు చావస్తులు, జీవాపు=జీవించుచున్నాపు.

తా॥ ఒక చాటసాతి యొక నగరమునకు చేరి యొక గ్రాహ్యము సంగ్రహిసు—ఓ గ్రాహ్యమూడా ! ఈ నగరములో గొప్ప వాడెవడు ? విప్రుడు సమాధాసమిచ్చెను. తాడిచెట్లు సమూహము. దానశీలు డెవడు ? రజకుడు (చాకలి) ఉదయము వస్త్రములను తీసికొనివెళ్లి తిరిగి రాత్రియందు తీసికొనివచ్చి యిచ్చుము. పుంచారపిత్తముల గ్రహించుటలో దశ్శుడు (చతురుడు) ఎవడు ? పరులధనమును భార్య లను గ్రహించుటలో నందయును సమర్పుచే. ఈ స్థితిలో నిచ్చుట నీపెట్లు జీవించుచున్నాపు ? ఓ మీతుడా ! నేసు విషములో సుంచు పుటుగువలె (ఆ పురుగు విషములోనే పుట్టి విషములోనే చచ్చుము) ఈ గ్రామములోని వారికోనే కలిసిబ్రతుంచున్నాము.

ఖ్లో॥ న విప్రసాదోదక కర్మమాని

న వేదశాస్త్ర ధ్వని గ్రజితాని ।

స్వాహా స్వాధాకార వివర్జితాని

శ్రూతాన తుల్యాని గ్రహణి తాని॥

అర్థము :- ఏ యిండ్ల లో, విప్రపాదోదక్ కర్ణమావి=బ్రాహ్మణాములు పాదములు కడుగుటవలన పడిన నీటితో బురుడకావో, వేదకాత్మధ్వని = వేదముల మొక్కయు, శాత్రుముల మొక్కయు ధ్వంసులచే, గర్జితాని = ఛోషిల్లు నవి, న=తావో, స్వాహ=యజ్ఞము చేయిపపుడు మంత్రము చివర అసుస్వాహ= ఆను శబ్దము, స్వాధాకార=తల్లి దండ్రులు మొదలగు పెద్దలకు నీటిదుచున్న భోజనముచేయుచున్న సమయమున సుచ్ఛవించు శబ్దముల ధ్వని, వివర్జితాని=లేనట్టి, తాని=ఆ, గృహాటి = గృహములు, శ్వాకాష తుల్యాని=వల్లకాటితో సమావమైనవి.

తా॥ బ్రాహ్మణాములు పాదములు కడిగిన సీరు పాఱనట్టివి, వేదకాత్మ పాతపరంధ్వములచే ఛోషిల్లనట్టివి, యజ్ఞమంత్రముల చివర పలికెటు స్వాహ= ఆను శబ్దములు, పితరుల కీటడిన భోజనమును పొగడునట్టి శబ్దములు (స్వాధ) లేనట్టివియగు గృహములు శ్వాకాషభూమి (వల్లకాషు)తో సమానములు.

చివరణము :- స్వర్గముతో సమానమైన గృహమేది ? ఈ శ్లోకములో కొంచెము మార్పుచేసినటో స్వర్గముతో సమానముగా - గృహములు ఖాసించును —

**న విప్రపాదోక్ కర్ణమాని
స వేదకాత్మ ధ్వని గర్జితాని ।
స్వాహ= స్వాధాకార నిర్తవ్యాఖ్య
స్వర్గాని తుల్యాని గృహాటి తాని॥**

బ్రాహ్మణాముల పాదములు కడిగిన సీరుపాటినవి, వేదకాత్మ హౌతు పతనముల ధ్వనిచే ప్రతిధ్వనించునవి, యజ్ఞముచేయునపుడు పితరులకు భోజనాదు లిచ్ఛవినపుడు తీసికొసుడు ఉచింపుడు ఆని చేయు స్వాహ= స్వాధ ధ్వనములగా గృహములు స్వర్గముతో సమానమైనచీగా గ్రహింపవలెను.

శ్లో॥ సత్యం మాతా పితా జ్ఞానం ధరో బ్రాతా
దయా స్వసా ।

శాంతిః పత్నీ క్షమా పుత్రః మడైతే మమ భాస్ఫవాః॥ 10

అర్థము :- ఒక దోగీ ఉస్మానూర్చి చెప్పిన పరిచయవాక్యములు-
సత్యం = సత్యము, మాతా = తల్లి, జ్ఞానం = జ్ఞానము, పితా = తండ్రి,
ధర్మః = ధర్మము, బ్రాతా = సోదరుడు, దంచా = దయ, స్వసా = సోదరి,
శాంతిః = శాంతి, పత్నీ = భార్య, క్షమా = సహసము, పుత్రః = పుత్రుడు,
ఏతేషట్ = ఈ యాఱును, మమ = నాముక్కు, పాంధువాః = బింధుపులు.

తా॥ నాకు సత్యము తల్లి, జ్ఞానము తండ్రి, ధర్మము సోదరుడు,
దయ సోదరి, శాంతి భార్య, సహసము (షమ) కెంతకు ఈ యాఱుము
వాకు బింధుపులు.

శ్లో॥ అనిత్యాని శరీరాణీ విభవో నైవ శాశ్వతః ।

నిత్యం సన్నిహితో మృత్యుః కర్తవ్యధర్మసంగ్రహః॥ 11

అర్థము :- శరీరాణి = శరీరములు, అనిత్యాని = నాశస్వభావముగలవి,
విభవః = ధనసంపత్తి నైవశాశ్వతః = ఎల్లి పుష్టిందునది కౌనేకాడు,
మృత్యుః = మరణము, నిత్యం = ఎల్లి పుష్టము, సన్నిహితః = ఆంటిషెట్లుకొని
యున్నది. కాపును, ధర్మసంగ్రహః = ధర్మమునుకూడిషెట్లుట (ధర్మ
చరణము) కర్తవ్యః = చేయవగినది.

తా॥ శరీరములనిత్యములనిము, సంపదయ శాశ్వతములు
కావనియ, మృత్యుషెల్లపుటు వెన్నంటి యున్నదని తెలిసికొని ధర్మ
సంగ్రహము చేయవలెను.

వివరణము :- శరీరము నశించు వ్యాఖావము కలదని వేదము —
తప శతీరం పతయష్ట్వార్షవ్॥ (యజ. 29-22)

ఓ జీవత్తు ! నీ శరీరము నజించునది.

భవము రాశ్యుతముకాయ. లక్ష్మీచంచలమైనది. ఈ భవమునే డిచ్చట
సుంఘము. జేపు పుత్రుకచోటికి దోవుసు. మృత్యువు ఎల్లపుటుసు తలమై
ననే యండుసు. ఎప్పుడు ప్రింగునో తెలియము. అందచే—

అజరామరవత్ర్యామ్ర్జ్ఞో విద్యాపుర్ణం చ చింతయేత్ ।

గృహీత ఇవ తేశేమ మృత్యునా ధర్మమాచరేత్ ॥

(చాణక్య సీతికా ప్రము)

బుద్ధిమంతుడైన మనుమ్యదు సునులితనము, మరణములేనివాడుగా
విద్యను, భవమును సంపాదింపవలెను. కాని మృత్యువు జూటువట్టుకొని
యుండి యెప్పుడు ప్రింగునో యసు సందేహముతో ఎల్లపుటు ధర్మము
నాచరింపవలెను. కుక్కాచార్యుచు—

స్తో మృత్యుముఖే చాహం తణమాయుర్జమా స్తిన ।

ఇరి మత్యా దానధర్మై యథేష్టోపు సమాచరేత్ ॥

(శక్త. 3-208)

నేను మృత్యుముబుటందున్నాను. నాకు తణమైనను ఆయుషులేవని
తలంచి యథేష్టుముగా దానధర్మము లాచరింపవలెను.

మృతం శరీరముత్యుజ్యో కౌషాలోష్ట సమం ఇతో ।

విషుభా భాంఫవా యూని ధర్మానుసుగచ్ఛతి॥ (మసు. 4-241)

బింఘబాంధవులు నిర్జివమైన శరీరముషు కట్టులతో ఉఱ్ఱతో నమాన
ముగా దలచి భూమిచీదవిడిచి లిరిగిషోపుయదు. (దానితో కూడ సెవ్వీరు
వెళ్లరు) మనుమ్యచు చేసిన ధర్మమైక్కుచే ఆతనిపెంట పెశుసు. కొబట్టి
ధర్మ సంచయము చేయవలెను.

శ్లో॥ ఆమన్యోత్సవా విప్రా గావో నవతృతోత్సవః ।
పత్స్యత్సాహయతా నార్యః అహం కృష్ణరజోత్సవః॥12

ఆర్థము :- విప్రాః = బ్రాహ్మణులు అమంత్రజోత్సవః = భోజ
నాప్యోనముకొఱకు సుత్సాహమహమచుంచురు, గావః = ఆపులు, పవతృతోత్స
వః = లేతపచ్చిగడ్డికొఱకు ఉత్సాహమహమచుంచును, నార్యః = త్రీలు, పత్స్య
త్సాహయతాః = భద్రసుకలిగియుంచుఱకు సుత్సాహమహమచుంచురు, అహం =
నేను, కృష్ణరజోత్సవః = భయంకరయుద్ధము కొఱకు సుత్సాహమహమ
చుంచును.

తా॥ బ్రాహ్మణులు భోజనప్రియులై పిలుపుకొఱకు నెయు
చూచుదురు. ఆపులు లేతగడ్డి కొఱకు ఉత్సాహము తలిగియుంచును. త్రీలు
భద్రలయుత్సాహముతో సుత్సాహముకలవౌగుదురు. నేను భయంకర
యుద్ధమచేయుట యనిన సుత్సాహముగానుంచును.

శ్లో॥ మాతృవత్ పరదారాంశ్చ పరద్రవ్యాహీ లోషపత్ ||

ఆత్మనత్సర్వభూతాని యః పశ్యతి స పశ్యతి॥ 13

ఆర్థము :- పరదారాన్ = ఇతరుల భార్యలసు, మాట్యపత్రిచ =
తల్లులవలెసు, పరద్రవ్యాహి = ఇతరుల ప్రవ్యాహసు, లోషపత్ = మృ
వలెసు, సర్వభూతాని = అన్నప్రాణులసు, ఆత్మవత్ = తసవలెసు, యః =
ఎవచు, పశ్యతి = చూచున్నాడో, సః = వోచు, పశ్యతి = యథార్థమాప
మును చూచున్నాడు.

తా॥ పరప్రీలసు తల్లులవలెసు, పరభావమును మట్టిగడ్డవలెసు,
సమస్తప్రాణులసు తసవలెసు, ఎవచు చూచునో వాచు యథార్థముగా
చూచువాడగును.

వివరణము :- ఇతరుల ధనమును పరశ్రీలసు కుదృష్టితో చూడాడు —

పరాస్నం పరవశ్చంచ పరశయ్యం పర న్నియః ।
పరవేశ్చ నిపాసం చ దూరతః పరివర్జయేత్ ॥

(పృథ్విచాణక్య. 3-5)

ఇతరుల యన్నమును, ఇతరుల వశమును ఇతరుల వదకను, ఇతర శ్రీలసు, ఇతరుల యిండ్లలో నిపసించుట అను వానిని దూరముగా చితువవలెను. అన్ని ప్రాణులను తన ఆత్మతో సమాపముగ తలంప వలెను. వేదము —

యస్తు సర్వాతే భూతాన్విత్తై స్నేహసు పశ్యతి ।
సర్వాభూతేము చాత్మాసం తతో న విచిత్రత్వత్తి ॥ (యజు. 40-6)

విద్యాంసుడైనవాడు విచ్ఛి. యోగాభ్యాసము, ధర్మాచరణమునకు తప్పవాత పరమాత్మయందే సమస్త చరాచరణగత్తును చూచుసు. సుఖ దుఃఖములు, లాఘవష్టములు అనుసవి తసకువలెనే యన్ని ప్రాణులకున్న వని తెలిసికొనుసు, ఈ విధముగా దెలిసికొని సందేహరహితుడగును. చేపిన ఏవగించుకొసుటకాని ద్వేషించుటకాని చేయడు.

శ్లో ॥ ధర్మై తత్పరతా ముఖే మధురతా దానేసముత్సాహాతా
మిత్రైవంచకతా గుర్తా వినయతా చిత్రైతి గంధీరతా ।
ఇచ్చారే శుచితా గుణే రసికతా శాస్త్రేషు విజ్ఞానతా
రూపే సుందరతా శివే భజనతా సత్స్నేహవసందృశ్యతే ॥ 14

ఆర్థము :- ధర్మై = ధర్మమునందు, తత్పరతా = ఆపక్తియు, ముఖే = నోటిలో, మధురతా = మధురసంభాషణము, దానే = దాశముచేయుట యంచు, సముత్సాహాతా = మిక్కలి యుత్సాహము, మిత్రై = ప్రేమితుని

యందు, అవంచకత = మౌనములేకుండుట, గుర్తా = గురువైపునందు, వినయతా = ప్రమత్తయు, చిత్రే = మసమ్మినందు, అతిగంభీరా = మిక్కిలిగాంభిర్యము, ఆచారే = ఆచారమందు, శుచితా = శుచిష్టము, గుణే = గుణమునందు, రసికతా = గుణగ్రహిజము, శాప్రేర్ధిషు = శాప్రములందు, విజ్ఞానతా = విజ్ఞేష్టజ్ఞానము, రూపే = రూపమునందు, నుంచర్చా = సౌందర్యము, శివే = వరమేళ్వదునియందు, ఫలిషతా = భక్తికలిగియుండుటయు, నత్పుష్టవ = సత్పురుషులలోనే, సందృష్టాతే = చూడబడుచుస్తూదీ.

తా॥ భర్యమునందాపక్తియు, నోటితో మఘరథాష్టము, ఊషము చేయుటలో మిక్కిలి యుత్సాహము, మిత్రునియందు మౌనములేకుండుట, గురువుదగ్గఱ వినమ్ముడైయందుట, అంతఃకరణములో మిక్కిలి గాంభిర్యము, ఆచారమునందు పవిత్రత, గుణములను గ్రహించుట, శాప్రములందు విజ్ఞేష్టజ్ఞానము, రూపమునందు సౌందర్యము, పరాప్రేళ్వదునియందు భక్తియను నవి సజ్జనులయండే కనబడుచూన్నవి.

**క్షో॥ క్షాష్టం కల్పతరుః సుమేరుగచలశ్చింతామణః ప్రస్తరః
సూర్యసీవకరః శశీత్యయకరః క్షూరో హి వారాం**

నిథిః ।

కామో నష్టతను ర్భులిర్ధితిసుతో నిత్యం పశుః కామ గౌరైనాం సే తులయామి భో రఘుపతే కస్యోపమా వీయతే॥ 15

ఆర్థము :- కల్పతరుః = కల్పవృక్షము, క్షాష్టం = కొండ, సుమేరుః = సేరుపర్వతము, ఆచలః = కచలని కొండ, చింతామణిః = చింతామణి, ప్రస్తరః = తాయి, సూర్యః = సూర్యుడు, శీవకరః = శీఖకిరణములు గలవాడి, శశి = చంద్రము, తయకరః = తేజించుకిరణములుగలవాము,

వారం విధిః = సముద్రాడు, హి = నిక్షయముగా, జేరో = ఉప్పనివాడు, శాపః = మన్మథుడు, నష్టతము = శరీరములేనివాడు, బలిః = బలిచక్రవర్తి, చిత్తముతః = దైత్యాడు, (రాజునుడు) తామగోః = తామధేసువు, నిత్యం = ఎల్లప్పడు, పతుః = పతువే, నీతాన్ = ఏనీని, తే = నీకు, నతులయామి = దౌల్చితేసు, భో రఘుపతే = ఉ రఘుపతీ! నీకు, కస్య = ఎవనిచొక్కు, ఉపమా = పోలిక, దీయతే = ఉత్సాహవలెసు. నీకుబోలిక యేదియులేదని భావము.

తా॥ తల్పవృష్టము క్షత్రై, మేరుపర్వము కడలనికొండ, కోర్యుల విచ్చు చింతామణి ఔఱు, సూర్యుడు తీవ్రకిరణాడు, చంద్రుడు క్షీణించు వాడు సముద్రము ఉప్పనిచి మన్మథుడు శరీరములేనివాడు, బలిరాజునుడు, శాపధేసుపు పతుపు, ఉ రఘుమహారాజా! ఏనిలో నేవియు నీతో సరి పోల్చుటకు తగవు.

శ్లో॥ వినయం.రాజపుత్రేభ్యః పండితేభ్యః సుభాషితమ్ |

అనృతం దూర్యాతకారేభ్యః శ్రీభ్యః శిత్సేచ్చకైతవణ్ణా॥16

అర్పము :- రాజపుత్రేభ్యః = రాజపుత్రులముండి, వినయం = వినయము, పండితేభ్యః = పండితులపలన, సుభాషితం = ప్రేషముగా ప్రియముగా మాటలాడుటను, దూర్యాతకారేభ్యః = జూదగాళ్లముండి, అనృతం = అబ్దహాటిటను, త్రీభ్యః = త్రీలవలన, కైతవం = మోసముసు, చ = కూడ, శిక్షేత = నేర్చుకొనవలెను.

తా॥ రాజపుత్రులముండి వినయము, పండితులముండి సుభాషితము (మంచిమాట) జూదమాడువారిసుండి అబ్దము, త్రీలముండి మోసము చేయు విద్యసు నేర్వవలెను.

శ్లో॥ అనాలోక్య వ్యయం కర్తా హ్యనాథః కలమాప్రియః |

ఆతురః సర్వత్స్తోత్రేషు నగః శ్రీఘ్రుం వినశ్యతి॥ 17

తప్పిము :- అనారోక్యు=చూడకుండ (అసగా భసమస్యామో రేషో
అలోచించకుండ, మంచిచెట్టు తెలియకుండ) ప్ర్యాయం=ఇర్పుసు క్రూ=
చేయువాచు, అనాధః బొ=సహాయుకులు లోచు ఎవ్వుచులేకుండనే, కలమూ
ప్రియు= ఇతరులకో దెబ్బిలాయదలచినవాచు, సుప్రాత్తిశ్రేష్ఠ = సమస్త
వుప్పుత్తీలనో సంధోగమచేయుట కొడకు, అతురు= గత్యామాకుమకో
కొండరపదువాడువైసు, నరః = ఉసుముచు, శ్రీష్టం = కొంచుగానే.
వినశ్యలి=వలింపగలదు.

తా:- ఆలోచస లేపుండ ఉడ్డగోలుగా భవము వ్యోయముచేయు
వాచు, ఎవ్వురు సహాయములేనివాచు, కలహించుట యుందానక్కి కలవాచు,
మంచిచెట్టు గుర్తింపక సుప్రావుపుల త్తీలనో సంధోగము చేయగోరువాచు
వైన పురుషుచు శ్రీష్టమగా పరించుసు.

ఓవరుము :- ఆదాయవ్యోయములు తెలిసికొనకుండ వ్యాప్తమగా
ఖండ్యుచేయువాచు ఉర్ధ్వాశాము. అన్నివుప్పుముల త్తీలనో సంధోగము
చేయ గోరువాచు నాకవమగుటకు కౌరుణు—

పురుషా సగంతవ్యాః సర్వవ్యైషు కర్మ్మా చిత్తో ।

నహీ దృషమనాయుష్యం త్రిషులోకేషు విద్యుతో॥

ఎవ్వుటును నీ పర్ముషునషు చెందినవ్వాడైనను పరశ్రీలనో సంధో
గము చేయరామ. ముల్లోతములలో పరశ్రీలనో చేయు సంధోగముకంటె
మించినస్తేది ఆయుస్యుషు టీచేంపచేయు చోషుము మణ్ణుకటియె. పాశ్చీక్క
ముముష్యని సణింపజేయవస్తే మూడు కోషములను చెప్పియున్నాము.
అంషులో నాకటి పరశ్రీ సంఖోగము చేయటు— .

పురుష్యానాం చ హరుణం పురుషాఖిమస్యనామో ।

ముహ్యదాషులి శంకాచ్ఛ్రవ్యో చోష్ణో తమావంతో॥

(ామూ, ముచ్చ 87-23)

ఇకరుల భషము కాజేయటయు, పరత్తిలతో సంబంధము (వ్యాఖిచ రించుట), తన మేలుకోటు స్నేహితుని విశ్వసింపుండులు యను మూడు దోషములు వినాశకారులు

**శ్లో॥ నాహారం చింతయేత్ ప్రాజ్ఞో ధర్మమేకం హి
చింతయేత్ ।**

ఆహారా హి మనుష్యాణం జన్మనా సహ జాయతే॥18

అర్థము:- ప్రాజ్ఞః = బుద్ధిమంతుడు, ఆహారం = ఆహార విషయములో, న చింతయేత్ = ఆలోచింపరాదు, ఏకం = ఒక్కాటైన, ధర్మం హి = ధర్మమును గూర్చి మాత్రమే, చింతయేత్ = ఆలోచింపవలెను, హి = ఎందు వల్లనసగా, మనుష్యాణం = మనుష్యులకు, ఆహారః = ఆహారము, జన్మనా సహ = పుట్టుకలతో ఉండ జాయతే = కలుగుచున్నది.

తా॥ బుద్ధిమంతుడు భోజనము విషయములో చింతింపవలసిన పని తేడు. ధర్మమను గూర్చియే ఆలోచింపవలెను. మనుష్యుల కాహారము పుట్టుకలోబాహే యుత్పన్నమైయెన్నది.

వివరణము :- మనుష్యుడు ఆహారమను గూర్చి ఆలోచింప వక్కాడలేదు. ఎందుచేతననగా పరమాత్మ ప్రతిజ్ఞామాడుడు —

అహం దాశేషు విభజామి భోజనమ్ । (ఖు. 10-48-1)

అత్మసమర్పణ చేయువారికి నేను భోజన మిచ్చమన్నాము.
మతియు —

శశావస్య మిదం సర్వమ్ । (యజు. 40-1)

ఈ చరాచర జగతునకు పరమాత్మయే స్తానము ధరించుచున్నదు.
ఓ ఫత్తువా ! నీవు ఆయనపై విశ్వాసముంచుము. ఆయనయే యి బ్రిహస్పతిం దమును ధరించియున్నాడు. అట్టి పరమాత్మ నిన్ను ధరింపదా? బిసుము —

దంతములు లేని పిడ్ల లకు పాలు ఇచ్చేసు. దంతములు స్నావారికి అస్నా మీయదా? జీవులకు నీటితో స్ఫురముపై వివసెంచు క్షేమము చేయాటు ఏ క్షేమము కోర్దా? మసుమ్ముడిప్పి ధర్మమును గూర్చిందే ఆలోచింపవలెను—

సుభార్థాః నర్వాభాతానాం మతాః సూర్యః ప్రేముత్తయః ।

సుఖంచ న వినా ధర్మాత్మస్తాధర్మపరో భవేత్ ॥ (శక్తసీతి 3-1)

నర్వాప్రోణులు చేయు పసులు అన్నయు తమ సుభముకొల్పే చేయబడుచున్నవి. ధర్మములేకుండ సుఖముకలుగాయి. కాపున పసుమ్ముచు ధర్మపరాయణాడు కావలయసు.

శ్లో॥ జలబిందు నిపాతేన క్రమశః పూర్వ్యతే ఘుటుః ।

స హోతుః నర్వావిద్యానాం ధర్మస్య చ ధనస్య చ ॥ 19

ఆర్థము :- క్రమశః = క్రమమగా, జలపంచనిపాతేన = నీటిచుక్కలు పచుచండుటచే, ఘుటుః = కుండ, పూర్వ్యతే = నిండింపబడుసు, నర్వావిద్యా పాం = విద్యలన్నింటికి, ధర్మస్య = ధర్మమునకు, ధనస్య చ = ధనమంపకు చూడ నః = ఆదియే (మైల్లి మైల్లిగా, కొంచెము కొంచెము కొడ చెట్టు టయే) హోతుః = = కారణము.

తా॥ ఒకోగ్రక్క నీటివించుపుపడుటచే క్రమమగా కుండనెంచుసు. అట్టే మైల్లి మైల్లిగా కొంచెము కొంచెము కొడ చెట్టుటచే విద్యయే, ధర్మము, ధనము పూర్తిగా చేస్తారుసు.

వివరణము :- మైల్లి మైల్లిగా అఫ్యసించుటచే నమ స్తముచేకూర్చుసు.

శన్వైర్ధ్వాః శన్వైః పశ్చాః శన్వైః పర్వత మాచహోర్ ।

శన్వైర్విద్యా చ ధర్మశ్చ వ్యామూముశ్చ శన్వైః శన్వైః ॥

(వృద్ధ చాఙక్య 6-14)

ధనసంపాదసయు, మార్గమున సదచుటయు, ఫల్ప్రోత్మేకుక్కుటయు,
ఖిద్యుసు, భర్తుమును సంపాదించటయు, వ్యాయామము నెమ్ముచి నెమ్ముచిగా
చేయవలెను.

తుండుకు కణక్కైచువ విద్యాముర్ధంచ సాధయేత్ ।

న త్యాజ్ఞో తు తుండుకయౌ నిత్యం విద్యాభన్మాణినా॥(శక్త. 3-176)

ఏచ్యు సహ్యసింపచలచినవారు ప్రతిక్షణముసు, ధనము సంపాదింప
చలచినవాటు ప్రతి చిన్న ధనధాగమును (వైస) విధిచిపెట్టరాదు. విద్యాతీ
ఱక్కుతుండైనసు; ధనాన్ని ఒక్కుశైసనైనసు కొంచెమేకదా యని విచువర
ప్రప్రతీసికొనవలెను.

శ్లో॥ వయసః పరిషామేఉపి యః ఖిలః ఖిల వ్రవ సః ।

సుపక్కమపి మాధుర్యం నోపయాతీన్ద్రీ వారుణమ్॥ 20

అర్థము :- వయసః = వయసుయొక్కు, పరిషామేఉపి = పరిషామ
మంయుసు (వయసు మీటినసు) యః = ఎవడు, ఖిలః = మఘ్యదో, సః =
వాచు, ఖిలవీవ = నిశ్చయముగా ఉప్పఁడే, సుపక్కమపి = బాగుగా పండిన
దైనసు, ఇంద్రవారుణం = పిచ్చించుచుకాయ. మాధుర్యం = తీపిని, నోప
యాలి = హొందరు.

తా॥ వయసు మీటినసు మఘ్యదు దుష్టదేయగును. ఎట్లనగా పిచ్చి
పుచ్చకాయ యొంతపండినసు చేయగానే యండునగాని తియ్యగాసుండదు
గదా!

వివరణము :- స్వోభావముసు చూచ్చట మిక్కిలి కష్టము—

యః స్వోభావౌ హి యస్యాస్తి స నిత్యం దురతిక్రమః ।

శ్యాయద్ క్రియతే రాజు స కీం నాచ్చాత్యపానచామ్॥

(హితో. 3-6)

దేవ దేహ స్వాధావమో యది చెల్లి ప్యాడు నుండిను. విడిచిపోచ. ఈక్కును రాజుగా చేసి సింహసనముపై కూర్చుండచెట్టినను చెప్పు లిను స్వాధావమును ఏపువదు గడా !

నాలికా గతమపి తుటిలం న భవతి నరలం కునః పుచ్ఛమ్॥

తద్వాతే ఖలజన హృదయం బోధితమపి నైవ యాతి మాధుర్యమ్॥

కుత్కుతోక లిన్నాసుండవలెనని వెచురుబద్ధులుపేసి కట్టినను ఆ బద్ధులు విప్పగానే లిలిగి తోకవంకరుగానేయుండును. అణ్ణే చుర్మారున తెంత బోధించినపు వ్యాప్త్యము పోయి సొజన్యము రాయ.

షంక్రాండవ యథ్యాయము సమాప్తము

త్రయోదశా ద్వారా య ము

ఖో॥ ముహూర్తమపి జీవేత నరః శుక్లేన కర్మణా ।

న కల్పమపి కష్టేన లోకద్వాయ వివోధినా॥ 1

ఉప్పకుమ :- షుక్లేన= క్రైష్టుమైన, కర్మణా = తర్తుతో, నరః = మసుమ్యాచు మసూర్తమపి= ఒక మసూర్తకాలము జీవేత = జీవించి నషు సుత్తమే, కష్టేన= యష్టుము, ఉషభము, పాపకర్మలు చేయున్ని, లోకద్వాయ వివోధినా = ఇహాలోక పుర్తోకములకు వివోధియగువాయ, కల్పమపి= ఒక కల్పకాలము జీవించినపు. స=ఉత్తమము కాయ.

తా॥ మసుమ్యాచు పుణ్యకర్మలు చేయుచు మసూర్తము (48 లిప్పిషుములు) జీవించినపు క్రైష్టుమై యగును. ఈ లోకమునకు పుర్తోక మునకు (లోకద్వాయము) పాపకర్మలు చేయుచు వివోధిదైనవాచు ఒక కల్పకాలము (కౌన్సిలుగములు) జీవించట వ్యాప్తము.

విపర్జనము :- శ్రేష్ఠకర్మచేయుచు కొలదీకాలము జీవించినసు
ఉత్తమేయగుసు —

ముహూర్తం జ్యోలితం శ్రేయో న చ ధూమాయుతం చిరమే ।

(భార. 4చో. 133-15)

అగ్ని యొక ముహూర్త సమయము మండినసు శ్రేష్ఠముకాని
పొగము వ్యాపింపజేయు నట్టిచే యెక్కువకాలమున్నసు ప్రయోజనము
లేదు.

దానే తపసి నత్యై చ యన్య నోచ్చరితం యః !

విద్యాయం అర్థలాభే వా మాతురుచ్ఛార ఏవ సకః॥

(భార. 4చో. 133-23)

దానము, తపస్య, సత్యభాషణము, బిధ్య, ధనోపార్థునము మొద
లగు వాని విషయములో నెవన కీర్తి యంతటము గానము చేయబడవో
పాదు తన తల్లికి ప్రత్యుతు కాదు. మంచుప్రతముల వంచివాడే యగుసు.

యజ్ఞివ్యతే షణమపి ప్రఫితం మనుష్యైర్

విజ్ఞాన విక్రమ యజోభిరభగ్వమానము ,

తన్నమ జీవితమిహ ప్రవదన్నీ నన్మః

కాకోఱపి జీవతి చిరాయ బలిం చ భంత్కై॥

(చాణక్య రాజనీతి 8-34)

ఎవడు విజ్ఞానము, పరాక్రమము, కీర్తికో యుక్తుడగునో యట్టి
వాడు లోకములో ప్రసిద్ధుడగును. అట్టివాడు ఒక్కషణము జీవించినసు
అతనిని నజ్జునులు కొనియాడుదురు. అటులకాక యెంగిలి మెతుకులు
తినుచు బ్రితుకునట్టి శాకివలె బిహూకాలము బ్రితికినవాని నెవరు తలంతురు.

క్లో॥ గతే శోకో న కర్తవ్యో భవిష్యం సైవ చింతయేత్ ।
వర్తమానేన కాలేన ప్రవర్తనే విచక్షణాః॥ 2

అప్రము :- గతే = కడచిపోయదానిసూర్యు, శోకః = శోకము,
న కర్తవ్యః = చేయాడు, భవిష్యం = జటగచోవ దానినిసూర్యు సైవ
చింతయేత్ = చింతింపనే కడమ, విచక్షణాః = బ్యాధిమంతులు, వర్తమానేన =
జటగుచున్నా. కాలేన = కాలాసుసారముగ, ప్రవర్తనే = పనియందు
ప్రవర్తించుచున్నారు.

తా॥ గడచిన దానికి వగవబనిలేదు. భవిష్యత్తుము సూర్యియ
నాలోచింపబనిలేదు. బ్యాధిమంతులు వర్తమానకాలము ససునరించియే
ప్రవర్తించురు. భూతభవిష్యత్తుల నాలోచింపదు.

ఓవరణము :- గడచిపోయిన దానిసూర్యు చింతించిన ప్రయోజ
నము లేదు —

శోకో నశయతే ధైర్యం శోకో నశయతే ప్రతమ్ ।

శోకో నశయతే సర్వం నాస్తి శోక నమో రిపుః॥

(రామ. ఆచో 62-15)

శోకము ధైర్యమును, కాత్పుళ్ళానమును, సర్వమును సష్టవణమును.
శోకముతో సమానమైన శత్రువు మతోకటీలేదు. లాంగ్ ఫెలో నీము
చున్నాడో చూడుటు

భవిష్యత్తు ఎంతసుంచరమైనదైనపు దానియందు విక్రొసమమంచ
సాడదు. జరిగిపోయన దానిని సూర్యు అలోచింపదాడు. నీది చేయవలెనో
దానినిసూర్యు తనయందు పుహూత్యందు విక్రొసమంచి వర్తమాన
కాలములో చేయుటము.

క్లో॥ స్వభావేన హితుష్యన్ని దేవాః సత్నముహః సితా ।

జ్ఞాతయః స్వన్నపానాభ్యం వాక్యాదానేన పండితాః॥ 3

అద్రేషు :- చేవాః విద్యాంసులు, సత్పురుషాః శ్రేష్ఠస్తరుములు.
షితాః తండ్రి ఏర్పంచతు, స్వభావేన హిః స్వామావస్తుతోనే, స్వతస్మిష్టము
గానే, పంచాజముగానే తుష్ణీని సంకోషింతరు, జ్ఞాతయః బింఘుమాంస
ములు, స్వన్నపాసాభ్యం మంచి ఆన్నపానాచులతోసు, అట్టే, పండితాః పండితులు,
వాక్యప్రదానేని మధురభాషణముతో ప్రపస్నలగుచురు.

తా॥ విద్యాంసులు, సత్పురుములు, తండ్రి ఏర్పంచతు స్వభావస్తు
చేతనే పంచాజముగానే సంతుష్టులగుచురు, జ్ఞాతులు మంచి ఆస్నపాసాచు
లతోసు, పండితులు మధురభాషణముతోసు ప్రపస్నలగుచురు.

శ్లో॥ అహాఽబత విచిత్రాణి చరితాని మహాఉత్సునామ్ ।

లక్ష్మీం తృణాయ మన్యానే తద్భారేణ నమస్తి చ॥ 4

అద్రేషు :- అహాఽబత ! = ఆశ్వాస్యముగదా. మహాఉత్సునాం =
గొప్యవారిచ్చొక్కు, చరితాని = చరిత్రలు, విచిత్రాణి = విచిత్రముగా
మండుసు, వాచు, లక్ష్మీం = సంవత్రిని, తృణాయ = గృధ్రిపర్వకవలై,
మన్యానే = తలంచుచున్నారు, చ = మతియు, తత్ = ఆ ధనము చొక్కు,
భారేణ = భారముతో, నమస్తి = వంగుచున్నారు. అనగా ధనవంతుల
మని విష్ణువీగక విన్ములగుచున్నారు.

తా॥ మహాత్ములచొక్కు చరిత్రలు విచిత్రముగానుండుసు. వాచు
ధనసంవత్రిని గృధ్రిపర్వకగా చూచుచురు. అటులకాక ధనమున్నాచో దాని
భారముచేత (అధిక ధనవంతులైనచో) విష్ణువీగక విన్ములై యండురు.

వివరణము :- నిజముగా మహాపురుషుల చరిత్ర విచిత్రముగా
మండుసు —

వజ్రాదపి కరోరాజే మృదుని కునుమాదపి ।

లోకో త్రాకాం చేతాంసి కో షు విజ్ఞాతు షుర్షైలి॥

(ఉత్తర రాషు చరిత 2-7)

మహాపురుషుల హృదయములు వజ్రముకంటె కర్తిసమగ్రాసును
ఘూలకంటె మృదువుగా సుందును. అణ్ణి గొప్పవారి షునోభావముల
నెఱుంగుటకు సెవడు సమర్థుడగును ?

మహాకటి చూడుటు—

సంపత్య మహాం చిత్తం భవత్యత్పుల కోషులమ్మే ।

అపత్య చ మహాశైల శిలా సంఘాత కర్మశమ్మే॥

మహాపుటుషుల చిత్తము సంపదలు కలిగియున్నపుషు గర్వముతో
కర్తిసమగ్రా సుండక నల్లకలుపవలె మృదువుగాసుండును. ఆపదలు సంభ
వించినపుచు గొప్ప పర్వతములందలి తాళ్లవలె కర్తిసమగ్రా సుండును.
చెంచెలుపడడు.

విత్తే తాగ్యగః తమా శక్తి దుఃఖే దైన్య విహీనతా ।

నిర్ధమ్మతా సదాచారే స్వోభావోఽయం మహాత్మనామ్మే॥

ధనమున్నపుడు దానముచేయుట, శక్తియున్నపుడు టర్పు కలిగి
యుండుట, దుఃఖము సంభవించినపు దైన్యము పొందకుంఠుట, సదాచారి
మైనము చాంఛికమ్గా సుండకుండుట యనునవి మహాత్ములకు
సహజములు.

శ్లో॥ యస్య స్నేహా భయం తస్య స్నేహా దుఃఖస్య

భాజనక్కొ ।

స్నేహ మూలాని దుఃఖాని తాని త్వ్యక్త్వ వసేత్తుఖమ్మే॥५

ఆర్థకము :- యస్య = ఎవనికి నెవనితో, స్నేహః = స్నేహమన్నాహో, తస్య = అతని కాతనితోనే, ఘయం = భయముకూడ సున్నది, స్నేహః = స్నేహము, గ్రీలి, దుఃఖస్య = దుఃఖమునకు, భాజనం = ఆధారము, దుఃఖాని = దుఃఖములు, స్నేహమూలాని = స్నేహమే మూలముగా గలవి, తాని = ఆ స్నేహాబంధములను, త్వక్త్వా = విడిచి, సుఖం = సుఖముగా, వసేత్ = ఉండవలెను.

త॥ ఎవని విషయములో ప్రేమయందునో యతని వలననే భయముందును. గ్రీలి దుఃఖమునకు ఆధారము. స్నేహమే (గ్రీతియే) అన్ని దుఃఖములకు కౌరణము. అట్టి స్నేహాబంధమును విడిచినచో సుఖముగా జీవింపవచ్చును.

వివరణము :- స్నేహము దుఃఖముల కన్నింటికి మూలము. స్నేహము (సూనె)లో దేవము వత్తి వెలుగును. స్నేహ (సూనె) మూలముగా నువ్వులసు గాసుగలోపేసి త్రిప్పుదురు. అట్టే స్నేహమూలముగా మనుషుడు నంసారచక్రములో వడి నలిగిపోవుచున్నాడు.

స్నేహేన తిలవత్పర్వం సర్గచక్రే నికీధ్వతే ।
తిలపీదైరివాక్రమ్య లైతై రజ్జున సంఖావై ॥

(భార. శాంతి. 174-24)

సూనె వ్యాపారము చేయువారు (తెలకవారు) సూనె కొఱకు నువ్వులు గాసుగలోపేసి తొట్లు సలగగాట్టుటుకో యట్టే స్నేహకారణముగా ప్రతిలు అభ్యాసమవలన తలిగిన గేళుమద్వారా సృష్టి చక్రములో వడి నలిగిపోవుచురు.

శ్లో॥ అనాగత విధాతా చ ప్రత్యుత్పన్నమతి న్తథా ।

ద్వావేతో సుఖమేధేతే యద్భువిష్యో వినశ్యతి॥ 6

అర్థము :- ఆపగత ఏధాతా = రాదోషు దుఃఖమునకు ప్రతీకూరు మును ముంచే ఆలోచించువాడు, వ = మజీయు, తథా = లాట్సై, ప్రశ్నుచ్చిప్పు ఎంతిః = ఆపద సంభవించినప్పుడు పెంటనే దానిపు పోగొట్టునోసుట కుపాయ మాలోచించు వాడును, ఏలోచ్చై = రా యాద్యుయుపు సుభం = సుఖమును. ఏచేతే = వృద్ధిజీసికొందుపు, తథా = లాట్సై, యద్వచిష్ట్యః = నా భాగ్యములో నెఱ్లు కామమ్మునో య్యాటై జరుగు ససుకొంపవాడు, విపళ్యరి = నా కానము పోందును.

ఈ॥ రాదోషు ఆపదము గుర్తించి ప్రక్కికారమునకు ముంచే యుపాయము నాలోచించువాడును, ఆపద సంభవింపగానే దానిని తప్పించు కొసుటకు ఉపాయము నాలోచించువాడు నీ యాద్యుయు సుఖమును హోండు దురు. ఆవిధముగా ఆలోచింపక ప్రయత్నింపక యేది యెఱ్లు జటిగునో యదే య్యాటై జరుగునుతే యని పురుషప్రయత్నముచేయక దైవముపై భారమువేయువాడు మూడు చేపల కథలోని ‘యద్వచిష్ట్య’ అను చేపవతె నశించును. దీనివలన మసమ్మయిః మోర్చావశమున లోకామఫవము లేక ప్రయత్నముచేయక యేదికాపతో యదే జరుగునుతే యని గోల్డ్గొల్డుకోసు వాడు ఆపదలపాలో నసు సీలి పెల్లుడియగుసు.

శ్లో॥ రాజ్ఞి ధర్మిణి ధర్మిషోః పావే పాపాః సమోః సమూః ।

రాజూన మనువ ర్తునే యథా రాజూ తథా ప్రజాః॥ 7

అర్థము :- రాజ్ఞి=రాజు, ధర్మిణి=ధర్మిత్తుడైవబో, ధర్మిషోః = ధర్మిత్తులుగాను, పావే=పాపేత్తుపబో, పాపాః = పాపులుగాను, సమోః = ఉదాహరించుగానువ్వబో, సమూః=ఉడుపిసులుగాను, రాజూషం = రాజును, ఆమవ ర్తునే = అసునరించియుండురు, రాజూ = రాజు, యథా = ఎబ్లో, ప్రజాః=ప్రజలు, తథా=లాట్సై యుందురు.

తా॥ రాజు భర్తలైదైవ ప్రజలు ధర్మాత్ములు, రాజు పాపించైన ప్రజలు పాపులు, రాజు ఉదాసీనుడైనచో ప్రజలు ఉదాసీనులు వగుఱురు. రాజుల్లో ప్రజలు నట్టే యొందురు.

వివరణము :- రాజు దుర్వాలుడు, రాసించుట కషమర్థుడు, పాపాచరుడు, శ్రీష్టాచారము కలవడు నైనచో, శాసించు నథికారగణము ప్రజలామ చోచుకొసుట కషకాళము లభించును—

రాజు రాష్ట్రసుచూపేణ వ్యాప్తిరూపేణ మంత్రిణః ।

నేవకాః శ్వాసుచూపేణ యథా రాజు తథా ప్రణాః॥

రాజు రాష్ట్రసుచుగా సున్వచో మంత్రులు పెద్దపులులుగా సుందరు. సేవకులు కుక్కలవలే తచూరగుఱురు. రాజుల్లుండునో ప్రజలు నట్టే యొందురు. దీనికి వ్యాలిరేకముగా శాసకుడు బలవంతుడు పాలించుటలో సమర్థుడు ధార్మికుచునైనచో క్రీంచివారు కూడ తమ పనులు బాగుగా నిర్వహింతురు.

శ్రీకృష్ణుడు గీతలో చెప్పినదేశునగా—

యద్యదాచరతి క్రైష్ణ స్తత్ దేవేతరో జనః ।

న యత్ ప్రమాణం కురుతే లోకస్తచను వర్తతే॥ (గీత. 3-21)

క్రైష్ణ పురుషు డెట్లు ఆపరించునో సాధారణ మనుమ్యలు కూడ నట్టే వ్యవహరింతురు. మహాపురుషులు ఏమాటను ప్రమాణముగా నంగిక బింతులో దానినే తక్కినవారసుకరింతురు.

మహాభారతములో—

రాజమూలా మహాబాహో యోగజేష సువృష్టయః ।

ప్రణాసు వ్యాధయైనైవ మరణం చ భయానివ॥

(భాగ. చాంతి. 141-9)

ఓ మహాధారూ! ప్రజలచొక్క యోగక్షేమములు (పొందని దానిని పొంచుటయు, పొందిన దానిని రక్షించుటయు), పృథివీపై నువ్వుష్టి (అవశ్యిక్కునపుట వర్షించుట), వ్యాధి, మృత్యుపు ఫయము మొదలగు వాని కన్నిటికి రాజే మూలకూరుము.

రాజబోషై ర్యోపద్యసే ప్రజా హ్యావిధి పాలితాః ।

అపద్వ్యార్తే హి నృపతావకాలే బ్రియతే జనాః॥

(రామ. ౫ త్ర. 73-16)

రాజుచొక్క వోషము వలన ప్రజాపరిపాలన రాత్మప్రతారము సరిగా సండ సపుడు ప్రజలు ఆపదల పాలౌయదు. రాజు దురాచార పరుడై నందువలననే ప్రజల కతాలమృత్యుపు సంభవించుసు-ఆశ్రేయుడు అగ్నివేషునితో చెప్పేము—

యదా వై దేశసగర నిగమ జసపద ప్రధానా ధర్మముత్క్రమ్య భర్తైణ ప్రజాం వర్తయ న్నీ తదా శ్రీతోపాశ్రితాః పొరజన పదా వ్యవహారోప జీవినశ్చ తమధర్మ మథివర్ధయ న్నీ॥ (చరక. విమాన 3-20)

దేశము, సగరము, నిగమము (కార్మాచేషన్) జసపదము (టిల్ల) లలోని ప్రధానులు ధర్మముల విధిచి అధర్మముగా ప్రజలతో వ్యవహారించి వన్నో ఆ అభ్యాసు నాశయించిన ఒపాశ్రయించినట్టి కర్మచాయల (పది నిర్వహించు ఉద్యోగులు) నోకరులు, సగరములలోని గ్రామములలోని ప్రజలు అచే విధముగా వ్యాపారముసు అధర్మమును పథికముగా పృథ్వి చేయుటయు.

శ్లో॥ జీవన్తం మృతవన్నై దేహినం ధర్మవర్జితమ్ ।

మృతో ధర్మైణ సంయుక్తో దీర్ఘ జీవి న సంశయః॥ 8

అర్థము :- ధర్మవజ్రీతం = ధర్మహీనుడైన, చేపినరం = శరీరధారీ యైన మనుష్యుని, జీవ్ న్తం = జీవించుచున్నసు (నేను చాణక్యుడు) మృతువుల్ల = చచ్చినవానితో సమాపునిగ, చున్యే = తలంచున్నసు ధర్మేణ = ధర్మమతో, సంయుక్తః = రాత్రికొవ్వువాడు, మృతః = చచ్చిపోయినసు, దీర్ఘజీపి = దీర్ఘ జీవియే, న సంశయః = సంశయములేదు, కౌరాము అతనిక్రియ యెల్లాపుడు ఆమరముగా సుంఘసు.

తా॥ ధర్మవిహినముగా దేహార్థియైన మనుష్యుడు జీవించుచున్నసు నేను (చాణక్యుడు) అధర్మహీనుని చచ్చినవానితో సమాపునిగా తలంతుసు. ధర్మయుక్తడినవాడు బనిపోయినసు దీర్ఘజీవియే యునుసు. సంశయములేదు.

వివరణము :- భార్యికుడవు కమ్ము. అగ్ని ధర్మము - కాల్పుట, ఉష్ణము, అగ్నిలో ఈ గుఱములు లేకపోయినచో ఆ అగ్నియే యుండచు. దూని వప్పుడు ఖాడిదగాతీసి పెంటకుప్పువై (ఎరుపు దబ్బ) పోయుదురు. అదే విధముగా మనుష్యునిలో సుండ వలసిన మానవత్వము మొదలగు ధర్మములు లేకున్నచో వాడు చచ్చినవానితో సమాపుడే —

మనుర్వవ - ఓ మానవ ! మనుష్యుడవు కమ్ము.

(ట్ల. 10-53-6)

అనిత్యాని శరీరాతే విభవో నైవ కాళ్వతః ।

విత్యం సశ్నహితో మృత్యుః కర్త్రవ్యో ధర్మ సంగ్రహః

శరీరములు నశించును. ధన నంపద కాళ్వతము కాదు. నిత్యమైన మృత్యువు దగ్గరలోనున్నదీ. కావున ధర్మసంగ్రహము చేయవలెను.

ధర్మ మాతా పితా చైవ ధర్మ కంధః సుహృత్తథా ।

ధర్మః స్వర్గస్య సోపానం ధర్మత ప్వర్గమవాప్యతే॥

ఉప్పుచే తల్లి, తండ్రి, జంధుపు, స్నేహితులు, వ్యోమమనకు
మెట్టు, భవ్యతు వలవనే స్వోర్ము లభించుసు.

క్లో॥ ధర్మార్థ కామమోక్షాణం యసైయ్యికోఱి న విద్యతే।

అజాగల స్తనస్యేవ తస్య జన్మ నిరదకమ్॥ 9

అర్పము :- ధర్మార్థ కామమోక్షాణం=ధర్మార్థ కామమోక్షమలో,
యస్య=ఎవనికి, ఏకోఱి = ఒక్కయికాడ, న విద్యతే = ఉండదో,
తస్య=అట్టినానియొక్క, జస్య=జన్మ అజాగల స్తనవతీ = మేక మెడ
ప్రీంద ప్రేలాడు స్తనములవలే, నిర్భ్రతమ్=వ్యోర్ము. (వానిసుండి ఒక్క
చుక్క రాడ పాలురావు)

తా॥ ధర్మార్థ కామమోక్షములను సాగ్గించిలో నొక్కటైనసు లేని
వాడు మేకమెడక్రీండ ప్రేలాడు స్తనములవలే వ్యోర్మైన జన్మకలవ
దగుసు.

ఏవరుతము :- ధర్మార్థ కామమోక్షములు అసుసవి చతుర్మీఢి
పురుషార్థములు. మసుష్యము ధర్మార్థార్థోక్షముగ సంపాదించి ఆ పవిత్ర
ధనముతో ధర్మార్థముగా కోర్కెల ఏచ్చుకొనవలెను. ఈవిధముగా
గృహస్తధర్మము సాలించుచు చివరకు ఛీవితమునకు పరములజ్యమైన
మోక్షమును కోరదలవలెను. మసుష్య దీ నాలుగు పురుషార్థముల
సాధించుటకు ప్రయత్నము చేయుచు నాలుగు లేక మూడు లేక తెంచి
చివర కొక్క పురుషార్థమైనసు పొంచవలెను.

ఘార్మిటడమై ధర్మము సాచరింపుము. వాలకుటైన చూకీకర్తామ్యవలె
ధర్మము కొఱకు తను, సును, ధనముల పర్మింపవలెను. ఘార్మికుటు శాలేతు
న్నాచో త్వమును సంపాదించి కుచేరుడ వగుము. ఆపశ్యోక్మైనపుడు
భాసుకాబ్రావలె తన సంపూర్ణ ధనముసు, ధర్మమును జాతిని, సంస్కృతిని

సభ్యతను రక్షించుటకు ఖర్చుపెట్టుము, లేనిబో నీ కిష్టమైన కోర్కెల వసుభవింపుము. అదర్నే గృహస్తుడవగుము, సమాజమునకు నీకు ప్రతి నిధిగా మంచి నాగరికుడగు ఉత్తమ సంతాప మర్మింపుము. ఈ మూటిలో నే పురుషార్థుము సాధింపలేకున్న మోత్ప్రాప్తికొలకు ప్రభలముగా ప్లమశార్థుము చేయుము, ఈ జన్మములోనే మోత్ప్రాప్తి కొలకు దగిన ప్రయత్నము చేయుము. మనుష్య ఓ జన్మలోనే యా నల్గింటిలో నొక్క దానినైనను సాధింపలేకున్నచో వాని జన్మము వ్యక్తము.

తీసో॥ దహ్యమానాః సుతీప్రేణ నీచాః పరయశోఽగ్నినా ।

అశక్తా స్తత్పదం గస్తుం తతో నిందాం ప్రకుర్వాతే॥ 10

ఆర్థము :- నీచాః = నీచులు, పరయశః = ఇతరుల కీర్తియసు, సుతీప్రేణ = మిక్కలి తీవ్రమగు, అగ్నినా = అగ్నితో, దహ్యమానాః = కాల్పణించున్నవారై, తత్పదం = అట్టి స్తానమును, గంతుం = చేరుటకు, పొందుటకు, అశక్తాః = శక్తినివారై, తతః = తరువాత, నిందాం = నిందించుటను, ప్రకుర్వాతే = ప్రారంభించి చేయుటరు.

తా॥ నీచులు ఇతరుల యశమ్యను జూచి తీవ్రాగ్నిచే కాల్పణిన పోరై ఓర్ధవేక యితరులకున్న యున్నతిని పొందదలచి మిక్కలి ప్రయత్నించి పొందుట కశక్కత్తె యాగుఱవంతుని నిందించుటకు ప్రారంభింతురు.

వివరణము :- నీచులన నెపరు ? ఫవిష్యపురాణములో జైవుభద్రిన నీపలక్షణము—

వదత్యన్య త్కురోత్యన్యత్ గురుదేవాగతో యతః ।

స నీచ ఇతి విష్ణుయో హ్యానాచార త్వథా పరః॥

(ఫవిష్యః. మధ్యమ. ప్రథమ భాగ 5-68)

గురువు, తల్లి, తండ్రి, అచార్యుడు, మజీదు విద్యాంసుల దేశుల నొకటి చెప్పి పుట్టాడటి జేయుచు చూచాడు పటుడగు వానిని నీచునిగా డెలిసికొనవలిను.

నిందయననేమీ ? పుట్టాడై చంచానరంపసరిస్టులి నిందాస్తుతుల నిప్పి చించిన విధము - గుజేము దోషారోపణ పుష్టాయా అఫ్ఫా దోషేము గుజారోపణ యస్సాయా - తథా గుజేము గృతారోపణం, దోషేము దోషారోపణం చ స్తుతిః - అనగా గుజములసు దోషములసుటయు, దోషము లసు గుజములసుటయు నిందయనీయః; గుజములసు గుజములనుటయు, దోషములసు దోషములసుటయు స్తుతి యనేసు, అసగా మీధ్యభాషణము నిందయు, సత్యభాషణము స్తుతియునగుసు. (సత్యర్థ చతుర్దశము) నీచులు పృథ్వి చెందుచున్న ఇతచుల కీర్తినిఖాచి నహంపలేక యిష్టము వచ్చిన దోషము నారోపింతుడు,

శ్లో॥ బంధాయ విషయాచాన క్రం ముక్కై నిర్విషయం మనః।
మన ఏవ మనుష్యాణం కారణం బంధమోత్సయోః॥11

ఆశ్చర్యము :- మసుష్యాణం = పుసుష్యాణం, మనఃపీవ = మనస్సు, బింధమోత్సయోః = బింధనమునకు మోత్సమునకు, కౌరణం = కౌరణము, విషయాస క్రం = రూప, రస, గంధాదీ విషయములందు ఆస క్రైన, మనః = మనస్సు, బంధాయ = బింధనము కొడకుసు, నిర్విషయం = విషయాస క్రమకౌని, మనః = మనస్సు, ముక్కై = ముక్కి కొడకు హేతువగును.

తా॥ మనుష్యులయ్యుక్కు బింధనమునకుగాని, మోత్సమునకుగాని మనస్సు కౌరణము, రూప, రస, గంధాదీ విషయములందు తగుల్చైనిన మనస్సు మనుష్యుని బింధనమునకు కౌరణము. అట్లే విషయరహితమైన మనస్సు మోత్సప్రాప్తికి కౌరణముగుసు.

వివరించు : - పునస్మే బంధనమునకు మోడమునకు కారణమైయున్నదీ. తాపున చునస్మాను జయించుటకు ప్రయత్నింపవలెను.

చూస్తం చూస్తేన సంపీద్య దవైర్చస్తాన్ విచూర్జ్యిచ ।

అంగాన్యంగైః సమాక్రమ్య జయేదాదౌ స్వోకం పునః॥

(ముక్తికోవనిషత్తే 2-42)

చూస్తమును చూస్తసటులో మెలిపెట్టియు, చూస్తములను దన్తములతో పటపట కొత్తికియు. అంగములను అంగములలో సాక్రమించి తన మన న్యాస మొదట జయింపవలెను. చునస్మా నెఱ్లు వశముచేసికొనవలయునో పుక్తికోవనిషత్తులో —

అధ్యాత్మ విధ్యాధిగమః సాఖ సంగతి రేప చ ।

వాననా సంగపరిత్యాగః ప్రాణస్మంద నిరోధనమ్

ఏతాస్త యుక్తయః ప్రష్టాః న న్ని చిత్తజయే కిల॥

(ముక్తికోవ. 2-44, 45)

అధ్యాత్మిక విధ్యాభ్యాసము, క్రైష్ణపురుషుల కలయిక, విషయము లండాస్తకీ విడుచుటు, ప్రాతాయామము ఈ నాలుగుయుక్తులు పునస్మాను జయించుటకు సమర్పములైనవి.

సంసారమనెడు బావిసండి బయటపడుటకు మనస్మాను మేల్కు ల్యాడు —

వలించి పశురపి కూపే నిః సర్వం చర్ణచాలనం కురుతే ।

ధిక్ త్వాం చిత్త భవాభై రిచ్చాషుపి నో రిథర్మి నిఃసర్వమ్॥

బావిలోపడిన పశువైనను దానిసండి బయటపడుటకు కాళాండించుచు ప్రయత్నించుసు. తాని ఓ చిత్తమా! నీకు ధిక్కారము. నీపు భవసాగనము సండి బయటపడుటకు ఇచ్చుము మాప్రటిందు.

మనః కుత్రోవ్యోగః సపది వద మే గమ్యపదవీం
 నరే వా నార్యం వా గమన ముఖయై వ్యసుచితమ్ ।
 యత త్వే క్లిభత్వం ప్రతిషపద మహా చూస్త్వపదవీం
 జనస్తోమే మాగా ప్రశ్నముసుసు హా బ్రిహ్మపదవీమ్॥

ఓ మనస్సా ! ఎక్కుడకు వెళ్లటకు సిద్ధపడుచున్నావు ? కొంచెము
 చెప్పుము ఎక్కుడకు వెళ్లచున్నావో. నే దృష్టి యే మనమ్యాన్నిపైననైన
 పడినదా ? లేక యే నాయికపైననైన ముగ్గుపైనదా ? కాని నీవు ఈ రెండు
 చోట్లకు వెళ్లట తగదు. నీవు నపుంసక లింగమివు. నీవు వెళ్లినచో
 నప్యులపాలగుదువు. నీవు మనమ్యుల సుంఘతోనికి వెళ్లవద్దు. నీవు
 బ్రిహ్మ దగ్గరకుపెళ్ల. ఎందుకనగా బ్రిహ్మశబ్దము మాడ నపుంసకమే.
 అక్కుడ నీకు భాగుగా కొలము గడచుసు. నపుంసకునితి : నపుంసకునకు
 చాగుగా కుదురును. భావమేషనగా విషయవాససలసు ఏడిచి బ్రిహ్మ
 యందు లగ్నము కమ్ము.

శ్లో || దేహాభిమానే గలితే విజ్ఞాతే పరమాత్మని ।

యత్రయత్ర మనో యూతి తత్త్రత తత్త్ర సమాధయః॥ 12

అర్థము :- దేహాభిమానే = దేహమునందభిమానము, గలితే =
 పోయిన తరువాత, పరమాత్మని = పరమాత్మయందు నిష్ఠ, విజ్ఞాతే =
 తెలియజిడిన తరువాత, యత్ర యత్ర = ఎక్కుడెక్కుడకు, మనః =
 పునమ్య, యూతి=వెళ్లనో, తత్త్రత తత్త్ర = అర్థివోట్లరో, సమాధయః =
 సమాధుల దెలిసికొనవలెను.

తా॥ దేహాభిమానము నశించిన తరువాత తాను పరమాత్మయందు
 న్నట్ల దెలిసికొనినచో మనస్సేక్కుడెక్కుడఱ పోపునో యక్కుడక్కుడ
 సమాధిలభించును.

వివరణము :- దేహము సంచఖిమానము వదలుడు. ఈ శరీరము షణభంగురము. నీటిఉడగవంటిదీ—

శరీరమామాదపి మృవ్యాయాద్ ఘుటాదిదం తు నిఃసారతమం
మతం మము ।

చిరం హి తిష్ఠేచ్ విదివద్ ధృతో ఘుటః సముచ్చయోఽయం
సుధృతోఽపి థిద్యతే॥

ఈ శరీరములో కొండెమైనసు బిలములేదు. గీనిలో వ్యాఘులు, మమసలితనము, మృత్యురూపమైన శత్రువులు చుట్టుముట్టియున్నారు. ఈ శరీరము పచ్చిమట్టికుండతో సమానముగా షణభంగురమైనది. నాయుడే శ్వయములో శరీరము మట్టికుండకంచెకూడ నిఃసారమైనది. కుండసు సకి యైన పద్ధతిలో జాగ్రతగా వాడుకొన్నాచో చాలనోఊలుండును. తాని యా శరీరమును ఎంత జాగ్రతగా జూచినసు చెడిపోవును. నిలువదు. ఈ శరీర మనిత్యమని తెలిసికొని పరమాత్మయందు నిష్టకలవాని మనమృ ఎక్కుడకు పెళ్లినను నక్కడ సమాధిసిద్ధించును.

త్రీలో॥ ఈప్రితం మనసః సర్వం కస్య సంపద్యతే సుఖమ్ ।

దై వాఽయత్తం యతః సర్వం తస్మా త్సంతోష
మాశ్యేత్ ॥ 13

అర్థము:- మనసః=మనస్యచే ఈప్రిచేతం=కోరణిసది, సర్వం=సర్వము, సుఖం=సుఖము, కస్య=ఎవనకి, సంపద్యతే=ప్రాప్తించును, యతః=ఎందువల్లననగా, సర్వం=సంస్తమి, దై వాఽయత్తం = దైవాచీనములో సున్నదీ, తస్మాతో=అందువఃసు, సంతోషం=సంకోషమును, ఆశ్యేత్=ఆశ్యయింపవలెను.

త॥ అందటియొక్క అన్ని కోర్కెలు పూర్వాడుగా సెఱవేయపు. ఎందుకసగా నష్టస్తము దైవాధీనమిలో నున్నది. అందుచేత సంతోషము కలిగియుండుటయే గ్రేయప్పరము.

విపరణము :- సంతోషమే సుఖమునకు చూలము. అందుచేత సంతోషము కలిగియుండవలెను—

సంతోషాదఃప్తతము సుఖలాభః । (యోగ. ద. 2-42)

సంతోషమువలన ఓక్కినీలి యుత్తము సుఖము లభించును. ఓనిని మించిన సుఖము లేదు.

మనుషుహృద్మి —

సంతోషం పరమాస్యాయ సుఖార్థి సంయతో భవేత్ ।

సంతోషమూలం హి సుఖం దుఃఖమూలం విపర్వయుః॥

(మసు. 4-12)

సుఖమును కోరువారు సంతోషమును సాయము తీసికొని తనంతట తాను సంయమమిలో సుండవలెను. ఎందుకసగా సంతోషమే సుఖమునకు మూలము. సంతోషముగా లేకుండుటయే దుఃఖమునకు కారుణము,

ఆనంతోషం పరం దుఃఖం సంతోషం పరమం సుఖమో,

సుఖార్థి ప్రయషప్తస్కృత్ సంతుష్టః సతతం భవేత్॥ (గోత్రముచు)

సంతోషము లేకుండుటయే ఓక్కినీలి దుఃఖము. సంతోషముగా సుంచుటయే పరమనుఖము. సుఖము కోటువాడెల్లప్పటి సంతోషముగా సుండవలెను.

శ్లో॥ యథా ధైను నమాగ్రనేషు వంతోన్ గచ్ఛతి మాతరమ్ ।

తథా యచ్ఛ కృతం కర్న కట్టారమను గచ్ఛతి॥ 14

ఆర్థము :- ధేసు సహార్సేమ=వేలకొలద్ది యాప్తులలో, వత్సః = దూడు, మాతరం=తల్లిని, యథా=ఎట్లు, గచ్ఛతి=చేరుపున్నదో, తథా= అట్లే, యత్తి=ఏదీ, కృతం=చేయబడిన, కర్మచ=కర్మకూడ కర్తారం= చేసిన వానిని, అను గచ్ఛతి=అసునరించి పెట్టసు.

తా॥ వేలకొలద్ది అవులలో తన తల్లిని ఆపుదూడు పెదకిచేరుపట్లు, చేసిన కర్మఫలితము కర్మచేసినవానిని వచ్చి చేటుసు అనగా చేసిన కర్మఫలితమును తప్పక అసుఫలింపవలెసు.

వివరణము :- మనుష్య డెబ్బి కర్మచేయునో యట్టి ఫలమనే యసుఫలించసు. వ్యాసమహార్ణి —

పుట్టేన కర్మచా సౌఖ్యం దుఃఖర పొపేన కర్మచా ।

కృతం ఫలతి నశ్వరై నాకృతం ఘజ్యతే క్యాచిత్ ॥

(భార. లసు. 6-10)

పుట్టకర్మచేసిన సుఖము, పొపకర్మచేసిన దుఃఖము కలుగుసు. తాసుచేసిన కర్మఫలితము తప్పక ఫలించసు. చేయనిదే కర్మఫలితము రాయ.

సుశీల్మమపీ ధావంతం విధాన మనుధావతి ।

శేతే సహ శయనేన యేన యేన యథా కృతమో

ఉపతిష్ఠతి తిష్ఠవం గచ్ఛత్త మనుగచ్ఛతి ।

కరోతి కుర్వతః కర్మచ్ఛాయేవాను విధియతే॥

(భార. ఛాంతి. 181-8, 9)

ఎవడే యే కర్మచేయునో ఆ కర్మలఫలితము వానివెంట నుండుసు.

కర్మచేసినవాడు వేగముగా పరుగెత్తినచో ఆకర్మయు నంతవేగముగా నతని వసునరించసు. కర్మచేసినవాడు నిద్రించినచో ఆతని కర్మఫల మచ్చట

ప్రదించును. వాడు నిలటిడిన కప్పుచూడు నిలటిడును. మనుష్యుడు నడవి నచ్చే కప్పు పెంటనడచును. ఇంతియ తాడు, ఎవ్వడైనము కర్కుచేయుట పూర్తియైనము కప్పుసంస్కరము అటని పెంటనుండి విడువడు. నీడవలే పెంటనే యుండును.

పత్రుం పక్కా పునరా వికాతి॥ (అఖిభ్రంగ 12-3-48)

వంచుపడ్డివానికి ఆవంటు లభించును. అనగా మనుజుచు చేసిన కర్కుపు తగిన ఘలితమును బొంధునని భావచు.

శ్లో॥ అనవస్తిత కార్యస్వ్య న జనే న వనే సుఖమ్ ।

జనే దహతి సంసర్తో వనే సంగవివర్జనమ్॥ 15

అర్థము :- అవస్థిత కార్యస్వ్య = అస్తిత చిత్తములో పనిచేసిన వానికి, జనే=జనమంచుగాని, వనే=వనమంచుగాని, సుఖం సుఖము లేదు, జనే = జనమంచు, వంసర్తః = కలయిక, సమృద్ధము, దహతి = దహించును, వనే = వనమంచు, సంగవివర్జనం = ఒంటరితవనము చుంభమును గలిగించును.

తా॥ స్మిరచిత్తము లేకుండ కప్పుచేయువానికి జనసమాజములోగాని వనములోగాని సుఖము లభింపదు. ఎందువల్లనగా మానవ సమాజముతో సంబంధముండదు. తావున సుఖముండదు. వనములో ఒంటరిగా సుంఘము కావునసు సుఖముండదు. అట్టివాని కెచుటను సుఖముండదు.

శ్లో॥ యథా థాత్మ్య ఖనిత్రైణ భూతలే వారి విందతి ।

తథా గురుగతాం విద్యాం జుజ్రూషు రథి గచ్ఛతి॥ 16

అర్థము :- యథా=ఎట్లు, ఖనిత్రైణ = వలుగుతో, ఖనిత్యా = త్రవ్యి, భూతలే=భూమియందలి, వారి=వీరు, విందతి=హాంచున్నదో,

తథా=అల్లే, గురుగతాం = గురువు దగ్గరినున్నా, విద్యాం = విద్యాసు, శుశ్రామః=శుశ్రాపచేయుషాడు, అధిగచ్ఛతి=పొందుచున్నాడు.

తా॥ భూమిని పునసుతో పాజలతో త్రవ్యి జలమును పొందునట్లు గురుపుగారి దగ్గరినున్న విద్యాసు అయినకు శుశ్రాపచేసి పొందవలెను.

వివరణము :- విద్యాసు పొందు నుపాయములలో మొదటిది గురువులను సేవించుట—

గురు శుశ్రాపయా విద్యా పుష్టిలేన ధనేన వా ।

అథవా విద్యాయా విద్యా చతుర్థం నోవ లభ్యతే॥

(చాణక్యసార సంగ్రహ 1-36)

గురువులనుండి విద్యాసు పొందవలెననిన మూడు మార్గసాములు గలపు. 1, గురువును సేవించుట 2. పుష్టిలమైన ధనమిచ్చుట 3. విద్య నిచ్చి విద్యాసు పుచ్చుకొసుట. ఈ మూడు విధములు దప్ప సాగ్గప మార్గసులేదు.

తా॥ కర్మాయత్తం ఫలం పుంసాం బుధిః కర్మానురిసాణీ ।

తథపి సుధాయశ్చాచుర్యా॥ సువిచార్యైవ కుర్వాతే॥ 17

అర్థము :- ఫలం = కర్మాసలము, కర్మాయత్తం = కర్మాధీనమైయుండును, పుంసాం = మనమ్యలచ్చుక్క, బుధిః = బుధ్మి, కర్మాను సీరిణీ=కర్మా నమనరించియే నడచును, తథాచి = అయినప్పటికి, సుధయః=విద్యాంసులు, చ=మతియు, ఆర్యః=సజ్జనశ్రేష్ఠులు, సువిచార్య ఏవ=చాగుగా నాలోచించియే, కుర్వాతే=వనులు చేయుందరు.

తా॥ కర్మాఫలము కర్మాధీనమైయుండును. మనమ్యల బుధ్మి కర్మా నమనరించియుండును. అట్లయ్యను విద్యాంసులు, సజ్జనులు చాగుగా నాలోచించియే పనులు చేయుందరు.

వివరణము :- ప్రతివిషయము బాగుగా నాలోచించియు, పెనుక ముండు చూచియు, హాని లాభముల లెక్కకట్టియు చేయవలయును.

సహస్రా విదధిత న క్రియా పువ్వికేకః పరమాపదాం పదమ్ ।

వృణుతే హి విష్ణుక్యతారిజం గుణబుష్టః స్వయమేవ సంపదః॥

(కిరాతార్థ. 2-30)

ఆలోచింపక తొందరపడి యేవని చేయాడు. అభ్యానము ఆపద లకు స్తానము. గుణముల నాశ్రయించియండు సంపదలు బాగుగా నాలో చించి చేయవానిని వరించును గదా! ఈ విషయము తెలిసిన సజ్జనులు ప్రతికర్మను ఆలోచించియే చేయచండయి.

శ్లో॥ ఏకాశ్చర ప్రదాతారం యో గురుం నాభివస్తుతి ।

శ్వానయోనిశతం భుక్త్వా చాండాలేష్వాభిజాయతే॥ 18

అర్థము:- యః = ఎవడు, ఏకాశ్చర ప్రదాతారం = ఒక్క యిష్టర జ్ఞానమునైనసు ఇచ్చినట్టి (అష్టరమనగా నాశములేని పరమేశ్వర జ్ఞాన కుమసు) గురుం = గురువును, నాభివండతి = నమస్కారముచేయకో, వాడు, శ్వానయోనిశతం = వందపర్యాయములు కుక్క జన్మము, భుక్త్వా = అసుఫవించి, చాండాలేమ = చాండాలురయండు, అభిజాయతే = పుట్టు చున్నాడు.

తా॥ ఓతమే అను అష్టరమును నేర్చిన గురువునైనసు లేక అని నాళియైన పరమేశ్వరుని గూర్చిన జ్ఞానము నిచ్చు గురువును కాని పాదాభి వందనముచేసి సత్కరింపవివాడు వంచసాద్దు కుక్కగా బుట్టి తరువాత చాండాలురలో జన్మిరచును.

వివరణము :- గురువుసు నించింపకయు, గురువును నిందించు టను వినక దూరమగా సుండవలేసు—

గురోర్ధ్వత పరివాహో నిష్ఠావాటపి ప్రపత్తితే ।
కట్ట తత్త్వ పిథాతవ్యం గస్తవ్యం వా తతోఽస్యతః॥

(మసు. 2-200)

గురువునందున్న దోషములుకాని లేని వోషములు కాని చెప్పు నష్టితు చెవులు మూసికొనవలెను. లేదా యచ్ఛితునుండి దూరముగా పెళ్ల వలెను. 18వ శ్లోకములోని రెండవ భాగము వైదికసిద్ధాంశునకు విరుద్ధము. ఒక జన్మలోచేసిన కర్మఫలము అనేక యోసులలో గలుగదు. మనమ్యానకు సత్కృత్యారజుస్తమున్న అసుగుణముల హోచ్చు తగ్గులపై నాథార పడి ఉత్తము, మధ్యము, ఆధమములు, లేక మమయ్య, తిర్యక్, స్తావర ములు మొదలగు యోసులలో జన్మలఫించును. కేవల మొక కర్మచేత కాదు. ప్రాణశూస్యము (ఆర్థరహితము) అతిశ యోక్తి పూర్వమగుటచే ఉత్తరార్థము సిద్ధాంశు విరుద్ధము.

శ్లోకిల్లాః యుగాన్తే ప్రచలతే మేరుః కల్యాణ్తే సప్తసాగరాః ।

సాధవః ప్రతిపన్నార్థాన్ న చలన్ని కదాచన॥ 19

అర్థము :- యుగాన్తే=యుగముచొక్క యంతమున, మేరుః = మేరుపర్వతము, ప్రచలతే=కచలము, కల్యాణ్తే=కల్పముచొక్క యంతమున, సప్తసాగరాః = ఏడు సముద్రములు, హాధ్యలుచీఱును, సాధవః = పజ్ఞములు, ప్రతిపన్నార్థాన్ = తాముచేయబూనిన కార్యములను, కదాచన = ఎన్నడును, సవిచలన్ని=పూర్తిచేయక విడిచిపెట్టరు, చలింపరు.

తా:- యుగాప్తములో మేచుపర్వతము కదలును. కల్యాణప్తమందు సప్తసముద్రములు హాధ్యదాటును. కాని సాధస్తరుములు తాము చేపట్టిన కార్యములనుండి చేసిన ప్రతిజ్ఞలనుండి విముఖులుకాదు. అలిక్రమింపరు.

వివరణము :- సజ్జనులు తాముచేసిన ప్రతిజ్ఞను విమవరు —

ఉదయతి యది భాసుః ప్రేమే దిగ్విభాగే

శ్రవంతి లుది సేరుః శితాం యూతి వహ్నిః ।

పీతసతి యది పద్మం పర్వతాగ్రే శిలాంధం

న భవతి పుషటు క్ర్తం భాషితం సజ్జనామ్ ॥

సూచ్యదు ప్రేమదీక్షన ఉదయంచినఃసు, మేరుపర్వతము చలించి
ససు, అగ్ని కాలక వల్లగాసున్నసు, పర్వతాఖరమున తాత్క్రిషై పద్మము
వికసించినసు ఆనగా ఆనంభవములైనవి సంభవములైనసు సజ్జనులు ఆడిన
మాట తప్పరు, మాటమాటలాడరు, అంతేకాండ సజ్జనులు చేపటిన
కార్యమును కాండ త్యజింపరు.

ప్రారథ్యతే న ఖలు విష్ణుభయేన సీచైః

ప్రారథ్య విష్ణువిహతా విరమతి మథ్యః ।

విష్ణుః పుసః పుసపే ప్రతిష్టాన్యమూనః

ప్రారథ్య చోత్తమజనా న పరిప్రేజ న్ని॥ (భగ్వ. సీత. 26)

నీచులు (ఆధమ శ్రేష్ఠేతి చెందినవారు) వనిచేయుటకు విష్ణుము
లేపుచునేమాయసు భయములోనే వనిని చేయుటకు ప్రారంభింపరు.
మథ్యముశ్రేష్ఠేతికి జెందినవారు వని ప్రారంభించి అడ్డంకులు (విష్ణుములు)
కలుగగానే ప్రారంభించిన వనిని మానవేయుటరు. ఉత్తముశ్రేష్ఠేతికి చెందిన
పుచుములు మాటిమాటికి అడుగుడునను విష్ణుములు కలుగుచున్నసు
ప్రారంభించిన వనిని పూర్తిచేయువులకు విడివిపెట్టరు.

త్రయోవశాధ్యయము సమాప్తము

చ తు ర్ద శా ద్వయ ము

శ్లో || పృథివ్యాం త్రైణి రత్నాని జలమన్మం సుభాషితమ్ |
మూడైః పాపాణఖండేషు రత్నసంజ్ఞా విధీయతే|| 1

ఆర్థము :- పృథివ్యాం = భూమియందు, త్రైణి = మూడు, రత్నాని = రత్నములు, జలం = నీరు, అన్నం = అన్నము, సుభాషితమ్ = ప్రియ వాక్యము లేక నీతివాక్యము అనువచి కలవు, మూడైః = మూడు లద్వరా, పాపాణఖండేషు = తాతిముక్కులయందు, రత్నసంజ్ఞా = రత్నములను పేరు, విధీయతే = శబదుచున్నది.

తా॥ భూమివై నీరు, అన్నము, సుభాషితము (మంచిమాట) ఆసు మూడు రత్నములు గలవు. ఆ విషయమైతుగని మూడులు తాతిముక్కులను రత్నములని చెప్పుచున్నారు.

వివరణము :- జలము జీవసమగుటచే రత్నము —

పానీయం ప్రాణీం ప్రాణః విక్ర్యమేవ చ తన్మయమ్ |

న హీ తోయాద్వినా పృత్తిః స్వస్తస్య వ్యాఖితస్య వా॥

(అష్టాంగ సంగ్రహము)

జలము జీవశిష్టకి ప్రాణము. సమస్త ప్రపంచము జలమయమైయున్నది. ఆరోగ్యవంతులకుగాని కోగులకుగాని నీరు లేకుండ ప్రాణము నిలువదు.

అపాం సంస్కర్మనాత్ సౌన్ధాల్ పానాచే దర్శనతో ఉపి వా !

మనష్యః సిద్ధిమాచూన్ని వాహ్యశ్వర్తరజులితా॥

(పద్మపురాణము)

అవశ్యకమును బట్టి చల్లని లేక వేడిజలముచొక్కు స్ఫుర్తుతో, సౌనముతో, త్రాగుటచే నల్లే నీచేని చూచుటచేత తూడ లోపల బయట

కూడ కుట్టలై పుసుష్యలు తమ రోగమను నివారచూడి కార్బ్రూములలో
సిట్రిపోందుచురు. అన్నముకూడ రత్నమే. అన్నముచొక్కు ప్రశంస —

అన్నం వై ప్రాజీనం ప్రాచా అన్నమోతో బలం మథమే ।

ఏతస్మాత్ కార్బ్రాత్ సద్గుపన్నదః ప్రాణధః స్తుతః॥

(భవిష్య. ఉత్తర. 169-30)

అన్నము ప్రాయముకు జీవనమైయెన్నది. అన్నమే ట్లిస్ట్స్, బిల్కుము, సుఖముకూడ. ఇంచువలన అన్నచాతలను ప్రాణిదాతలను సట్ట
సులు చెప్పుచుంచురు. సుభాషితములలో —

ద్రాజ్యమ్మానముఫీ జాతా శర్గ్రూరాచాళ్తైతాం గతా ।

సుభాషితరసస్యగ్రే సుధా ఫీతా దివం గతా॥

సుభాషితరసమున కెదులు ద్రాష్టముడుచుకొన్నది. వంచదార్ చాయి
వలె గట్టిపడినది. అమృతము భీయపడినదై స్వగ్రహమునకు వెళ్లేము.

శ్లో॥ ఆత్మాపరాధ వృత్తస్య ఫలాన్యేతాని దేహినామ్ ।

దారిద్ర్య రోగ దుఃఖాని బంధన వ్యసనాని చ॥ 2

అర్థము :- దారిద్ర్యరోగ దుఃఖాని = దారిద్ర్యము, శారీరిక
మానసికరోగము. దుఃఖము, చ = మటియు, బంధనవ్యసనాని = బంధనము,
అపదలు ఆను, నీతాని = ఇవి యన్నియు, దేహినాం = దేహముకలవారికి.
ఆత్మాపరాధవృత్తస్య = తన పాపరూప వృత్తముచొక్కు, ఫలాని =
వంట్లగానున్నవి.

తా॥ తనచొక్కు అపరాధము లనెడు వృత్తమునకు దారిద్ర్యము,
రోగము దుఃఖము, బంధనము అపదలసునవి ప్రతి దేహారికి
ఫలములు.

వివరణము :- పూర్వజన్మలో చేసిన పాపఫలములు వర్తమాన జన్మములో రోగము, దుఃఖము మొదలగు యావములలో సంప్రాతీం చుసు—

వ్యాధి లీప్తతనాళు ప్రియవిరహా యర్పగత్వముచ్ఛేగః ।

సర్వత్రాకాభంగః స్మృతం భవతి హృకృత పుణ్యస్వా॥

(శ్రీభూ పద్ధతి)

రోగము, ధనవాచము, ప్రియవ్యక్తి వియోగము, కుటూపత్త, చిత్తముచ్చుక్కు ఉచ్ఛేగము, సమస్తకూర్యములందు నిరాళ (అంతరు నిష్పత్త) ఇవి యన్నియు పూర్వజన్మమువ పుణ్యము చేయని వానికి సంభవించును.

కర్మాన్మా చొ శరీరేషు రోగాః శరీరమానసాః ।

శరా ఇవ పతస్తీష విషువు దృఢధవ్యాఖిః॥ (సుభాషితావళి)

సిద్ధహస్తుడైన ధనుర్ధారిచేత విడువబడిన దాషము తిన్నగాపెళ్లి అష్ట్యముసు తాకినట్లు పూర్వజన్మలో చేయబడిన పాపకర్మలు పరిజ్ఞాము స్వీచూపమున శారీరిక మానసిక రోగములుగా మనమ్యావి శరీరముపై సచే విషముగా నాక్రమించును.

యద్వ్యంగాః కుష్ఠినశ్చాస్తోః పంగవశ్న దరిద్రీణః ।

పూర్వోప్స్తీత పాపస్వ ఫలమశ్నవి దేహానః॥

(భోజ ప్రథంధము 199)

అంగసీమలు, కుష్ఠవారు, గ్రుడ్డివారు, దరిద్రులు వాస్తవముగా వారు పూర్వజన్మలో చేసిన పాపకర్మఫలముల ననుభవించుచున్నారు.

పూర్వజన్మ కృతం పాపం వ్యాధి యామేణ దాధతే,
తచ్ఛాతి రోషాహ్లానెర్ప బోమాన్మసాదిభిః॥

(స్తుతిరత్నాకరము)

పూర్వజన్మలో చేసిన పాపకర్మల ఫలము వ్యాధిభాపమున పీడించు
చున్నది. అదే రాంలించుటకు బోషధములు, దానము, తపస్సు, జవము,
పోమము, పూజాపాతాచుల ద్వారా కృషిచేయవలెను. పూర్వజన్మములో
చేసిన పాపపుణ్యములే ఈ జన్మములో ఉత్తము, మధ్యము, నీచశరీరము
లను, కూడి మొదలగు పదార్థములపు ఇచ్చుపు. మతోక విధమునగాపు.
(మహార్షిదయానంవనరస్వతి-ఖుగ్యేదాది భాష్యభాషిక-పూర్వజన్మ)

శ్లో॥ పునర్వితం పునర్వితం పునర్భార్య పునర్వితం ।

వితత్సర్వం పునర్భార్యం న శరీరం పునః పునః॥ 3

ఆర్థము :- విత్తంపునః = నష్టమైన ధనము మరీల లభించుము,
మిత్రం పునః=బక మిత్రుడు పోయినను మతోక మిత్రుడు చేరుసు లేక
విడిపోయిన మిత్రుడు మరలచేరుసు. భార్యపునః = భార్యపోయిసచో
మతోక వివాహము ద్వారా భార్యలభించుసు, మహీపునః = భూసంవత్తి,
దేశము, రాజ్యముపోయిన తిరిగి లభించుసు, వితత్సర్వం=ఇచ్చియంతము,
పునఃలభ్యం=తిరిగి లభించుసు, కాని, శరీరమే = చూసవకరీరము, పునః
పునః=మాటిమాటికి, న=రాచు.

తా॥ ధనము పోయినవో లిరిగి సంపాదింపవచ్చుపు. మిత్రు
డోడు దూరమైనవో మరల కలియవచ్చుసు లేదా మతోక మిత్రుని చేరు
వచ్చుపు. అట్లే భార్యమారమై తిరిగిరావచ్చుసు లేదా మతోక వివాహము
ద్వారా మతోక భార్యము పోంపవచ్చుపు. పోలము అమ్ముకాని మరల
కొనవచ్చుసు. అట్లే దేశము, రాజ్యము పోయిన తిరిగి సంపాదింప

వచ్చును. ఇవి యన్నియు తిరిగి లభించునుగాని శరీరము పోయిన తిరిగిరాదు.

వివరణము :- మానవజన్మ దుర్లభము —

దుర్లభం త్రయ మేవైతత్ దేవసుగ్రహం చేతుకమ్ ।

మసుష్యత్వం మయుషుక్తత్వం మహాపురుష సంక్రయః॥

(వివేకచూచామణి 3)

మసుష్యత్వము, మయుషుక్తత్వము, మహాపురుష సత్యంగము అను మూడును దుర్లభములు. ఇవి ప్రభువు చొక్కు దయవలననే ప్రాప్తించును.

శ్లో॥ బహురానాం చైవ సత్యానాం సమవాయో రిపుంజయః ।

వర్ధధారాధరో మేఘుస్తుటైరపి నివార్యతే॥

ఆర్థము :- చతువ = చైవ = నిశ్చయముగానే, బహురానాం = ఎక్కువయైన, సత్యానాం = మసుష్యం చొక్కు, సమవాయః = సముదాయము, రిపుంజయః = శత్రువులను జయించును, వర్ధధారాధరః = వర్ధధారల ధరించు, మేఘుస్తుటై = మేఘము, తృపైరపి = గడ్డిని కప్పుటచేతనే, నివార్యతే = ఆడ్డగింపబడుచున్నది, అనగా గడ్డిచేకప్పుబడిన పూర్తియిండ్లలో వర్ధుషుకులియదు.

తా॥ గడ్డివరకల సమూహము పూర్తిపాకలలోనికి వర్ధము రాకుండ చేసినట్లు ఎత్తువమందిగల మసుష్య సమూహము శత్రువులను జయింపగలదు.

వివరణము :- ఎత్తమత్యముగా కలిసియుటుట గొప్పబులము —

భసూనా మల్పసారాశాం నమవాయో దురత్యయః ।

తృష్ణేత్యిధియతే రజ్జుర్వధ్యనై తేన దన్తినః ॥

(భోజప్రపంథ-145)

దుర్వలమైన బహుసంఖ్యక సమూహముసాడ సతిక్రమించుట
మిక్కలి కష్టము చినబిన్న తుంపులకో పేనబడిన త్రాళ్ళతో సేనగులు
బంధింపబడు చున్నవిగదా !

వేద సందేశము—

మితో విఘ్నానా ఉపయన్తు మృత్యుమే- (అథర్వ. 6-32-3)

పరస్పరము కొట్టుకొనువారు మృత్యువుసు పొందుదురు.—

వేదమాత ఆదేశము—

సంగచ్ఛధ్వం సంవదధ్వం సంవోషనాంసి జానతామ్

(యు. 10-191-2)

మీరందఱు కలిసినడువుడు మీరందఱు కలిసిచెప్పుడు. మీయందటీ
మనస్సు ఒకటిగా నుండుగాక !

శ్లో॥ జలే తైలం ఖలేగుహ్యం పాత్రే దానం మనాగపి ।

ప్రాఞ్జీ శాత్రుం స్వయం యూతి విస్తారం వస్తుశక్తితః॥౨

అర్థము :- జలే=నీటియందు, తైలం=సూనెయు, ఖలే=దుర్జనుని
యందు, గుహ్యం=రహస్యము, పాత్రే=యోగ్యనియందు, దానం=
దానము, ప్రాఞ్జీ=బుర్దిమంతునియందు, శాత్రుం=శాత్రుము, మనాగపి=
కొంచెపైనసు, వస్తుశక్తితః = ఆచూ వస్తుపుల శక్తివలన, స్వయం=
స్వయముగా, విస్తారం=విస్తరించుటసు, యూతి=పొందుచున్నది. అనగా
నవి వాని శక్తివలననే కొంచెపైనసు తమంతతాము వ్యాపించును.

తా॥ నీటిలోబిడ్డ సూనె, దుష్టనకు జెప్పిన రహస్యము, యోగ్యన
కిచ్చినదానము, బుర్దిమంతునకు జెప్పిన శాత్రుము ఇవి కొంచెపైనసు
వానిలోనున్న సహజశక్తితో నథికముగా విస్తరించును.

వివరణము :- నీటిలో నూనెచుక్క వేసిన అ నీటిలో నంతటను వ్యాపించును. అదీ నూనెలోని సహజశక్తి. నీటిలో నేతిచుక్క వేసిన గడ్డకట్టును. అదీ దానిగుణము. అట్లే దుర్జనునకు రహస్యము చెప్పినచో వాడు ఆ రహస్య విషయమును అందఱకు చెప్పి చాటును. అది వాని స్వభావము. ఒక వికలుని విషయములో చెప్పిన దానిని చూడుడు —

విషధరతో ఉప్యతి విషమః ఖలఇతి నస్యాంశావద త్వి విద్యాంసః ।

యదయం నకులద్వేషీ సకులద్వేషీ ప్రసః పిశువః ॥

తా॥ దుర్మార్గుడు పాముకంటె భయంకరుడు. అని విద్యాంసులు చెప్పుమాట యసత్యముకాదు. సర్వము మంగిసను మాత్రమే ద్వేషించును. తన కులమునుగాదు. దుష్టుడు తన కులమునుగాడ ద్వేషించును. తన కులమును ద్వేషించు దుర్మార్గుడు ఇతరుల రహస్యముల నేల దాచును?— యోగ్యులకిచ్చిన దానము కొంచెమైనను ఆ యోగ్యువిద్యారాధాత ప్రసిద్ధుడగును.— బుద్ధిమంతుల కిచ్చిన జ్ఞానము కొంచెమైనను నదీ విష్టరించును. మహార్థి దయానంద సరస్వతి కిచ్చిన జ్ఞానదాన మెంత విష్టరించినది? ఆయన కీర్తి యాచేశమందేకాక విదేశములందును వ్యాపించి యున్నది.

తో॥ ధర్మాంశాయనే శ్రుతానే చ రోగిణాం

యా మతిర్భువేత్ ।

సా సర్వదైవ తిష్ఠేచేత్ కో న ముచ్యేత బంధనాత్ ॥ 6

ఆర్థిము : - ధర్మాంశాయనే = ధర్మసంబంధ కథలసు వినునపుడును, శ్రుతానే=శ్రుతాన భూమియంచు శవచంపము చూచినపుడును, రోగిణాం=రోగులకు, యా=ఏ, మతిః = బుద్ధి, భవేత్ = ఉండునో, కలుగునో, సా=అట్టి, సర్వదైవ=ఎల్లప్పుడును, తిష్ఠేచేత్=షంచుచో,

కో=ఎవడ్లు బంధనార్ = ఈ సంసార బంధమనుండి, నముచేయేత = విదువబిదడు. ఎవడీ నంసార బంధనమ విదువాను ?

తా॥ ధర్మసంబంధమలైన కథలు ఏన్నిప్రమాదాలో శవ దహసముసు చూచినపుడు, రోగముతో చాటపడునపుడు మానపున తేబ్బద్దు యుండునో యాటుట్టి లెల్లపుడు సున్నాళో ఎవడీ సంసార బంధమనుండి ముక్తుడుకాడు ?

ఖిపరణము :- ధర్మసంబంధమలాను కతలు ఏన్నిప్రమాదాలో నిలో సహజముగానే మార్పు కలుగుసు. కాని యచి జక్కితము. వ్యాసుని పాక్యము చూచుడు —

ఉర్ధ్వామా వ్యోదామ్యోష న చ క్షీచ్ఛృంఖోతి చేం ।

ధర్మాదర్శశ్చ కామశ్చ న కిమర్మం న సేవ్యతే ॥

(భార. స్వగ్గా. 5-62)

నేను రెండుచేతులెత్తి పీలిచి పీలిచి చెప్పుచున్నాను. కాని నామాట సెప్పుడు విసుటలేదు. ధర్మాచరణమువలన మౌజము లభించును. అర్థకామ ములుకూడ సిద్ధించును. కాని లోకులే దానీని సేవింపరు? శ్రుతములో మృతదేహముల అగ్నిలో భన్మము చేయుదురు. ఆ మండుచున్న శవమును చూచునపుడు ఈ ప్రవంచము జణభంగురమని తోచును. దీనివలన స్వాధావములో కొంతమార్పు కలుగుసు. ఆ మార్పు కూడ జణకాలమే యుంచును. దీనినే శ్రుతవైరాగ్య మండురు.

రోగగ్రస్తుడైన మనుమ్యనిలో తణ్ణురభక్తు డసుటును, రోగ విము క్రియైన తరువాత మరల రోగము రాకుంచుటకు ప్రయత్నముచేయు బుట్టి పుట్టును.— ఈ మనోవృత్తులు ఎల్లపుడు నున్నాళో ఎవడు నంసార బంధనమనుండి విడివడడు? కాని మనుమ్యదు కథలు, ఉపన్యాసములు

విని దానివలన కలిగిన జ్ఞానమును వినినచోటనే విడుచును. శ్మృతానము నుండి వెనుతిరుగగానే వ్యాపారమునకు సంబంధించిన విషయములు అలోచించ మొదలిడును. ఆరోగ్యవంతుడు కౌగానే మనమ్ముడు తశ్చ్యరుని, పైద్యుని మఱచిపోవును.

శ్లో॥ ఉత్సవ్ను పశ్చాత్తాపస్య బుద్ధిర్భవతి యాదృతీ ।
తాదృతీ యది పూర్వం స్వాత్ కస్య న
స్వాన్నమోదయః ॥ 7

అర్థము :- ఉత్సవ్ను పశ్చాత్తాపస్య=అశుభములు, నిందితములగు కర్మలు చేసిన తరువాత తపించువానికి, యాదృతీ=ఎటువంటి, బుద్ధీ=బుద్ధీ, భవతి=ఉండునో, తాదృతీ=అటువంటి బుద్ధీ, పూర్వం = ముందే, స్వాత్ యది=ఉన్నచో, కస్య=ఎవనికి, మహాదయః = మోక్షము, నస్వాత్ =కలుగదు ?

తా॥ అశుభములు, నిందితములగు కర్మలు చేసిన తరువాత పశ్చాత్తాపపడు మనమ్మున తెట్టిబుద్ధి కలుగునో యాముధ్య ముందే కలిగినచో నట్టి వానికేల మోక్షము కలుగదు ?

వివరణము :- పశ్చాత్తాపము కుద్దికి పేంతువు. దీనివలన మనో షాలిన్యము పోవును. ఈ బుద్ధి పాపకర్మ చేయక మందే యున్నచో సెవరికి మోక్షప్రాప్తి కలుగదు ? తప్పక కలుగును.

శ్లో॥ దానే తపసి శౌర్య వా విజ్ఞానే వినయే నయే ।

విస్తృయో నహిం కర్మవ్యో బహురత్నా వసుంధరా ॥ 8

అర్థము:- దానే=దానచీలతలోను, తపః=తపమ్ము సమష్టించుట లోను, శౌర్యే=శౌర్యమునందుపు, విజ్ఞానే=విజ్ఞానమందును, వినయే=వినయమందును, నయే = సీతికలిగి యందుటలోను, విస్తృయః = అఫి

మౌనము, న క ర్తవ్యః—చేయరాదు, హి—ఎందువల్లనపగా, వసుంఘరా—
భూమి, బహుదత్తు—బహుదత్తుములు గలది.

త॥ దానిలతయందు, తపోమష్టానమందు, శౌర్యమునంచు, విజ్ఞాన
మంచు, వినయమునందు నీతికలిగి యందుటయంచు, అధిమాసపడరాదు.
పృథివి నానాప్రకారములగు బత్తుములకో నిండియున్నాది ఆపగా దాన
శిలశ, తపస్సు, మొదలైనవి మొకటికంచె నొకటి మంచి ప్రదుషునిలో
గనపడుచున్నవి.

ఏవరము : నేను గొప్ప దాతసు, నేను గొప్ప ఉపోవంతుడసు,
నే వందఱకంచె గొప్ప జూల పెరుడను. ఆని యెవ్వుడును ఆధిమాన
పడరాదు. ఎందుచేతనవగా పృథివి నవరత్నములకో నిండియున్నాది.
ఒకసారి భోజరాజు తనకో సమాముడైన దాత లేడని గర్యాపడేసు. దానిని
తెలిసికొనిన ముఖ్యమంత్రి విక్రమాదిత్యుని దాతృత్వ పుష్టకము చూపేసు.
భోజుడు దానిలో నొక పుటలో మహారాష్ట్ర ముఖ్యము నీరు త్రాగ
దలచి యిట్లునేను—

స్వచ్ఛం సజ్జన చిత్తవల్లముతరం దీనార్తివచ్చితలం
పుత్రాలింగన వత్తాధైవ మఫురం తద్వాల్య సంజల్పవత్ ||
ఏలోళీరలవంగ చందనలనత్కర్మార్ కస్తూరికా
జాతీపాటలి తేతక్కే : సురభితం పానీయ మానీయతామ్ ||

సజ్జనుల చిత్తమువలె స్వచ్ఛమైనట్టియు, దీసునివ్యథవలె తేలిక
మైనట్టియు, పుత్రుని అలింగనముతో సమానముగా శిలముగా మున్న
ట్టియు, కమారుని వచ్చిరాని మాటలవలె మధురమైనట్టియు, ఏలక, వట్టి
మేచు, లవంగము, చందనము, కర్మారము, కస్తూరి, జాణి, చామ్పప్పి
అసు పువ్వు, మొగలి, మొదలగు వానితో సుపానవగల జలముసు తెమ్ము
నెను. అది విని భటుడు—

వక్త్రాంభోజం నరస్వత్యాధివశతి సదా శోఇ నీవోఫరపై
షాహః కాశుత్స్న వీర్య స్వీతి కర్తా పటుర్ధేషాణసై సముద్రః ।
వాచిన్యః పార్శ్వమేం తమపాపి భవతో నైవ మంచంత్యాధీష్టం
స్వచ్ఛే చిత్తై కుతోఽభూత్ కథయ నుహతే తేంమ్యి

పాశాభిలాషః ॥

ఓ రాజు ! నీ ముఖములమందు నరస్వతి (వాజి, నది) నివసించు
చున్నది. నీ క్రిందిపెదబి యెల్లపుడు శోఇము (ఎఱుపు, నది) గా మండును.
శ్రీరాఘవి పరాక్రమమును జ్ఞాపైచేయుటకు నీ కుడిచుఱము దానముచేయు
టకు సువర్ణముద్రతో నిండియున్నది. (ముద్రా సహిత సముద్ర) అయి
యున్నది. ఈ వాచినులు (సేవలు, నడలు) నిస్సు విడిచి ఉఱైన
మండవు. నరస్వతీనది. శోఇనదము మతియు సముద్రజలమతో
నిర్మితమైయన్న బీహృదయములో నీరుత్రాగు కోరిక యెట్లు కలిగెను ?
విక్రమాదియుడు —

అప్పో ఊటక కోటియత్తిసపరి ర్యుక్తాఫలానాం తులాః
పుంచాశస్మాధగంధ మత్తమధపాః క్రోధోద్రూతాః సింధురాః ।
అర్ధానాషయుపం ప్రపంచవతుపం దాసీగజానాంకడం
దత్తం పాండ్యవ్యపేణ యోతికమిదం పైతాలికాయార్ప్యతామ్ ॥

(భోజ. 229-231)

వనిమిచ్చోద్దు వుముల (వరమనగా మమారు 40 గ్రాములు)
బంగారము, 93 తులముల ముత్యములు, తేనెతోసు గంధముతోసు
మత్తెక్కిన తేనెటీగలు గలిగి క్రోధముతో గర్యించియున్న 500 యేసుగులు.
పడినేల గుట్టములు, వరదమంచి వ్యవహార దక్షతగల దాసీలు మొదలగున
వన్నియు పాండ్యరాజైన చిత్రమాదియుడు బహుమతిగా పైతాలికునకు
(చారోజు-మేలుకొలుపువాడు) ప్రదానముచేసెను. ఇవియన్నియు నిప్పు

యాభదవలయుసు. ఈ వివరాము చదిని భోజమహారాచుచౌక్కు గ్రంథము పోయెను —

శ్లో॥ దూరస్తోఽపి న దూరస్తోః యో యస్య మనసి స్తితః ।
యో యస్య హృదయే నాస్తి సమీపస్తోఽపి దూరతః ॥ 19

అర్థము :- యః = ఎవడు, యస్య = ఎవనిచేక్కు, మనసి = మనస్యునందు, స్తితః = ఉన్నాచోవాడు, దూరస్తోఽపి = దూరముగానుప్పును, దూరస్తోః స = దూరస్తుచు కూడా, యః = ఎవము, యస్య = ఎవనిచేక్కు, హృదయే = హృదయమందు, నాస్తి = లేదోవాడు, సమీపస్తోఽపి = సమీపములోషున్నను, దూరతః = దూరమునందుప్పువాడే.

తా॥ ఎవడు ఎవని మనస్యులో స్తురముగా సుండునో యకడు దూరముగానున్నను దూరముగా నున్నవాడు కాడు. ఎవడు దగ్గరగా నున్నను హృదయములో తేవిచో వాడు దూరస్తుడే యగుసు.

వివరాము :- భార్య పుట్టింటిలో నున్నను ఎల్లపుడు భర్త పే క్షాణించు చుండును. ఈ విధముగా భర్త దూరముగానుప్పును పుక్కిలి దగ్గరలో నున్నట్టే యగుసు. జీవునకు క్షాణమొట్లు దగ్గరగాసుండునో పరమేశ్వరుచు డంత సమీపములో నుండును. అయినను పరమేశ్వరునికొంకు ప్రేమలేదు ప్రశ్నలేదు. అయినను పొందవలెనను తపనలేదు. ప్రీతిలేదు. అర్థములో నునుష్టానకు పరమేశ్వరుచు పుక్కిలి దూరమున నుండును — పేదములో —

తద్వారే తద్వాన్తికే — (యఱ. 40-5)

ఆ పరమాత్మ యోగులుకూనివారికి, విద్యాంసులు కౌనివారికి దూరముగా నున్నాడు. భర్తాచుల్కులకు, విద్యాంసులకు, యోగులకు దగ్గరగా నున్నాడు.

శ్లో॥ యస్య చాపియ మిచ్చేత తస్య బ్రూయాత్ సదా
ప్రియమ్ ।

వ్యాధో మృగవధం కర్తుం గీతం గాయతి సుస్వరమ్॥10

ఆర్థము:- చ=నిక్ష్యయముగ, యస్య=ఎవనియొక్క, అప్రియం=చెటుసు, ఇచ్చేత=కోరునో, తస్య=అతనికి, సదా=ఎప్పుడుసు, ప్రియం=మధురముగా, బ్రూయాత్=చెప్పవలెను, వ్యాధః=బోయవాడు, మృగవధం=లేడిని చంపుటసు, కర్తుం = చేయుటకు, సుస్వరం=మధురస్వరముగా, గీతం=పాటసు, గాయతి=పాడుచున్నాడు.

తా॥ ఎవరినిగూర్చి కీడుచేయ దలచుచున్నారో అతని కెల్లపుట
ప్రియవచనమునే చెప్పవలెను. బోయవాడు లేడిని చంపుటకు మంచిస్వర్ప
ముతో పాటపాడుసు, ఆ స్వరమునకు లోబది లేడి నచ్చిపించి మర్కోంచుసు.

వివరా : - ఇతరులకు హానిచేయదలచినపుడు వారితో మంచిగా
వ్యవహరించుచు మధురముగా సంభాషణ చేయవలెను. సమీపించిన వానిని
సమయముచాచి నడింప జేయవలెను.

వహేదమిత్రం స్క్రంథేన యూవత్స్క్రాలస్య పర్వయః ।

తతః ప్రత్యాగతే తాలే ఖిష్టాత్ ఘటమివాశ్క్రని ॥

(భార. అధ. 139-21)

తసుకు దగిన సమయము లభించనంతవఱకు శక్రతువును తన భుజ
స్క్రంథమై మోయవలెను. అతని కాదర సత్కారములు చేయవలెను.
అసుకూల సమయము దూరకగానే తాతిమై కుండను వగులగొట్టినట్లు
సహింపజేయవలెను.

శ్లో॥ అత్యాసన్నా వినాశాయ దూరస్తా న ఫలప్రదాః ।
సేవితవ్యం మధ్యభాగేన రాజు వహ్నిర్గురుః స్త్రియః॥11

ఆర్థము :- రాజు=రాజు, వహ్నిః=అగ్నియు, గురుః=గురువు, త్రియః = త్రీయ, ఏరందజీని, మధ్యభాగే = మధ్యావన్తలోనుండి, సేవితవ్యమ్ = సేవింపవలెను, (పీరికి మిక్కిలి దగ్గరమగాగాని, మిక్కిలి దూరమగాగాని యుందరాదు) ఎందుకనగా—అత్యాసన్నాః = మిక్కిలి దగ్గరనున్నచో, వినాశాయ=వినాశమునకు కారణమగుదురు. దూరస్తాః = దూరమగా సున్నచో, న ఫలప్రదాః=ప్రయోజన ముందదు.

తా॥ రాజు, అగ్ని, గురువు, త్రీయ అసువారిని అత్యంత నమీప మునకాకు, అతిదూరమునకాక మధ్యభాగములో సుంచి సేవింపవలెను, మిక్కిలి స్థీవమున నున్నచో నాశనమునకు కారణంగుదురు. మిక్కిలి దూరమగా నున్నచో సుపయోగపడదు. తావున మధ్యభాగములోనుంచి లాభము పొందవలెను.

ఖివరేణము :- రాజుతో నెట్లు వ్యవహారింపవలెనో మహాభారతములో —
నమవేళం న కుర్చీత నోచ్చైః సంనిహితో వనేత్ ।

న మంత్రం బహుభా కుర్చ్ఛాదేవం రాజుః ప్రియో భవేత్ ॥

(భార. ఖిరాట. 4-48)

రాజుతో సమానమగా వేషముస్తు అఖరేణములము ధరింపరాదు. అతసికి మిక్కిలి దగ్గర సుందరాదు. ఆతనియెదుట ఉన్నతానవముతై తూర్పుండరాదు. రాజు తనతో చెప్పిన రహవ్యము వితరులకు జెప్ప రాదు. ఇట్లు చేసినమునుఱడు రాజునకు ప్రియుడగును.

అగ్ని సంబంధములో చెప్పుటాడిన దానిని చూడుడు— అగ్ని మంచి సేవకుడు మతీయు చెద్దుయజమాసుఱుండ. అందుచేత దానిని మధ్య

వస్తులో సేవింపవలెను. (వాహకొనవలెను) — చిమ్ముడు గురువుచొక్క పదకనుకొని అసరముసుకొని, ప్రయాణముచేయు వాహనముసుగాని, చెస్పులుకొని, ఈన త్రాగు పదార్థములనుకొని, సౌనాళ్ళముంచిన జలమును గాని తనకోఱ కుపయోగింపరాదు. గురువుగారి యెదుట కాశ్మిరీతులు చాచుకొని చూర్చుండరాదు. చాపల్యముతో నుండరాదు. వారిని సేవించుచు యోగాభ్యాసి తావలెను.—

శ్రీ పురుష సంబంధమును గూర్చి—

అగ్నిమండ సమానారీ ఫృత కుప్ప పమో వరః ।

సంసర్గేణ విలీయేత తస్మాత్తాం పరివర్తయేత్ ॥

(ఆవధూతగీత 8-24)

శ్రీ అగ్నికుండము పంచిది. పురుషుడు హేరుకొన్న (హేరునేయి) నేయివంటివాడు. వారి సంసర్గమువలన పురుషునిచొక్క వీర్యరూపముగు నెయ్యి ద్రవించుసు. అంచుచేత ఉన్నతిని కోచుపట్టి పురుషుడు శ్రీని విడిచిపెట్టవలెను. వారియం దత్యంతముగా నాసక్తియుంచరాదు.

శ్లో॥ అగ్నిరాపః శ్రీయో మూర్ఖాః సర్వ రాజకులాని చ ।

నిత్యం యత్నేష సేవ్యనిసద్యః ప్రాణ హరాణి షట్ ॥12

అర్థము :- అగ్నిః = అగ్ని, అపః = నీరు, త్రియః = త్రీలు, మూర్ఖాః = మూర్ఖులు, సర్వః = పొములు, రాజకులాని చ = రాజపరివారము కూడ, నిత్యం = ఎల్లపుడు, యత్నేష = ప్రయత్నపూర్వకముగ సావధాన ముతో, సేవ్యని = సేవింపదగినవి, షట్ = కూచుఱుసు, సద్యః = పెంటనే, ప్రాణహరాణి = ప్రాణములను హరించుసు.

తా॥ అగ్ని, నీరు, త్రీలు, మూర్ఖులు, సర్వములు, రాజపరివారము ప్రయత్నపూర్వకముగ నిత్యము సేవింపవలెను. ఒయ్యాఱుసు పెంటనే ప్రాణములను హరించునవికూడ.

వివరణము : - అగ్నికణము అజాగ్రత్తవలస పదరావివోట వడినచో
మహావిశాఖముచేయును. జలము జీవనము కాని అసుచితముగా గాని,
అజాగ్రత్తగాగాని యుషయోగించిన ప్రాజాముల మార్గించును. తంత్రాని
వాడు నీటిలో దీగినచో మరైంచును. — తృతీ షట్మహసకు బ్రేష్టుతపమైన
స్నేహితురాలు. ఆమెతో నియమము సుల్భంఘంచి యనుభవించిన
పృత్యుపు నాహ్యనించుటయే యగుసు —

మూర్ఖుడు సిద్ధమగు కార్యముల చెడగొట్టును. ఆఱని మూర్ఖుతపలవ
క్రొత్త క్రొత్త ఆపదలను తెచ్చును. మూర్ఖుచు తాసు నష్టపదుటయేకాక
తనస్నేహితులకూడ చూని తెచ్చుచు. ఉంచుపలన నతనితో చాల
ాగ్రత్తగా వ్యవహారింపవలెను. — నర్వసు — విషఫ్రారించును. ఆదకోపించి
నచో కాటు వేయును. — రాజకులము — రాజు కోపించిన కారాగారములో
పదవేయును. సేవకార్యములలో డూరముగా నుంచును. దేశమునుండి
పెడలగొట్టును. అందుచేత నతనితో సావధానముగా ప్రవర్తించుచు
వ్యవహారింపవలెను.

శ్లో॥ స జీవతి గుణా యస్య యస్య ధర్మః స జీవతి ।

గుణధర్మవిహీనస్య జీవితం నిష్పయోజనమ్ ॥ 13

అర్థము : - ఈ ప్రవంచంలో నహాజముగా, సఃివాడే, జీవతి =
జీవించుచున్నాడు, యస్య = ఎవనిలో, గుణః = గుణములున్నవో, లేక,
యస్య = ఎవని జీవితములో, ధర్మః = ధర్మమున్నవో, సఃివాడు, జీవతి
= జీవించుచున్నాడు, గుణధర్మ విహీనస్య = గుణములు ధర్మము లేనివాని,
జీవితం = జీవితము, నిష్పయోజనమ్ = నిష్పిలము, వ్యర్థము.

తా॥ ఈ ప్రవంచములో నెవనికి గుణములున్నవో వాడు జీవించిన
వాడు. ఎవని జీవనములో ధర్మముకలబో వాడు జీవించినవాడు. గుణములు
ధర్మము లేనివాని జీవితము ప్రయోజనము లేనిదగును.

వివరణము :- ప్రపంచములో గుణములకే అదరము కలదు—

సర్వత్ర గుణవానేవ చక్కాస్తి ప్రథితో నరః ।

మటి మూర్ఖీన్న గలే బాహ్యా పాదపీఠేఉపి శోభతే ॥

మటిశిరస్య నందున్నను, మెదలోనున్నను, చాపువుపైనున్నను,
పాదపీఠమునందున్నను నెట్లు ప్రకాశించునో యిత్తే గుణవంతుడైనవాడు
అన్నిచోట్ల ప్రకాశింపగలదు.

శూరాశ్న కృతవిద్యాశ్న రూపవత్యశ్న యోషితః ।

యత్ర యత్ర గమిష్యన్ని తత్త తత్త కృతాదరాః ॥

శూరులు, పీఠులు, విద్యాంసులు, అందకత్తైత్తైన త్రీలు ఎక్కుడకు
పెళ్ళినను ఆదరింపబడుదురు. మతొకకవి—మనుష్య దీ పార్శ్వివ శరీరమును
విడిచిపెళ్ళినను ఆతని గుణములవలన నేర్చడిన యశశ్వరీరము ఆతని
మరణానంతరముకూడ జీవించియండును. మర్యాదాపురుషోత్తముడైన
రాముడు, యోగీశ్వరుడైన శ్రీకృష్ణుడు, వాల్మీకి మహార్షి, వ్యాసమహార్షి,
దయానందమహార్షి తమగుణములచే జీవించియేయున్నారు. ధార్మికులైనవారి
జీవితముకూడ మంచిదే. ధర్మమీసుడైనవాడు పశువుతో సమానుడు—

అహర నిద్రా భయ మైఘవం చ సమానమేతత్ పశుఫిర్నురాణామ్ ।

ధర్మోహి తేషాపుథికో విశేషో ధర్మేణ హీనాః పశుఫిః సమానాః ॥

(హీతో. 1-25)

తిముట, నిద్రించుట భయవడుట, బిడ్డలకసుట యసు నాలుగుసు
మసుష్యలకు పశువులకు సమానమే. మనుష్యులలో ధర్మమును గుణము
విశేషముగా నుండును. అట్టి ధర్మమువేని మనుష్యులు పశువులతో
సమానులు.

శ్లో॥ యదీచ్ఛసి వళీకర్తుం జగదేకేన కర్మణా ।

పరాపవాదనస్యేభ్యో గాం చర్షీం నివారయ ॥ 14

అర్థము :- జగత్ = జగత్తును, ఏతెన = ఒక్కచే, కర్మణా = కర్మతో, వళీకర్తుం = వళముచేసికొనుటకు, ఇచ్ఛసియది = రోదుచున్నచో, పరాపవాద సస్యేభ్యః = ఇతరులను నిందించుటయసి పైరుసుండి, చర్షీం = మేయచున్న, మాట్లాడుచున్న, గాం = ఆపును, సాలుకను వాటిని నివారయ = అద్దగింపుము, వళము చేసికొనుము.

తా॥ ఒకే కర్మతో జగత్తును వళము చేసికొనవలెనను రోకిక యున్నచో నితరులను నిందించుటయను పొలములో మేయచున్న గోప వంటి సాలుకను వళపటచుకొనుము. ఇతరులచేలో మేయచున్న ఆపును మరల్చినట్లు ఇతరులను నిందించు సాలుకను వళపటచుకొనవలెను.

వివరణము :- ప్రపంచమును వళము చేసికొనడలచినచో నెవ్వారిని నిందింపరాదు నిందించుటచే నెవ్వొడుము ప్రసన్నుచూడు. నిందయనగా నేమి ? మహార్షి దయానంద నరస్వతి నిందానిర్వచన మిట్లు చేసెను —

మిథ్యా జ్ఞాపము. మిథ్యా భాషణమ్మ, అపత్యము చెప్పుటలో పట్టుదలకలిగి, గుణములవదలి అవగుణములు కలిగియుండుట నింద యనబడును. వేదమాత —

మానిందత । (ఖు. 4-5-2) నిందింపవద్దు. నిందించుటయసునచ్చ చుప్పులు, మూర్ఖులునైనపారి స్వభావము. కావున నెవరికివారు తీవిసుండి రక్షించుకొనవలెను.

శ్లో॥ ప్రస్తావసదృశం వాక్యం ప్రభావసదృశం ప్రియమ్ ।

ఆత్మశక్తి సమం కోపం యో జానాతి స పంచితః॥ 15

అర్థము:- యః = ఏదీ, ప్రస్తావనదృష్టిం = సందర్భమున కనుకూల ముగసుండునట్లు, వాక్యం = మాట్లాడుటయు, ప్రభావ సదృశుం = తన గొప్ప దనమునకు దగినట్లు, ప్రియం = మధురముగా మాట్లాడుటయు, ఆత్మక క్రిషమం = తన శక్తికి తగినట్లు, కోపం = కోపించుటయు, జూనాతి = తెలిసి కొనుచున్నాడో, నఃః వాడు, పండితః = పండితుడు.

ఈ॥ సందర్భాను సారముగా మాట్లాడుటయు, తన శ్రేష్ఠత కసు కూలముగ మధురభాషణ చేయుటయు, తన శక్త్యసుసారము కోపముకలిగి యుండుటయు ననువానిని తెలిసికొనినవాడే పండితుడు.

ఏవరజము :- ప్రసంగాసుకూలముగ మాట్లాడుటసు గూర్చి “దట్టుయి ఒంపిల్” అనువాదు మాటలాడుటలో మొదటి ఆంశము సత్యము. రెండవది తెలిసికొని “మాటలాడుట, మూడవది మందరముగా, వినోదముగా సుండుట, నాగ్రవది వాక్యాతుర్యము” అనెసు. తన గొప్పతనమునకు తగినట్లు మాట్లాడపలేసు. మధురముగా మండవలేసు. ముఖముత్తి చేయవద్దు. అబద్ధ ప్రశంసలు చేయవద్దు. ఆసత్యము చెప్పవద్దు. తన శ్రేష్ఠతకు అనుకూలముగా ప్రియము, సత్యము, హితకరము, మధురముగా చతురముగా సుండునట్లు మాట్లాడపలేసు. శక్తికిమించిన క్రోధ మురదరాయ. క్రోధము బద్ది ప్రకాశమను అన్యము. క్రోధము క్రోధముకలవారిని కాల్పుము. కాని క్రోధము తన శక్తికి లోచియండవచ్చుము. ఆ క్రోధమువలన వితరులకు మేలు కలుగవలేసు. ఆది మన్మహితము.

ఒకదీట్లు చెప్పేసు — ఏ క్రోధమువలన తన కుటుంబము, ఇష్టములు, ఇతరుల ప్రవర్తన వాగుపడుట, ఈచ్ఛారునియందు పూజ్యాఖ్యాన్యులు, కలుగుట, దయ, ఉదారత, ప్రోపకార ప్రవృత్తియు కలుగునో యభ్య క్రోధము చెప్పడికాదు.

శ్లో॥ ఏక ఏవ పదార్థస్త త్రిధా భవతి వీక్షితః ।

కుణపః కామినీ మాంసం యోగిభిః కామిభిః శ్వాభిః ॥16

అర్థము :- ఏకఏవ ఒఒక్కుకే, పదార్థస్త = పదార్థమైతే (తీశరీరము), యోగిభిః = యోగులతోను, కామిభిః = కామకులతోను, శ్వాభిః = కుక్కలతోను, వీక్షితః = చూడబడినదై, త్రిధా = మూడువిధములుగా, భవతి = అగుచున్నది, కుణపః = శవముగా (యోగి దానిని అతి నిందిత శవముగా చూచును), కామినీ = సుందర త్రీగా (కామకుడైన పురుషుడు అందమైన త్రీగా జూచును) మాంసం = మాంసపుష్టగా, (కుక్కమాంస పెండముగా) ఇట్లు మూడు విధములుగా జూడబడుచున్నది.

తా॥ ఒకే పదార్థము చూచు రకములుగా చూడబడుచున్నది. తీశరీరము యోగులచేత శవముగాను, కామముగల వారిచేత కామనిగాసు, కుక్కలచేత మాంసముష్టగాను ఇట్లు మూడు విధములుగా చూడబడుచున్నది. దృష్టినిబట్టి స్ఫురి కనబడును.

శ్లో॥ సుసిద్ధ మాహధం ధర్మం గృహాచ్ఛిద్రం చ మైథునమ్ ,
కుభుక్తం కుశ్రుతం చైవ మతిమాన్మ ప్రకాశయేత్ ॥17

అర్థము :- మతిమాన్ = ఖండింపుంతుడు, సుసిద్ధం = ఉత్తమ పద్ధతిలో తయారుచేయబడిన, ఓషధం = ఓషధమును, ధర్మమ్ = తామజేసిన దాన, జవ, తపాదీ ధర్మకార్యములను, గృహాచ్ఛిద్రం = ఇంటిలోనున్న వోషములను, చ = మజీయు, మైథునం = తీసంభోగమును, కుభుక్తం = చెద్ద భోజనమును, చ = మచీయు, కుశ్రుతం = విన్న చెద్దమాటలను, ఏవ = ఉండ, న ప్రకాశయేత్ = ఎన్నడు వెవ్వొనికి చెప్పరాదు.

తా॥ బుద్ధిమంతుతు ఉత్తమ పద్ధతిలో తయారుచేయబడిన ఓషధమును, తాసు చేయుదానము, జమము, తపము మేదలగు ధర్మకార్యము

లసు, ఇంటిలోనున్న దోషములను, త్రీ సంభోగమును, చెద్ద భోజనమును, వినిన నిందావాక్యములను ఎవ్వడును నెన్నెడును వెల్లడింపరాదు.

బివరణము :- ఇప్పి యన్నియు వ్యక్తికి సంబంధించిన కర్మాలు కావున రహస్యముగా నుంచుట యుత్తమము, సిన్నొషధమును గూర్చి విన్నువాడు తనకు కావలెనని కోరును. ఈకున్నచో క్రతువగును లేదా నిందించును. దాన, జప, తపములగూర్చి చెప్పుకొన్నచో నవి తలిగి పోవును. మతీయు మనుష్యునిలో అభిమానము పెరుగును. ఇంటిలోని దోషములు వెల్లడించుకొన్నచో లాభమటేదు సరికదా విన్నుచౌరి దృష్టిలో తేలికయై నవ్వులపాలు కావలసివచ్చును. త్రీ సంభోగము రహస్యముగా చేయక్రియ. చెడు భోజనము, నిందావాక్యముల వెల్లడించుటచే తనకు అపయుళస్య కుగుసు.

శ్లో || తావన్నానేన నీయనే కోకిలై శైవ వాసరాః ।
యావత్సర్వ జనానంద దాయిని వాక్రవర్తతే || 18 -

అర్థము:- యావత్ = ఎంతకూలమువలకు, సర్వజనానందదాయినీ = సర్వజనుల చౌనందమనిచ్చు, వాక్ = వసంతముతువు, ప్రవర్తతే = వచ్చుచో, తావత్ = అంతవఱకు, కోకిలై : = కోయిలలతో, వాసరాః = రోజులు, మౌనేన = మౌనముతో, నీయంతే = కదపటదుచున్నవి.

తా॥ సర్వ జనానందకరమగు తన పాక్షును వసంతముతువు పచ్చు పఱకు కోయిలలు రోజులన్నింటేని మౌనముగా గడవును.

• **బివరణము :-** ఈ శ్లోకమనకు అర్థము ప్రాయములో టీకాకారు లందఱు పొరపాటుపడిని. కొన్ని అనువాదములకు నమూనా చూడు —

1. జనులందఱకు ఆనందమచ నిచ్చువాక్షు ప్రారంభము కానంత పఱకు కోయిల మౌనముగా నుండిను.

2. కోయిల అందటకు ఆనందము నిచ్చవాక్కు చెప్పుకలో సామర్థ్యము కలుగనంత వఱకు మౌనముగా నుండును.

3. కోయిల వాక్కుచే ప్రజలు ప్రసస్తులు కానంతవఱకు మౌనముగా నుండును. తరువాత రన వాక్కును మధురముగా తయారుచేసికావి అన్ని కోట్లను ప్రతిధ్వనింప జేయును.

ఈ యనువాదములన్నియు సత్కార్యమునకు చాల దూరముగా నున్నవి. కోయిలకు మొదట వాక్కు కతినముగా నుంచునా? తరువాత మధురమగునా? కోయిల సహజముగానే మధురముగా కూయును.

ఇక్కడ వాక్ శబ్దమున కర్మము పనంతయుతువు. కోయిల కూత వసంతయుతువులోనే వినబదును. తక్కున బుతువులలో మౌనముగా నుండును. గోదురుకప్ప బెకబెక లాడునపుడు కోయిల మౌనముగా నుండును. ఈ విధముగా బుర్రిమంతుడు మౌనముగా నుండి సమయము వచ్చినపుడు మాత్రమే ప్రియముగా హతముగా మధుర వచనముల పటుకవతేను.

శ్లో॥ ధర్మం ధనం చ ధాన్యం చ గురోర్వచన మాషధమ్ ।

సుగృహీతం చ కర్తవ్య మన్యధాతు న జీవతి ॥ 19

అర్థము :- ధర్మం=ధర్మాచరణము, ధనం=ధనార్థవము, చ=అట్టే, ధాన్యం=సానాపిధ ధాన్యసంచయము, చ=మతీయు, గురోః=గురువుచ్చుక్క, వచనం=వచనపాఠము చ=అట్టే, ఔషధం = సాపా విధములగు నోషదుల నేపించుటము, సుగృహీతం = కాత్రవద్దుతిగి ప్రయత్నించుట, కర్తవ్యం=చేయదగినది, అన్యధా=అటుల తాకుస్తుచే, త=నిక్ష్యయముగా, న జీవతి=మసుమ్యాచు సరిగా జీవింపలేదు.

తా॥ ధర్మచరణము, ధనార్జునము, భాన్యము మొదలగు అన్ని పద్మములను సంపాదించుట, గురువు వచనముల పాలించుటయు విశేషములను నోషధులను సేవించుటయును వానిని ప్రయత్నహర్షర్వకముగా చేయవలెను. ఈ విధముగా జీయకున్నచో మనుష్యుడు బాగుగా జీవింపలేదు.

విపరణము :- ధర్మచరణము విషయములో మాడుడు —

ధర్మదానకృతం సౌఖ్య మధర్మత్ దుఃఖసమ్మావమ్ ।

తస్మాద్ధర్మం సుఖార్థాయ కుర్మత్ పాపం విపర్జయేత్ ॥

(స్కृతదష్టరాణము)

ధర్మము, దానములవలన సుఖము, అధర్మమువలన దుఃఖము ప్రాప్తించును. ఆందుచేత సుఖప్రాప్తికొఱకు మానపుడు ధర్మము నాచరించు పొపమును విడువవలెను. ధనోపార్జన విషయములో —

ధనైర్మిష్టులీనాః కులీనాభవన్తి

ధనైర్మిరావదం మానవ నిష్టరవ్తి ।

ధనేభో పరో బాంధవో నాస్తి లోకే

ధనాన్యర్పయధ్వం ధనాన్యర్పయధ్వమ్ ॥ (సీతిసారము)

ధనమున్నచో కులహిసుడు గొప్పకులమువారగును. ధనముద్వారా మనుష్యుడు అపదలమండి తప్పించుకొనగలడు. ప్రపంచములో ధనము కంటె మించిన స్నేహితుడులేదు. ఇందువలన ధనమును సంపాదింపుము. ధన్యసంగ్రహ విషయములో వేదవచనము —

అన్నయ్య కీలాల ఉపహాతో గృహేమ వః ॥ (యుఱ. 3-43)

తినదగిన యుత్తమముగు అస్మాదీ పద్మములతో మన యిండ్లు నిండియుండవలయును. గురువచనపాలనము — గురువు చెక్కు యిచిత

వచవములను పాలించుటవలన శిష్యునకు కల్యాణము చేసేరును. అందు
చేత గుటువచనములను శ్రద్ధాఘ్రాప్తుకముగ పాలింపవలెను.
ఓషధుల నంగ్రహము (ప్రోగ్) చేయుట—

అచింతో హి మఱిషం ప్రోషథీనాం వ్రఘావః ।

(దళముర చరితము)

మతి, మంత్రము, ఓషధుల వ్రఘావమును మనమూహింపలేము.
రోగ నివృత్తికొలుకు మందుగానే ఓషధులను ప్రోగుచేసి యుంచుకొన
వలయును.

శ్లో॥ త్వజ దుర్జన నంసర్దం భజ సాధు సమాగమమ్ ।

కురు పుణ్యమహారాత్రం స్వర నిత్య మనిత్యతామ్॥ 20

అర్పము :- ఓ మానవ ! నీవు దుర్జనసంవర్గం = దుర్జన స్నేహముసు, త్వజ = విశుషుము, సాధు సమాగమం = సజ్జన ప్రైహమును,
భజ = పౌండుము, చేయుము, అహారాత్రం = రాత్రింబవశ్చ, పుణ్యం =
పుష్టకార్యములను, కురు = చేయుము, నిత్యం = ఎల్లపుడు, అనిత్యతాం =
వ్రపంచముచేక్కు అనిత్యతను, స్వర = తలంచుము.

తా॥ ఓ మానవ ! నీవు దుష్టుల స్నేహము విశుషుము. సజ్జవ
ప్రైహము పౌండుము. రాత్రింబవశ్చ శుభకర్మలు చేయుము. ఎల్లపుడు
తః వ్రపంచ మనిత్యమని తలంచుచు పరమేశ్వరువి వ్యరింపుము.

వివరణము :- ఓ మానవ ! నీవు దుర్జన ప్రైహమువిడిచి సజ్జన
సాంగత్యము చేయుము.—

యదీ నత్పుంగ నిరతో భవిష్యసి భవిష్యతే !

అత దుర్జన నంవర్గే పతిష్యసి పతిష్యసి ॥

సజ్జనుల సాంగత్యమునం దానక్రికలిగి ప్రపార్థించువాడు ఉన్నటు
దగును. ఆటులక్కాక దుష్టనుల సాంగత్యము చేసినచో పతితులగుదురు.
ప్రపంచము ననిత్యముగా దెలిసికొని భగవంతుని స్ఫురింపుము.

వేదము—

వాయురనిల మహృత మథేదం బస్యంతగ్ం శరీరమే ।

ఓఽమ్ ప్రతో స్వర కీ చే స్వర కృతగ్ం స్వర॥ (యజు. 40-15)

అత్మ అఖాతికము. ఆందుచే మరణింపదు. ఈ శరీరము భస్తు
ముతో నంతమగును. కావున కర్మముచేయు స్వభావముగల జీవా ! నీవు
ఓఽమ్ నామముగల పరమాత్మను స్ఫురింపుము. నీ సామర్థ్యమును
(పరాక్రమహీనతను) స్ఫురింపుము. మతీయు నీవు చేసిన కర్మల
స్ఫురింపుము. నీవుచేయు కర్మలగూర్చి పర్యాలోచనము చేయము.

చతుర్దశాధ్యాయము సమాప్తము.

పంచదశాధ్యాయము

శ్లో॥ యస్య చిత్తం గ్రద్విభూతం కృపయా సర్వజంతుము ।
తస్య జ్ఞానేన మోక్షేణ కిం జటాభస్మృతేష్వై : || 1

అర్థము :- యస్య=ఎవనియ్యేక్క, చిత్తం=హృదయము, సర్వ
జంతుము=అన్నిప్రాణులయందు, కృపయా = దయతో, గ్రద్విభూతం=
గ్రదవించునో, కఱగునో, తస్య = అతనికి, జ్ఞానేన = జ్ఞానముతోగాని,
మోక్షేణ = మోక్షప్రాప్తికి ఉపాయముల నమస్కించుటతోను, జటాభస్మృ
తేష్వై=జడలు పెంచుకొని శరీరమునిండ బూడిద హృసికొనుటతోదను,
క్రం=ఎమి ప్రయోజనము ?

తా॥ ఎవనిచొక్క హృదయము సమన్త ప్రాణాలయందు దయతో
ద్రవించునో అతనికి జ్ఞానప్రాప్తి వలన మోషప్రాప్తి కలుగును. అటుల
కాక-జడలు ధరించి శరీరమనిండ టూడిద పులుముకొస్సులో సేచె ప్రయో
జనము కలుగును?

వివరణము :- ప్రతి ప్రాపియందు దయకలిగి యంతుటయే
మానవునకు పరమధర్మము. ప్రతి మనుషుడు ఇట్టి భావనయే కలిగి
యందవలెను.—

న త్వోహం కామయే రాజ్యం న స్వోగ్గం నాపునర్వవమ్ ।

కామయే దుఃఖతప్తానాం ప్రాచీనమార్పినాశనమ్ ॥

నాకు రాజ్యమునం దీచ్చలేదు. స్వోగ్గమునందుకాని మోషముసంచు
తాని యిచ్చలేదు. నాకు కేవలము పీడిత ప్రాణాలకున్న దుఃఖముసు
కష్టములను దూరమచేయుట యందే కోరికకలదు. ఈ గ్రహించూతపుచుము
మిక్కిలి మహాత్మ్యముకలది. దయ రెండురకములుగా ఘంఢును.
నిష్టియదయ, సక్రియదయ, నిష్టియదయలో మనుష్యుడు దుఃఖ
ముసు, సానుభూతిని ప్రకటించును. అంతకంపిసుంచి యేమియుచేయును.
ఇది దుర్ఘటలైన వారికి నంబింధించిన దయ- ఎక్కువమంది యిట్టివారే
యుందురు. నక్రియ దయగలవారు ఇతరుల దుఃఖముచూచి గ్రహించూలై
దుఃఖితుల దుఃఖముసు దూరము చేయుటకు తసక క్రి సామర్థ్యముల
నన్నింటిని సమర్పించురు. ఇట్టి దయాలుదు జ్ఞానముతోను, మోషము
తోను, జడల ధరించుటతోను, భస్యము పులుముకొసుటతోను నెట్టి ప్రయో
జనమును పొందలేదు.

శ్లో॥ ఏక మేవాక్కరం యన్న గురుః శివ్యం ప్రబోధయేత్ ।

పృథివ్యం నా స్తి తద్దోవ్యం యద్దత్వం చాన్మణీ

ఆర్థము :- యి=ఏ, గురుస్తు=గురుషైతే, శిష్యం=తన కమ్ముని నూర్చి, ఏకం=అద్వైతియమైన, అష్టరంఏవ=వినాశరహితమైన ఓఽమ్మ శబ్దవాచ్యదగు పరమేళ్యరునే, ప్రభోధయేత్ = పూర్ణాభోధచేయునో, పృతి వ్యాఖ్య=భామిమీద, తత్ = ఆటువంటి, ద్రవ్యం = ద్రవ్యము ధనము, సాప్తి=లేదు, యత్ = దేనిని, దత్తాయ = గురువునకిచ్చి శిష్యుడు, చ= నిజముగా, అన్వయే = బుణములేనివాడు, భావేత్ = అగునో—అట్ట ధనములేదు.

తా॥ గురువు శిష్యనకు అద్వైతియము, వినాశరహితముగు ఓఽమ్మ అను పరమేళ్యరుని ముఖ్యానామమును బాగుగా బోధించుము. అట్టి గురువు నకు బుణము తీర్పుకోదగిన పదార్థముచ్చి లుణ విషుక్తిని బోందుటకు సరిపోయినచి యేదీయులేదు.

వివరణము :- పరమేళ్యరుని నూర్చి పరిగా బోధించువారు దుర్దు భముగా నుండురు. పరమాత్మనునూర్చి బాగుగా బోధించు గురువుచొక్క బుణము తీర్పుకోసుట యసంభవము.

శ్లో॥ ఖలానాం కంటకనాం వ ద్వ్యవిధైవ ప్రతిక్రియా ।

ఉపానాస్కృభంగో వా దూరతోవా విసర్జనమ్ ॥ తి

ఆర్థము :- ఖలానాం=దుష్టులకు, చ=మతియు, కంటకనాం = మండ్లకు, ప్రతిక్రియా=ఉపాయము, ద్వ్యవిధైవ=రెండువిధములే, దుష్టులను, మండ్లసుకూడ, ఉపానాత్ = చెప్పుతో, ముఖఫరగో వా = దుష్టుని ముఖముమీద కొట్టుట, ముల్లయముక్క విఱుగకొట్టుటయో, వా = లేక, దూరతః=దూరముగా, విసర్జనమ్=విదుచుటయో చేయవలెను.

తా॥ టుర్మార్గులకు. మండ్లకు చేయదగిన ప్రతిక్రియ రెండు విధములుగా నుండును. ఒకటి ముఖమున చెప్పుతో కొట్టుటయు, రెండవది దూరముగా విడిచిపెట్టుటయు.

వివరణము :- దుర్జన సాంగత్యము మంచిదీకాదు.

దుర్జనేన సమం సఖ్యం వైరంచాపి న తారయేత్ ।

ఉష్ణో దహతి చాంగారః తీతః కృష్ణాయతే కరమ్ ॥

(ఊతో. 1-81)

దుర్జనులతో స్నేహముకాని వైరముకాని పనికిరాదు. ఆ రెండు విధములవలనను అనిష్టమే ప్రాప్తించుము. మండుచువ్ని దొగ్గుసు అంటు కొనిన కాల్యాము. సీళ్యుతో తడిపి చల్లబుఱచినచో ఆ దొగ్గు తకిన చేరిని మసి వల్లగా జేయము

శ్లో॥ కుచైలినం దంతమలోపస్థితం

బహ్యోళినం నిష్ఠురభాషిణం చ ।

సూర్యోదయే చా స్తమితే శయానం

విముంచతి శ్రీర్యది చక్రపాణిః ॥

4

అర్థము :- కుచైలినం = మలిన వస్తుధారిని, దంతమలోపస్థితం = పాచినపక్కవానిని, బహ్యోళినం = మిక్కలి ఉండించువానిని, చ = అష్టో, నిష్ఠురభాషిణం = కటువుగా, కతినముగా మాట్లాడువానిని, సూర్యోదయే = సూర్యోదయ సమయమునను, చ = మతియు, అస్తమయే = అన్తమించు సమయమునను, శయానం = నిద్రించువానిని, యదే చక్రపాణిః = విష్ణువైనను, శ్రీః = లక్ష్మీ, ఆరోగ్యము, సౌందర్యము, శోభ, విముంచతి = వీడిచి పెట్టును.

తా॥ మలిన వస్తుముల ధరించినవానిని, పాచిపక్కవానిని, మిక్కలి తిండిపోతును, కతినముగా మాట్లాడువానిని, సూర్యోదయమగునపుడు, సూర్యాన్తమయమగునపుడు నిద్రించువానిని లక్ష్మీ, ఆరోగ్యము, సౌందర్యము, శోభ వీడిచి పెట్టును. విష్ణువైనను తప్పించుకొనలేదు.

వివరణము : - (1) వప్తముల సంబంధము శరీరముతో నుండిసు. మైల వప్తములవలన అరోగ్యము చెడును. మనస్యకౌద దూషితమగును.

(2) దంతములను శుభ్రపలవకున్నాచో దంతములపైన దంతముల మధ్య పాచిచేటి క్రుళ్లి చిన్నచిన్న పురుగులు ప్రట్టును. దంతములు పుచ్చిపోవును ఆ దంతములలోని చెదు పద్మాము ఆహార పానీయముల ద్వారా పొట్టలోనికి వెళ్లి రక్తమలో కలిసి యనేక రోగములు కలుగును.

(3) పొట్టకుమించి తినిసచో లక్ష్మి విడిచిపెట్టుసు. ఎక్కువ తిసుటచే అరోగ్యము చెడును. మనుషుహృది —

అనారోగ్య మనాయష్య మన్యగ్ర్య చాతిభోజనమ్ ।

అపుణ్యం లోక విద్యోషం తస్మాత్ త్వరివర్జయేత్ ॥

(మన. 2-57)

అధికమగా భూటంచుటచే అరోగ్యము, ఆయువు, స్వర్గము (సుఖము-పుణ్యము) జీఱించి లోకనిండ కలుగును. అందుచే నఫికమగా థంచింపరాదు.

(4) కంచిమగా మాట్లాడుచున్నాచో నెవ్వురును గ్రేమింపరు. కర్ణమగా, తీక్ష్ణమగా, ఇష్టముకాని రీతిగా మాట్లాడుటవలన ఆయువు జీఱించును. వేదము —

ఉగ్రరవచో అపావధీః । (సామ. 3-53)

ఓ మానవ ! నీవు కలిసమగా మాట్లాడవద్దు.

(5) సూర్యోదయము తర్వాత నూర్యాన్తమయమునకు ముందు సిద్ధించుచున్నాచో తేజస్య జీఱించి ఆయువు తగ్గిపోవును. అందువలన చాళక్యదు మతొకవోట —

న హి కర్మాంశి వత్సలి సంధ్యకాతే ప్రయోజయేత్ ।
అహరం మైథనం నిద్రాం తథా స్వాధ్యాయ మేవ చ ॥

(చాణక్యసార సంగ్రహము 1-5)

భోజనము, మైథనము నిద్రించుట, స్వాధ్యాయము అను నాటుగును సంధ్యనమయమున చేయరాదు. శ్రీ అసుదాని కర్మము లనేకములు గలవు. అందులో ధనసంపత్తి యొకటి. మరిన పశ్చములు మొదలైన వానితోగూడిన వ్యక్తి లక్ష్మిని కోల్పోవచు. ఆరోగ్య రూపలక్ష్మి కూడ తేవివాడగును. ‘ధనమాయర్మిరామయమ్’ రోగములేని జీవనమే ధనము.

శ్లో॥ త్వజన్తి మిత్రాంశి ధనైర్విహినం

దారాశ్చ భృత్యాశ్చ సుహృజ్జనాశ్చ ।

అపి చార్థవన్తం పునరాశ్రయన్తే

అర్థాం హి లోకే పురుషస్య బంధుః ॥ 5

ఆర్థము : - ధనైః = ధనములతో, విహీనం = లేనివానిని మిత్రాంశి = స్నేహితులు, దారాశ్చ = భార్యలు, భృత్యాశ్చ = సేవకులును, సుహృజ్జనాశ్చ = స్నేహితులు (మంచిహృదయము గలవారు), చ = బంధు చాంధవులు, త్వజన్తి = విషువురు, చ = మచియు, అర్థవన్తం = ధనము కలవడైన, తం = అతనిని, పునః = తిరిగి, ఆశ్రయన్తే = ఆశ్రయించి చేరుదురు, లోకే = లోకమందు, అర్థాంశి = ధనమే, పురుషస్య = పురుషునకు, బంధుః = బంధువు.

తా॥ మిత్రులు, భార్యలు, అశ్లేషించేనుండు నితరత్తీలు, భృత్యులు, సేవకులు, స్నేహితులు, బంధు చాంధవులు ధనములేనివానిని విడిచిపెట్టుదురు. అశ్లేషి ధనము నలిగినంతనే విడిచినవారందులు తిరిగి వానిని చేరుదురు. ధనమే మనమ్యనకు లోకములో బంధువు.

వివరణము :- ధనవిహాను నందఱు విడిచిపెట్టుదురు.

శక్రాచార్యుడు —

అస్తియవత్తు న ధన స్తావత్సరైషు సేవ్యతే ।

నిర్ధన స్తుత్యజ్యోతే భార్యాపుత్రాదైః నగుణోప్యతః ॥

(శక్ర. 3-177)

ధనమన్నంతకాల మాతని నందఱు సేవింతురు. గుణవంతు దైనమ ధనపీసుచైనచో భార్య ష్ట్రతులుకూడ విడిచిపెట్టుదురు. ప్రపంచ ములోని వ్యవహారములు సాగించుటకు ధనమావశ్యము. అందువలన విద్య, సేవ, శూర వీరత, తృష్ణి, వ్యాపారము, సంగీతము చేతి కళలు మొదలైన వానిద్వారా ధనము నంపాదింపవలెను. ధనికులదగ్గల గుణవంతులుకూడ సేవకులవలె పడియందురు.

శ్లో॥ అన్యాయోపార్చితం ద్రవ్యం దశవర్ధాణి తిష్ఠతి ।

ప్రాప్తే చై కాదశే వర్షే సమూలం తద్వినశ్యతి ॥ 6

ఆర్థము :- అన్యాయోపార్చితం = అన్యాయముగా కాదచెట్టిన, ద్రవ్యం = ద్రవ్యము ధనము, దశవర్ధాణి = పది సంవత్సరములు, తిష్ఠతి = నిలబడును, చ = మతియు, ఏకాదశే = పదునొకండవ, వర్షే = సంవత్సరము, ప్రాప్తే = రాగానే, పద్ = అధనము, సమూలం = మొత్తము, వినశ్యతి = నశించును.

తా॥ అన్యాయముగా సంపాదించిన ధనము పది సంవత్సరములుండును. పదునొకండవ సంవత్సరముగానే సమూలముగా(మొత్తము) నశించును.

వివరణము :- అన్యాయార్థిత ధనము సమూలముగా సశించాడు —

మనుషహర్షి —

అధర్మైతైధతే తావత్తతో భద్రాజీ పక్ష్యతి ।

తతః సవత్సన్ జయంతి సమూలమ్ వివక్ష్యతి ॥

(మన. 4-174)

మనుష్యుడు అధర్ముగా ఆనగా అన్యాచుముగా ధర్ము విదిచి గొంతులుకోసిన సంపాదించిన ధనముతో మొదట ఉన్నతి పొందును. బంగళాలు, ధనధాన్యములు, నౌకరులు, బింఘ బాంధవులు, మొదలగు వానితో సుఖముగా సుంఖును. తరువాత శత్రువులనుగూడ జయించును. కాని చివరికు ఇల్లు వాకిక్కు, పొలముష్ట్రులు, ధనము వాన్యము మొదలగునవన్నియు నశించును. దేవము —

అగ్నినా రయిమశ్వవత్ పోషమేవ దినే దిసే ।

యశసం వీరవత్తమ్ ॥ (య. 1-1-3)

మనుష్యుడు ఈక్ష్యుడుని ఉపానవద్వారా తన షరుషార్థముద్వారా ప్రపరిదినము పుష్టినిచ్చు నట్టియు, నిరంతర మథివృద్ధి నిచ్చుచు కీర్తిని కెగించుచు, కోర్కెల దీర్ఘనట్టి ధనమును పొందును. భక్తుడు ప్రభువును ప్రాప్తవ చేయుచున్నాడు —

యా మా లక్ష్మీ పతిచూలూరఱష్ట్రాధి చస్క్రంద వస్తునేవ వృక్షమీ ।

అన్యత్రాన్ముత్ సచితప్స్తాపితో భా పీరణ్యహస్తో వసు నో రరాణః

(అధర్మ. 7-115-2)

దురాచారములలో పదమేమనట్టియు, వేవింపదగవట్టియు ధన సంపత్తి నన్నంటుకొని యున్నది. మారేడుచెట్టువై వంటుకొనియండి దానికి సుఖమిచ్చునట్లు ఉప్పుష్టికర్తవైన దేవ ! ఆ ఆదుపామువంటి లక్ష్మిని మానుండి దూరము చేయుము. నువ్వుది ధవ సంపన్న ! నీవు మాకు నుత్తుము ధనము నిమ్ము. మేము విక్ష్యాపముతో ధవము సంపాదింపవలెము. అధర్మముతో సంపాదించిన ధనము కిమ్మాలము విలువదు.

శ్లో॥ అయ్యక్తం స్వామినో యుక్తం యుక్తం నీచస్య
దూషణమ్ ।

అమృతం రాహువే మృత్యు ర్యాఘం శంకర భూషణమ్॥7

ఆర్థము :- స్వామినః = సమర్పుదైన మనుష్యానకు, అయ్యక్తం = అయోగ్యమైనదియు, లేక అసుచితకార్యము కూడ, యుక్తం = ఉచితమైనదేయగును, నీచస్య = నీచనకు, యుక్తం = ఉచితమైనకార్యము కూడ, దూషణం = దోషయుక్త మగును, రాహువే = రాఘువునకు, అమృతం = అమృతము, మృత్యుః = మృత్యువయ్యెను, విషం = సముద్ర మధువమున కలిగిన విషము, శంకరభూషణమ్ = శంకరునకు కంఠాఫర్మ మంచ్యెను.

తా॥ సమర్పుదైన మనుష్యానకు అయోగ్యమైనదికూడ యోగ్యమైన దగును. యోగ్యమైనదికూడ నీచనకు దోషయుక్త మగును. రాఘువునకు అమృతము మృత్యువయ్యెను. విషము శంకరుని కంఠమునకు భూషణ మంచ్యెను.

వివరణము :- ఈ శ్లోకము పురాణ కథకు నంకేతముగా సున్నది. ఈ శ్లోకము మా అలోచన ప్రకారము నిశ్చయముగా ప్రత్యుత్తమే.

శ్లో॥ తదోభ్యజనం యద్ ద్విజభుక్త శేషం
తత్తోహృదం యత్రికయతే పరస్మైన్ ।

సా ప్రాజ్ఞతా యా న కరోతి పాపం
దంభం వినా యః క్రియతే స ధర్మః ॥ 8

ఆర్థము :- యత్ = ఏది, ద్విజభుక్త శేషం = బ్రాహ్మణులు తినగా మిగిలినదో, తత్ = అది, భోజనమ్ = భోజనము, పరస్మైన్ = ఇతరునియంచు, యత్ = ఏది, క్రియతే = చేయబడునో, తత్ = అది, సౌహృదం =

స్నేహము, యా=వీదీ, పాపం=పాపమును, నకరోతి=చేయదో, సా=ఆదీ, ప్రాజ్ఞతా=బుద్ధిమత్త, యః=వీదీ, దంభం=సాంఖికము, వినా=లేకుండ, క్రియతే=చేయబడునో, నః=ఆదీ, ధర్మః=ధర్మము.

తా॥ బ్రాహ్మణాలు భుజింపగా మిగిలియున్న యన్నమే భోజనము' ఇతరులపై జూపబిడుప్రేమ, స్నేహమే శోహ్యాదము (స్నేహము). ప్రాజ్ఞత (బుద్ధికలిగి యుండుట) యనగా పాపకౌర్యము చేయమండుట. అడంబరములేకుండచేయు భర్మము (పేరుకొఱకు చేయునడితాత) మోనము లేనిదయు ధర్మమగును

వివరణము :- బ్రాహ్మణాలు భుజించిన తరువాత మిగిలినచే భోజనము—

విషుసాళి భవేన్నిత్యం నిత్యం వాఱమృత భోజవః ।

విషుసాళి భుక్త శేషం తు యజ్ఞశేషం తథాఱమృతమ్ ॥

(పున. 2-285)

గృహాస్తుడు విషుసాళముడు కాని లేక అమృత భోజనుటు కాని కావలయును, బ్రాహ్మణాలు భుజింపగా మిగిలిన భోజనము విషుసమనియు, పంచయజ్ఞానంతరము మిగిలినదానిని అమృత మనియు నందుట.

త్లో॥ మణిర్మంతతి పాదాగ్రే కాచః శిరసి ధార్యతే ।

క్రయ విక్రయ వేలాయాం కాచః కాచో మణిర్మణిః॥

అర్థము :- మణి=మతే, పాదాగ్రే = పాచమునకు ముందుభాగ మున, లుంతతి=ప్రేలాచుండుము, కాచః=గాజు, శిరసి=శిరమ్ముచీద, ధార్యతే=ధరింపబడుచున్నదీ, క్రయ విక్రయ వేలాయాం = ఆవస్తువులు కొనునట్టు అమృనపుటు, కాచః=గాజు, కాచో=గాజే, మణి=మతే,

మణిః శుణియే. దేనివిలువదానిదే. రత్నము అభరణముగా కాలి కున్నము జాని విలువ దానికుండును. అట్టే గాజు తలమీద నున్నము దానివిలువ దానికే యండును.

తా॥ పాదము చివర మణి (రత్నము) ప్రేలాటుచుండును. గాజు, పూస శిరస్మపై నేదోయెక రూపమున నుండును. ఆ రెంటిని (రత్నమును గాజుపూసము) కొనునప్పుడుగాని అమ్మునప్పుడుకాని గాజుపూస గాజుపూపే రత్నము రత్నమే. ఆనగా దేనిపెల దానిదే. ఒకదానిపెల మతోకదానికి రాదు.

శ్లో॥ అనంత శాస్త్రం బహులూష్ణ విద్యాః
అల్పశ్చ కాలో బహువిఘ్నుతా చ ।
యత్నారభూతం తదుపాసనీయం
హంసో యథా క్షీరమివాంబు మధ్యత్ || 10

అర్థము :- అనంతశాస్త్రం వేదాది ధర్మశాస్త్రము లనంతములు, చ మణియు, విద్యాః విద్యలు, బహులాః ఎక్కువ, చ నిశ్చయముగా, కాలః సమయము, లల్పః తక్కుతు, చ మణియు, విఘ్నుతా, విఘ్నము, బహు ఎక్కువ, యత్ = వీది, సారభూతం = సారమో, తత్త్వమో, తత్ = అదీ, ఉపాసనీయమ్ = గ్రహింపదగినదీ, యథా = ఎట్లు హంస = హంస, అంబుమధ్యత్ = నీటిమధ్యమురడి, క్షీరం = క్షీరమును గ్రహించునో అట్లు గ్రహింపవలెను.

తా॥ వేదాది ధర్మశాస్త్రములు అనంతములు. విద్యలు చాల గలవు. సమయము తక్కువ. విఘ్నములు (అపాంతరములు) ఎక్కువ. అందు వలన శాస్త్రములలోని సారమేదో దానినే గ్రహింపవలెను. హంస నీటితో

కలిసియున్న పాలనెట్లు విదదీసి గ్రహించునో య్యల్లే రాత్ర సారమును గ్రహింపవలెను.

వివరణము :- వేదములు, బ్రాహ్మణిషములు, అర్జుకేములు, తాపిక షత్రులు స్నేహులు, శ్రోతమాత్రములు, గృహాలై మాత్రములు, ఇతిహాసములు మొదలగునవి అనంతములు. కొంచెన్ మతములో నాలుగే విద్యలు —

అన్వీక్షికి ప్రయా వార్తా దండనీతిచ్చ శాశ్వతీ ।

విద్యాశ్చకప్ర ఏషైతా యోగక్షేమాయ చేచినాణ్ ॥

(కామందకిం 2-2)

తర్వాకాత్మము, వేషప్రయా విద్య, వ్యవసాయము, పకుబోధా, శాశ్వతమైన దండనీతి యసు నాలుగు విద్యలు మనుష్యుల యోగక్షేమముల కుపయోగవదును. మనుషుల్లి ఆత్మ విద్యను గూడ ఏనితో కలిపెను. (మను. 7-43)

సాధారణముగా 14 విద్యల నంగికరింపురు. నాలుగు వేదములు, అఖు వేదాంగములు (శిక్ష, కల్పము, వ్యాకరణము ఉండన్నిట్టోతిషము, నిరుక్తము), ధర్మము, బీమాంస, తర్వాము (న్యాయకాత్మము) పురాణములు (ఇతిహాస గ్రంథములు) నమయము తక్కువ. జీవితము అల్పము. కార్యము విశాలమైనది. జీవనము అల్పము. నమయము హృద్యముగా తాక తక్కువగా నున్నది.

శ్లో॥ మారాగతం పథి క్రాంతం వృథా చ గృహ
మాగతమ్ ।

అనర్చయిత్వా యో భుంక్తే స వై చాండాల ఉచ్చాత్తే॥11

అర్థము :- దూరాగమవం = దూరముననుండి నడచివచ్చవానిని; పథిక్రాంతం = మార్గమున నడచి అసినవానిని, చ = మతియు, వృథా =

కారణము లేకుండ, స్వార్థముకొఱకుతాక, గృహం = ఇంటికి, ఆగతరం = వచ్చినవానిని, అనర్ఘయిత్వా = పూజింపక, యః = ఏ గృహాస్తుడు, ధుంతే = ఘుణించునో, నః = పాడు, వై = నిక్షయముగా, చాండాలః = చండాలు తని, ఉచ్చ్యతే = చెప్పబడుచున్నాడు.

తా॥ దూరమునముండి నడవి అలసిపోయి ఆకారణముగా నింటికి వచ్చిన వారిని ఆదరాభిమానములతో సత్కరింపక ఘుణించినవాటు చాండాలుడని చెప్పబడును.

వివరణము :- ఇంటికి వచ్చిన యతిథిని సత్కరింపవలెను.

సంప్రాప్తాయ త్వుతితయే ప్రదద్యాదాసనోదకే ।

అన్నం చైవ యథాశక్తి సత్కారత్వ విధిహర్షర్వకమ్ ॥

(మను. 3-99)

ఇంటికి వచ్చిన యతిథికి కూశ్య కడుగుకొసుటకు నీరు, కూర్చుండు టకు ఆనము, శక్త్వముసారము రుచికర్మమైన భోజనము కాస్త్రాము సారము తఃయవలెను.

ఎ కౌరచె షైనము నీతున్నాను

తృంఖాని భూమి రుదకర వాక్ వత్సరీం చ మాన్యతా ।

ఏతాన్యాపి సతాం గేహో నోచియద్యతే కదాదన ॥ (మను. 3-10)

గడ్డితో తయారుచేసిన ఆనము పడుకొసుటకు, భూమి కూర్చుండు టకు, కూశ్య కడుగుకొసుటకు, త్రాగుటకు నీరు, మధుర వచనము అను నాలుగు సజ్జముల గ్యాహములలో నెల్లపడు మండును. అన్నాదురు లేనపడు పైవానిధ్వరా అతిఘులను సత్కరింపవలెను.

శ్లో॥ పతన్ని చతురో వేదాన్ ధర్మశాస్త్రిష్యనేకశః ।

అత్మానం నైవ జానన్ని దర్శిషాక రసం యథా ॥ 12

ఆర్థము :- చతురః = నాలుగు, వేదాన్ = వేదములను, అనేకశః = అనేకములైన, ధర్మాస్త్రాంజి = ధర్మాప్రములను, పతన్తి = చదువుచున్నాడు, ఆత్మము, పరమాత్మను, నైవణయన్తి = ఎఱుగనే యొఱుగరు, దర్శింహ = తెడ్డు, యథా = ఎట్లు, పాకపసం = పాకము (వంట) లోని రుచిని యొఱుగదోయట్లు.

తా॥ ఇంగ్రీడామే నాలుగు వేదములను, అనేకముఁగు ధర్మాప్రములను పతించినను ఆత్మముఁచేయ పరమాత్మ జ్ఞానములేనివాటు—కూర చట్టిలో తిరుగు తెడ్డుకు కూరరుచి తెలియక వ్యవ్హరిష్టమై న్నట్లుగా వ్యాప్తి లగుండరు.

వివరణము :- సమన్త వేదములలో ధర్మాప్రములలో పరమాత్మను సూర్యియే యండును. వేదాది శాప్తములు ఆత్మ పరమాత్మ జ్ఞానములో నిండియండును. శాప్తములన్నియు బ్రహ్మము దెలిసికొసుటకు పిలిచి పిలిచి చెప్పుచున్నావి. వేద మీట్లసుచున్నది—

యన్తన్న పేద కిమ్చా కరిష్యతి (ఇం. 1-164-39)

సరోవర్తాదక్షిణ పరమేశ్వరుని తెలియనివానికి వేద పతనములో నేమి ప్రయోజనము ?

శ్లో! ధన్యా ద్వ్యాజమయా నౌకా విపరీతా భవార్ణవే !

తర న్యధింగతాః సర్వే ఉపరిధ్యాః పతంత్యధః || 13

ఆర్థము :- ద్వ్యాజమయా = బ్రాహ్మణరూపముగు, నౌకా = నౌక, ధన్యా = ధన్యమైనదీ, భవార్ణవే = నంసారమను నముద్రములో, విపరీతాః = వ్యతిరేక పద్ధతిలో, అధింగతాః = క్రిందనున్నవారు, సర్వే = అందు,

తరంతి=దాటి ఒడ్డుకు చేరుచున్నారు, ఉపరిష్ఠాః = అనావకైన సున్న వారు, ఆధః=క్రిందికి, పత్ని=పడుచున్నారు. అనగా బ్రాహ్మణులతో నమ్రతగా మెలగువారు భవసాగరమసంచి తరింతురనియు, గర్వముతో బ్రాహ్మణులను లెక్కచేయనివారు నావకైనుండి క్రిందికి ఉడిపోయి నరపాశ సాగరములో మునుగుదురుని తాత్పర్యర్వము.

తా॥ బ్రాహ్మణరూప నౌక సంసారచూప సాగరములో విఫరీత పశ్చతిలో నడచుచు భన్యమైనది. విఫరీతముగా నడచుటయేమి? అ నొకకు క్రింది భాగములో మండువారు అంచులు సంసార సాగరముసుంచి తరిం తురు. కాని ఆ నావకు పైనసుండువారు క్రిందకు ఉడిపోపుటు. అనగా బ్రాహ్మణులతోకాద నమ్రబావముతో వ్యవహరించువాడు తరింతురు. నమ్రబావములేక తిథిమానముతో లపేమానము చేయువాడు పతనముగుదురు.

వివరణము :- ధర్మాత్ముచు, నీతిజ్ఞుడునైన విచురుడు ధృతరాఘ్వి నం వినాశమును నూచించు 8 లక్షణములను చెప్పేసు —

అష్టో షార్వ నిమిత్తాని సరన్య వినిష్ట్యతః ।

బ్రాహ్మణాన్ ప్రథమం చేప్పి బ్రాహ్మణైక్య వియధ్యతే ॥

బ్రాహ్మణస్వాని చాదత్తే బ్రాహ్మణాంశ్చ జిమాంసతి ।

రమతే నిందయా పైశాం ప్రశంసాం నాభినందతి ॥

నైతాన్ స్తుతి కృత్యేషు యాచిత శాఖ్య మాయతి ।

వీతాన్ వోసాన్నరః ప్రాణ్ణో జుధ్యేఽ బుద్ధ్వ విసర్జయేత్ ॥

(భార. విదుర. 1- 98,99-100)

వినాశముపొందు పురుషునిలో నీ క్రింది యెనిమిది లక్షణములు కనణుటును. 1) వాడు బ్రాహ్మణులను ద్వేషింప మొదలించును, 2)

ప్రాహ్నిషులతో వినోధించుసు. 3) ప్రాహ్నిషుల భవముషు గుండుసు, 4) ప్రాహ్నిషులకు శారీరిక దండనకాని నష్టపతుచుటుగుగాని కోరుసు: 5) ప్రాహ్నిషులను వించీంచుట సుఖముగా భాషించుసు, 6) ప్రాహ్నిషు త్రయంసచే ప్రశస్తుడుకాకు, 7) ఉత్సవాచులలో ప్రాహ్నిషులను లెక్కచేయడు, వారితో సంప్రదింపడు, వారిని పిలువడు, 8) ప్రాహ్నిషుల సండి ఏబియు కోరజి. వారిని శ్రీనముగా జాచుసు. అద్దిమంతు దీ దోషముల చెలిసికొని ఓని విడిచి పెట్టవలెసు.

శ్లో॥ అయమమృతనిథానం నాయకోఽహ్యమధీనాం

అమృతమయ శరీరః కాంతియుకోఽపి చంద్రః ।

భవతి విగతరథై ర్ఘ్యండలం ప్రాప్య భానో:

పరసదననివిష్టః కో లఘుత్వం న యూతి ॥ 14

ఆర్థము:- అయం=శః, చంద్రః=చంద్రుడు, అమృత నిథానం=అమృత భండారము, ఉషధినాం=ఉషధులకు, నాయకః=అధిష్టతి, అపి=కూడ, అమృతమయ శరీరః=తఃతని శరీరము అమృతమయము, కాంతియుక్తః: అపి=కాంతికలదైనసు, చంద్రుడు వగటి యందును, అమావాస్య నాడును, భానోః=మార్గునియొక్క, మండలం=మండలముసు, ప్రాప్య=పొంద్, విగతరథై=కాంతివిహీనుడు, భవతి=అగుచున్నాడు, పరసదన నివిష్టః=ఇతరుల యింద్లలో నున్నవాడు, కః = ఎవడు, లఘుత్వం = తేలికను, న యూతి=పొందడు? తేలికకాడు? ఇతరుల యింద్లలో సున్నచో గౌరవము పోయి తేలిక యగుదురు.

తా॥ ఈ చంద్రుడు అమృత భండారము. ఉషధుల కథిషితి. తఃతని శరీరము అమృతమయము. మతేయ కాంతియుక్తమైనదీ. ఇట్లే చంద్రుడు వగటియందు అమావాస్యనాడు మార్గుని మండలమును పొంద కాంతి

విషీసుడై తేజస్సును కోల్పోవను. ఇతరుల యిండ్లలోనికి వెళ్లినవాడు ఎవడు తేలికకాడు? ఇతరుల యిండ్లలో తలదాచుకొసువాడు తేలికగా మాడబడును.

వివరణము :- ఇతరుల యిండ్లకు చేరినవాన ఘనత తగ్గిపోవుసు—

గంగ యెంతదూరము ప్రపఠించినసు, ఎంత యింపుచేగక్కానీ యైనను, ఎంత మహాత్మవీషు కలిపినసు సమ్మానమును చేరగానే తన వ్యక్తిత్వమును కోల్పోవు చున్నదిగదా!

శ్లో॥ అలిరయం నలినీదల మధ్యగః

కమలినీ మకరంద మదాలసః ।

విధివళా త్వరదేశ ముఖాతః

కుటజపుష్టిరసం బహు మన్యతే ॥ 15

అర్థము :- అయం = ఈ, అలిః = తుమైద, నలినీదల మధ్యగః = పద్మాదళముల మధ్యలో సున్నాచై, కమలినీ = పద్మములోని, మకరంద = తేనెయొక్క, మదాలసః = మదముతో పోషమరైయై విధివళాతే = దైవవశ మున, పరదేశం = ఇతర స్తలమునకు, ఉపాగతః = పెళ్లినదై, కుటజ పుష్టిరసం = కుటజ (కరీర) పుష్టిరసమునే, బహు = ఎక్కువగా, మన్యతే = తలంచుచున్నది. ఆ పుష్టిములో మఫవుగాని, గంధముకాని యుండదు:

తా॥ తుమైద పద్మమునందుజేరి యందలి పుప్పొచి రసమును (తేనెను) త్రాగి మత్తెక్కి యుండును. అదే తుమైద విధివశసున పద్మమును విడిచి పొదలోజేరి యందలి పుష్టిములలో సుగంధముకాని, తేనెకాని లేకున్నను దానినే గొప్పగా దలచి కాలము గడపుచున్నది.

శ్లో॥ సీతః క్రుద్దేన తాత శ్చరణ తలమాతో వల్లభా యేన :

రోహాద

ఆబాల్యాద్విప్రవరైః స్వవదనవివరే ధార్యతే
వై రికో మే ।

గేహం మే చేవయంతి ప్రశాదివస ముమాకాన్త
పూజా నిమిత్తం

తస్మాత్మినాన్ స్తదాహం ద్విజకుల నిలయం
నాథ యుక్తం త్వజామి ॥ 16

ఆర్థము :- లక్షీ విష్ణువుతో చెప్పుచున్నదీ— యేసక్రుచ్ఛేన =
కుపితుడగు అగస్త్యనిచేత, రాతః=మా తండ్రించును నముద్రుషు, పీతః=
త్రాగబడేనో, విప్రవరుడగు ఘృగుపు— కోషాల్ = కోషమువలన, వల్లభః
= సా ప్రాణప్రియుడగు విష్ణువును, చరణతలహాతః = తస్మైనో, విప్ర
వరైఃయై= క్రేష్టప్రాహ్మణులద్వారా, అబాల్యత్ = చిన్నతనము సుంధి,
స్వవదనవివరే = తమ ముఖము కన్నమువందు, మే = నాయైక్రు,
వై రికో = శత్రువైన నరస్వతి, ధార్యతే = ధరింపబడు చున్న కో, ప్రతిదివసం
= ప్రతిదినము ఉమాకాంత పూజానిమిత్తం = పార్వతి భర్తయగు శివపూజ
కొలుకు, మే = నాయైక్రు, గేహం = ఇల్లైన పద్మమును, చేవయంతి =
కోయుచున్నారు, నాథ! = ఉ సాఫుచా! తస్మాత్ = అందువలన, థిన్నా =
యఃథితురాలనై, అహం = నేసు, ద్విజకుల నిలయం = బ్రాహ్మణుల
యింటిని, సదా = ఎల్లపుడు, యుక్తం = దానికి తగినట్టుగా, త్వజామి =
విడుచుచున్నాను. అసగా బ్రాహ్మణులు నిర్దములని భావము. విద్యాంసు
లందఱు నిర్దములు (భనములేనివారు) కారు. చాలమంచే విద్యాంసులు
గొప్ప ధనవంతులును గంచు.

ఈ॥ లక్షీ విష్ణువుతో చెప్పుచున్నదీ. నాథ! అగస్త్య మహాన్
కోషముతో నా తండ్రియైన నముద్రుని త్రాగి బ్రుంగెను. విప్రక్రేష్టదైన
ఘృగుమహాన్ నాభర్తాషైన విష్ణువును కోషముతో తస్మైను. చిన్నతనము

సుండియు నాళత్రువైన సరస్వతిని బ్రాహ్మణాలు తమ నోటిలో ధరించుచున్నారు. ఇవని హాజకొఱకు బ్రాహ్మణులు నానివాసమైన వద్దములను నిత్యమసు కోయిచున్నారు. అందుచేత దుఃఖముబొందిన నేను ఎల్లపుడు బ్రాహ్మణులను విడివియే యుందును.

వివరణము :- సముద్రమును త్రాగుటయు, విష్టువును తస్మాట మొదలైనవి గప్పాయి (కోతలు). విద్యాంసులు నిర్ధసులుగా మండుతసు కావ్యభాషలో మనోహరముగా జెప్పేను. తాని విద్యాంసు లందఱు నిర్ధసులుకారు. అనేక విద్యాంసులు ధనవంతులను గలరు.

శ్లో॥ బస్తనాని ఖలు సన్ని బకూరాని

ప్రేమరజ్జు దృఢబస్తన మన్యత్ ।
దారుభేద నిపుణోఽపి షడంప్రింర్
నిప్రీక్షైయో భవతి పంకజకోశే ॥

17

అర్థము :- బంధనాని = బంధనములు, ఖలు = నిశ్చయముగా, బకూరాని=చాల, సన్ని=కలవు, తాని ప్రేమరజ్జు దృఢబంధనం = ప్రేమయను త్రాపితో కట్టబడిన బంధనము, అన్యత్ = మతోకటి ఆశ్చర్యకరమైనది ఉన్నదీ, దారుభేద నిపుణః = కొయ్యను భేదించు శక్తిగలదీ, అపి=అయినముకాద, షడంప్రిః=తుమ్మెద, పంకజకోశే=వద్దములో బంధింపబడి, నిప్రీక్షైయః=ఏమియు చేయలేనిది, ఐవతి = అగుచున్నదీ, కమలముతో మిక్కిలి స్నేహముకలది తావున సామర్థ్యమండియు దానిని చేదించుటలేదు.

వివరణము :- ప్రేమ బంధములో చిక్కుకొని తుమ్మెద అళక్తయై వద్దములో సుండిపోయెను. దాని నాకకవి మనోహరముగా వర్ణించేను -

రాత్రిగ్రహిష్యతి భవిష్యతి ముప్రభాతం
 భాస్యాముదేష్యతి హసిష్యతి పంకజర్మిః ।
 ఇత్తం విచింతయతి కోశగతే ద్వైతేషై
 హ హంత చూంత నలినీం గజ ఉజ్జహర ॥

ఈ॥ సాయంకొల మొక తుష్టైద పచ్చములోని తేనె త్రాగు
 చుండగా నరి ముఖుచుకొనెను. అంటులో చిక్కుకొన్న తుష్టైద రాత్రి
 గదవగానే తెల్లవారును. సూచ్యాముదయంచును. పద్మము వికసించును.
 నేను ఎగిలి లేచి పోవుడును. అని యంకొము చున్నంతలో పాపము
 నరమ్మలో నేనుగు దెగి అ పంచ్చముసు సీకి నపుతెను. కావున నోమానవా!
 ప్రేమించుము కాని మోహములో ఉక్కుకొనుకుము. మోహములో
 ఉక్కుకొన్నావో నీవును తుష్టైదవలె నశింతువ.

త్తో॥ చిన్నోఒపి చందన తరుర్న జహాతి గంథం
 వృద్ధోఒపి వారణావతి ర్న జహాతి లీలామ్ ।
 యంత్రార్పితో మధురతాం న జహాతి చేత్తుః
 త్తీణోఒపి న త్వజతి శీలగుణాన్ కులీనః ॥ 18

అర్థము : - చంచనతర్యః = గంథపుచెట్టు, చిన్నోఒపి = చేదింపద్గ
 నము, గంథం = మపాపనము, నజహాతి = విదువదు, వారణావతిః = గజరాజ,
 వృద్ధోఒపి = మునలిలైనము, లీలాం = కామక్రీదము, న జహాతి = విదువదు,
 త్తుః = చెతులు, యంత్రార్పితః = యంత్రములో గాసుగలో వేయించినను,
 మధురతాం = తియ్యదసముసు, న జహాతి = విదువదు, కులీనః = గొప్ప
 కులమున బుట్టినవాడు, త్తీణోఒపి = కేణవ పొందినము, శీలగుణాన్ =
 దయాదాక్షిణ్యము మొచలగు గుతుములను, నత్వజతి = విడిచివెట్టుడు.

తా॥ మంచి గంధంచెట్టును నఱకినను దానివానవపోదు. ఏనుగు షుసలీడైనను కామక్రిడను విడువదు. చెఱకుగడను యంత్రషులోవేసి నలుగుగాట్టినను తీపిదనషుపోచు. గొప్పకులషునందు పుట్టినవాడు దారిప్ర్యాషు సంఘవించినను దయ, దాచ్చిఖ్యాషు మొదలగు సద్గుళషులను విడువదు.

వివరణాము : - ఈ భావముతో సమానమైన మతోక శ్లోకషుసు చూదుడు —

ఘృష్టం ఘృష్టం పునరపి పునశ్చంధనం చారుగంధమే
ఛన్మం ఛన్మం పునరపి వునః స్యాదు చైవేష్టకాండమ్ |
దగ్ధం దగ్ధం పునరపి పునః కాంచనం తాంతవర్షం
ప్రాచాన్తేషి ప్రర్థతి ర్యోక్షతి ర్యాయతే నోత్తమానామ్ ||

(హసుమన్మాటకషు 5-8)

తా॥ వందనషు నెంత యర్గదీసిన నంత యథికషుగ సువానవ వచ్చును. చెఱకు నెంత చితుక్కాట్టుట లేక నమలుట చేయుదురో యంత తీసి యెక్కువగా నుండును. వైసుండి నఱకగా నఱకగా క్రీందిషుక్కులో తీపి యెక్కువగా నుండును. బంగారషును కాల్పినకొలది మలినషుపోయి సుక్కిలి మెఱయును. ఈ విధషుగా ఉత్తమ పురుషులు ప్రాశాంతషు వఱకురూడ నెందుకుండరు. ? వారి స్వాభావషులో మార్పురాదు.

పంచదశాధ్యాయషు సమాప్తషు.

పోడ వా ధ్వయ ము

క్షో॥ న ధ్వయం పదమిశ్వరస్య విధివత్సంసార విచ్ఛిత్యే
స్వర్గద్వారకపాట పాటన పటుర్కరోగైపి నోపార్జితః ।
నారీపీన పయోధరోదు యుగలం స్వప్నేషై నాలింగితం
మాతుః కేవల మేవ యోవన వనచ్ఛేదే

కురారా వయమ్ || 1

అర్థము :- పురణకయ్యాపై పడియున్న వృద్ధుడు పూర్వాపవటుట
చూటుటు— నా జీవితములో నెన్నాడును, సంసారవిచ్ఛిత్యే = సంసార
బంధమును చేదించుటకు, (మొహప్రాప్తికౌఱకు) విధివత్తే = యోగాభ్యాస
పూర్వీకముగు, తఃశ్వరుముచ్చేక్కు, వదం = ప్రాప్తవ్య
స్వచూపమును, నధ్వయతం=ధ్వయము చేయలేదు, స్వర్గద్వారకపాటపాటన
పటుః=స్వార్గద్వారముచ్చేక్కు తలుపులు తెలుచుటకు సమర్పిస్తేన, ధరోగైపి
=ధర్మముకూడ, నోపార్జితః=సంపాదింపబడలేదు, స్వప్నేషై=కలరో
పైనును, నారీ=తృప్తియైక్కు, పీన=బలిసిన, పయోధరు=న్నసముః, ఉరు
యుగలమ్ = ఇద్దజంట, నాలింగితం=అలింగనము (కొగిలింత) చేయబడ
లేదు వయం=మేము, మాతుః=తల్లిమైక్కు, యోవనవన = యోవన
మనెడు వనమును, చేచే = చేదించుటయందు, కేవలం = మూర్తము,
కురారాఖీవ = గొడ్డళ్ళవంటి వారముగా సిద్ధమైతిమి.

తా॥ పురణకయ్యాపై పడియున్న యైక వృద్ధుని పూర్వాప మిదీ
నేను నా జీవితములో నెన్నాడును ఈ సంసారమును వలనుండి తప్పించు
కొసుటకు (మొహముకౌఱకు) యోగాభ్యాస పూర్వీకముగు తఃశ్వరుని
పొందుటకు తగిన ధ్వయము చేయలేదు. స్వర్గద్వారముచ్చేక్కు తలుపులు

తెజచుటకు దగిన ధర్మమును గూడ సంపాదింపలేదు. కలలోగూడ త్రీయొక్క పెద్ద పెద్ద న్తునములను, కౌగలింపలేదు. మేమందలము తల్లుల యొక్క యోవనమును వృక్షమున నఱకునబ్బి గొడ్డణగా మాత్రమే యున్నాము.

వివరాలను : - మనుష్యోజన్మై బొందినంచుకు మూడుపసులు చేయవలెను —

1) ఈ సంసారమను సాగరమును తరించుటకు, మోహ ప్రాప్తి కొఱకు వరమేళ్వయనియందు భక్తికల్పి యుండవలెను సచ్చిదానంద స్వాపూపుడైన వరమేళ్వయని ఓఽమ్ అసు వామమును జపించుచు ధ్యానింపవలెను.

2) స్వర్గద్యులముల తెఱపెంచు ధర్మసంచయము చేయవలెను. ధర్మమలో రెండు లోకములు తయారగును —

యతో ఒఫ్యువయ నిక్రమీయ స సిద్ధిః స ధర్మః ॥

(వైశేషిక 1-1-2)

ఏనియమముల పాటించి యనుష్టించినచో నికూపరలోకముల యథిష్టింద్రి కలుగునో యదియే ధర్మము.

3) గృహాష్ట ధర్మమును పాటించుచు ధనమును సంపాదించి కోర్చులచీర్చు కొనవలయును. తన దేశమును మంచి నాగరికత కలాడానినిగా చేయవలెను. భక్తిలేనివాడు, ధర్మప్రవర్తన లేనివాడు, కామముల తీర్చుకొణనివాడునైన మనుష్యుడు తల్లియొక్క యోవనచూప వృక్షమును ఛేదించుట కువయోగవడు గొడ్డలివంటి వాడగును.

శ్లో || జల్పున్ని సార్థ మన్యేన పశ్యన్యస్యం సవిభ్రమాః ।

మృదయే చిన్నయన్యస్యం న త్రీణా మేకతో రతిః || 2

అర్థము :- కులటలు (వ్యాఖ్యిచారిజులు), అన్యేవ = ఇతరువెతో, సార్పిం = సాడ, జల్పన్తి = సంభాషణచేయచుందురు. అవ్యం = ఇతరుని, నవింత్రిమాః = విలాసప్రార్బ్రైక దృష్టితో, పళ్ళన్తి = మాచుచున్నారు, చ్ఛాదయే = చ్ఛాదయచుందు, అన్వం = మతోకరినిగూర్చి, చిన్తయన్తి = అణిచింతురు, త్రీపాం = వేశ్యత్రీలకు, ఏకతః = ఒక్కనితో, రత్నః = ప్రీతి, న = ఉండచు.

ఈ॥ కులటలు అన్వేషుచులలో నంభాషింతుచు. ఇతరే పురుషులు శ్వంగారమునకు సంబంధించిన జూవభావములతో గూడిన విలాస దృష్టులలో జూతురు. చ్ఛాదయచులో మతోకనిగూర్చి యాతోచింతుచుందురు. కులటలైన వేశ్యలాడు త్రీలకు ఒకేచోట ప్రీతియుండడు.

వివరణము :- పురుషులు వేశ్యలయం దనురక్తికలవారు కారాయ. కారణము —

ఏతా హసన్తి చ రుదన్తి చ విత్తహాతోర్

విశ్వాసయన్తి పురుషం న తు విశ్వసన్తి ।

తస్మాన్నరేణ కులతోల నమన్యితేన

వేశ్యాః శ్వాసనుమనా ఇవ వర్ధనీయాః ॥ మృచ్చ. 4-14)

వేశ్యలు ధనప్రాప్తికొఱకు ధనమిచ్చువారిని సంతోషపెట్టుటికు. కృతిమముగా నేడ్చుచు, కాపుమలైన పురుషులయెడ రెచ్చగొట్టు హవభావముల ప్రదర్శించుచు, తా నెవ్వెనియందు విశ్వాసముంచక నేను నిన్నె నమ్మియున్నాను. నా సర్వస్వము నీపేయని యాతనికి తనయందు విశ్వాసము కలిగించుచు ప్రవర్తించు వేశ్యలను ఉత్తమ స్వభావముగల పురుషులు శ్వాసనుమలో లుట్టిన మాలతీపుష్పముగా భావించి విడువవతెను రూపాదుచున్నాను వేశ్యసు విశ్వసింపరాదు.

**శ్లో॥ యో మోహన్మన్యతే మూర్ఖో రక్తేయం మయి కామినీ
స తస్యావశగో భూత్యౌ నృత్యేత్ క్రీడాశకుంతవత్॥ 3**

అర్థము :- యః = ఎవడు, మూర్ఖః = మూర్ఖుడినవాడు, మోహత్ =
అవివేకమువలన, ఇయం = ఈ, కామినీ = సుందరి (వేశ్య)మయి = నాయందు
రక్తః = అనురక్తికలిగినయది యని ప్రేమించునో, సః = వాడు, తస్యః =,
అమెకు, వశగః = వశమైనవాడు, భూత్యౌ = అఱ్య, క్రీడాశకుంతవత్ =
అటబోమ్మువలె, నృత్యేత్ = ఆడును.

తా॥ మూర్ఖుడు అవివేకమువలన ఈశ్రీ నాయం దసురక్తికలదై
యున్నదని తలంచును. అణ్ణివా దామెకు వక్కె కొయ్యబోమ్మువలె
అఢుండును.

వివరణము :- వేశ్య త్రీలయందు విక్ష్యాన ముంచరాదు.

త్రీము నరాగః తార్యో రక్తం పురుషం త్రీయః పరిఫవన్తి ।

రక్తేవ హిర్సువ్యా విరక్తభావా తు హతవ్యా ॥

(మృచ్ఛ. 4-13)

వేశ్యత్రీలయం దునురాగముంచరాదు. వేశ్యత్రీలు అనురక్తుడైన
పురుషునిగూడ ననాదర్శముగా చూతురు. తనయం దసురాగము కలిగిన
భార్యతో క్రీడించుటయే తగుసు. అనురాగములేని త్రీని అన్నివిధముల
విడువవలెను.

శ్లో॥ కోట్టాన్ ప్రాప్య న గర్వితో విషయః

కస్యాపదోఽసం గతాః

త్రీభిః కస్య న ఖండితం భువి

మనః కో నామ రాజ్ఞాం ప్రియః ।

కః కాలస్య న గోచరత్వమగమ
 తోచ్చుల్చర్మి గతో గౌరవం
 కో వా దుర్జనవాగురాసు ఫలితః
 తైమేణ యూతః పథి ॥

4

తా॥ అర్ధాన్ ప్రాప్త్య=సంపదలసు పొంచి, కః=ఎవచు, గర్వితః
 =గర్విముకలవాచు, న=కౌచో, కస్య=ఎవనికి, విషయః = విషయ
 స క్రిని గలిగించు, ఆపదః = ఆపదలు అన్తం=పోయినవో, భువి =
 భూమిపై, కస్య=ఎవనిమొక్క, మనః = మనస్య, త్రీంఖలో = త్రీంఖలో,
 నభండితః=ఖండింపబడువో, నమ=వాస్తవముగు, రాజ్ఞం ప్రియఃకః =
 రాజులకు ప్రియమైనవాడెవడు? కః=ఎవచు, కాలస్య = కాలునిమొక్క
 గోచరత్వం=దృష్టిలో, నాగమర్త=పడలేదో, అనగా కాలుని వశములో
 నెవడుండడు? కః=నీ, అర్థి=యాచండు, గౌరవం=గౌరవమును, గతః
 =పొందెను? వా=లేక, కః=ఎవచు, దుర్జనవాగురాసు=దుర్జనుల వల
 లలో, పతితః=పడి, పథి=సంసార చూర్ధవును, తైమేణ=జైమముగా,
 యూతః=పెళ్ళెసు.

రా॥ సంపదలమహాంది గర్వింపనివాడెవడు? విషయములందు
 చికుంగ్కొన్నవాచు ఆపదలు పొంచనివాడెవడు? త్రీంఖ్యారా యైవనిమనస్య
 ఖండితముకాదు (చెడడు)? వాస్తవముగు రాజులకు ప్రియుడెవడు? ఎవడు
 కాలమునకు వశమచూడు? యాచకుడైనవాడు గౌరవము నెవచు పొంచును?
 దుర్జనులవలలో చిక్కు నేచ్చుగా తప్పించుకొన్నవాడెవడు?

వివరణము :- పైసుస్య ప్రశ్నలన్నింటికి నొక్కటే నమాధానము
 ఎవ్వడునులేడు. కాని ప్రపంచములో దీనికి విరుద్ధమైనచియు నున్నదీ—

ప్రక్రపత్తి రాజ్యమును పొందియు ఫరతుడు అభిమానము పొందలేదు. మహార్షి దయనందుని మనస్సును త్రీలు వశముచేసికొనలేదు. మదనమోహన మాలవ్య అందజీకంటె పెద్ద విచ్చగాడుగా భావించెడువాడు. ఆయన కాటోని విష్ణువిద్యాలయమునకు కోట్లకొలది చూపాయలు యాచించి తెచ్చినను గౌరవమును పోగొట్టుకొనలేదు.

శ్లో॥ న నిర్వితః కేన న దృష్టపూర్వః

న వ్రూయతే హేమమయః కురంగః ।

తథాఱపి తృష్ణా రఘునందనస్య

వినాశకాలే విపరీత బుద్ధిః ॥

5

ఆప్తము :- హేమమయః =బంగారుమయమైన, కురంగః = లేడి, కేనాపి=ఎవనిచేతము న నిర్వితః = నిర్వింపబడలేదు, న దృష్టపూర్వః = పూర్వము చూడబడలేదు, నవ్రూయతే = వినబడలేదు, తథాఱపి = అయినప్పటిక, రఘునందనస్య = రామునకు, తృష్ణా = కోరిక కలిగెను, వినాశకాలే = వినాశకాలము సమీపించినప్పడు, విపరీతస్యద్భుతః = జుద్ధ వక్రించును.

తా॥ బంగారు లేడియన్నదని చూడలేదు. వినలేదుకూడ. శాని శ్రీరామచంద్రునకు బంగారులేడిని పట్టుకొనవలెనను కోరిక కలిగినది. వినాశకాలము సంప్రాప్తించినప్పడు మనుష్యునకు విపరీతమైన (ప్యతిరేక మైన) జుద్ధ పట్టును,

వివరణము :- వార్షికి రామాయణానుసారము లక్ష్మీఖడు బంగారు లేడిని చూడగానే రామునితో చెప్పేను. ఇది బంగారు లేడితాడు. ఇది మారీచిడనము. రాముడరాజ్యమునకు వచ్చినది రాక్షస సంహరము కొఱకు కావున తెలిసికొనియు బంగారులేడి రూపములోనున్న మారీచిని పెంబడించేను.

॥ గుణైరుత్తమతాం యాతి నోచైనురాసన సంసీతః ।
ప్రాసాదజిఖరస్థోఽసి కాకః కిం గరుడాయతే ॥ 6

ఆశ్వము : - మనుష్యము, గుణై = దయ, దానము, దాక్షిణ్యము (చతురుత) వస్తుత మొదలగు క్రేష్టగుణములడ్వారా, ఈత్తమతాం = క్రేష్టత్వమును, యాతి = హంచున్నాము, ఉచ్చైః = ఎత్తెన, అననసంసీతః = అననముబీద హర్షుండిటించేత, న = తాదు, ప్రాసాదజిఖరస్థః = మేదజిఖరముబీద నుస్నాము, అపి = కూడ, కాకః = తాచి, గరుడాయతేకిం? = గరుడపణ్ణియగునా? ఎన్నటికికామ.

తః ॥ మనుష్యము దయ, దానము, దాక్షిణ్యము, వస్తుత మొదలగు క్రేష్టగుణములకో ఈత్తమత్వమును హంచును అంతిమేకాని చాన్నతాస నము నలంకరించినంత మాత్రమున గొప్పతనమురాదు. కాకి మేద పైభాగమున హర్షుండిపంత మాత్రమున గరుడపణ్ణి యగునా?

వివరజము : - తః విషయములో నీ క్రింది క్లోకముండ చూచుడు —

ఇప్పా దురగశతైః ప్రమాని మూరాః

ధనరహితాస్తు యథాః ప్రమాని పద్మాయై ।

గిరిజిఖర్ గతాపి కాకపంత్తిః

శ్రువినగతై ర్ని సమత్వమేతి హంపై ॥

వండలకొలది గుళ్లములకై ప్రయాటించ మూర్ఖులు కాలివదకము పెచ్చునట్టి భవరహితులైస పండితులకో సలికారు. కాకులపంత్తి కొండ పైభాగమున నుస్నాము, ఇసుక ప్రమేకములో విలిచియున్న హంసలకో నమానముకావు.

శ్లో ॥ గుణాః సర్వాత్మ మూజ్యనే స మహాత్మోఽపి సంపదః ।
మూర్ఖేస్త కిం తథా వద్దో నిష్కలంకో యథా కృషః ॥ 7

అర్థము :- సర్వోత్త = అంతట, గుణః = మనుష్యగుణములు, పూజ్యనై = పూజింపబడుచున్నవి, గుణములను సమ్మానింపురు, మహాత్మ్యః = గొప్ప, సంపదః = సంపదట, అపి = ఉన్నముకూడ, న = గుణహీసుని సమ్మానింపరు, యథా = ఎట్లు, కృశః = ఇంజించినట్టి, నిష్కృతంకః = కెళంకములులేని, విదియనాటి చంద్రుడు, వంద్యః = నమస్కరింపదగిన వాడో, తథా = ఆట్లు, పూజ్యేందుః = పున్నమునాటి చంద్రుడు, వంద్యః కిమ్? = నమస్కరింపబడుచున్నాచా యేమి? కారణము పూర్వచంద్రునిలో మచ్చ కలదు. విదియాటి చంద్రునిలో మచ్చ యుండదు.

తా॥ అన్ని ప్రదేశములందు మనుష్యని గుణములు పూజింపబడును. గొప్ప సంపదలున్నను గుణహీసునిలో నవి పూజింపబడవు. ప్రతాళము తస్కృతైవను నిష్కృతంకమైన విదియనాటి చంద్రుని పూజించినట్లు కలంక సహాతుడైన పూర్విమునాటి చంద్రుని పూజింపరు

వివరణము :- మహాకవి భివభూతి —

గుణః పూజాస్తానం గుణేషు న చ లింగం న చ వయః

(ఉత్తరామ. 4-11)

గుణముల వలననే గుణము కలవారిని పూజింతుటు. పూజింప దగినవి గుణములేకాని త్రీ పురుష భేదముకాని, చిన్న పెద్ద వయస్సుకాని శార్ణముకాదు.

శ్లో॥ పరప్రోక్త గుణో యస్తు నిర్మణోఽపి గుణీ భవేత్ ।

శ్లన్దోర్పిలఘుతాం యూతి స్వయః ప్రభ్యాపితైర్మణః॥४

అర్థము :- యః = ఏమనుష్యుడు, తు = అయితే, పరప్రోక్తగుణః = ఇతరులచే ప్రవశంసింపబడిన గుణములు కలవాడో వాడు, నిర్మణః అపి = గుణరహితుడైనను, గుణీ = గుణములు గలవాడు, భవేత్ = అగును, శాని, స్వయముః = తనకుతాను, ప్రభ్యాపితైః = ప్రవశంసించుకొన్నాః, గుణైః =

గుణములతో, ఇన్నోర్చిటి=దేవేంద్రుడుకూడ, లఘుతాం = సైంచ్యమును,
యాతి=పొందుచువ్వాడు.

త॥ నిర్మిస్తుడైనను ఇతరులచేత గుబంతుడని పొగడబడిస్తాం
నతడు గుబంతుడగును. తనయందు పుంచి గుబములున్నను వానిని
సూర్యి చెప్పుకొనువాడు తన గుబములను ప్రపటించుకొను ఇంద్రుడు
తేలికట్టేవట్లు తేలికట్టేపోవుసు. తన గుబముల తాను చెప్పుకొనరాడు.
పొగడుకొనరాదు.

వివరణము :- మనుష్యుడు తన జీవితములో శుభ గుబములను
పెంపొందించుకొనవలెను. కాని తన నౌటితో తన గుబముల ప్రస్తుతించు
కొపరాదు. ప్రస్తుతించుకొన్నచో మనుష్యులలో తేలికట్టే పోపును.

శ్లో॥ వివేకిన మనుప్రాప్తా గుణా యూని మనోజ్ఞతామ్ |

సుతరాం రత్నమాభాతి చామికరనియోజితమ్ || 9

అర్పము :- గుణా=గుబములు, వివేకినమ్ = సత్యసత్యములు,
ధర్మాధర్మములు, కర్తృవ్యాకర్తృవ్యములు తెలిసిన ప్రదుషనే, అనుప్రాప్తాః=పొంది,
మనోజ్ఞతాం=సొందర్యమును, యూని=పొందుచున్నవి, చామికర
నియోజితం=బంగారమునందు పొదగబడిన, రత్నము, సుతరామాభాతి=పుక్కిలి యందముగా గనబిడును.

త॥ గుబములు, సత్యసత్యములు, ధర్మాధర్మములు, కర్తృవ్యా
కర్తృవ్యముల నెఱిగిన వివేకిని పొందనపై సుందరమైనవగును. బంగారము
నందు పొదగబడిన రత్నమువలే పుక్కిలి ప్రకాశించును.

శ్లో॥ గుణాః సర్వజ్ఞతుల్యోఽపి సీదత్యేకో నిరాశ్రయః |

అనర్థుమపి మాణిక్యం హేమాశ్రయ మపేత్తే || 10

అర్థము :- గుత్తెః గుణములతో, సర్వజ్ఞతుల్యః = పరమేశ్వరు నితో సమానము, అపి = అయినముకూడ, నిరాశ్రయః = అశ్రయములేక, నీకః = ఒంటరిగా మండువాడు, సేదతి = దుఃఖ మనుభవించును, అసర్వ్యం = మిక్కిలి పెలగల, మాణిక్యమపి = మాణిక్యముకూడ, హేమాశ్రయం = ఒంగారముచొక్క యాశ్రయమును, అపేక్షతే = కోరుచున్నది.

తా॥ గుణములలో సర్వజ్ఞతుల్యదు (పరమేశ్వరునితో సమాపుడు) అయినప్పటికని అశ్రయము లేనివాడు ఒంటరిగా దుఃఖముల పాలగును. మిక్కిలి విలువగలిగినదైనను మాణిక్యము ఒంగారమునందు పొదగబిడ తున్నచో ప్రకాశింపదు కావున ఒంగారము నాశ్రయించును.

విపరణము :- మనుష్యదు సంఘజీవి. ఒంటరిగా బ్రితుక్కాలడు. మొదట చిన్నతనములో తల్లిదండ్రుల సాయముతో పెరుగును. తరువాత స్నేహితులతో, భార్యతో తుటుంటముతో జీవించును. ఇవి యన్నియు మంచివేయైనను ఇంచులో నొక్కటియు ప్రీరముగా మండచు. ఇవి యన్నియు విడిపోవునవే. మనుష్యనకు సర్వక్రైష్టమైన సహాయము పరమాత్మయే. అందుచేత మనుష్యదు పరమాత్మతో నంబింధ మేర్పరచు కొని తన జీవితము సుదృఢించుకొనవలెను.

శ్లో॥ అతిక్కేశేన యే చార్థా ధర్మస్యాతిక్రమేణ తు।

శత్రువాణం ప్రణిపాతేన తే హృదామా భవన్తు మే॥11

అర్థము :- యే. అర్థాః ఏదనములు, అతిక్కేశేన = మిక్కిలి కష్టమతో, (అనగా దొంగతనము, వ్యధిచారము, హింస, దోషించి, ఇతరుల యథికారము పొందుటద్వారా పొందుట) చ = మతియు, తు = ఏదనము, ధర్మస్యాతిక్రమేణ = ధర్మమనుల్లంఫించి, శత్రువాణం = శత్రువులయొదుట, ప్రణిపాతేన = తలవంచుటతో పొందబడినవో, హి = నిశ్చయముగా, తే =

ఆ. అధ్యాత్మికములు, పేసాంతు, పూర్వవస్తు = ప్రాప్తించకుండుగాక !
అనగా వట్టి ధనము నా కక్కడైచని భావము.

వివరణము :- మసుమ్మాటు ధనము సంఖాచంపవలెను. తాని
యొన్నాయచ్ఛార్జితమం దెన్నచు మసుమ్మా లాగ్నిము కారాయ. మసుమ్మాటు
అన్నాయముగా నొక్కావైనట్టెసము ఇంటిలోనెకి తీపికొని రాశుడదు. అని
సంకల్పించుకొనవలయును. అన్నాయచ్ఛార్జితు ధనముతో నింటిలో నుం
చాంతులుండవు.

శ్లో || కిం తయా క్రియతే లక్ష్మై యా వథూరివ కేవలా ।
యా ఖు వేశ్యేవ సా మాన్య పథికై రపి భుజ్యతే || 12

అర్థము :- తయా=ఆ, లక్ష్మై=ఎంతో. (ధనవంపత్తితో) కిం=
ఏమి, క్రియతే=చేయబడుసు? యా=నీ సంపత్తి, వథూరివ=గృహిచేవలె
కేవలా=ఒంటరిగా ననుభవింపదగును, యా=ఏ సంపత్తి, తు=అయితే,
పేణై ఇవ=పేళ్యవలె సున్నచో, పథికై రపి = ఇటపారుల చేతగూడ,
ఖజ్యతే = అనుభవింపబడుసు, సా = అట్టి ధనవంపత్తియే, మాన్య=
ప్రేష్టమైనదే.

తా॥ ధనము కేవలము ఒంటరిగా అనుభవింపబడు భార్యవలెగాక
పదుగురచే ననుభవింపబడు పేళ్యవలె దారినబోవు వారిచేతగూడ
ననుభవింపబడునదీగా నుండవలెను. అసగా ధనము పదీమందికి నువ్వుగా
పదవలెను. కాని కేవలము స్వార్థముకొఱకే కారాదు.

వివరణము :- ధనమున్నందుకు ఫలము దానము. కేవల మొక్క
రికే యుపయోగపదు ధనము ధనమేకాదు, అటీ మనుమ్మానకు మృత్యు
వుతో సమావము. ఇతరులచేతగూడ ననుభవింపబడు ధనమే ప్రేష్టమైనదీ

ఆది పరోపకారమునకు, ప్రతిప్రాణి కల్యాణమునకు, మానవసేవ
కుపయోగవడవలెను.

శ్లో॥ ధనేషు జీవితవ్యేషు త్రీషు చాహోరకర్మను ।
అతృప్తాః ప్రాణినః సర్వే యాత్రా యాస్యన్తి
యాన్తి చ ॥ 13

అర్థము :- ధనేషు = ధనవిషయములోను, జీవితవ్యేషు = జీవితము
నకు, అయిన్నమునకు నంబంధించిన విషయములోను, త్రీషు = త్రీలను
సేవించు విషయములోను, చ = మంచియు, ఆహోరకర్మను = అన్నమును
సేవించు విషయములోను, సర్వే = సమన్వయమైన, ప్రాణినః = ప్రాణులు:
అతృప్తాః = తృప్తి లేనివారై, యాత్రాః = పెళ్ళిరి, యాస్యన్తి = పెశ్చుదురు,
యాన్తిచ = వెళ్ళుచున్నారుకూడ.

తా॥ ధనము జీవనముకొఱకు, త్రీ సేవనముకొఱకు, ఆహోరము
కొఱకు నుపయోగించి ప్రాణులందఱు అసంతృప్తితో పెళ్ళిరి, పెశ్చుదురు,
పెళ్ళుచున్నారుకూడ.

వివరణము :- దీర్ఘాతి దీర్ఘమైన జీవితము తక్కువయే యగును.
మనుష్యానకు అయిన్న నిండిన తరువాత మరల అయిన్న కలిగినను
నాతనికి నంతుష్టిలేదు. ఇదే స్థితి త్రీ సంబంధమందు, ఆహోరము తీసికొనుట
లోను నంతుష్టి యుండదు—

యత్పుత్తివ్యాం ప్రీపి యవం హరిజ్యాం ప్రశవః త్రియః ।

వదుహ్యన్తి మనః ప్రీతిం పుంసా శామహతస్య తే ॥

(భాగవత. 9-19-13)

ఈ భూమిపై వద్దు, బొస్సులు, గోఢపులు, ఐంగారము, పశుపులు

త్రీయ ఇవి యన్నియు మంచమ్యనవు లభించినపు నతచు కామవాసనలు గలవాడై ఆశపేడించుండ నాతని మనస్సును సంకోషపెట్టాలవు.

శ్లో॥ త్సీయనే సర్వదానాని యజ్ఞహాము బలిక్రియాః ।

న త్సీయతే పాత్రదాన మభయం సర్వదేహించామ్॥ 14

ఆర్థము :- సర్వదానావి=అన్నము, జలము, వస్తుము, ధూదసము మొదలైనవియు, యజ్ఞ, హోమబలి క్రియాః=బ్రహ్మయజ్ఞము, చేవయజ్ఞము, బలిపైశ్వీ చేవయజ్ఞము మొదలగు సర్వకర్మలు, త్సీయనే=నశించుచున్నావి, కాని, పాత్రదాసం = యోగ్యుల కిచ్చిసదానము సర్వ దేహించాం = ప్రాణులన్నింటికి నిచ్చిన, అభయమ్ = అఫయదాసము, నక్షీయతే=నశింపచు.

త॥ అన్నము, జలము, వస్తుము, ధూమిదాసము మొదలైనవి, బ్రహ్మయజ్ఞము, చేవయజ్ఞము. బలిపైశ్వీదేవ యజ్ఞము మొదలైన క్రియలన్నియు నష్టమగును. కాని యోగ్యుడైనవాని కిచ్చిన దానము ప్రాణాలందఱకు నిచ్చిన యఫయదానము ఎన్నడు నశింపదు.

విపరిము :- దానమునకు యోగ్యచెవడు? బ్రహ్మచారి, ఉతేంద్రియుడు, వేదజ్ఞుడు, ధర్మతృత్యుడు, నత్యవాడీ, ఉదారుము, పరోపకార్ప్రియుడు, నిందాస్తతులందు హర్షికరహితుము, అభిమావశూస్యుడు, గంభీరాశయుడు, నదాచారయుక్తుడు, దుష్టాచార రహితుము, ఇతరుల సుఖముకొఱకు ప్రాణముల నల్గించుకైనను సిద్ధపడుచుటును, ఉత్సాహి, మొదలైన శుఫలక్షణ యుక్తుడైన పుసుమ్యుడు దానయోగ్యుడు. ఇట్టిపాని కిచ్చిన ధనము అష్టయమగును.

అఫయదాన మహిమ —

అభయం సర్వభూతేభోయ్ దత్త్యై యశ్చరతే మనిః ।

న తన్య సర్వభూతేభోయ్ పయముత్పర్యతే క్వచిత్ ॥

(భార. ఛాంలి. 192-4)

ప్రాణుల కభయదానమిచ్చి సంచరించ మనికి నమస్త ప్రాణులతో
నేప్రాతిషుండియు నెక్కుడను భయమండదు.

శ్లో॥ తృణం లఘు తృణాత్ములం తూలాదపి చ యాచకః ।
వాయునా కిం న నితో ఉనో మామయం

యాచయిష్యతి ॥ 15

అర్థము :- తృణం = గడ్డిపతుక, లఘు = తేలికయైనదీ, తృణాత్మ =
గడ్డిపతుకకంటె, తూలం = దూదియు, చ = మజీయు, తూలాదపి = దూది
కంటెకూడ, యాచకః = యాచకుడు తేలిక, అయినచో, అసో = ఈ యాచ
కుడు, వాయునా = గాలితో, కిం = ఎందుకు, ననీతః = తీసికొని పోటపు
లేదు (ఎందుకు గాలితో ఎందుకు), అయం = ఈ యాచకుడు, మాం =
నస్ను, యాచయిష్యతి = యాచించునని, వాయునా = వాయుపుచేత, ననీతః
కిం = తీసికొని పోటపులలేదాయేమి ?

తా॥ గడ్డితేలిక. ధానికంటె దూది తేలిక. దూదికంటె యాచకుడు
తేలిక. యాచకుడు దూదికంటె తేలికయైనచో వాయువు యాచకుని ఎందుకు
ఎత్తుకొని పోలేదు. ఈ దూచకుడు నన్నేము యాచించునో యను భయ
ముతో వాయువు యాచకుని ఎత్తుకొని వెళ్లుటలేదు.

వివరణము :- యాచన యన్నింటికంటె నికృష్టమైనది — యాచన
వలన సర్వము నడించుసు.

శ్లో॥ వరంప్రాణ పరిత్యాగః మానభంగేన జీవనాత్ ।

ప్రాణత్యాగే తృణం దుఃఖం మానభంగే దినే దినే॥ 16

అర్థము :- మానభంగేన = అవమానముతో, జీవనాత్ = జీవించు
కంటె, ప్రాణపరిత్యాగః = ప్రాణముల విడుచుట, వరం = క్రైష్ణము,
ప్రాణత్యాగే = ప్రాణము పోయినచో, దుఃఖం = దుఃఖము, తృణం = తృణకాల
ముండుము, మానభంగే = మానపంగమైనచో, దినేదినే = ప్రతిదినమునం దు
ముండుము.

తా॥ అవమానముతో జీవించుటకంటె ప్రాణాయాగముచేయుటు మంచిది. ప్రాణాయాగము వలన దుఃఖము తణ్ణాల ముండును. మాస భంగమువలన ప్రతిదినము దుఃఖముండును.

వివరణము :- అవమానవడి జీవించుటకంటె మృత్యువుచేయి. ఏమర్పన్ అనువాదు—

అవమానముతో పేలకొలద్ద సంవత్సరములు జీవించుటకంటె గౌరవింపబడుచు నోక ఘుటియ జీవించినను మంచిదే. దోగీళ్ళయదు శ్రీకృష్ణుడు—

పాదాహరం యదుత్తాయ మూర్ఖాన మధిరోచూతి ।

స్వాస్తిచేవమానేటి దేహివ స్తద్వారం రజః ॥

(రైపాల 2-46)

పాదములచే త్రోక్కుచిడి పైకిరేగిన దుమ్ము ఆశని నెత్తిపై రిహము. తస్మిత్రోక్కు అవమాన పటచుటను సహింపలేక త్రోక్కునవాని నెత్తిపై బడును. మనుష్యాడినవాదు అవమానింపబడి వనములో కాంతముగా ద్రితుకు వానికంటె ఈ యమ్మే క్రేష్టుమైనది. అవమానము సహింపలేయ. ఎల్లపుడు ధ్యానములో సుంచుము— గౌరవము తగ్గుతిను సహింపకు. ధనధాన్యములందు మోహము పెంచుకు. మానము పోయినచే ఉనము దేనికొటకు ?

శ్లో॥ ప్రియవాక్య ప్రదానేన సర్వే తుమ్మిని జంతవః ।

తన్స్నాత్తదేవ వక్తవ్యం వచనే కా దరిద్రతా ॥ 17

అర్థము :- ప్రియవాక్య ప్రదానేన=ప్రియమైన మాటలు పలుకు టచే, సర్వేజంతవః = అన్నిప్రాణులు, తుమ్మిని = సంతోషపడును,

తస్మాత్ = అందువలన, తదేవ = ఆ మధురవచనములనే, వక్తువ్యామి = పలుక వలెను, వచనే = మాట్లాడుటలో, కాదరిద్రత = దలిద్రత యొమున్నది?

తా॥ ప్రియమైన వాక్యములు పలుకుటవలన ప్రాణులన్నియు నంత సించును. అందుచేత ప్రియవాక్యమునే పలుకవలెను. మాటలు పలుకుట చేసి దలిద్రతగలదు ?

విషరణము :- మధురముగా మాట్లాడినచో సమ్మాహితులను జేయసు. మధురభాషణ మందట్టమైనను ప్రభావము చూపుసు. వేదవచ నములలో ప్రార్థన జేయదము —

చిహ్నాయా ఆగ్రే మధు మే చిహ్నామూలే మధూలకమీ ।

(అఫర్స. 1-34-2)

నానాలుక విషర మధుపున్నది. నాలుకకు మెదట తేనెతుట్టి యున్నది.

వాచా వదాసి మధుమత్ భూయాసం మధు నందృశః ॥

(అఫర్స. 1-34-3)

నేసు మధురముగా మాట్లాడుటసు. నా నడకలో చూపులో ప్రవర్త వలో నంతయు మధురముగానే యుంచేశను.

శ్లో॥ నంసార కటువృక్షస్య ద్వే ఘలే అమృతోపమే ।

సుభాషితం చ సుస్వాదు నంగతిః సుజనే జనే ॥ 18

అర్థము:- నంసారకటు వృక్షస్య = నంసారరూపమగు చేయచెట్టునకు అమృతోపమే = అమృతముతో సమానమైన, ద్వేఘలే = రెండు వండున్నవి, సుస్వాదు = ఆత్మంత రసవంతమగు, సుభాషితమ్ = ఆలోచించి చెప్పబడిన ప్రియము, మధురమునైన వచనము, చ = అట్లే, సుజనేజనే = గ్రేష్మపురుమల యొక్క, నంగతిః = కూడిక (ఆనగా సజ్జన స్నేహము).

త॥ సంసారమను చేండు వృష్టమనుకు అమృతమువంటి తెండు పీండ్లుకలవు. (1) బాగుగా ఆలోచించి మృచమమహనముగా మాట్లాడుట (2) సజ్జన సంగత్యము.

వివరణము :- సంసారమను చేండు వృష్టమనిచు విషమ్మకు మనిచు సంచరు. దీనికి అమృతతుల్యములైన తెండు పీండ్లు కలవు.

1) మధురవచనము 2) సజ్జన సంగతి. మనమ్ము దెల్లపుడు మధురముగా మాట్లాడవలేను

మధుమతీం వాచముదేయమ్ | (ఆఫర్మ. 16-2-2)

నేను మధుర వచనమునే వలుకుచుసు—నే మెల్లపుడు ప్రేష్టపురు మల సంగతిలో నుండుము—

చేవానగొం సఖ్యమువసేదిషావయమ్ | (యా. 25-15)

సేము విద్యాంసుల చొక్కుయు, షషషపురుమల చొక్కుయు మైత్రీని పొందుడుము. వారి నంగతిలోనే యండుము.

శ్లో॥ జన్మజన్మన్యే భ్వస్తం యద్ దాన మధ్యయనం తపః |
శేనైవాచ్ఛానయోగేన తదేవాభ్వస్యతే పునః || 19

అర్థము :- జన్మజస్తుని=ప్రతిజన్మమంచు, యత్=ఏ, దానం=చానము, అధ్యయసం = విద్యాభ్యాసము, తపః = తపమ్మ, (ద్వంద్మి సహనము), అభ్వస్తం=అభ్వసీంపథడినవే, శేనైవ = అదే, అభ్యాన యోగేన=అభ్యానముతో, యాగముతో, పునః=మరల, తదేవ=అదీయే, అభ్వస్యతే=అభ్వసీంపథశ్చిమున్నది.

త॥ జన్మజన్మంతపమలలో మనమ్ముదేర్ దానము, విద్యాభ్యాసము, తపమ్మ (శీతోష్ణములు, హనిలాభములు, మొదలగు ద్వంద్మ సహనము)

మొదలగువాని నభ్యసించెనో యవియే తిరిగి యథ్యాస యోగమచే సంప్రాత్తములగును. వానినే యథ్యసించును.

వివరణము :- మనుష్యుడు చేసిన కర్మానుసారముగా వాని స్వభావము అభ్యాసము తయారిగును. జన్మజన్మాంతరములలో నాతడు చేసిన దానాదీ శుభకర్మలు అభ్యాసమగుటచే మఱుజన్మలో నతడదే విఫమగా కర్మచేయును. అందువలన దానము, యోగాభ్యాసము, విద్యాఒధ్యయ నము, ధర్మాచరణము తపోస్తువము, పరోపకారము, సేవాభావనలను తన జీవనమునకు అంగములుగా నుండునట్లు కోరవలెను.

శ్లో॥ పుస్తకేషు చ యూ విద్యా పరహాస్తేషు యద్దనమ్ ।

ఉత్పన్నేషు చ కార్యేషు న సా విద్యా న తద్దనమ్॥ 20

ఆర్థము :- యూ విద్యా = ఏవిద్య, పుస్తకేషు = పుస్తకములందున్నచో, చమచియు, యద్దనం = ఏధనము, పరహాస్తేషు = ఇతరులచేతిలో సున్నచో, కార్యేషు ఉత్పన్నేషు = కార్యముల శాఖక్యక్షైనపుడు, న సా విద్యా = ఆధిక్య అక్కుణకురాదు, చమచియు, న తద్దనమ్ = అధనము అక్కుణకురాదు.

తా॥ పుస్తకములలో సున్న జ్ఞానము, ఇతరుల చేతులలో సున్న ధనము నమయము వచ్చినపుడు పనికిరానికో ఆదీ విద్యకౌదు, అదీ ధనముకాదు.

వివరణము :- కంతస్తమైనది విద్యయు, మడివేసినది ధనము — అనులోకోక్తికలదు. ఈ లోకోక్తి ప్రపకారము కంతస్తమైన విద్యయు, తన చెంగిమడిలో సున్న ధనము ఉపయోగప్రమాని యద్దము.

పరాథినం వృథా జన్మి పరత్తిషు వృథా సుఖమే ।

పరగేహే వృథా లక్ష్మీః విద్యా యో పుస్తకే వృథా ॥

పరాథిసుదైవవాని జన్మి వ్యర్థము. పరత్తియండు రహంచి సుఖిం
చుట వ్యర్థము. ఇతరుల యింద్రులో సుండిన ధనము వ్యర్థము. పుస్తక
ములలోని విద్య వ్యర్థము.

పోడశాధ్యాయము సమాప్తము.

న పు ద శ చ్యా య ము

తో॥ పుస్తక ప్రత్యయాధితం నాధితం గురుసన్నిథం ।

సభామధ్యే న తోభన్తే జారగరాభ ఇవ త్తియః ॥ 1

ఆర్థము :- గురుసన్నిథో=గురుపుదగ్గు, నాధితం = చదువలేదు,
పుస్తకప్రత్యయాధితం=పుస్తకములు చదివి సేర్చుకొనెను, అట్టి విచ్యగల
వారు జారగరాః=వ్యాఖిచారమువలన గర్వముదాల్చివ, త్తియః ఇవ=
త్తిలవలె, సభమధ్యే=సభమధ్యలో, నతోభన్తే=శోభిల్లదు.

తా॥ గురువుల నన్నిథి కూర్చుండి గురువుల ద్వారా యథ్యసింప
వదియు. పుస్తకములద్వారా నెర్చినదియునగు విద్యకలవారు వ్యాఖిచారముచే
గర్వముదాల్చిన త్తిలవలె శోభింపరు.

వివరణము :- విచ్యగుచూస్తము గురుముళముగానే తెలిపికొవ
వలెను. కతినాతికతినమైన విషయములను గూడ గురువు తేలికగా
వర్ణముగునట్లు వివరించును. కేవలము వ్యాయముగా పుస్తకపరపముచేసిన
కుద్దమైన ఉచ్చారణ చేయలేదు. మనుష్యుడు పుస్తకములు చదువగలిగి

నంతమ్మాత్రమననే విద్యాంసుడగువో ఈ విద్యాలయముల, మహావిద్యాలయముల విక్ష్వవిద్యాలయముల యావశ్యకతయేల ? గురుములతః అధ్యయనము చేయనిపాశు పండితుడుకాదు.

శ్లో॥ కృతే ప్రతికృతం కుర్యాద్ హింసనే

ప్రతి హింసనమ్ ।

**తత్త్ర దోషో న పతతి దుష్టే దుష్టం
సమాచరేత్ ॥ 2**

ఆర్థము :- కృతే = ఉపకారము చేయవానికి, ప్రతికృతం = ప్రత్యుహకారము, హింసనే = హింసకు, ప్రతిహింసనమ్ = ప్రతిహింస, కుర్యాత్ = చేయవలెను, తత్త్ర = ఆటుల చేసినవో, వోషః = దోషము, న పతతి = సంక్రమింపదు, దుష్టే = దుష్టనియంయ, దుష్టం = దుష్టతను, సమాచరేత్ = ఆచరింపవలెను.

తా॥ ఉపకారము చేసినవారికి ప్రత్యుహకారము చేయవలెను. హింసించువారికి ప్రతిహింస చేయవలెను. దుష్టనియెడల దుష్టత్వము చూపినవో దోషములేదు.

వివరణము :- దయాసంచమహార్షి ఆధ్యాత్మాజ నియమములలో ఏడవ నియమములో - ఆంచతీచెడల ప్రీతిహర్ష్యకముగా ధర్మానుసారము యథా యోగ్యముగ ప్రవర్తింపవలెను - ఉపకారికి ప్రత్యుహకారము, చేయవలెను. ఎవ్వెనైవను మనకు నష్టము కలిగించుటకు సిద్ధపడినవో అనగా మన నంసగ్రూతి, నభ్యత, ధర్మమును నాశము చేయుటకు సిద్ధపడినవో నట్టివారిని పచింపవలెను, వేదాచేశము —

మాయాభిక్ష్మయినం నష్టచింద్రః ।

(యు. 5-30-6)

టీ మనుష్యో ! నీవు మాచావులను మాయతోనే చంపిపడ
వేయసు. వ్యాసమహార్ణి —

యస్మై యథా వర్తతే యో మనుష్యః

తస్మింస్తథా వర్తితవ్యం స ధర్మః ।

మాచారో మాయయా వర్తితవ్యః

సాధ్యాచారః సాధనా ప్రత్యేయః ॥

(భార. షష్ఠి. 37-7)

ఒకడు రెండవవాని విషయములో నెఱ్లు ప్రవర్తించునో యన్నే
రెండవవాడు మొదటివాని విషయములో ప్రవర్తింపచగును. ఇది ధర్మాక్షరము.
మాయగా ప్రవర్తించువారిమెడ మాయతోను, మంచిగా ప్రవర్తించువారి
మెడ మంచిగాసు ప్రవర్తింపవేను. మతోక కవి —

మాయావులయేద మాయగా ప్రవర్తింపకప్పుచో వాచః బుద్ధికుప్ర
వతో మూఢుడై నిశ్చయముగా పరాభూతుడగును. ఈ విషయము జ్ఞాపక
మునందుంచుకొనుతు. ఇది వంనాళ్ళనుల ధర్మముగాచ. ఇవసామాన్వే
మునకు, రాజులకు సంబంధించిన ధర్మాక్షరము.

శ్లో॥ యద్దూరం యద్దూరారాధ్యం యచ్చ మాతే వ్యవస్థితమ్ |
తత్సుర్వ్యం తపసా సాధ్యం తపః హి దురత్తిక్రమమ్ || 3

తత్త్వము :- యత్ = ఏది, చూరం = చూరమో, రచర్ = ఏది,
మరారాధ్యం = కష్టముతో ఆరాఫింప యోగ్యమైనవో, చ = ఉత్తియు,
యత్ = ఏది, మాతే = ఏక్కులి లొత్తుడై, వ్యవస్థితం = ఉన్నదో, తత్సుర్వ్యం
= దాని సంతటిని, తపసా = తపస్యద్వారా, సాధ్యం = సాధింపవచ్చిను,
హి = ఎంచువల్లనవగా, తపః = తపస్య, దురత్తిక్రమమ్ = దాట ఏలు
లేనిది, మక్కలి ప్రభావమైనది.

తా॥ ఏదీ దూరముగా నున్నదో, ఏది యూరాధించుటకు కలినపుగా నుండునో, మజేయు మిక్కిలి దూరముగా నెత్తున నుండునో అట్టి దంతయు తపస్యచే సాధింపవచ్చుసు. తపస్య లతిక్రమింప వీలులేనిచిగదా! తపస్యచే సాధ్యముకాని డండదు.

ఏవరణము :— తపస్యచే కలినాతి కలినషైన కౌర్యము టూడ సిద్ధింపజేసికొనవచ్చుసు. తపస్యచే మృత్యువసుకూడ జయింప వచ్చును. ఇట్టి తపస్యనగా నేమి? ఒక శారిమీద నీలబుటుయు ఒక చేయపై కెత్తుటయు, తనకు నాలుగు వైపుల అగ్నిని మరిండించుకొనుటయు మొదలగునవి చేయట తపస్యకౌడు. తపస్య అనగా శీకోష్టములను, ఆకలిదప్పులను, లాభవష్టములను జీవనమరణములను ఆను ద్వంద్వ పచాసము, ఆపదలు నంభవించినము ధర్మమును బిడువకుండుట. మణాక కవి—

తపోమహిష చాల గొప్పచి తపస్యద్వారానే మనుష్యాంకు తన య్యాష్టమును నెఱపేర్చుకొనగలదు. తనలోని పాపమును అల్పత్వమును దూరము చేసికొని చరిత్రను ఉజ్జ్వలమైనదిగా పవిత్రమైనదిగా చేసికొన వచ్చుసు. థీర్యలైన పురుషులు తపస్యద్వారానే ప్రపంచములో నున్నతి మార్గమున ప్రకారించుచున్నారు. జీవితములో తపస్యికావలెను—

అధ్యుపే హి శరీరే యో న కరోతి తపోటర్చనమ్ ।

న పశ్చాత్తప్యతే మూర్ఖో మృతే గత్వాటటత్తునో గతిమ్ ॥

ఈ శరీరము తఱఫంగురము, మనుష్య శరీరమును బొందియు తపోస్మానము చేయని మూర్ఖుడు తాను చేసిన కర్మఫలముల నమశ పీంచుచు పశ్చాత్తాపము పొందును. తపస్యచేయుము. తాని—

వినయేన వీనా చీర్ధుమఖిమానేన సంయుతమ్ ।

మహాచ్ఛాపి తపో వ్యత్తి మిత్యేతదవధార్యతామ్ ॥

వినయమువేకుండ అభిమానమురో జీయబడిపు గొప్ప తపస్సుటాచ
వ్యాఖ్యాపగును.

శ్లో॥ లోభశ్చేదగుణైన కిం పితునతా యద్వస్తి కిం పాత్కై :
సత్యం చేత్తపనా చ కిం శుచి మనో యద్వస్తి

తీర్చేన కిమ్ ।

సాజన్యం యది కిం గుణై : సుమహామా యద్వస్తి
కిం మండనై :

సద్విద్యా యది కిం ధనై రపయశో యద్వస్తి
కిం మృత్యునా ॥ 4

అప్తము:- లోభశ్చేద = లోభగుణమున్నాచో, అగుణైన = గుణము
లేకపోపుటచేల, కిం = ఏమి? పితునతాయది = చాటేలుచెప్పు స్వోభావ
మున్నాచో, పాత్కై : = పాపములతో, కిం = ఏమి వ్రయోజనము? చ =
మటియు, సత్యంచేత్త = సత్యమున్నాచో, తపసాకిం = తపస్యతో పనియేటా?
మనః = మనస్య. శుచిలస్తి యది = పవిత్రముగా పున్నాచో, తీర్చేస కిం =
జలమయ తీర్థముతో స్నానాడు లౌనర్మణిలమేల? సాజన్యం మది = మంచి
హృదయము గ్రేమయుస్సాచో, గుణై : కిమ్ = గుణములతో బినియేషి?
సుమహామా అస్తి యది = ప్రవంచములో యశస్యమున్నాచో, మండనై : కిం =
అలంకారములతో నేమి వ్రయోజనము? సద్విద్యాయది = మంచి విద్యా
యున్నాచో, ధనై : కిం = ధనమలేల? యచ్ఛపయశః = అప్పేళి యున్నాచో,
మృత్యునా కిం = మృత్యువేల?

తా॥ లోభగుణమున్నాచో వేషే దుర్గాముక్కుటకేమ. పిసినారితప
మున్నాచో పేయగా పాతక ముక్కుటలేదు. సత్యమున్నాచో తపస్యక్కుట
లేదు. మనస్య శుచిగా సున్నాచో తీర్థముతో పనిలేదు. మంచితప

మున్నచో వేఱగా గుళము లక్ష్మిలేదు. గొప్పయశస్వి ఉన్నచో అలంకారము లక్ష్మిలేదు. సద్గ్యోద్య యెన్నచో ధనమక్ష్మిలేదు. అపక్రితిని మించిన మృత్యువులేదు. అనగా అపక్రితిపొలై బ్రితుకుటకంటె సురణము దేలు.

ఏవరణము : - లోఫగుళమున్నచో నితర్ దుర్గుళముల యావక కతలేదు. లోఫగుళము అన్ని దుర్గుళములకు మూలము.

గుజినాం గుణేమ సత్యైపి విశువజనో దోషమూత్ర మాచతే ।

ప్రశ్నే పతే విరాగీ క్రమేలకః కరంటకౌఘమివ ॥

బంచెకు ఫలపుష్టములుగల చెట్టునిన ప్రీతిలేదు. దానికి మండ్ల భాద లనిషచో నిష్టమగా సుందరు. గుజవంతులలో ననేక నంగుళములున్నాము తప్పులెన్నువాటు గుజవంతులలోని దుర్గుళములనే పెదకు చూండుదు. చాండిలు చెప్పువాడు కుక్కతో సమానము. శారణము కుక్కయు నాతచు తస నాలుకతో నితరములను అశుద్ధము చేయును. చీవితములో సత్యమును వచించుటము నీత్యాచరణము సున్నచో తపస్వి చేయు నావశ్యకతలేదు. సత్యమును మించిన తపస్విలేదు.

తీర్థం పరం కిం స్విమనో విశుద్ధమే ।

(శంకరాచార్య ప్రచోదైత్యరీ 8)

అన్నింటికరంటె నుత్తమమైన తీర్థము ఖనస్వి. అది బిశేష రూప మున శుద్ధమగా సుండవలేసు. ప్రేమయన్నచో నితర గుళముల యావశ్యకత యుండదు. ప్రేమ చూదయములను కలుపును. ప్రేమ యును గంగలో స్వానముచేసిన రాణసుడుకూడ దేవతయగును. యశస్వి కలవానికి వేఱగా భూషణము లక్ష్మిలేదు. యశస్వి గొప్పభూషణము.

విద్యయున్నచో నితర ధనముల యావశ్యకతలేదు.

విద్యాధనం సర్వధన ప్రధానమే । — విద్యాధనము సర్వధనము లలో ప్రధానము. అపక్రితికి మించిన మృత్యువులేదు. అపశయస్వి బ్రితికియున్న మమయ్యనకు మృత్యువు.

మృత్యుచ్ఛ కో వాపయః స్వీకించుటే ।

(శంకరాచార్య ప్రశ్న....6)

మృత్యువనవేషు ? తన యహిర్తియే. శ్రీకృష్ణు అర్థమిపుతో
చెప్పేసు —

సంభావితస్య చక్తిర్ ర్ఘృతాదపరిష్కారే । (గీత 2-34)

సమ్మానితుడగు వ్యక్తికి అతనకి కలిగిన యథ యజస్సు మృత్యువుతంతే
ఉధిక యింఖము నిచ్చును.

శ్లో॥ పితా రత్నాకరో యస్య లక్ష్మీ ర్ఘృతస్య సహాదరా ।

శంఖో భిక్షాటనం కుర్యా న్నాచదత్త ముపతిష్ఠతే ॥ ५

అత్మము :- యస్య=చేనికి, రత్నాకరః = సముద్రుడు, పితా =
శంధియో, యస్య=దేనికి, లక్ష్మీః=లక్ష్మీ. సహాదరా = సోదరియో,
అట్టి, శంఖః=శంఖము, భిక్షాటవం=బిచ్ఛముకోఱకు తయిసుట, కుర్యాల్ =
చేయవలెను, అదత్తం= శఃఖడనియీ, నోపతిష్ఠతే=ప్రాప్తింపయి.

రా॥ తంద్రి రత్నాకరులు (సముద్రుడు). లక్ష్మీదేవి సోదరి
అట్టము శంఖము భిక్షాటనమునకు పనికిపచ్చుచుస్తాయి, దీనినిబట్టి దానము
చేయనిపానికి ధనము సంప్రాప్తము కావని తెలియచున్నది.

వివరణము :- దుఃఖములనుండి తప్పించుకొనుటకు సుఖము
పొందుటకు దానమీవలెను.

ధరిద్ర్వ వ్యాధి దుఃఖాని బంధనం వ్యసనాని త ।

అదాతుః ఫలమేతాని తస్మాద్దానం వేశిష్ట్యతే ॥

(చాణక్యసార పంగ్రహము 1-98)

ధరిద్ర్వము, రోగము, దుఖము, బంధవము, వ్యసనము ఇవి
యన్నియు దానమీయ నందుకు ఫలముతే. వానినుండి రఘుకోడకు దాన
మీయవలెను.

ఓధయన్తి న యాచన్తే ఖిజ్జద్వారా గృహే గృహే ।

దీయతాం దీయతాం నిత్యమదాతుః ఫల మీదృశమ్ ॥

ఖిచ్చగాండ్రు ఖిచ్చమును కోరుటలేదు. ఇంటింటికి పెళ్ళి ఖిజ్జద్వారా ఈయండి శయండి యని చెప్పుచు దానాయనికో మావలెనే ఖీళ్ళ యాచింతు రని భోధించు నట్టుండును.

శ్లో॥ అశ క్తస్తు భవేతాన్ధు బ్రిహమ్మచారీ చ నిర్థనః ।

వ్యాధిష్టో దేవభ క్తశ్చ వృద్ధానారీ పతివ్రతా ॥ 6

ల్ప్రము:- అశక్తుః తు=శక్తిలేనివాడై, సాధుః=సజ్జనుడు, భవేత్=అగుము, సర్పనః=భనములేనివాడు (వివాహము కాని కారణమున) బ్రిహమ్మచారీ=బ్రిహమ్మచారిగా సుండును, వ్యాధిష్టో=లోగ్గ్రస్తుడు(దుఃఖము కలవాడగుటచే) దేవభక్తః=ప్రభువు మపాసించువాడగును, చ=అణ్ణే, వృద్ధానారీ=వృద్ధత్తీ (యొవనము పోవుటచే) పతివ్రతా=పతివ్రత యగును.

తా॥ నిర్ఘలవ్యక్తి సజ్జనుడుగా తయారగును. భనప్పోసుడు బ్రిహమ్మచారి యగును. (వివాహముకాదు కావున) వ్యాధిగ్రస్తుడు (దుఃఖితుండు కావున) ప్రభుభక్తి కలవాడుగా తయారగును. వృద్ధత్తీ (యొవనము గడవిపోయిసి కావున) పతివ్రత యగును.

ఏపరిణము:- దుర్భలుడు సాధువు అగును. కారణము అశక్త తయే. నిర్మనుడు బ్రిహమ్మచారియగును. ఏదవాటు కావున పిల్ల నెవ్వురు శాయరు. పెండ్లిచేదు కావున బ్రిహమ్మచారి. వృద్ధత్తీ భోగవిలాసములకు అశక్తరాలు కావున పతివ్రత యగును.

శ్లో॥ నాన్నో దక సమం దానం న తిథి ద్వాదశీ సమా ।
న గాయత్ర్యః పతో మన్తో) న మాతుః పరం
దైవతమ్ ॥ 7

ఆర్థిచు : - అన్నో దక సమం = ఆన్నముతోసు నీటితోసు సహాన్ మైన, దానం = దానము, న = లేదు, ద్వాదశీ = ద్వాదశితో, సమా = సమాన్ మైన, తిథిః = తిథి, న = లేము, గాయత్రితంట్లు, పరం = క్రేష్టమైన, మంత్రః = మంత్రము, న = లేదు, మాతుః = తల్లికంట్లు, పరం = క్రేష్టమైన, దైవతమ్ = దేవత, న = లేము.

తా॥ అన్నముతోసు, ఉదకముతోసు సమాన్ మైన దానములేదు. ద్వాదశితో సమాన్ మైన తిథిలేదు. గాయత్రిని మించిన క్రేష్టమైన మంత్రములేదు. తల్లినిమించిన దైవములేదు.

వివరణము : - అన్నో దకములతో సమాన్ మైన దానము మాకటిలేదు.

అన్నం వై ప్రాణిసం ప్రాణా అన్నమోక్షో బలం సుఖమ్ ।

తస్మా తస్మా తస్మా రస్మా ప్రాణదః నృత్యః ॥

(ఫవిష్ట. ఉత్తర. 169-30)

అన్నము ప్రాణులకు ప్రాణము. అన్నమే ఓజస్సు, బలము, సుఖము. ఇందువలన క్రేష్టులు. అన్నదాతను ప్రాణదాతగా జెవ్వుదురు. జలముకూడ జీవనమే. ఇందువలన జలదానముకూడ క్రేష్టమే. ద్వాదశితో సమాన్ మైన తిథిలేదు. తిథులన్నియు వరమాత్మచే కెవ్వబిధినవే. అందు చేత నన్ని తిథులు మంచివే. చెద్దతిథి లేనేలేదు. ఇచ్చుట ద్వాదశిని సర్వ క్రేష్టమైనరీగా చెప్పు స్తద్రేష్టమేన ఏకాచశితిథి గాప్యది యను భావనను కండించుటకొఱకే యని తెలిసికావవలెను. గాయత్రిని మించిన మంత్రములేదు.

గాయత్ర్య న పరం జప్యం గాయత్ర్య న పరం తపః ।

గాయత్ర్య న పరం ధ్యానం గాయత్ర్య న పరం హతమ్ ॥

గాయత్రీని మంచిన జపముకాని, తపముకాని, ధ్యానముకాని,
యజ్ఞముకానిలేదు. తల్లిని మంచిన దేవతలేదు.

నాస్తి హత్యనమో గురుః ॥ (భార. అను. 105-15)

తల్లినిమంచిన గురుపులేదు.

శ్లో || తత్కస్య విషం దంతే మత్తికాయాస్తు మస్తకే ।

వృశికస్య విషం పుచ్ఛ సర్వాంగే దుర్జనే విషమ్ ॥ 8

అర్ధము :- తత్కస్య=పాపునకు, దన్తే=పంటియందు, విషం=విషముండును, మత్తికాయాస్తు=శఙ్కగతైతే, మస్తకే=తలయందుండును,
వృశికస్య=తేలుకు, పుచ్ఛ=తోకయందు, విషం=విషముండును, దుర్జనే=దుర్జనునియందు, సర్వాంగే=శరీరమంతట, విషమ్=విషముండును.

తా॥ సర్వమునకు విషము దంతమునం యందును శఙ్కగకు విషము
తలలో నుండును. తేలుకు తోకయందు విషముండును. దుర్జనునకు
సర్వాంగమునందు విషముండును.

విషరణము :- దుర్జనునికో నెల్లిప్పిడు సావధానముగా సుండవలెను.

(జాగ్రత్తగా)

దుర్జసః ప్రియవాచీ చ సైతప్యిశ్వాన శారీరమై ।

మథుతుష్టత్తుర్తి ఉహ్యోగ్రే హృది హోలాహలం విషమ్ ॥

(పొతో 1-83)

యత్స్తుసుచు ప్రియముగా ఘాట్కాడినంత మాత్రమున నతనిని విశ్రూసింపురాయ. అట్టివారి మాటలలో తియ్యందసము మనస్యులో కపటురాయ
మైన. విషము నిండియుండుము.

శ్లో॥ పత్యురాజ్ఞాం వినా నారీ ఉపోష్య ప్రతచారిణే ।
ఆయుష్యం హరతే భర్తుః సా నారీ నరకం ప్రజేత్ ॥ 9

అర్థము :- పత్యు = భర్త యొక్క, ఆజ్ఞాంవినా = అసుమతిలేకుండ, ఉపోష్య = ఆకలిరూపమైన. ప్రతచారిణే = ప్రతముచేయునట్టి, నారీ = తృతీ. భర్తుః = భర్తయొక్క, ఆయుష్యం = ఆయుస్సును, హరతే = తగ్గించు చున్నది, సా = ఆట్టి, నారీ = తృతీ, నరకం = నరకమును (యః భక్తుసు), ప్రజేత్ = పొందును.

తా॥ భర్త యసుమతి లేకుండ తృతీ ఉపవాస ప్రతమసు చేయతో ఆకలితో సున్నవో నట్టితృతీ భర్త ఆయుస్సును హరించును. ఆ తృతీ నరకమును పొందును. (యః భక్తుసుభవించుసు.)

వివరణము :- మనుమహాత్మ ఆకలితోసండి చేయుప్రతముల ఖండించెను —

పత్యో జీవతి యాతు తృతీ ఉపవాసంప్రతం చరేత్ ।

ఆయుష్యం హరతే భర్తర్నరకం చైవ గచ్ఛతి ॥

భర్తజీవించి యండగా భార్య ఉపవాసప్రతము చేసినచో భర్త ఆయుస్సు జీజెంచును. ఆతృతీ నరకమును (యః భక్తుసు) అసుభవించును.

శ్లో॥ న దానైః శుధ్యతే నారీ నోపవాస శత్రై రపి ।

న తీర్థ సేవయా తద్వ్యద్ భర్తుః పాదోదకై ర్యథా ॥ 10

అర్థము :- నారీ = తృతీ, దానైః = సామానికి దానములతోసు, ఉపవాస శత్రైరపి = వండలకొలదీ ఉపవాసములతోసు, అపి = కూడ, న శుధ్యతే = శుద్ధితాము, భర్తుః = భర్తయొక్క, పాదోదకై = పాదోదకములతోసు, యథా = ఎట్లు శుద్ధిముగునో, తద్వ్యత్ = దానిమాదిరిగా, తీర్థసేవయా = తీర్థములోసు, సేవించుటచే, న = కాదు.

త॥ శ్రీ నానావిధములగు ప్రతములచేతగాని, వందలకొలద్ యుష వాసములచేతగాని తీర్థముల సేవించుటతోకాని కుద్దీకాయ. భర్త పాచోద కములవలె కుద్దిచేయనచి మతోకటిలేదు.

వివరణము :- పతి మొక్క మహాత్మాము బ్రిహ్మాషైవర్త పురాతములో వచ్చింపబడినవిధము —

పతిరేవ గతః శ్రీణం పతి ప్రాతాశ్ని నంపదః ।
 ధర్మద్రో కామమోషణం హేతుః సేతుర్ఘవార్జువే ॥
 పతిర్మార్మాయణః శ్రీణం ప్రతం ధర్మః సనాతనః ।
 సర్వం కర్మ వృథా తాసాం స్వామినో విషుభాశ్ని యోః ॥
 స్వానం చ సర్వతీర్థేమ సర్వయజ్ఞేమ దక్షిణా ।
 సర్వదానాని పుణ్యాని ప్రతాని నియమాశ్ని యే ॥
 దేవర్ఘనం చానశనం సర్వాతీ చ తపాంసి చ ।
 స్వామినః పాదసేవయః కలాం వార్ధన్తి పోడళిమ్ ॥

(బ్రిహ్మ. బ్రిహ్మాఖండ 9-64-97)

పతియే శ్రీలకుగతి. పతియే ప్రాతము. పతియే నంపత్తి పతియే ధర్మము, అర్థము, కామము మోషమునకు కారణము. భర్త యే భవసాగరమును దాటించు వంతెన. భర్త యే శ్రీకి పరమేశ్వరుడు, పతియే ప్రతము, పతియే సనాతన ధర్మము. భర్త యజ్ఞలేనిదే శ్రీ చేసిన కర్మలన్నియు వ్యాధములగుసు. సమన్త తీర్థముల స్వానము, సమన్త యజ్ఞములందలి దక్షిణ, అన్నిరకములదానము, షుణ్యకర్మ, ప్రతము, నియమము, దేవపూజ, అకలితో ఉపవసించు ప్రతము, తపస్సు—ఇవి యన్నియు పతిసేవలో పదునాఱవ వంతునకు కూడ నరిపోజూలవు.

శ్లో॥ దానేన పాణి ర్నతు కంకణేన
 స్నానేన శుద్ధి ర్నతు చందనేన
 మానేన తృప్తిర్నతు భోజనేన
 జ్ఞానేన ముక్తి ర్నతు మండనేన ॥ 11

అర్థము :- పాణి=చేయి, దానేన=దానము చేయటచే శోభిల్లును,
 తు=కాని, కంకణేన=చేత కంకణముతో, స = శోభిల్లుచు. స్నానేన=స్నానముచేయటచేత, శుద్ధి=శరీరశుద్ధియగును, తు=కాని, చందనేన=గంధముచేత, న = కాదు, మానేన = ఆదరముతో, సమ్మానముతో,
 తృప్తి=సంతుష్టి యగునుగాని, భోజనేన=భోజనముచేత, వ = కామ,
 జ్ఞానేన=జ్ఞానముతో, ముక్తి=ముక్తియగునుగాని, మండనేన తు =
 తిలకాదులు దీద్యటచేతను, మాలలు ధరించుటచేతను, న=కాండు.

తా॥ చేయి దానముచేయటచేత శోభిల్లును గాని కంకణము ధరిం
 చుటచేతగాదు. శరీరము స్నానము చేసినవో శుద్ధియగునుగాని గంధము
 పూసికొనుటచేగాదు. ఆదరగారవాదులచేత మనస్సునకు తృప్తికలుగును.
 గాని భోజనము చేతగాదు. జ్ఞానముతో ముక్తి లభించుపుగాని తిలకాదులు
 ధరించి ఆదంబరమగా మన్మంతమాత్రమన కలుగదు.

వివరణము :- చేతులకు శోష దానముచే కలుగును —

ఘాస్తస్య ఘాషణం దానం సత్యం కంఠస్య ఘాషణమే ।

శ్రోత్రస్య ఘాషణం శాత్రుం ఘాషత్తోః కిం ప్రయోజనమ్ ॥

దానము చేయట చేతికలంకారము. సత్యము వచించుట కంఠమున
 కాఫరణము. శాత్రుములు విసుట చెవుల కాఫరణము. ఈ యాఫరణము
 లున్నావో నితరాఫరణములనావళ్యకములు. ముక్తి జ్ఞానము వలన
 కలుగును. దర్శనములలో స్వప్తముగానున్నది.

జ్ఞానాస్తుక్తిః । (సాంఖ్య. 3-23)

జ్ఞానమనగా జడచేతపముల దేవజ్ఞానము, దానివలన మోషప్రాప్తి కలుగును.

ఖై॥ నామితస్య గ్రౌహో త్యారం పాణాణే గంధలేపవమ్ ।

ఆత్మరూపం జలే పశ్యన్ శక్రస్యాపీ శ్రియం
హరేత్ ॥ 12

అర్థము :- నామితస్య = మంగలి వానిమొక్క, గ్రౌహో = భంటి యందు, త్యారం = త్యైరపు చేయించుకొనుటయు, పాణాణే = తాత్కాలిషింపు గంధవేపనం = గంధము శ్రాయించుటయు, ఆత్మరూపం = తన శింబమును, జలే = నీటిలో, పశ్యన్ = చూచుటయు, శాపనులు, శక్రస్యాపీ = ఇంద్రుని మొక్కయు, షశ్వర్య వంతునియొక్కయు, శ్రియం = రోషము, హరేత్ = వష్టముచేయును.

తా॥ మంగలివాని యిరటికిష్టేశ్చ త్యైరము చేయించుకొసుటయు, తాత్కాలికి చందనమును పులుసుటయు, నీటియందు ప్రతిఖింబమును చూచుకొసుటయు, ప్రాణవక్తాలిదైన యింద్రునిమొక్క శోభనుకూడ నష్టపుఱచును.

వివరణము :- మా దృష్టిలో రః త్యైకము ప్రత్యేత్తము. రః రోజు లలో నింటికివచ్చి మంగలిత్యైరము చేయుటలేదు. నూటికి 99 మంది పెలూన్ (త్యైరచాల)కు వేళ్ళి త్యైరము చేయించుకొనుచున్నారు. ఎవ్వనికి నే నష్టము కలుగుటలేదు. తాత్కాలికి చందనమును పట్టించుట యాతని ఉమార్పుతము తెల్పుసు. తాణ్ణకొని యేధాతువుతో జేయించిన ఓమ్ముకొని చందన సువాసనము గ్రహింపగలవా? నదులలో, చెఱువులలో స్నానము చేయివారు నీటిలో తమ ప్రతిఖింబము చూచుచునే యున్నారు. ఎవనికి కూడ శోభకాని షశ్వర్యముకాని నష్టముగుటలేదు.

శ్లో || సద్గ్యః ప్రజ్ఞాహారా తుండీ సద్గ్యః ప్రజ్ఞాకర్తి వచా ।
సద్గ్యః శేక్తిహారా నారీ సద్గ్యః శక్తికరం పయః ॥ 13

ఆర్థము :- తుండీ=హొండ, సద్గ్యః = పెంటే, ప్రజ్ఞాహారా = బుద్ధిని దారించుము, వచా = నరస్వతి ఆకు, సచ్ఛో=పెంటే, ప్రజ్ఞాకర్తి = బుద్ధినిచ్చుము, నారీ = త్రీ, సద్గ్యః = పెంటే, శక్తి హారా = శక్తిసింగోట్టుము, పయః=పాలు, సద్గ్యః=పెంటే, శక్తికరమే=శక్తినిచ్చుము.

తా॥ తుండియనగా కుందరు అసురుక మోషభి. ఇది బుద్ధిని పెంటనే వష్టవఱచును. వచ అను నోషని బుద్ధిని పెంటనే పెంచుము. త్రీ శక్తిని నేరింపజేయుము. పాలు పెంటనే బులము నిచ్చుము.

వివరము :- తుండి = కుందరు అసునరీ తత్కార్తికముగ పెంటనే బుద్ధిశాశకము—ద్రవ్యరత్నాకరముసు దాని రో కుందరు ఫలము బుద్ధినాశకము మణియు స్తవ్యవర్ధకము. జథ్విలేయే ఆకృతులూ అసు సారము ఇది బిరీవైనది. అల్లే విత్తము, కఫము, చుఫిర వికారము, దమూ, జ్యోరము, దగ్గ ఆనువానిని పోగొట్టుము. కుందరు విషయములో ఇది బుద్ధిశాశకమును ప్రపాదము కలము. (పం. విశ్వేశ్వరు దయాణించి వైద్యరాత్రే అయుర్వేదీయ విశ్వకోశ తృతీయ భాగము పేజి 2434) వచ అసునది తత్కాలమందే బుద్ధిని పెంచుము.

వచయుష్టా వాతకఫత్పుష్టామ్ను స్తుతిపర్వినీ । (రాజవర్లాఘం)

వచ యనునది ఆయుస్మృము పెంచుము. వాతమును, కఫమును దప్పికము నశింపజేయుము. అల్లే స్తుతిని పెంచుము. మణియు—

అద్విర్య పయసాజ్యేన మాన మేకం తు సేవితా ।

వచ కుర్యాన్నరం ప్రాజ్ఞం శ్రుతిధారణ సంయుతమ్ ॥

(గరుడ. 191-37)

వచ ఆను నౌషధమును నీటితోగాని, పాలతోగాని, నేతితోగాని రొముకమానము సేవించినచో మనుష్యుడు మహాబుద్ధిమంతు దగును. అందుచేత వేదములను కంపస్తము చేయగలవాడగును.— త్రీ యత్కృథిక సంభోగము చేయుటవలన శక్తిని దూరించి త్వరగా మునసితనము తెచ్చుటకు తారుణముగును.—పాలుకొని, పాలనుండి తయారగు పెన్ను, పెరుగు, నెఱ్యుమైవలైనవి శరీరమునకు శ్రీఘ్రముగా బిలమును గలిగించును.

శ్లో॥ పరోపకరణం యేషాం జాగర్తి హృదయే సతామ్ ।

సశ్యాన్తి విపదస్తేషాం సంపదః స్వయః పదే పదే ॥ 14

అర్థము : - యేషాం = ఏసతాం = సత్పురుషులమొక్క, హృదయే = హృదయమందు, పరోపకరణం = పరోపకారబుద్ధి, జాగర్తి = ఎల్లపుడు మేలుకొని యుండునో, తేషాం = వారియొక్క, విపదః = ఆపదలు, సశ్యాన్తి నశించును, పదేపదే = అంగదుగునను, సంపదఃస్వయః = సంపదలు ప్రాప్తించును.

తా॥ సజ్జముల హృదయకుమలో పరోపకారము చేయవలయనసు భావన యుండును. అందుచేత వారి యాపదలు నశించి యదుగుడుగునసు సంపదలు చేకూరును.

వివరణము : - పరోపకారము చేయుటయే జీవితమునకు పరమావధి. పొట్టనింపుకొనుట పశువుకూడచేయసు. పొట్టనింపుకొనుటయే జీవన పరమావధియైనచో మానవతలో విశేషమేమన్నది ? సావ్యాదపరుడైన మానపుని జీవితము వ్యుతము —

పరోపకార కూన్యస్య చిచ్ మనష్యస్య జీవితమే ।

జీవస్తు పకవో యొం చర్మ ప్యాపకలిష్యతే ॥

పరోపకారము చేయని మనమ్యని జీవనము నిందింపడగానది.
పకుపు జీవించినపుడేకాక చనిపోయిన తరువాతకూడ వాని చర్మకో
సెపయోగపడును. మాకరు — ఎవడు తన శరీరముకో ధర్మముకాని.
యజ్ఞముకాని, చేయవో యా శరీరము నీచమైనది కావున దానిని మరిం
పంతరము పకుపజ్యైదులు కూడ ముట్టిపు.

శ్లో ॥ యది రామా యది చ రమా

యద్వాపి తనయో వినయగుణో పేతః ।

యది తనయే తనయోత్పత్తిః

సురవరనగరే కిమాధిక్యమ్ ॥

15

అర్థము:- రామా = మందరి సాధ్యాయైన భార్య, యది = అయినవో
రమా = ధనసంపద, యది = ఉన్నచో, అపి = మ కియు, తనయః = పుమా
రుకు, వినయగుణో పేతః = వినయాదిగుణములు కలవాడు, యది =
అయినవో, తనయే = కొచ్చునపు, తనయోత్పత్తిః = కొడుకు పుట్టుట,
యది = జరిగినవో, సురవర నగరే = ఇంద్రలోకములో, ఆధిక్యం =
ఆధిక్యత, కిమ్ = ఏమన్నది ?

తా॥ సౌందర్యవతియు, సాధ్యాయుగు పత్నియు, ధన పంపత్తియు,
వినయాది సద్గుళ సంపన్ముహైన పుత్రుడు, పుత్రునకు పుత్రుడి (మనుమడు)
కలిగియున్నచో ఈ మానవలోకముకంటె సురలోకములో (దేవలోక
ములో) గాపుయేమన్నది ?

వివరణము :- స్వాగ్తమేకగ్రద సున్నది ? స్వాగ్తము ఆకాశములో
వేడు. స్వాగ్త మీ భూతలమందే యున్నది, ఆవర్షగృహస్తు దగుటయే

స్వర్గము. ఉత్తమభార్య అధిక దవధాన్యాదులు, గుణవంతుడైన పుత్రుడు
కలిగి మనుమలు ఇంటిమందు గంతులువేయుటచూచి ఆనందపడుటయే
స్వర్గము. వేదము—

ఇష్టోవ స్తం హ వి యోష్టం విశ్వమాయు రవ్యిశ్వుతమో!

క్రీదన్త పుత్రీర్ఘృత్తాభిర్మైదమానో స్వే గృసే॥

(యు. 10-85-42)

ఓ దంపతులారా! మీ రిద్దులు తఁ గృహస్తాశమందుండుడు.
ఎన్నడు మీ రిద్దులు నొకరి నొకరు విడిచిమండవలదు. హూడ్యాయుపు
మసుఫవింపుడు. మీ యింటిలో మీ పుత్రపాత్రులతో మిక్కిలి ప్రసస్తుతై
సంతోషమగా వారిలో సూడ ఆడుకొనుచు జీవనము గడపుటు.

శ్లో॥ ఆహార నిద్రా భయమైథునాని

సమాని చైతాని నృణాం పశూనామ్ |

జ్ఞానం నరాణామధికో విశేషో

జ్ఞానేన హీనాః పశుభిః సమానాః ||

16

అర్థము :- ఆహార నిద్రా భయ మైథునాని = ఆహారము తీసికొసి
టయు, నిద్రపోవుటయు, భయపడుటయు, బిద్దల కసుటయు, నృణాం =
మనుష్యులకు, పశూనాం = పశువులకు, ఏతాని = తఃనాలుగు, సమాన
పశుములు, నరాణాం = నరులకు, జ్ఞానం = అనువది, విశేషః = విశేష
మైనది, అధికః = ఎక్కువ, తాపున, జ్ఞానేన = జ్ఞానముతో, హీనాః =
హీనుతైనవారు (జ్ఞానములేనివారు), పశుభిః = పశువులతో, సమానాః =
సమానులు.

తా॥ ఆహారము తీసికొనుట, నిద్రపోవుట, భయపడుట, సంతానము
కసుట యను నాలుగు క్రియలు మనుష్యులకు పశువులకు సమానమే.

కాని మానవులకు భ్రావమచునది నథికముగా విజేషముగా సుంఘము.
భ్రావమచులేని మానవులు పతువులో సమాపులు.

విపరిషము :- భ్రావము శక్తి. భ్రావములో మమమ్యై చున్నాటు
దగుసు. భ్రావముచేతనే మమమ్యైతు మొత్తమును హోంచుసు. మాక
డిట్లు చెప్పేసు — భ్రావమునునది తెక్క, దానిద్వారా మనము అక్కాశము
వైపు ఎగుచుచుము.

శ్లో॥ దానార్థినో మధుకరా యది కర్ణతా లైర్
మారీకృతాః కరివరేణ మదాధి బుద్ధాయ్ ।
తస్మైవ గండయుగ మండన హనిరేషా
భృంగాః పునర్వ్యకచ పద్మవనే వస్త్రి ॥ 17

అర్పము :- మదాంధబ్ద్యై=మదముచే అంధమైన బ్యాధిగలు, కరివ
రేణ = గజరాజచేత, దానార్థినః=గజమచమునుకోరి వచ్చిన, మధుకరాః
=తుమ్మైదలు, కర్ణతాలైః=చెవులు కొట్టుకొపుటచే, దారీకృతాః = చూచ
ముగా పెళ్ళగొట్టబడినవి, ఏషా = ఈపని, తపైయైవ = ఆ ఏసుగునకే,
గండయుగ మండన హనిః=మెండు గండస్తలముల రోక్కము హనికలిగినదే,
భృంగాః యది = తుమ్మైచలైతే, వికచపద్మవనే = వికసించిన పద్మవన
ములో, వస్త్రి = నివసించుచున్నవి.

తా॥ మదముచే అంధమైన బ్యాధిగల శ్రేష్ఠమైన గజరాజా చగ్గయిన
ఆ యేసుగు మొక్క మదముముకోరి సచ్చిపించిన తేనెచీగలము ఆ చేసుగు
తన చెవులను టపుట కొట్టుటచే ఆతేనె చీగలు రేఖాపోపుసు. ఉంఘచేత
గండస్తల శోభయే హోపుసు. కాని ఆ తేనెచీగలు అక్కాశముండి కేటపోయి
వికసించిన పద్మమునంచ చేరి వసించుసు.

వివరణము :- రాజుదగ్గఱకుగాని ధనవంతుని దగ్గఱకుగాని విద్యాం
సుడు లేక గుణవంతుడు వచ్చినచో ధనమోహముచేగాని, మూర్ఖత్వముచే
గాని విద్యాంసుని లేక గుణవంతుని ఆదలింపక పోయినచో తన లక్ష్మీ
యొక్క శోభకే సానికలిగించిన వారగుదురు. అసంతకాలములో విచాల
ప్రపంచములో గుణవంతులను విద్యాంసులను ఆదరించి సత్కరించువారు
ఎత్కుడో యొకచోట నెప్పుచో యొకప్పుడు తప్పక సంభవింతురు.

శ్లో॥ రాజువేళ్య యమోహ్యగ్ని స్తస్తరో బాలయాచకో॥

వరదుఃఖం న జాన న్ని అష్టమో గ్రామకంటకః ॥ 18

అర్థము :- రాజు=రాజు, వేళ్య=బోగముదీ, యమః=యమరాజు,
గ్నిః=నిప్పు, తస్తరః=దొంగ, బాలయాచకో=బాలుడు, యాచకుడు,
అష్టమః=ఎనిదవవాడు. గ్రామకంటకః=గ్రామస్తులను పీడించువాడును,
వరదుఃఖం=ఇతరుల దుఃఖమును, నజానన్ని=ఎఱుగరు

త॥ రాజు, వేళ్య, యమరాజు, అగ్ని, దొంగ, బాలకుడు, యాచ
కుడు, గ్రామకంటకుడు గ్రామములోని వారిని పీడించువాడు, అను నెనిమిద
మంది యితరుల దుఃఖమును తెలిసికొనలేదు.

వివరణము :- ఈ ఎనిమిదింటిలో అగ్ని జడవదార్ఢము. అందుచే
నది యితరుల సుఖదుఃఖములను తెలిసికొనలేదు. మిగిలిన యేడుగురు
తమ గృహమును సరిద్దించి ప్రయత్నము చేయుచుండురు. రాజు
ప్రపంచమును పీడించి తమ కోశాగారమును నింపుకొనుటకు ప్రయత్నించును.
వేళ్యకు ధనమే ప్రధానముకాని ప్రేమతో నిమిత్తమేలేదు. యమరాజు
ప్రాణులను సమయమురాగానే వారి కుటుంబమువారు ఎంత దుఃఖించు
చున్నాను ఇతర యోనులలో ప్రవేశపెట్టును. దొంగతనము చేయువాడు
సొమ్మును కాజేయును కాని యాసొమ్ముకు నంబింథించిన వారెంత బాధ

పటుదుర్క యతడు బిచారింపడు. ఇక దాలని యొక్క చూపు నంగలి
యందఱు తెలిసినదే. డూచకుడు తన స్వార్థమునే కోరుకొంపుసు. గ్రామ
కంటపుడు గ్రామమ్మలసు కీడించి తాను జీవింప ప్రమాత్మించుచంపుచు
క్కో|| అధ్యః పశ్యని కిం భాలే పుతితం తవ కిం భావి ||

రే రే మూర్ఖ న జానాసి గతం తారుణ్య మూక్తికల్మ|| 19

అర్పము:- పాలేం దాలికా!, లభి=క్రిందికి. ప్రేసు = చూచు
చూన్నావు, ప్రవి=చూపువై. తవ=నీకు సంఠంచించుసచ, కీం పలికం=
నీమిపడినది? కేరేమూర్ఖ! =టురి మూర్ఖుడా!, తారుణ్యం=మౌవనముసు,
మూక్తికం=ముత్యము, గతం=పోయినది, న కొన సి=ఎఱుగవా?

తా॥ మునలి ఆమె నడుమువంగి నతచుచండ గాక యొవకుము
ఎగెళళి చేయటకు టుచాలా! నేలట్టిడ సేమి పడిపోయినది? క్రిందిక
చూచుచున్నావలెసు. ఆమాటలు వినిప మునలి ఆమె— టురి మూర్ఖుడా!
నా యొవనముసు ముత్యము పోయినది. దానిని పెదకుచుంటీ ననెసు.

వివరణము :- వృథులసు అపుముకో గాంచింపజవలెసు. వారితో
వ్యంగ్యముగా మాట్లాడరాదు. ఒకనాడు వ్యంగ్యముగా మాట్లాడిన వారికి
నూడ అగతి తప్పము.

క్కో|| వ్యాలాశ్రయాటపి విఫలాపి సకంటకాటపి
వక్రాటపి పంకిల భవాటపి మరాసచాటపి ||

గంధేస బంధురసి కేతకి సర్వజంతోర్

ఏకో గుణః ఖలు నిస్సన్ని ససు స్తుపోషాన్|| 20

అర్పము :- కేతకి! =టు మొగలీ!. వ్యాలాశ్ర చూపి = పాము
కాశ్రయమైనసు, విఫలాటపి = పంచ్లకేని దాశమైనసు, స కంటకాటపి =

మండ్లకలదానవైనను, వక్రాంతిపి=వంకరగా మండుదానవైనను, వరకిల
భవాంతి=మురికిగా మన్మచోట పుట్టినదానవైనను, దురాసదాంతి = కష్ట
మగా పొందదగినదానవైనను, నర్వజంతోః=అన్ని ప్రాణులకు, గంధేస
=గంధమతో, బంధరసి=బంధవపైతివి, ఏకోసుఱః = ఒక్క మంచి
గుఱమే, సమస్త దోషానే = సమస్త దోషములను, నిహాన్తి ఖలు =
పోగొట్టుసుగడా !

తా॥ ఓ మెగలి ! నీవు పాశులుండు స్తోనమవైనను, వండ్లు
(ఫలములు) లేనిదానవైనను, మండ్లకలదానవైనను, తేమగల స్తోనమయో
మన్మను, తేలికగా దొరకనిదానవైనను, నీలోసున్న మహాసచేత ప్రాణు
లన్నింటికి బంధవగు చున్నావు. (ప్రియమైనదానవగు చున్నావు ఒక్క
మంచి గుఱమైనను సమస్త దోషముల పోగొట్టగలదు.

వివరణము :- మసుఘ్యాడు తన జీవనమయో మంచి గుఱముల
చెంచకొన ప్రయత్నము జీయవలెను. ఒక్కమంచిగుఱ మన్మను
మసుఘ్యని హూట్యనిగా జీయును.

ఇదీ చాణక్య నీతి దర్శించునకు హిందీలో అనువర్తించిన
శ్రీ మత్పురమహంస పరివ్రాజకాచార్య సాఫ్ట్ మి వేదానంద సరస్వతిసాఫ్ట్ మి
శిఘ్యలైన జగదీశ్వరానంద నరస్వతిసాఫ్ట్ మివారి యనువాదమునకు
“ఉభయభాషా ప్రవీణ” అరమండ్ల పెంకయ్యర్థకృత ఆంధ్రానువాదము

స మా వ్త ము.

త ప్రా ప్రా ల ప ట్రై క

ముద్రాపకులకు కణంకమగు తప్పాప్రాల ప్రైక యక్కిస్త
వలనము, నాదృష్టి మాంద్యము వలనము ప్రెచురింపక తప్పినదికాదు.
పారకులకు తప్పాలను ఒప్పాలనుగా దీఘుకొను శ్రమకలిగించి నంచకు
ష్టంతప్పుద.

—వెంకయ్యార్థ

పేజీ	పంక్తి	తప్ప	బహు
6	2	భాగోయిదయ	భాగోయిదయః
8	1	ఆపత్కాలయలో	ఆపత్కాలయలో
8	8	గౌరవము	గౌరవము
9	8	జ్ఞాతః	జ్ఞాతః
14	22	ధృడ	ధృడ
14	24	పిల్లలలకు	పిల్లలకు
15	20	అతిలుట్టతా	అలుట్టతా
19	22	ఏవత త్త్రీయం	ఏతత్త్రీయం
26	19	జీవితమంత ము	జీవితమంతయుచే ము
29	8	దక్షి	దక్షిణ
36	3	నంభవించినకు	నంభవించినము
36	6	ర్ఘ్రో	ర్ఘ్రో
36	14	కాశ్మను	కాశ్మన్న
36	16	కనబిడుకుండు	కనబిడకుండు
37	19	ఆందుము	ఆందము
39	15	వామము	నామము
45	15	బ్రిహ	బ్రిహ్మ

పేజీ	పంక్తి	తప్పని	బప్పు
46	11	పద్ధతి	పద్ధతి
46	15	పకువడే	పకుపడ్డి
49	23	ధర్మ	ధర్మి
57	5	గృహీతే	గృహీతే
57	5	కాస్తరాశతి	కాస్తరాశతి
58	20	సాచర్య	సాఖర్య
61	17	ఖరా	జరా
63	19	ప్రయుచ్ఛతి	ప్రయుచ్ఛతి
64	10	శ్రీకృష్ణ	శ్రీకృష్ణ
64	12	త్రిపాన్	త్రిపాన్
65	2	తలంప	తలంప
68	15	స్తువు	స్తువు
69	3	చేయుడునో	చేయుటడునో
70	2	మానవత్వం	మానవత్వం
70	20	రావన	రావన
70	23	ఆనవము	ఆనవము
71	19	కలవారెగా	కలవారుగా
73	2	చ్యాద ఇవ	ప్రాద ఇవ
73	3	దదృశే	దదృశే
78	20	ఫలావాప్త్యం	ఫలావాప్త్యం
79	16	చెప్పువారిని	చెప్పువారును
79	23	వాలగుదురు	వాలగుదురు
84	21	ముసుము	ముసుమ్య
85	3	కామదేసు	కామదేసు
86	10	ధర్మమును	ధర్మము

పేజీ	పఠక్	తప్పని	ఒప్పని
86	23	వృద్ధము	వృద్ధము
88	14	చతుర్షాండాః	చతుష్పాండాః
88	24	ప్రతిష్టితమ్	ప్రతిష్టితమ్
89	22	శీతైళ్వ	శీతైళ్వ
90	18	వాయుళ్వ	వాయుళ్వ
91	23	కచక్యము	చాకచక్యము
93	4	చిహ్నశత్రు	చిహ్నశత్రు
99	1	కుక్	కుక్
102	9	నెఱుదుగు	నెఱుగు
104	3	చృత్యారి	చృత్యారి
107	9	సమయము	సమయము
108	19	శక్తియు	శక్తియుండి
110	8	సంతాపము	సంతాపము
111	8	వనికి	వనికి
111	20	దనుత్తము	దనుత్తము
117	14	తులః	తులః
118	16	శ్రీవాం	శ్రీవాం చ
123	24	వరకస్త్రానమ్	వరకస్త్రానామ్
126	14	ఆయిదు	ఆయిదు
128	1	హేళవాం	హేళవాం
130	10	వదృక్షమైన	సదృక్షమైన
130	16	సందానము	సంతానము
137	11	భార. నభా. 6 113—భా. నభా. 5—113	
137	15	చేయకయ	చేయకయ

37	పంక్తి	తప్పు	బప్పు
38	12	వరియగు	సరియగు
46	13	ప్రతిపిష్టుగా	పవిత్రపిష్టుగా
50	6	ప్రచక్షితే	ప్రచక్షతే
.51	17	విషయపును	విషయము
.51	19	ఇన్నియాడా	ఇన్నియాడా
151	19	మసంశయః	మసంయమః
152	పేజి 10వ పంక్తి చివరి 'యంచ' అసుదానని 11వ పంక్తి	చివర చేర్చవలెను	
152	చివరిపంక్తి మార్గపేమి	మార్గపేమి	
155	18	చ్ఛాశ్వతీష్యః	చ్ఛాశ్వతీష్యః
158	9	శంఖపుణ్ణి	శంఖపుణ్ణి
159	20	చలనయు	చలనము
166	20	నః	నః
167	8	ర్వాసద్రష్టేము	పర్వి ద్రష్టేము
169	14	భక్తయన్తి	పక్షన్తి
178	23	స్మావము	స్మానము
191	9లో	అయినము వశమగును	ష్టనరుక్తి
192	4	సంవత్సరములు	సంవత్సరములు
193	9	ఆసక్తి	ఆసక్తిలో
194	13	పంక్తి తరువాత — మద్యము సేవించువానిలో సత్యము, మాంసాహారిలో దయ, తాహార్తునకు విద్య, దలిద్రునకు సుఖము నుండయ.	
198	19	గుణములము	గుణములము

పేర్లి	పంక్తి	తప్పని	బప్పు
208	10	మణియు	మణియు
211	16	సజ్జన	సజ్జన
214	14	చత్రీ	చత్రీ
219	1	ధరో	ధరో
221	1	ఆమవ్యాహ్	ఆమవ్యాహ్
222	3	పరవ్యాయః	పరవ్యాయః
223	14	సుమేరుగచల	సుమేరుగచల
224	3	దైత్యడు	దైత్యడు
224	14	త్రిభ్వః	త్రిభ్వః
225	23	క్రయో	క్రయో
226	11	శుట్టుకలకో	శుట్టుకలకో
230	2	ఉత్తమే	ఉత్తమే
238	8	అధర్మాసుని	అధర్మాసుని
239	4	విరక్తకము	విరక్తకము
242	11	ప్రాణస్వంద	ప్రాణస్వంద
244	18	శాప్యితం	శాప్యితం
248	15	తప్పిసుధాయుట్రాఘటర్యా	తప్పిసుధాయుట్రాఘటర్యా
		యుట్రాఘటర్యాః	
250	21	ఉర్ధ్వరహితము	ఉర్ధ్వరహితము
253	6	ప్రజసువి	ప్రజసువి
,	7	సజ్జ	సజ్జ
,	11	కొన్నాది	కొన్నాది

పేజీ	పంక్తి	తప్ప	బప్ప
254	6	శార్జధర	శార్జధర
256	7	సత్యంగము	సత్పంగము
258	7	వకులద్వేషీ	వ కులద్వేషీ
,	7	వకులద్వేషీ	వ కులద్వేషీ
259	7	ధర్మ వంబంఢ	ధర్మసంబంఢ
262	14	కోటియ	కోటయ
262		పేజీలో 'అష్టోహోటక' అస్త్రోక్త వివరణములో పాఠ్యరాశి వంపిన బహుమతుల నన్నటిని వందిమాగఘన కిచ్చెనని తెలిసి కొనవలెను.	
263	3	దూరస్తోః	దూరస్తో
264	1	మిచ్చేత	మిచ్చేత
265	2	మధ్యభాగేన	మధ్యభాగే
266	3	తిన్త్రాగు	తిన్త్రాగు
,	8	.....	షృత
267	19	వః	వః
270	23	చెడ్డదె	చెడ్డదె
274	15	థనేబోయ్	థనేబోయ్
275	3	(లగు)	ప్రోగు
276	18	తన్య	తన్య
277	18	సామర్థ్య	సామర్థ్య

పేజి	పంక్తి	తప్పని	బిప్పని
278	15	కంటకనాం	కంటకానాం
382	3	న ధన	న ధన
283	3	జయంతి	జయతి
,	6	కోసిన	కోసి
285	13	2-285	3-285
287	3	ఉనిపష్టత్తులు	ఉపనిషత్తులు
288	17	3-10	3-101
290	18	నైతాన్ స్కృతి	నైతాంశ్ ప్రస్తుతి
294	18	ఖవతి	ఖవతి
296	8	పునశ్చందనం	పునశ్చందనం
296	15	తీసి	తీసి
297	19	ధ్యానము చేయలేదు	ధ్యానముచేయబడలేదు
298	3	వృక్షమున	వృక్షమును
,	22	సార్థ	సార్థ
301	3	ఫలితః	ఫలితః
304	15	ఉత్తరాము	ఉత్తరరాము
310	10	ఎగురచు	ఎగురడు
321	22	వ్యాపారము	వ్యాపారము
322	6	విర్ధనః	విర్ధనః
322	8	సజ్జనుడు	సజ్జనుడు
323	6	.....గాయత్ర్యో= (ఆది గాయత్రీ కంటె అప్పాడానికి మంచ చేర్చవలెను	

పేజీ	పంక్తి	తప్పని	బప్పని
323	15	తస్మాత్కార్చార్	తస్మాద్ కార్చార్
326	10	సర్వయజ్ఞేమ	సర్వయజ్ఞేమ
328	9	గంధపేవనం	గంధలేవనం
331	4	వానిచర్మముతో	దాని చర్మముతో
332	18	జ్ఞానం = జ్ఞానమసునది	
333	18	అందమైన	అంధమైన
334	10	తస్కరః	తస్కరః
334	11	ఎనిదవవాదు	ఎనిమిదవవాడు